

ІНСТИТУТ ПРАВОТВОРЧОСТІ
ТА НАУКОВО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

**ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Науково-практичний круглий стіл

м. Київ, 03 квітня 2025 року

Видавництво
«Юридика»
2025

УДК 340.134(477):339.922ЄС(062.552)
П 68

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії наук України
30 квітня 2025 року, протокол № 5*

*Редакційна колегія: Кот О. О., Гриняк А. Б., Міловська Н. В.
Відповідальний редактор: Міловська Н. В.*

**П 68 Правотворча діяльність та забезпечення системності
законодавства України в умовах євроінтеграції : збірник
матеріалів науково-практичного круглого столу (м. Київ, 03 квітня
2025 р.).** Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 296 с.

ISBN 978-617-8574-08-6

03 квітня 2025 року в Інституті правотворчості та науково-правових експертиз НАН України проведено науково-практичний круглий стіл «Правотворча діяльність та забезпечення системності законодавства України в умовах євроінтеграції».

У рамках круглого столу обговорено пріоритети розвитку правотворчої діяльності в Україні в контексті євроінтеграційних процесів з метою забезпечення системності та дієвості національного законодавства.

Видання адресоване науковим та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, аспірантам, практикуючим юристам та всім, хто цікавиться актуальними питаннями правотворчої діяльності.

УДК 340.134(477):339.922ЄС(062.552)

© Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України, 2025

© Видавництво «Юридика», 2025

ISBN 978-617-8574-08-6

© Автори, 2025

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО!.....10

НАПРЯМ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Оцінка впливу в правотворчому процесі республіки Польщі:
досвід та можливості для України

Атаманчук Н. І..... 12

Інноваційні методи правничих досліджень в сучасних умовах
та їх перспективи

Вереша Р. В. 16

Правотворчість в Україні: сучасні виклики

Кириченко В. Є. 20

Наукова концепція розвитку законодавства України: актуальність,
структура та перспективи

Колодій А. М..... 24

Проблеми системності у сфері законотворчої діяльності

Корж І. Ф. 30

Системність законодавства України у призмі Закону України
«Про правотворчу діяльність»

Косович В. М. 34

Методологія правотворчості в Україні в контексті розвитку
євроінтеграції

Костицький М. В. 37

До питання підготовки Наукової концепції розвитку
законодавства України

Кот О. О..... 41

Деякі аспекти розуміння моральних засад правотворчої діяльності

Кохановська О. В..... 45

Принцип екологічної інтеграції в нормопроектванні

Краснова Ю. А. 48

Критерії соціального експерименту в контексті правотворчості

Мельник Я. Я. 51

Адаптація законодавства України до права ЄС як важливий напрям правотворчої діяльності Міловська Н. В., Перевертун О. В.	55
Правотворча діяльність в Європейському Союзі Монаснко А. О.	59
Окремі проблеми судової правотворчості Музика Л. А.	61
Застосування штучного інтелекту при нормопроєктуванні Олюха В. Г.	65
Вплив практики Європейського суду з прав людини на правотворчу діяльність в Україні Онщик Ю. В.	68
Роль та завдання Науково-координаційної ради з питань правотворчої діяльності при Президії НАН України Пирожков С. І.	71
Правові засоби правотворчої діяльності з адаптації законодавства України до права Європейського Союзу Риндюк В. І.	74
Оцінка впливу та принцип «спочатку оцінної» у системі засобів нормопроєктування Європейського Союзу Устименко В. А., Джабраїлов Р. А.	78
Принцип системності як інструмент здійснення належної адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу Циганов О. Г.	82
Принципи міжнародної правотворчості та участь міжнародних організацій у правотворчій діяльності України Шатіло В. А.	86
Відповідність вищому праву як ознака правового звичаю Бедрій М. М.	89
Системність як ознака якісного нормопроєктування: теорія та практика Бодюл Є. М.	93
Підвищення ефективності національного законодавства шляхом його гармонізації з правом ЄС Волохов О. С.	97

Щодо вимірів системності в правотворчій діяльності Карнаух В. С.	101
Вплив актів Конституційного Суду України на правотворчість Лазарєв В. В.	105
Експертиза нормативно-правових актів: інструмент удосконалення законодавства України Лапко А. Г.	109
Оцінка впливу як концептуальна засада процесу ухвалення політико-правових та законодавчих рішень в Європейському Союзі та Україні Санченко А. Є.	114
Технологія підготовки законопроектів з питань європейської інтеграції: питання теорії і практики Тернавська В. М.	118
Системний аналіз законодавства як методологічний інструмент правотлумачення Томкіна О. О.	122
Роль програми діяльності Кабінету Міністрів України як програмного документу публічної політики у забезпеченні системності законодавства України в умовах євроінтеграції Хальота А. І.	126
Техніка нормопроєктування країн Балтії та уроки для України Возняк І. З.	131
Судова практика як інструмент забезпечення системності законодавства України в умовах євроінтеграції Кобаль О. В.	136
Системність законодавства в умовах динамічних змін Поплінська А. С.	139
Вплив <i>acquis communautaire</i> на правотворчість в Україні Расторгуєва Н. О.	142
Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в контексті євроінтеграції Урода О. В.	145

НАПРЯМ 2. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВОГО НОРМОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Сучасні вектори адаптації законодавства України у сфері
охорони довкілля до права Європейського Союзу

Ващишин М. Я...... 148

Удосконалення законодавчого визначення учасників
кримінального провадження

Волобуєв А. Ф. 152

Усунення прихованих колізій між приватноправовими
і публічно-правовими нормами

Заїка Ю. О. 156

Проблемні питання криміналізації булінгу в проєкті
Кримінального кодексу України

Катеринчук К. В. 159

Застосування зарубіжного досвіду щодо конституційного регулювання
обов'язку сплачувати податки і збори

Кириченко Ю. В. 162

Адаптація адміністративно-деліктного права України
до права Європейського Союзу в умовах євроінтеграції

Константінов С. Ф...... 165

Фонові явища у сфері виконання покарань

Копотун І. М...... 169

Забезпечення системності цивільного процесуального законодавства
(законодавства про цивільне судочинство)

Короєд С. О...... 173

Директива ЄС 2024/1226 щодо відповідальності за порушення
обмежувальних заходів: особливості національної імплементації

Кузнецов В. В. 177

Законографія в юридичній освіті

Митрофанов І. І. 183

Адаптація законодавства України про державний кордон
до стандартів ЄС

Нікіфоренко В. С. 187

Системність як конститутивна ознака військового службового
законодавства: до постановки питання

Проневич О. С. 190

Адаптація нормативно-правових та нормативних документів України в сфері технічного регулювання до вимог Європейського Союзу Смерницький Д. В., Тригубенко М. В.	195
Застереження про публічний порядок та надімперативні норми у міжнародному приватному праві Смітюх А. В.	197
Системність законодавства у сфері правосуддя: інституційний аспект Стефанчук М. М.	200
Забезпечення системності законодавства України щодо використання мови в освітньому процесі Токарчук О. В.	205
Адаптація законодавства України в сфері грального бізнесу до вимог Європейського Союзу в умовах євроінтеграції Топорецька З. М.	210
Медіація як ефективний спосіб врегулювання спорів учасників таймшерних відносин Федорченко Н. В., Фатхутдінова І. В.	213
Актуальні аспекти адаптації вітчизняної нормативно-правової бази публічного управління сферою інтелектуальної власності до вимог законодавства країн-членів Євросоюзу Хрідочкін А. В.	217
Питання визначення розміру моральної шкоди, завданої суб'єктами владних повноважень Юринець Ю. Л., Белкін Л. М.	221
Процедури відбору суддів до суду ЄС: єдність стандартів чи мозаїка практик Веселовський Б. А.	226
Аспекти удосконалення нормотворчих механізмів захисту права інтелектуальної власності у розрізі євроінтеграційних процесів Волощенко О. М.	230
Концепція митного представництва в митному законодавстві України Іванченко Е. П.	233
Територіальне співробітництво у сфері персоналізованої медицини: європейський досвід Крушельницька Г. Л.	237

Правові наслідки перегляду рішень адміністративних судів за нововиявленими обставинами в контексті гармонізації національного законодавства з правом ЄС	
Олашин В. В.	241
Вплив сучасних змін на стан корпоративного законодавства України в умовах євроінтеграції	
Сіщук Л. В.	244
Забезпечення системності кримінального законодавства в контексті формування критеріїв індивідуалізації як принципу призначення покарання	
Хильченко А. С.	250
Роль і місце консультативно-дорадчих органів у сфері захисту прав дитини під час збройного конфлікту	
Чепкова К. О.	253
Правові підстави припинення публічної служби в митних органах України: проблеми правозастосування та прогалини законодавства	
Черкунов О. В.	256
Адміністративно-правові аспекти впровадження інструментів електронної демократії на місцевому рівні: європейський досвід для України	
Грох А. О.	260
Правотворча діяльність у сфері оподаткування гравального бізнесу: аналіз законодавчих ініціатив	
Євсєєв Д. І.	263
Гармонізація українського законодавства із європейськими стандартами регулювання онлайн-платформ у контексті цифрової трансформації	
Жибак А. А.	267
До питань вдосконалення процесуального статусу осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення галузі адміністративного процесуального права України	
Казакевич А. О.	271
Правова конструкція добросовісного іпотекодержателя у практиці Верховного Суду	
Крижовий Д. В.	275
Окремі проблемні питання фінансування прокурорського самоврядування	
Михайлюк С. С.	278

Шляхи вдосконалення на підставі порівняння з законодавством окремих країн ЄС адміністративних проваджень України в умовах євроінтеграції	
Міхєєв М. В.	281
Забезпечення системності міжнародного та внутрішнього законодавства при спонтанному обміні податковою інформацією з компетентними органами іноземних країн	
Хоменко Ю. В.	284
Нормотворчі виклики та міжнародно-правові аспекти відновлення цивільних авіаперевезень в Україні в умовах євроінтеграції	
Черній Є. В.	288
Використання штучного інтелекту в оперативно-розшуковій діяльності та досудовому розслідуванні	
Чорний А. М.	291

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО!

Шановні учасники круглого столу!

Прийняття Верховною Радою України 24 серпня 2023 року Закону України «Про правотворчу діяльність» беззаперечно стало важливим кроком на шляху утвердження концептуальних засад правотворчої діяльності в Україні, спрямованих на реалізацію демократизму та верховенства права в державі.

Оновлення правових норм та підвищення якості нормативних приписів, забезпечення їх відповідності реаліям сьогодення, узгодженості нормативно-правових актів та їх систематизація є пріоритетними завданнями нашої держави. Виконання цих завдань обумовлено передусім визначенням напрямів розвитку законодавства України і в цьому контексті важлива роль відведена Національній академії наук України.

Положеннями Закону України «Про правотворчу діяльність» на Національну академію наук України покладено завдання розроблення Наукової концепції розвитку законодавства України, що має здійснюватися один раз на п'ять років та враховуватися під час планування правотворчої діяльності.

Пріоритетним завданням України є також гармонізація законодавства України із правом Європейського Союзу. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також надання Україні на підставі рішення Європейської Ради статусу кандидата в члени Європейського Союзу, покладає на Україну важливий обов'язок привести національне законодавство у відповідність до загальних стандартів Євросоюзу у визначених галузях з метою забезпечення розвитку демократичного суспільства та удосконалення правового регулювання суспільних відносин.

У цьому контексті, положеннями Закону України «Про правотворчу діяльність» Національну академію наук України визначено головною експертною установою з проведення юридичної (правової) експертизи проектів законів, передусім на їх відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу, а також з інших питань, що можуть вплинути на якість проекту нормативно-правового акта.

Національна академія наук України, наукові установи, що перебувають у її віданні, зокрема Інститут правотворчості та науково-правових експертиз, мають необхідний науковий потенціал та відповідні ресурси для виконання важливих завдань підготовки

Наукової концепції розвитку законодавства України та здійснення експертних функцій щодо проектів законодавчих актів.

З метою забезпечення виконання Національною академією наук України завдань, покладених на неї Законом України «Про правотворчу діяльність», постановою Президії Національної академії наук України від 15 травня 2024 року № 221 було створено Науково-координаційну раду з питань правотворчої діяльності при Президії НАН України, а Інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України визначено базовою установою Науково-координаційної ради.

Від провідних науковців України держава очікує конкретні пропозиції щодо реформування законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів. Тому фахове обговорення в рамках круглого столу питань правотворчої діяльності та забезпечення системності законодавства України в умовах євроінтеграції сприятиме виробленню нових підходів до удосконалення законодавства України, його наближення до стандартів ЄС, реформування правової системи України.

Анатолій Глібович ЗАГОРОДНІЙ,
*президент Національної академії наук України,
доктор фізико-математичних наук, професор,
академік Національної академії наук України,
заслужений діяч науки і техніки України*

НАПРЯМ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

ОЦІНКА ВПЛИВУ В ПРАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩІ: ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Атаманчук Н. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Аналітики зазначають, що оцінка впливу регулювання вважається однією із кращих практик розумного врядування, оскільки країни, що запровадили таку практику показують не лише значно кращі економічні результати, але, внаслідок прийняття обґрунтованих рішень, сприяють добробуту та збалансованості інших сфер суспільного життя [1, с. 5]. Зокрема, оцінка впливу проєктів нормативно-правових актів на суспільні відносини є обов'язковою у таких країнах як Естонія, Фінляндія, Італія, Велика Британія, Чехія, Франція, Німеччина, Греція, Польща, Угорщина, Латвія, Швеція тощо.

У Республіці Польщі правотворчий процес регулюється Положенням про роботу Ради міністрів (Uchwała Nr 190 Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r. Regulamin pracy Rady Ministrów) [2], Регламентом Сенату Республіки Польщі (Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 listopada 1990 r.) [3], Принципами законодавчої техніки (Zasady techniki prawodawczej) [4] та ін.

Оцінка впливу в Республіці Польщі трактується як аналітичний процес, спрямований на підтримку прийняття рішень у сфері регуляторних рішень шляхом систематичного надання максимально повної інформації про варіанти запланованого регуляторного втручання (вирішення конкретної проблеми) держави та потенційні наслідки (витрати та вигоди) від їх впровадження.

Відповідно до Регламенту Ради міністрів [2], результати оцінки впливу представлені в оцінці регуляторного впливу, яка, додана до обґрунтування, супроводжує проєкт правового акта в урядовому

законодавчому процесі. Статтею 77 Регламенту Сенату Республіки Польщі [3] визначено, що заява про законодавчу ініціативу подається разом із проектом акта, обґрунтування, якого повинно містити: роз'яснення мети акта; опис реального стану справ у галузі, що має бути врегульована; опис відмінностей між поточним та очікуваним правовим статусом; опис очікуваних соціальних, економічних, фінансових і правових ефектів; перелік основних імплементаційних актів; заяву про відповідність проекту акта праву ЄС або заяву про те, що предмет запропонованого регулювання не пов'язаний із нормами права ЄС.

На підготовчому етапі оцінка впливу передусім передбачає оцінку майбутніх наслідків можливих варіантів вирішення проблеми з метою вибору найбільш вигідного рішення. Після набрання нормативним актом чинності (стадія *ex-post* RIA) оцінюється фактичний вплив нормативного акту, щоб якнайшвидше протидіяти будь-яким порушенням і покращити його подальшу дію.

Рекомендації щодо проведення оцінки впливу та консультацій з громадськістю як частини законодавчого процесу уряду [5] допомагають посадовим особам, які готують оцінку регулюючого впливу для урядових ініціатив, вказуючи, що таке оцінка впливу, у яких випадках вона є обов'язковою, а коли рекомендована, а також як проводити оцінку впливу та супутні консультації з громадськістю.

«Розвиток системи оцінки впливу нормативно-правових актів та участі суспільства в законотворчому процесі» – є стратегічний проект, що реалізується в рамках Стратегії відповідального розвитку і включає: заходи, спрямовані на посилення оцінки впливу регуляторних актів, стандартизацію IT-інструментів, які використовуються для підготовки оцінок регуляторного впливу, розробку методології для оцінки витрат і вигод від регуляторних актів [6].

Досліджуючи механізми захисту інституційної системи в Польщі Jakub Sukiennik [7] зауважує, що «якість нормативного середовища є одним із основних вимірів функціонування держави». При цьому, оцінка регулюючого впливу присутня як на етапі *ex-ante* підготовки проекту нормативного акта, так і на етапі *ex-post* запровадження нормативного акта. Цілі цих процедур опосередковано пов'язані зі спробою впорядкувати функціонування інституційної системи, яка торкається багатьох суб'єктів та елементів, включаючи, наприклад, економічний розвиток.

На думку експертів ОЕСР, щоб сприяти прийняттю правильних рішень, оцінка впливу має відповідати наступним критеріям: вона має бути систематичною – тобто вона має бути частиною ширшої системи, яка визначає вимоги щодо змісту оцінки та гарантує, що вона матиме вплив на

процес прийняття політичних рішень; вона також має бути емпіричною, базуватися на об'єктивних даних, зібраних відповідно до процедур, зберігаючи мінімально можливі витрати; хороший аналіз – це аналіз, який проводиться послідовно, але також і гнучко (з використанням інноваційних джерел, залежно від питання, що досліджується); застосовуватися якомога ширше, тобто враховувати різні політичні сценарії; прозорий і широкодоступний – щоб полегшити процес консультацій щодо його змісту із зацікавленими сторонами та забезпечити чітку точку відліку для прийнятих рішень; проведено вчасно – тобто вже на стадії розробки політики, а результати оцінки оприлюднюються досить рано, щоб ключові рішення враховували її результати; реалістичний, тобто досяжний у визначені часові рамки, щоб не викликати значних затримок у процесі прийняття рішень [8, с. 13].

Зауважимо, що в ЄС оцінка впливу проводиться відповідно до принципів, викладених у Керівництві з кращого регулювання (Better Regulation Guidelines) [9] та Рекомендацій щодо здійснення оцінки впливу (Impact Assessment Handbook) [10], є ключовою частиною програми, яка спрямована на розробку та оцінку політики та законів ЄС таким чином, щоб вони досягали своїх цілей найбільш ефективним та дієвим способом.

Незважаючи на різні форми, які приймає оцінка впливу в окремих країнах, виділяють такі спільні елементи як: аналіз проблеми та очікуваного ефекту від втручання (включаючи відповідь, чи потрібне воно взагалі); представлення різних способів досягнення бажаних ефектів; аналіз ефектів різних варіантів втручання; широкі консультації; представлення обраного варіанту дії разом з його обґрунтуванням, план оцінки або фактична оцінка функціонування нормативного акта [8].

Зауважимо, що 24 серпня 2023 року було прийнято Закон України «Про правотворчу діяльність» [11], яким було визначено правові та організаційні засади правотворчої діяльності, принципи і порядок її здійснення, учасників правотворчої діяльності, правила техніки нормопроекування, порядок здійснення обліку нормативно-правових актів, а також правила дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах та здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів. Важливим нововведенням Закону стало присвячення окремої статті здійсненню оцінки впливу проекту нормативно-правового акта (ст. 30 Закону). Вважаємо, що оцінка впливу як ключовий початковий інструмент правотворчого процесу, сприятиме ефективному врегулюванню суспільних відносин, а здійснювання оцінювання наслідків впливу проекту нормативно-правового акта на етапі його

підготовки сприятиме подальшому реформуванню та удосконаленню правотворчої діяльності в Україні.

Важливого значення в умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються у нашій державі набуває вивчення досвіду окремих країн ЄС щодо здійснення оцінки впливу при розробці нормативно-правових актів. Зокрема, актуальності набуває ґрунтовний аналіз досвіду Республіки Польщі, де оцінка впливу є невід'ємною частиною сучасного правотворчого процесу й допомагає ухвалювати обґрунтовані, ефективні та відповідальні рішення, забезпечуючи стабільність і передбачуваність правового регулювання. Зауважимо, що у Республіці Польщі оцінка впливу регулюється на національному рівні відповідними законодавчими та процедурними актами, так і на наднаціональному рівні затвердженими стандартами Європейської Комісії для держав-членів ЄС. Таке правове регулювання дозволяє комплексно оцінювати очікувані ефекти від реалізації законодавчих ініціатив.

Література:

1. Пропозиції щодо запровадження оцінки впливу та процесу підготовки до оцінки впливу. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/PRP_Impact_Assesment_UKR.pdf.

2. Uchwała Nr 190 Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r. Regulamin pracy Rady Ministrów. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wmp20130000979>.

3. Regulamin Senatu. URL: https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/senatrp/ustawy/regulamin.pdf.

4. Zasady techniki prawodawczej. Załącznik do rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20160000283/O/D20160283.pdf>.

5. Wytyczne do przeprowadzania oceny wpływu oraz konsultacji publicznych w ramach rządowego procesu legislacyjnego. URL: <https://rci.gov.pl/wp-content/uploads/2020/11/WytyczneOW.pdf>.

6. Ocena wpływu w rządowym procesie legislacyjnym. URL: <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/lepsze-prawo>.

7. Sukiennik Jakub. Mechanisms of protecting the institutional system in Poland. *Ekonomia i Prawo. Economics and Law. Online*. 30 June 2023. Vol. 22. №. 2. Pp. 327–344.

8. Dokonywanie oceny wpływu w ramach rządowego procesu legislacyjnego. URL: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,16190,vp,18712.pdf>.

9. Better regulation: guidelines and toolbox. URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en.

10. Impact Assessment Handbook 12 September 2017. URL: https://www.europarl.europa.eu/EPRS/IA_Handbook_12_September_2017.pdf.

11. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#n59>.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПРАВНИЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТА ЇХ ПЕРСПЕКТИВИ

Вереша Р. В.

*доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

У сучасних умовах питання оптимізації правотворчого процесу, адаптації законодавства в умовах євроінтеграції та вдосконалення юридичної техніки набувають нового імпульсу завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та різного роду технологічних рішень в галузі кібернетики. В останні роки в юриспруденції спостерігається зростання інтересу до використання нових технологій та методів дослідження для більш ефективного аналізу правових питань, вдосконалення правозастосовних практик. Одним з найбільш перспективних напрямків є машинне навчання та застосування можливостей штучного інтелекту. Методи машинного навчання та штучного інтелекту використовуються для аналізу великих обсягів даних, виявлення патернів та трендів, прогнозування результатів та створення нових алгоритмів та моделей у різних наукових галузях, включаючи юриспруденцію. Використання алгоритмів машинного навчання може бути застосовним для аналізу великих обсягів даних із судової практики, а також для прогнозування результатів судових справ та виявлення трендів у законодавстві. Це може допомогти покращити прогнозування та ухвалення рішень у правових питаннях, зокрема у питаннях удосконалення законодавства [1].

В окрему категорію слід виділити можливості і інноваційні методи дослідження пов'язані з комп'ютерним моделюванням – створення комп'ютерних моделей для аналізу різних правових сценаріїв та передбачення їх наслідків. Такі рішення можуть бути особливо корисними в галузі судового прогнозування та вирішення спорів [2]. Це одним перспективним методом дослідження є використання можливостей машинного аналізу тексту та обробки природної мови

(NLP) для вивчення різного роду юридичних документів, законодавчих актів, судових рішень тощо. Крім того, можливості NLP можуть допомогти автоматизувати процеси пошуку та аналізу юридичної інформації [3].

Окрему нішу в переліку перспективних методів дослідження в юриспруденції займають методи з використанням big data. Великі дані та їх аналітика можуть використовуватися для отримання цінної інформації з великих обсягів структурованих і неструктурованих даних, що дозволяє дослідникам робити більш точні висновки та приймати більш обґрунтовані рішення. Крім того, перспективним напрямком виглядає використання методів аналізу соціальних мереж для вивчення взаємозв'язків між учасниками юридичних процесів, а також виявлення тенденцій і впливу громадської думки на правові рішення. Цей метод також може бути застосовним до питань нормотворчості.

Таким чином, інноваційні методи дослідження в юриспруденції мають суттєвий потенціал для підвищення ефективності правової роботи, і вже зараз забезпечують нові можливості аналізу та розуміння правових питань, а також сприятимуть розвитку інновацій у галузі юриспруденції в перспективі. Що стосується перспектив ІТ в юриспруденції – без сумніву, вони пов'язані з подальшим розвитком електронних систем, автоматизацією процесів, покращенням доступу до правової інформації та послуг, а також з інтеграцією нових технологій, таких як блокчейн, у правову практику [4]. Застосування методів аналізу даних та бізнес-інтелекту може бути корисним для виявлення тенденцій у законотворчості, прогнозування наслідків запропонованих законопроектів та оцінки їх впливу на економіку та суспільство. Це в перспективі дозволить підвищити ефективність роботи державних установ, покращити якість послуг, що надаються, забезпечити ширший доступ до правосуддя та участі в законотворчому процесі.

Останнім часом в юридичних і міждисциплінарних дослідженнях відмічається підвищений інтерес до питань ролі штучного інтелекту (ШІ) в законотворчому процесі [5]. Стає очевидним, що можливості ШІ можуть відігравати все більш помітну роль у процесі законотворчості, забезпечуючи нові можливості для підвищення ефективності, прозорості та адаптивності правових систем. Використання ШІ може значно трансформувати традиційні підходи до створення, аналізу та застосування законодавства. Зокрема, поширеною є думка з приводу того, що ШІ може стати потужним інструментом підтримки прийняття рішень, надаючи законодавцям комплексні аналітичні звіти, візуалізації даних та рекомендації, що ґрунтуються на глибокому аналізі

юридичних джерел та поточних законодавчих практик. На сьогодні з'являється все більше підтверджень того, що ШІ здатен аналізувати закони, законопроекти, судові рішення та різного роду юридичні документи для виявлення тенденцій і передбачення вірогідних змін у законодавстві. Це в перспективі дасть можливість законодавцям краще розуміти, які галузі потребують оновлення чи проведення реформ. Так, ШІ може аналізувати великі обсяги даних для оцінки потенційного впливу нових законопроектів на тих або інших суб'єктів правовідносин. Машинне навчання та алгоритми обробки природної мови можуть використовуватися для аналізу та порівняння існуючих законів, передбачення можливих наслідків їх застосування, а також для виявлення протиріч, дублюючих норм чи прогалин у чинному законодавстві. Припускається, що ШІ здатен допомогти зробити законодавство більш зрозумілим та доступним для широких верств. Програми, які використовують ШІ для перекладу складних юридичних термінів і формулювань більш простою мовою, можуть значно спростити взаємодію громадян із правовою системою. Також, використання ШІ може сприяти оптимізації процесів підготовки проектів правових актів, забезпечуючи автоматизацію рутинних завдань, таких як форматування текстів, перевірка відповідності правилам нормопроекткування тощо. У цьому контексті, привертає увагу розробка автором альтернативного проекту Кримінального кодексу України з використанням інтерфейсу штучного інтелекту [6]. В той же час, при інтеграції можливостей ШІ в законотворчий процес важливо враховувати етичні та правові аспекти, включаючи прозорість алгоритмів, захист особистих даних та можливість упередженості чи помилок, які можуть виникати при роботі автоматизованих систем [7]. Таким чином, забезпечення контролю та людської участі у ключових моментах прийняття рішень залишається критично важливим для збереження справедливості та законності процесу. В цілому не викликає сумніву, що використання ШІ у законотворчості відкриває нові перспективи для покращення законодавчої роботи, проте все одно може потребувати певного контролю з боку людини.

Адаптація законодавства в умовах євроінтеграції, імплементація нових нормативних актів часто супроводжуються напруженими суспільними дискусіями, обговореннями серед експертів та в межах широкого кола інших стейкхолдерів. У зв'язку з цим, ефективна комунікація в юридичному середовищі відіграє ключову роль для забезпечення прозорості, взаєморозуміння та успішної адаптації законодавства в умовах євроінтеграції. Спираючись на зарубіжну практику можна стверджувати, що стратегії ефективної комунікації в правничому середовищі з цих питань мають в першу чергу включати

такі компоненти, як організація структурованих та прозорих дискусій за участю заінтересованих сторін (юристів, урядових органів, громадськості та ін.) для обговорення запропонованих змін та аналізу позицій всіх стейкхолдерів; інформаційні кампанії та навчання (проведення інформаційних кампаній та освітніх заходів для широкої аудиторії з метою пояснення цілей та принципів адаптації законодавства в умовах євроінтеграції, а також надання інформації про майбутні зміни у законодавстві); проведення систематичних консультацій із заінтересованими сторонами на різних етапах процесу адаптації законодавства в умовах євроінтеграції для врахування різноманітних точок зору та забезпечення широкої підтримки; комунікація серед експертів (забезпечення ефективної комунікації між правниками, правовими консультантами та іншими експертами, для обміну знаннями, досвідом та найкращими практиками в галузі рекодифікації законодавства), використання сучасних інструментів комунікації (залучення сучасних засобів комунікації, таких як вебінари, онлайн-форуми та платформи, електронні розсилки та інструменти соціальних мереж для поширення інформації та отримання зворотного зв'язку) [8]. Крім того при розробці стратегій ефективної комунікації мають враховуватися важливість стимулювання діалогу та пошуку консенсусу між учасниками процесу адаптації законодавства в умовах євроінтеграції, для досягнення широкої згоди з ключових питань та зменшення можливих конфліктів, забезпечуватися чіткість і доступність інформації (включаючи публікацію матеріалів, документів та доповідей на сайтах урядових органів та інших платформах) та зворотний зв'язок, щоб адаптувати плани євроінтеграції відповідно до висловлених думок та пропозицій. Врахування цих аспектів при побудові стратегій комунікації допоможуть забезпечити більш відкритий та ефективний процес адаптації законодавства в умовах євроінтеграції, що, зрештою, сприятиме вдосконаленню правової системи та ефективному правозастосуванню.

Література:

1. Bagby J. W., Packin N. G. RegTech and predictive lawmaking: Closing the RegLag between prospective regulated activity and regulation. *Mich. Bus. & Entrepreneurial L. Rev.* 2020. № 10. P. 127. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/mijoeqv10&div=11&id=&page>.
2. Surden H. Machine learning and law: An overview. *Research Handbook on Big Data Law.* 2021. P. 171–184. URL: <https://www.elgaronline.com/edcollchap/edcoll/9781788972819/9781788972819.00014.xml>.

3. Ordoñez H. A., Ordoñez C. C., Ordoñez J. A., Urbano F. A. Jurisprudence search in Colombia based on natural language processing (NLP) and Lynked Data. *INGE CUC*. 2020. № 16 (2). P. 277–284. URL: <https://revistascientificas.cuc.edu.co/ingecuc/article/view/3317>.

4. Syaeh M. T., Fahriany F. Crossing the digital era by analyzing cryptocurrency and blockchain law in modern jurisprudence through local genius 6.0 ideas Internet of things (Iot). *Innovative: Journal of Social Science Research*. 2024. № 4 (1). P. 2313–2326. URL: <http://j-innovative.org/index.php/Innovative/article/view/7879>.

5. Bresciani P. I. E. R., Palmirani M. Constitutional opportunities and risks of AI in the law-making process. *FEDERALISMI. IT*. 2024. № 2. P. 1–18. URL: <https://cris.unibo.it/handle/11585/953858>.

6. Вереша Р. В. Проект Кримінального кодексу України (альтернативний): Київ: Алерта, 2025. 332 с.

7. Khan A. A., Akbar M. A., Fahmideh M., Liang P., Waseem M., Ahmad A., Abrahamsson P. AI ethics: an empirical study on the views of practitioners and lawmakers. *IEEE Transactions on Computational Social Systems*, 2023. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/10066257>.

8. Конорпакі М., Албу Д., Штейбел Ф. MUDAMOS: a civil society initiative on collaborative lawmaking in Brazil / Proceedings of the 12th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance. 2019. P. 175–180. URL: <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3326365.3326388>.

ПРАВОТВОРЧІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Кириченко В. Є.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Одним з головних видів правової діяльності виступає правотворчість, яка здійснюється суб'єктами права з використанням правових засобів і для отримання правового результату, внаслідок чого в процесі функціонування суспільних відносин відбувається створення права, його розвиток і матеріалізація. Важливість цього виду правової діяльності зумовлює неабияку увагу з боку як юридичної науки, так і

представників філософської думки. Сучасний стан теоретичного опрацювання цього інституту можна охарактеризувати як такий, що ґрунтується на догматично-схоластичному підході. Українська юриспруденція, переважно, залишається непохитною у своїй схильності щодо юридичного етатизму радянської доби, який, у свою чергу, був успадкований від нормативізму імперської юридичної науки.

З набуттям Україною незалежності тяглість консервативного світосприйняття та інерція юридичного мислення нікуди не зникли і правотворчість продовжує сприйматись і трактуватись як один з напрямів діяльності саме держави [1], а участь у цьому процесі суб'єктів громадянського суспільства майже ігнорується. До певної міри це можна пояснити впливом політичних процесів, що відбуваються в державі та задають відповідні тренди.

Утім поступові соціальні, політичні та правові зміни в країні з орієнтацією еліти на європейську інтеграцію почали змінювати й юридичну парадигму в якій до теоретико-догматичних аспектів, що відбивають реалістичний стан речей стали додавати ще й філософську складову, яка надала сприйняттю інституту правотворчості відчутно ідеалістичний характер, спрямований на створення ліберально-демократичного концепту. У цьому сенсі доволі засадничим виглядає формулювання завдань, які, на думку Голови Верховної Ради України Р. О. Стефанчука, стоять перед правотворчою діяльністю – формування сучасного українського законодавства з дотриманням стандартів, закладених у міжнародно-правових документах та обов'язком привести національне законодавство у відповідність до загальних стандартів Євросоюзу у визначених галузях. Втім попри задекларовані орієнтири, саме розуміння правотворчості, у очільника законодавчого органу, не дуже наближене до європейського, бо на його думку: «Правотворчість належить до основних напрямів діяльності сучасної правової держави та здійснюється у межах реалізації як законодавчої, так і виконавчої влади» [2, с. 4]. Але ж у європейському розумінні право це не тільки закони, що видані державою. У якості джерел права виступають традиції, звичаї, прецеденти, міжнародно-правові акти, рішення Європейського суду з справ людини, правові доктрини, угоди тощо.

Наведену позицію Р. О. Стефанчука можна вважати провідною, бо приблизно в такий же спосіб пропонує сприймати правотворчість і С. М. Гусаров наголошуючи на її державному характері, але поряд з цим звертаючи увагу на наявність такого багатоаспектного поняття як «правоутворення» (формування права) [3, с. 38–46].

Проте все більше сучасних дослідників загальнотеоретичного спрямування наголошують на тому, що існування («буття») права має ментально-діяльнісний характер: право існує передусім в уявленні про

належну, бажану поведінку, яке реалізується у масовій поведінці широких кіл населення. Ці уявлення (ментальні образи) фіксуються у нормах права, які є знаковосимволічними формами цих ментальних образів [4, с. 387]. Такий підхід до розуміння буття права надає підстави й до інакшого сприйняття ролі держави у правотворчій діяльності.

Українська держава дондесь залишається в стані транзиції від радянського тоталітаризму, сподіваюсь, що до демократичної, соціальної, правової держави, принаймні про це йдеться в Конституції України. Втім позбутися набутого, під час цього переходу, правового нігілізму, недотримання принципу верховенства права, намагання використати принцип революційної доцільності, справа не проста. Саме тому, на наш погляд, сьогодні в правотворчості присутній акцент власне на законодавчому врегулюванні суспільних відносин та провідній ролі держави в цьому процесі. І у правовому регулюванні ще тривалий час головну роль буде відігравати закон, а відтак і держава. Більше того, ключовою інтенцією сучасного законодавства є намагання як можна спритніше «зрегулювати» всі нові феномени, що народжуються у соціальних відносинах, груповій поведінці. Зробити такі феномени проявленими для держави, унормувати їх, оздобити певними правилами, що визначають їх та встановлять ти чи інші алгоритми поведінки.

Тривалий час чимало провідних науковців підіймають питання про те, що надзвичайно важливою передумовою формування якісного вітчизняного законодавства є – фіксація (закріплення) на нормативному рівні основних стандартів побудови системи законодавства, визначення її основних складових, місце кожного нормативного елемента у цілісній, логічно побудованій системі, а також функціональне та регулятивне навантаження цих складових [5]. Втім реалізація цієї передумови – унормування процесу розроблення та ухвалення нормативно-правових актів на законодавчому рівні, має не просту та тяглу історію, яка наочно ілюструє складність транзитивного переходу в нашій державі. До речі, вперше, ідея прийняття «закону про закони» з'являється у правовій доктрині Радянського Союзу ще у 80-і роки минулого століття [6, 7].

Вже в незалежній Україні, цей задум почав реалізовуватись у кількох законопроектах, останній з яких Верховна Рада України і ухвалила у 1999 р [8]. проте він був заветований Президентом України Л. Д. Кучмою. Навздогін, Верховна Рада України прийняла ще один закон «Про закони та законодавчу діяльність», який також отримав вето президента, як такий що не запроваджував єдиного концептуального підходу [9]. І не тільки президент, але й наукове

середовище висловлювало свої сумніви щодо розглядуваних законопроектів [10]. Більше того, з'явилися фахівці, які висловлювались взагалі за недоречність такого закону [11, с. 362; 12, с. 48]. Утім сутність цього протистояння та наукових дискусій містилася не в бажанні унормувати важливий вид правової діяльності, а у політичній боротьбі за владу між двома її гілками.

Повернення до цієї ідеї відбулося лише у червні 2021 р., коли ініціативна група з понад 190 народних депутатів запропонувала проект Закону України «Про правотворчу діяльність» [13], який було проголосовано та підписано Президентом України 24 серпня 2023 р. [14]. Отже закон відбувся і дарма, що він вступе в дію тільки через рік після припинення воєнного стану.

Звичайно, що можна пригадати той скептицизм, який висловлювався окремими фахівцями щодо взагалі наявності потреби в такому законі, тим більше, що окремі їх зауваження отримали підтвердження, з прийняттям цього закону. Позатим суспільство отримало фундаментальний закон, що встановлює єдині правила для всіх учасників правотворчої діяльності, закладає систему законодавства та навіть намагається запровадити планування правотворчої діяльності. Залишається лише сподіватись, що новий закон досягне поставлених перед ним цілей та зробить законодавчий процес зрозумілим і ефективним, а згаданий в ньому принцип верховенства права стане керовним для всіх учасників правотворчої діяльності.

Література:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / голова редкол.: Ю. С. Шемшученко; Національна Академія наук України; Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажанова, 2003. Т. 5: П–С. 736 с.
2. Правотворчість в Україні: перспективи законодавчого врегулювання: збірник наукових праць / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 226 с.
3. Гусаров С. М. Поняття та сутність правотворчості в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 38–46.
4. Теорія держави та права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006.
5. Кузнецова Н. С. Забезпечення якісної систематизації законодавства як важлива складова правотворчої діяльності. *Право України*. 2021. № 12. С. 42–53.

6. Поленина С. В. К разработке концепции закона о нормативных актах. *Советское государство и право*. 1985. № 5. С. 43–50.
7. Казьмин И. Ф., Поленина С. В. Закон о законах: проблемы издания и содержания. *Советское государство и право*. 1989. № 12. С. 3–9.
8. Пропозиції Президента до Закону «Про нормативно-правові акти» № 0923 від 14 лютого 2000 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=0923&skl=4 (дата звернення: 16.12.2024).
9. Пропозиції Президента до Закону «Про закони і законодавчу діяльність» № 0894 від 10 січня 2006 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12103 (дата звернення: 16.12.2024).
10. Ткачук А., Науменко С. Законотворчий процес та якість закону: Як досягти гармонії? Київ: Ін-т громадянського суспільства, 2005. 44 с.
11. Мірошниченко А., Попов Ю. Чи потрібний Закон України «Про нормативно-правові акти». *Форум права*. 2009. № 1. С. 362–372.
12. Ющик Ю. Закон про закони: необхідність і концепція. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3. С. 43–48.
13. Проект Закону України «Про правотворчу діяльність» від 25 червня 2021 р. № 5707. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355 (дата звернення: 16.12.2024).
14. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364.

НАУКОВА КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Колодій А. М.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Насамперед варто звернути увагу на те, що вперше у правовій системі України Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX, у частині четвертій статті 22 передбачив, що «Наукова концепція розвитку законодавства України – це документ

юридичного прогнозування рекомендаційного характеру, в якому на теоретико-емпіричній основі здійснюється системне прогнозування розвитку законодавства України, його окремих сфер, галузей та напрямів.

Розроблення Наукової концепції розвитку законодавства України здійснюється один раз на п'ять років Національною академією наук України.

Наукова концепція розвитку законодавства України надсилається до Кабінету Міністрів України для її врахування під час планування правотворчої діяльності» [1].

Аналізуючи частину четверту статті 22 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX, є підстави стверджувати, що запропонованими ознаками Наукової концепції розвитку законодавства України є: 1) це документ юридичного прогнозування; 2) має рекомендаційний характер; 3) базується на теоретико-емпіричній основі; 4) передбачає системне прогнозування розвитку законодавства України; 5) має охопити собою системне прогнозування розвитку законодавства України, його окремих сфер, галузей та напрямів, яке здійснюється один раз на п'ять років; 6) суб'єктом розроблення Наукової концепції розвитку законодавства України є Національна академія наук України; 7) надсилається до Кабінету Міністрів України для її врахування під час планування правотворчої діяльності.

Принагідно хотілося б наголосити, беззаперечно, що було б більш правильним та ефективним, якби Наукова концепція розвитку законодавства України визнавалась самостійним нормативно-правовим актом, схваленим або затвердженим постановою Верховної Ради України або указом Президента України із назвою «Концепція розвитку законодавства України на 2025 – 2030 роки». Bazуючись на зазначеному можна стверджувати, що для розробки Наукової концепції розвитку законодавства України важливо застосувати системний підхід враховуючи, що розвиток законодавства України є інтегрованою, внутрішньо єдиною, соціальною, ієрархічною системою з дуже складною взаємодією всіх елементів. До закономірностей згаданого системного підходу, які забезпечують повноцінне відтворення та з'ясування властивостей законодавства України у Науковій концепції розвитку законодавства України, належать такі загальні для всіх соціальних систем підсистеми (елементи):

1. Обґрунтуванням необхідності розробки Наукової концепції розвитку законодавства України. Зазначена необхідність зумовлюється: прийняттям Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX, який впорядкував

правотворчу діяльність в Україні, вперше ґрунтуючись на теорії існування, функціонування та співвідношення громадянського суспільства та правової держави [1]; підтвердженням, у Конституції України, європейської ідентичності Українського народу і незворотністю європейського та євроатлантичного курсу України [2] тощо.

2. Сучасні світові та регіональні тенденції розвитку права та законодавства. Їх вплив на розвиток законодавства України. Найбільш значущими сучасними світовими тенденціями розвитку права та законодавства, що впливають на розвиток законодавства України є «глобалізація». «Глобалізація (англ. *globalization*) – процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. У ширшому розумінні – перетворення певного явища на планетарне, таке, що стосується всієї Землі» [3]. Звідси, найбільш загальною світовою тенденцією розвитку права та законодавства є його інтеграція. «ІНТЕГРАЦІЯ (від лат. *integratio* – поповнення, відновлення) – об'єднання будь-яких елементів в одне ціле, а також поєднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес взаємозближення і взаємодії окремих структур» [4]. Ще однією загальною світовою тенденцією розвитку права та законодавства пов'язаною із глобалізацією є локалізація. *Локалізація* – це зворотний, протилежний глобалізації процес розвитку права та законодавства, спрямований на збереження національного, особливого та традиційного у національних правових системах, системах права та законодавства, правових відносинах, правовій свідомості та культурі. Проміжне місце між глобалізацією й локалізацією посідає ще одна світова тенденція розвитку права та законодавства, яка називається *глокалізація*.

3. Національні цілі та інтереси, на досягнення яких спрямована Наукова концепція розвитку законодавства України. Національні цілі та інтереси можуть бути загальними або частковими, постійними чи тимчасовими, пріоритетними або другорядними, основоположними або ситуаційними. Найбільш загальними, пріоритетними та основоположними національними цілями та інтересами є європейська та євроатлантична інтеграція України.

4. Матеріальна підсистема у Науковій концепції розвитку законодавства України. З метою реалізації Наукової концепції розвитку законодавства України у Державному бюджеті України щорічно окремим рядком виділяються кошти. Матеріальна підсистема відображає усі фінансово-матеріальні засоби, асигновані на функціонування системи розвитку законодавства України, а також усе матеріально-технічне забезпечення. Зазначена підсистема включає в

себе: а) кошти на утримання державних та інших інститутів, діяльність яких пов'язана із створенням та реалізацією Наукової концепції розвитку законодавства України; б) кошти на діяльність різних інститутів, які функціонують у сфері забезпечення розвитку законодавства України; в) кошти на здійснення окремих програм, що потребують спеціального фінансування тощо.

5. Нормативна підсистема, має складатися із нормативно-правових актів, які представляють систему законодавства України та охоплюються системним прогнозуванням для подальшого розвитку. Виходячи з цього треба врахувати, що:

1. На удосконалення системи законодавства України у найбільшій мірі впливають: Конституція України; Закони України: «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX, «Про всеукраїнський референдум» від 26 січня 2021 р. № 1135-IX, «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI тощо.

2. Наукова концепція розвитку законодавства України передбачає удосконалення наступних нормативно-правових актів: 1) Конституції України – Основного Закону України; 2) законів про внесення змін до Конституції України; 3) декларацій; 4) основ законодавства; 5) законів (кодексів України, первинних законів, законів про внесення змін до кодексу, первинного закону, законів про затвердження, законів про схвалення чи затвердження нормативно-правових актів інших органів) тощо.

3. Наукова концепція розвитку законодавства України має передбачити, у вигляді окремих структурних частин удосконалення: конституційного; міжнародного; цивільного; цивільного процесуального; кримінального; кримінального процесуального та усякого іншого законодавства.

6. Засадна підсистема, сутність якої дістає вияв у тих основах, головних положеннях, основоположних правилах існування та функціонування та принципах, на яких у правовій державі ґрунтується діяльність у сфері забезпечення системи законодавства України. Відправними положеннями, що характеризують цю підсистему є: а) основи (головні положення, ідеї); б) основоположні правила існування та функціонування: утвердження; створення умов; реалізація; охорона; захист; відтворення концептуальних засад розвитку законодавства України; в) принципи забезпечення.

7. Інституційна підсистема (організаційна структура) системи Наукової концепції розвитку законодавства України має об'єднувати усі структури (органи, установи, підприємства), які в тій або іншій мірі беруть участь в реалізації завдань забезпечення розвитку законодавства

України. Вони можуть бути державними та недержавними, належати до усіх гілок або систем влади (законодавчої, виконавчої, судової, контрольно-наглядової, правоохоронної, муніципальної). У той же час в Україні діють органи та організації, для яких забезпечення розвитку законодавства України є основним соціальним завданням.

8. Кадровий склад. Основні вимоги до кадрового складу створення та реалізації Наукової концепції розвитку законодавства України – високий професіоналізм, політична і правова культура – вже самі по собі передбачають дисциплінованість, ініціативність, уміння приймати правильні рішення у сучасних умовах життєдіяльності.

До створення Наукової концепції розвитку законодавства України залучаються найбільш підготовлені працівники Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, Інституту економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України, інших наукових, науково-дослідних установ, закладів вищої освіти.

До того ж, Україні вкрай важливо сформувати свою вітчизняну школу драфсменів (розробників проєктів нормативно-правових актів). Вона може бути започаткованою на базі провідних юридичних закладів вищої освіти, як на рівні бакалаврату так і магістратури.

9. Управління у сфері реалізації Наукової концепції розвитку законодавства України. Комітет Кабінету Міністрів України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, міжнародного співробітництва, правової політики та правоохоронної діяльності реформується в Урядовий комітет з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, міжнародного співробітництва, правової політики, розвитку законодавства України та правоохоронної діяльності [5].

У зв'язку із зазначеним, Кабінет Міністрів України повинен отримати право на: проведення моніторингу будь-яких проєктів нормативно-правових актів перед їх розглядом суб'єктом правотворчої діяльності незалежно від суб'єкта їх подання; звернення до Президента України з пропозиціями щодо використання ним права вето стосовно прийнятих Верховною Радою України законів; звернення до Верховної Ради України щодо визнання поданих Кабінетом Міністрів України проєктів законів першочерговими; інформування Кабінетом Міністрів України народних депутатів України про результати правового моніторингу проєктів законів та інших нормативно-правових актів.

10. Діяльність у сфері створення та реалізації Наукової концепції розвитку законодавства України.

Діяльність усіх органів, що забезпечують розвиток законодавства України має бути зосереджена на: системному прогнозуванні розвитку

законодавства України, його окремих сфер, галузей та напрямів; своєчасній та якісній підготовці Наукової концепції розвитку законодавства України; координації діяльності розробників Наукової концепції розвитку законодавства України.

11. Етапи реалізації Наукової концепції розвитку законодавства України. Наукова концепція розвитку законодавства України реалізується у три етапи: Перший – підготовчий протягом якого має бути розроблена, обговорена та, по-можливості, схвалена Наукова концепція розвитку законодавства України. Другий – передбачає формування інституційної та матеріальної підсистеми, підбір кадрового складу, організацію управління у сфері реалізації Наукової концепції розвитку законодавства України. Третій – передбачає адаптацію та наближення законодавства України до міжнародних договорів, прийняття нових нормативно-правових актів, внесення змін до існуючих, тобто формування нормативної підсистеми.

12. Бажані результати у сфері реалізації Наукової концепції розвитку законодавства України. В результаті реалізації Наукової концепції розвитку законодавства України передбачається поступове формування новітньої системи законодавства України, яка дозволить значно зміцнити та підвищити якість та ефективність реалізації нормативно-правових актів, поглибить їх взаємодію та вплив на суспільні відносини.

Уявляється, що саме відповідно до цих підсистем (елементів) системи законодавства України доцільно розробляти Наукову концепцію розвитку законодавства України, оскільки вона набуде ознак системності, логічності та послідовності.

Література:

1. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Глобалізація. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Глобалізація>.
4. Інтеграція / В. М. Трегобчук, С. В. Мочерний, С. П. Павлюк, В. В. Копійка, Л. Г. Мельник // *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12384>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання урядових комітетів» від 26 вересня 2024 р. № 1101. *Урядовий кур'єр*. 2024. 28 вересня. № 197.

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМНОСТІ У СФЕРІ ЗАКОНОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Корж І. Ф.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник керівника наукового центру електронного парламенту
та правової інформації*

*Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
м. Київ, Україна*

Питання правотворчості постійно знаходиться у полі зору наукових розвідок, оскільки системність у даній сфері діяльності, впровадження європейських принципів в національне законодавство – запорука успішних демократичних перетворень в Україні, створення належних передумов для успішної євроінтеграції української держави до когорти розвинутих демократичних країн. Крім того, із згаданим питанням пов'язано питання забезпечення правової безпеки держави, тобто питання належних правотворчості і правозастосування.

Одною із найбільш важливих складових правотворчої діяльності є законотворчість – процес творення закону від законотворчого замислу, прогнозування, розроблення законопроекту до введення його в дію, тлумачення та можливого подальшого коригування (зміни, доповнення). Вирішальним і відповідальним процесом законотворчості є законодавча діяльність парламенту [1, с. 3]. Це – стрижень правотворчості, його найважливіша складова частина, тому їй притаманні риси, загальні для всіх видів правотворчості.

Законотворчість передбачає наявність у законодавців не тільки загальної соціальної культури, а й вимагає від них спеціальних знань, певних навичок володіння мистецтвом формування і формулювання законодавчої волі, яких вони досить часто не мають. Ці знання в юридичній науці називають законодавчою технікою, яка являє собою певну систему вимог при створенні нормативно-правових приписів та їх систематизації.

Водночас, і на це звертають наукові розвідки, в згаданому процесі існує ціла низка проблем загального характеру, що потребують свого вирішення. Це – і надмірність законодавчого регулювання, зарегульованість суспільних відносин; це – і недоліки політичного узгодження законопроектів; це – і низька роль комітетів парламенту у законодавчому процесі, слабкі механізми взаємодії головного комітету по законопроекту із іншими комітетами, недостатня прозорість діяльності парламентських комітетів і парламенту в цілому; і на

кінець – несистемність законопроектної роботи і відповідного внесення змін до чинного законодавства [2]. Саме на несистемність зазначеної діяльності доцільно звернути увагу, наводячи відповідні приклади.

Так, відповідно до плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2024 рік [3] (для прикладу проаналізовано плани 4 комітетів ВРУ), Комітет ВРУ з питань національної безпеки, оборони і розвідки запланував на 2024 рік отримати для розгляду як профільний 19 законопроектів, з яких 15 з них мали подати органи державної влади і 4 – народні депутати України. В реальності було подано 72 законопроекти, з яких лише 4 – органами державної влади, а інші – народними депутатами.

У Комітеті ВРУ з питань аграрної та земельної політики було заплановано подати 11 законопроектів, з яких 7 – органами державної влади і 4 – народними депутатами. В реальності ситуація склалася наступна: подано 23 законопроекти, з яких 16 – народними депутатами, 7 – органами державної влади.

У Комітеті ВРУ з питань екологічної політики та природокористування було заплановано 11 законопроектів, з яких 3 – народними депутатами, 8 – органами державної влади. В реальності ситуація склалася наступна: подано 14 законопроектів, з яких 11 – народними депутатами, 3 – органами державної влади.

Наведене вище – реальна несистемність законотворчої діяльності парламенту. Звичайно, не можна відкидати практичну кореляцію наявного плану, однак практика підтверджує, що наявні законодавчі активності депутатів не відповідають законотворчим потребам суспільства. Як зазначають дослідники, з кожним скликанням зростає так званий законодавчий спам, оскільки депутати фактично змагаються між собою за кількість внесених ними законопроектів, не дивлячись на так званий коефіцієнт корисної дії від них, оскільки більшість з них не підтримуються самими ж депутатами.

Є очевидною потреба у наведенні належного порядку у законотворчій діяльності таких її суб'єктів права, якими є народні депутати. Абсолютна більшість з них не мають практичного досвіду у сфері законотворчої діяльності, тому авторські законопроекти внесені цими суб'єктами права законодавчої ініціативи часто «трішать» недоліками щодо дотримання вимог законотворчої техніки, створюють колізії правових норм у чинному законодавстві, призводять до руйнації внутрішньої системи відповідного нормативно-правового акту. Автор цього дослідження не один десяток років приймав безпосередню участь у парламентській законотворчості та здійснював аналіз у парламенті зростаючої законотворчої активності парламентарів, що дає право з впевненістю стверджувати, що суспільству від такої активності користи

було замало. Тому є очевидним, що зазначена діяльність потребує відповідного корегування, щоб мінімізувати законотворчий спам, відповідним чином врегулювати її в інтересах суспільства.

Як зазначають дослідники, численні дефініції права законодавчої ініціативи, які зустрічаються в юридичній літературі, можна об'єднати у дві групи:

– до першої належать визначення, під якими розуміють право уповноважених органів та осіб вносити законодавчі пропозиції, законопроекти, поправки, що є обов'язковими для розгляду законодавчим органом. Тобто, це право законодавчої ініціативи визначається як суб'єктивне право, як елемент складу правовідносин, що виникають при здійсненні права законодавчої ініціативи суб'єктами, які володіють таким правом;

– до другої належать визначення, згідно з якими право законодавчої ініціативи – це абстрактне право на внесення пропозицій законодавчого порядку до законодавчого органу, під яким розуміється як правоздатність, тобто як визнана позитивним правом абстрактна можливість встановленого кола осіб вносити законопроекти, законодавчі пропозиції та поправки до законодавчого органу [4].

У багатьох країнах парламенти дотримуються порядку внесення законопроектів лише окремими членами парламенту. В інших країнах, кількість членів парламенту, які можуть виступати на підтримку законопроекту, обмежена. Так, у Люксембурзі вона становить 5, у Бельгії та Лівані – 6, у Лівії та Норвегії – 10 осіб. Проте існують країни, у яких окремим членом парламенту не дозволяється вносити законопроекти. Для того щоб скористатися правом законодавчої ініціативи, члени парламенту в цих країнах повинні об'єднатися, зібравши відповідну кількість підписів. Багато країн мають коло суб'єктів законодавчої ініціативи в парламенті, наділяючи відповідним правом парламентські комітети (комісії). В Аргентині, Бразилії, у США і на Філіппінах, а також в Австрії, Люксембурзі, Ісландії та Японії парламентські комітети (комісії) мають право законодавчої ініціативи з питань, які входять до їхньої компетенції. У Нідерландах комісії, як і окремі члени парламенту, мають право звертатися до уряду з проханням про внесення законопроектів, які вони вважають бажаними. У Швеції та Швейцарії звернення законодавців за допомогою до уряду при підготовці законопроекту розглядається як норма, що практично не знає винятків.

На нашу думку остання практика є цілком логічною і прийнятною для українських реалій, що сприяло б підвищенню рівня законотворчої майстерності українського парламенту та мінімізації законодавчого спаму. Депутат парламенту у своїй діяльності насамперед має

займатися вивченням стану правового регулювання суспільних відносин у тій, чи іншій сфері життєдіяльності, виявляти прогалини і недоліки, аналізувати, напрацьовувати та вносити відповідні пропозиції до органів виконавчої влади, що функціонують в даних сферах, щодо усунення виявлених недоліків. І лише за умови зволікання відповідного органу по усуненню запропонованих недоліків, було б доцільним депутатам відповідного комітету ініціювати розробку відповідного законопроекту. Тут би у нагоді стала б практична допомога замовникам «юридичних клінік», які б на професійному рівні змогли б напрацьовувати відповідний законопроект, відповідно до вимог замовника. Від впровадження такої системи виграли б і депутати, і суспільство. Однак для цього має бути розуміння, бажання та прояв політичної волі насамперед тих, від кого залежить внесення цих змін, а також наділення правом законодавчої ініціативи представників народу (певну кількість осіб). Народ має мати право ініціювати прийняття законів не лише через референдум, а й бути суб'єктом права законодавчої ініціативи.

Література:

1. Навчальний посібник з дисципліни «Законотворчість, нормотворчість та правореалізація» для студентів спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування. Полтава: ПолтНТУ, 2019. 113 с.
2. Погорелова З. О. Проблеми удосконалення законотворчої діяльності. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/6.pdf> (дата звернення: 12.03.2025).
3. Про План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2024 рік: Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2024 р. № 3561-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3561-20#Text> (дата звернення: 12.03.2025).
4. Перерва Ю. М. Суб'єкти законодавчої ініціативи в зарубіжних країнах. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b68336b9-d36f-4b69-a111-149b52fbbde3/content> (дата звернення: 13.03.2025).

СИСТЕМНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ПРИЗМІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРАВОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ»

Косович В. М.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

24 серпня 2023 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 3354-ІХ «Про правотворчу діяльність» (далі – Закон) [2]. Цей нормативно-правовий акт став вагомим кроком до нормативної формалізації (закріплення) низки базових положень загальної теорії права, до імплементації правової доктрини у правотворчу практику.

Серед таких положень «системність права» у широкому розумінні.

Оскільки основною формою вітчизняного права є нормативно-правовий акт, системність права, як складову української правової системи, доцільно розглядати як системність законодавства. Така властивість законодавства як системність характеризує організованість системи нормативно-правових актів (їх нормативно-правових приписів), визначає горизонтальні (координаційні) та вертикальні (субординаційні) взаємозв'язки між нормативно-правовими актами (їх складовими). Системність законодавства обумовлюється як системністю права, яка є однією із форм його зовнішнього виразу, так і ієрархічністю органів публічної влади, які приймають в межах своїх повноважень нормативно-правові акти різної юридичної сили [3, с. 47].

Системність законодавства у Законі окреслена у декількох «ракурсах». Частина 1 ст. 3 Закону серед принципів правотворчої діяльності виділяє принцип «системності». У попередніх дослідження ми акцентували на тому, що цей принцип правотворчості охоплює дві складові – внутрішню та зовнішню.

Внутрішня передбачає:

перше, в основу проєктованого нормативно-правового акта мають лягати комплексні взаємозв'язані політичні, економічні, соціальні та юридичні закономірності та тенденції. Як приклад, сьогодні на порядку денному створення законодавства, що відповідає стандартам права Європейського Союзу. Для реалізації цього завдання у Законі є декілька спеціальних нормативно-правих приписів. Пункт 6 ч. 4 ст. 27 Закону встановлює, що у концепції проєкту нормативно-правового акта повинна бути оцінка відповідності запропонованого правового регулювання міжнародно-правовим зобов'язанням України, а саме двостороннім та багатостороннім угодам, міжнародним договорам

України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС). Відповідно до ч. 1 ст. 44 Закону, проект нормативно-правового акта підлягає обов'язковій експертизі на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС);

друге, проект нормативно-правового акта повинен розроблятися з дотриманням усіх вимог нормопроектної техніки. На нашу думку, ці вимоги мають включати дві групи засобів нормопроектної техніки: ті, що стосуються змісту і ті, що стосуються форми нормативно-правового акта. Ці вимоги фактично вперше на законодавчому рівні отримали своє юридичне визнання саме у Законі України «Про правотворчу діяльність».

Перелік засобів нормопроектної техніки запропоновано у розділі V «Загальні засади техніки нормопроекування» Закону. Зокрема, йдеться про такі вимоги до норм права як: однозначність їх розуміння (ясність, точність, доступність для розуміння та реалізації); передбачуваність результатів їх реалізації; відповідність та узгодженість з іншими нормами; уніфікованість вжитої в них термінології; спорідненість та логічність послідовності їх викладення тощо. Законодавчо закріплені і окремі правила правничої мови, а саме: терміни та поняття, що вживаються у нормативно-правовому акті, мають бути уніфіковані впродовж усього його тексту (без використання синонімів та словосполучень, що мають подібне лексичне значення); написання числівників, що вживаються у тексті нормативно-правового акта, має бути уніфікованим впродовж усього його тексту. Нормативно-правовий акт має: охоплювати всю необхідну сферу його дії; не містити норм права, що не відповідають Конституції України та іншим нормативно-правовим актам; не містити дублюючих норм права; не містити норм права, що не узгоджуються між собою. Важливо зауважити, що ці вимоги до якості проєктованих нормативно-правових актів України загалом відповідають підходам до якості правових актів ЄС¹.

Зовнішня системність означає, що нормативно-правовий акт має створюватися у взаємозв'язку із іншими правовими актами. Так, видання нового нормативно-правового акта має поєднуватися із корегуванням законодавства, що регулює однорідні чи суміжні суспільні відносини. Наприклад, прийняття Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX обумовило внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України.

¹ Базовими документами ЄС, що визначають вимоги до правових актів ЄС, є Резолюція про якість нормопроекування законодавства Спільноти від 8 червня 1993 р. та Міжінституційна угода про спільні настанови щодо якості проєкування законодавства Спільноти від 22 грудня 1998 р.

Закону України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків», Закону України «Про обов'язковий примірник документів», Закону України «Про комітети Верховної Ради України», Закону України «Про доступ до публічної інформації», Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», Закону України «Про Кабінет Міністрів України» та інших нормативно-правових актів.

Недотримання системності стає причиною колізій чи конкуренції між нормативно-правовими приписами різних нормативно-правових актів.

Принцип системності також означає, що кінцева якість створюваних нормативно-правових актів обумовлюється усіма складовими нормопроектної техніки та нормотворчої технології; залежить від належного використання кожного засобу правотворення та усіх юридичних інструментів загалом. Так, недотримання вимог щодо державної реєстрації актів центральних органів виконавчої влади може стати причиною визнання їх нечинними.

Знайшов відображення у Законі і доктринальний підхід до системності права як до системи упорядкованих за юридичною силою нормативно-правових актів. Розділ II «Система нормативно-правових актів України» містить дві спеціальні статті. У ч. 1 ст. 9 Закону закріплено, що законодавство України – це взаємопов'язана та упорядкована система нормативно-правових актів України і чинних міжнародних договорів. Законодавство України структурується від актів вищої юридичної сили до актів нижчої юридичної сили. А у ч. 2 цієї статті змодельовано систему законодавства: 1) Конституція України – Основний Закон України; 2) закони; 3) підзаконні нормативно-правові акти. Частина 2 ст. 19 встановлює ієрархічну систему нормативно-правових актів України, що включає усі види нормативно-правових актів України та міжнародні договори за юридичною силою.

Ще один традиційний підхід до розуміння системності у праві – упорядкування нормативно-правових джерел через їхню систематизацію. Л. А. Луць пропонує такі способи систематизації законодавства як облік, інкорпорація, кодифікація, консолідація [1, с. 233]. У розділі IX «Облік нормативно-правових актів. Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів» Закон встановлює, що облік нормативно-правових актів здійснюється суб'єктом правотворчої діяльності та міністерством, що забезпечує формування державної правової політики. Облік прийнятих суб'єктами правотворчої діяльності нормативно-правових актів здійснюється шляхом включення їх до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів. Ст. 56 Закону визначає держателя та адміністратора Реєстру, перелік

нормативно-правових актів, що до нього включаються, перелік даних про нормативно-правові акти, що включаються до державного реєстру.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що системність законодавства як юридична конструкція знайшла свою нормативну формалізацію насамперед у Законі України «Про правотворчу діяльність». Закон визначив системність як принцип правотворчості через встановлення необхідності досягнення відповідності проєктованого вітчизняного законодавства стандартам права ЄС, конкретизував її крізь призму вимог до нормопроекування. Закріплення отримала система нормативно-правових актів України за юридичною силою. Норми Закону окреслили правила обліку нормативно-правових актів та включення їх до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів.

Література:

1. Луль Л. А. Загальна теорія держави та права: навчально-методичний посібник. К.: Атіка, 2010. 412 с.
2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
3. Риндюк В. І. Системність як властивість змісту законодавства. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 47. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua> > kyivchasprava > article > download.

МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВОТВОРЧОСТІ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Костицький М. В.

*доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України,
почесний академік НАПН України,
заслужений юрист України, головний науковий співробітник
відділу дослідження проблем правотворчості та
адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Через призму бачення змісту даних тез вирисовуються три основні проблеми:

- правотворчість в Україні;
- євроінтеграція в Україні;

– методологія дослідження.

Проблема правотворчості була класичною в юриспруденції взагалі та в теорії держави і права зокрема. Правотворчість в українській юриспруденції ще і по сьогодні проявляє успадковані від радянської епохи етатизм (юридичний), який полягає в абсолютизації чи перебільшенні ролі держави в цьому процесі. Право як результат правотворчості трактувалось як система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових норм, додержання яких забезпечується її цілеспрямованою діяльністю. Власне, правотворчість трактувалась як діяльність компетентних (?) державних органів і громадських організацій (в першу чергу КПРС), спрямована на створення, зміну, скасування норм права (нормативних актів).

У першому фундаментальному виданні «Юридична енциклопедія» (Том 5, Київ, 2003) теж вказувалось, що правотворчість є напрямом діяльності держави, пов'язаним з офіційним закріпленням норм права шляхом формування приписів, їх зміни, доповнення, скасування [1, с. 51]. При цьому правотворчість здійснюється державою в межах законотворчого процесу, а результатом є прийняття нормативно-правового акту. Тобто правотворчість – знак рівності – законотворчість. А результатом є нормативно-правовий акт.

Дискусії на тему правотворчості, а вони велися в методології позитивізму, догматики і схоластики, певним чином завели дискусію в глухий кут. Пройгнорувати ст. 8 Конституції України, яка закріплює верховенство права, не можна, але й осягнути зміст цієї категорії чи принцип юриспруденції в Україні або немає бажання, наснаги чи немає відповідної інтелектуальності. Тому переважна більшість авторів, що досліджують цю тему, або повертаються до спадщини радянського нормативізму, або займаються епігонством та апологетикою, запозичуючи в сусідів (в першу чергу північно-східних) їх наборки та ідеї.

В Україні почали писати про правоутворення (особливо харківські та одеські автори) як про якийсь дивовижний винахід. При цьому правотворчість підпорядкували правоутворенню. Навіть в третьому томі «Великої української енциклопедії. Загальна теорія права» стаття про правотворчість відсутня, а є лише стаття про правоутворення [2, с. 600]. Це поняття, на мою думку, є якесь індеферентне, позбавлене динаміки, хоча йдеться про утворення права.

Ще одне зауваження щодо правоутворення – це безсуб'єктивне поняття. Видається при цьому, що право утворюється невідомо як: або спонтанно, або в результаті еволюційного процесу, або з нічого (як з хаосу в синергетичних процесах).

Ряд науковців пишуть про правоутворення як про тривалий процес формування юридичних норм, що починається з визначення державою

повторювальних суспільних відносин, необхідності їх правового регулювання, формального закріплення і державного захисту юридичних приписів. Знову держава виступає тут на першому місці. Напевно, на першому місці в цій формулі мало би бути усвідомлення потреби правового регулювання, а вже потім визначення на рівні суспільних відносин. При такому підході (коли правотворчість трактується як похідна частина правоутворення) випадають з уваги такі джерела права як традиція, звичай, договір, міжнародні правові норми, судовий прецедент. Як ці джерела права співвідносяться з поняттями «визначене державою» чи «формальне закріплення»?

Значну ясність в цю спекулятивну дискусію вніс прийнятий 24 серпня 2023 р. Верховною Радою України Закон України «Про правотворчу діяльність» [3]. Він завершив тридцятилітню роботу над законопроектами під різними назвами, які стосувалися нормотворчої діяльності. У ст. 2 цього Закону вказується, чим є правотворча діяльність. Це та діяльність, що здійснюється з метою планування, розроблення та прийняття (видання) нормативно-правового акту, ведення обліку таких актів та здійснення їх правового моніторингу. Одночасно в Законі дано визначення норми права та нормативно-правового акту. Першим вважається загальнообов'язкове та формально визначене правило поведінки, що регулює суспільні відносини. Воно охороняється і забезпечується державою. Тобто держава не виступає монополістом в розробці й прийнятті правового акту. Його можуть розробляти, приймати (затверджувати) інші суб'єкти, серед них і члени громадянського суспільства, міжнародні суб'єкти. Прямо не вказується на судові прецеденти, хіба що можна це виводити за допомогою логічних методів та прийомів дослідження.

Нормативно-правовий акт ув'язується із суб'єктом правотворчої діяльності та прийнятий у тому порядку, який передбачають Конституція і закони України. Суб'єктами правотворчої діяльності ст. 4 Закону визначає державні органи, голів місцевих державних адміністрацій та керівників їх (адміністрацій) структурних підрозділів, органи місцевого самоврядування та територіальні громади (на місцевому референдумі).

Щодо останнього суб'єкта, то його правотворча діяльність обмежується лише місцевим референдумом. Це подібне до того, що суб'єктність правотворчості українського народу теж обмежується лише всеукраїнським референдумом. Втім, тут виникають певні сумніви. Ст. 5 Конституції України визначає народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади – народ, який здійснює владу безпосередньо, через органи державної влади та місцевого самоврядування [4]. Ст. 140 Конституції України теж передбачає можливість здійснення громадою

функцій місцевого самоврядування безпосередньо або через місцеві ради та їх виконкоми. Розділ II Конституції України «Вибори. Референдуми» закріплює положення про те, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдуми, інші форми безпосередньої демократії (але не вказано, які саме!). Тобто в тому числі повноваження як суб'єктів правотворчості у народу і громади обмежуються виборами та участю у референдумах. А порядок їх проведення визначається законами держави. Виникає запитання, а чий суверенітет – народу чи держави вищий? Очевидно, народу! То чому держава його обмежує, зводячи в т. ч. повноваження в сфері правотворчості до участі у всеукраїнському референдумі? Та й з повноваженнями громади подібна ситуація – її правотворча діяльність обмежується місцевим референдумом.

Видається, що аналізований Закон України «Про правотворчу діяльність» став значним кроком у розвитку української юриспруденції та у такій важливій (чи найважливішій) сфері, як правотворча діяльність. В законі сказано багато про правотворчість, але не все й не остаточно. Потребують додаткового розвитку наукові розвідки про правотворчість в сенсі творення традицій, звичаїв, договорів, судових прецедентів та, можливо, і правових доктрин.

Література:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; редкол.: Ю. С. Шемшученко [та ін.]. Київ: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5: П–С. 734 с.

2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / НАПрН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. університет ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин [та ін.]. 951 с.

3. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-IX#Text>.

4. Конституція України: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

ДО ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ НАУКОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Кот О. О.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України,
директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Національна академія наук України, згідно з Законом України «Про правотворчу діяльність», визначена головною експертною установою, на яку покладено відповідальність за системне прогнозування розвитку законодавства. Академія здійснює незалежну правову експертизу проектів законів, аналізує їх відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та нормам права Європейського Союзу, а також сприяє підвищенню якості законопроектів через науковий супровід.

Зокрема, Академія визначає пріоритети правотворчості та розробляє методологічні підходи до прогнозування напрямів розвитку національного законодавства.

У рамках цієї роботи Президією НАН України від 26 грудня 2024 р. започатковано Цільову програму наукових досліджень НАН України «Правотворчість в Україні: доктринальні засади, правове регулювання і практика здійснення» на 2025–2027 роки».

Цільова програма спрямована на вирішення фундаментальних проблем правотворчості в Україні, включаючи доктринальні засади, правове регулювання, науково-правовий супровід, та практичну реалізацію правотворчих процесів. Програма розрахована на 2025–2027 роки і є актуальною в контексті євроінтеграційних прагнень України та вимог післявоєнного відновлення.

Метою програми визначено формування наукових підходів до прогнозування розвитку законодавства, здійснення науково-правової експертизи законопроектів та забезпечення відповідності українського законодавства європейським стандартам.

Основні завдання, які вирішуватиме ця Програма:

- розкриття основних засад формування системи законодавства та доктринальних засад сучасного українського правотворення;
- встановлення існуючих потреб правової регламентації суспільних відносин та пріоритетності прийняття нормативно-правових актів;

- визначення шляхів унормування роботи з оновлення та систематизації законодавства, заповнення прогалин, скасування множинності законів, застарілих норм;
- встановлення алгоритму підготовки Наукової концепції розвитку законодавства України;
- врахування євроінтеграційного вектору на етапі планування та прогнозування українського законодавства;
- оцінка стану розвитку галузевого законодавства України та його відповідності критеріям набуття членства у Європейському Союзі;
- з'ясування специфіки науково-правової експертизи як дієвого інструменту розбудови законодавства України та алгоритмізація її проведення.

Центральну роль у реалізації програми відіграє Національна академія наук України, при Президії якої функціонує Науково-координаційна рада з питань правотворчості. До виконання Програм залучено профільні наукові установи з потужним науковим потенціалом вчених-правників.

З метою реалізації цієї Програми розпорядженням Президії НАН України від 06 березня 2025 р. № 124 затверджено перелік проєктів, що будуть виконуватися у 2025 році, та обсяги їх фінансування.

Зокрема, відкрито нові науково-дослідні роботи:

1. «Системне прогнозування розвитку законодавства України в контексті імплементації положень Закону України «Про правотворчу діяльність» – Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України.

2. «Методологічні засади нормопроектування у контексті адаптації до права Європейського Союзу» – Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України».

3. «Концептуальні засади правотворчої діяльності в Україні: ресурсозабезпечення, новачі та ризики» – Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

У практичній площині очікуваними результати виконання Програми є:

- розробка методичних рекомендацій щодо реалізації положень Закону України «Про правотворчу діяльність» в контексті планування правотворчої діяльності, підготовки, обговорення та затвердження документів публічної політики, техніки нормопроектування, а також здійснення правового моніторингу та постзаконодавчого контролю за реалізацією нормативно-правових актів;

- визначення порядку взаємодії з Кабінетом Міністрів України з метою узгодження заходів щодо інституційного забезпечення

виконання Національною академією наук України функцій, покладених на неї Законом України «Про правотворчу діяльність»;

– продовження практики розробки Плану законопроектної роботи з урахуванням положень Закону України «Про правотворчу діяльність» щодо переліку питань, що потребують законодавчого врегулювання, спрямованих на адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis ЄС) у частині виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції;

– створення єдиної інформаційної бази даних із питань адаптації законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis ЄС);

– запровадження Єдиного реєстру правотворчих пропозицій (ініціатив, ідей) як індикатору соціальних потреб та суспільних інтересів, що потребують правового урегулювання.

І головне – це підготовка Наукової концепції розвитку законодавства України. Концепції галузевого законодавства представлені за кількома ключовими напрямками: загальне законодавство, публічне та приватне право. Вони передбачають системний розвиток законодавства у визначених галузях із зазначенням конкретних інститутів НАН України, що відповідальні за їх розробку. Це дозволяє комплексно охопити різні аспекти суспільних відносин, які потребують правового регулювання.

Після тривалих дискусій членами Науково-координаційної ради з питань правотворчості було запропоновано наступну структуру майбутньої Наукової концепції розвитку законодавства України.

1. Загальний блок, в який входять основні галузі:

– **конституційне законодавство:** спрямоване на зміцнення конституційних основ державності, демократичних інститутів та реалізацію прав людини;

– **національна безпека та оборона:** законодавство цієї сфери має забезпечити ефективний захист державних інтересів в умовах післявоєнного відновлення;

– **законодавство про науку:** спрямоване на підтримку інновацій, наукових досліджень і технологічного розвитку країни;

– **судочинство, прокуратура, адвокатура та процесуальне законодавство:** комплексний розвиток процесуального законодавства, що охоплює всі правові механізми захисту прав та законних інтересів.

2. Блок публічного права, в який входять основні галузі:

– адміністративне законодавство: визначає взаємовідносини громадянина і держави, функціонування органів державної влади;

- кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство: спрямоване на забезпечення справедливості, захист суспільства та прав людини від злочинних посягань;
- муніципальне законодавство: сприяє децентралізації, розвитку місцевого самоврядування;
- земельне, екологічне та природоресурсне законодавство: передбачає раціональне використання ресурсів, охорону довкілля;
- фінансове законодавство: забезпечує стабільність бюджетної, податкової та фінансової політики;
- міжнародне законодавство: узгодження національного законодавства з міжнародними зобов'язаннями України;
- економічне та господарсько-процесуальне законодавство: регулювання підприємницької діяльності та економічних відносин з акцентом на забезпечення економічної стабільності.

3. Блок приватного права, в який входять основні галузі:

- **цивільне законодавство:** адаптація цивільного законодавства до сучасних потреб суспільства та європейських стандартів;
- **інтелектуальна власність:** законодавство має сприяти захисту прав на результати творчої та інноваційної діяльності;
- **міжнародне приватне право:** регулювання приватних відносин із міжнародним елементом;
- **сімейне законодавство:** захист прав та законних інтересів сім'ї та дітей;
- **цивільне процесуальне законодавство:** вдосконалення процесуального порядку вирішення приватних спорів;
- **трудове та соціальне законодавство:** регулювання трудових відносин та захист соціальних прав.

Сильними сторонами представлених концепцій є їх комплексність та системність у підході до розвитку законодавства, чітка прив'язка до конкретних наукових інститутів НАН України, охоплення широкого спектру суспільних відносин, що дозволяє системно реформувати різні галузі права.

Слід зазначити, що з метою деталізації строків підготовки та вироблення механізмів взаємодії між виконавцями 26 березня 2025 року на черговому засіданні Науково-координаційної ради з питань правотворчої діяльності розглядалися питання координації фундаментальних досліджень за Цільовою програмою наукових досліджень НАН України «Правотворчість в Україні: доктринальні засади, правове регулювання і практика здійснення» на 2025–2027 роки.

Науковим інститутам поставлено завдання щодо вироблення єдиного підходу до формування структури концепцій розвитку галузевих законодавства України та їх змістовного наповнення.

Визначено дату надання Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України проєктів галузевих концепцій розвитку законодавства України, закріплених за науковими установами відповідно до переліку.

Установою, яка буде готувати зведений варіант проєкту Наукової концепції розвитку законодавства України, визначено Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України.

Також слід зазначити, що для забезпечення прозорості та демократичності процесу розробки Наукової концепції розвитку законодавства України Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України поставлено завдання запланувати проведення протягом 2025 року експертних обговорень та наукових консультацій. Аналогічні заходи будуть проведені в інших наукових установах. Участь у цих заходах братимуть представники науки, громадянського суспільства, експерти з правотворчості, юристи-практики та представники державних органів. Такі заходи допоможуть виявити ключові суспільні потреби, публічні інтереси та виробити спільні підходи до вирішення проблем законодавчого регулювання.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ МОРАЛЬНИХ ЗАСАД ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кохановська О. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права*

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Право і мораль як основні суспільні регулятори завжди знаходяться у тісному взаємозв'язку. При цьому мораль сприймається як природний соціальний регулятор і є уособленням найбажаніших і найдорожчих цінностей, досягнення яких може прагнути цивілізоване високорозвинене суспільство. В свою чергу, ст. 3 Конституції України проголошує найвищою соціальною цінністю людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість і безпеку. І в цьому немає протиріччя. Навпаки, це лише доводить, що і цивільне право, яке засноване на моральних загальнолюдських цінностях, послыдовно продовжує курс на втілення у реальне життя верховенства права, справедливості і спирається знов – таки на природні права фізичної особи.

Коли йдеться не лише про теорію правотворчості, але і про формування якісного законодавства, яке покликано забезпечити суспільний прогрес, ми також у першу чергу згадуємо про мораль як таку і про моральні засади таких процесів. Якщо розглядати мораль як систему життєвих принципів, неофіційних, але досить усталених уявлень і оцінок, які впливають на поведінку людини у суспільстві, стимулюються або присікаються шляхом громадського схвалення або осуду, то можна зробити висновок про те, що йдеться взагалі про найбільше узагальнення – про поняття добра і зла як таких. І саме на відмежування і протиставлення злу добра спрямований розвиток законодавства у демократичному суспільстві.

Категорії «мораль», «моральні засади» ми зустрічаємо у багатьох статтях ЦК України, а саме, до прикладу, у статтях 13, 19, 26, 203, 300 та ряді інших, що є доказом законодавчого поєднання їх із приватними правовідносинами.

Вважається, що зміст ст. 13 ЦК України вказує на сприйняття законодавцем справедливості законодавчого закріплення принципу моральності у цивільному праві і цивільному законодавстві, що заслуговує на схвалення. Так само як і встановлення чітких меж здійснення особою своїх прав, найпершою із яких є неможливість ігнорування моральні норми, прийняті у суспільстві. Втім, особа не лише зобов'язана дотримуватись моральних засад суспільства, але і не зловживати своїми правами.

У 2003 році була зроблена спроба закріпити термін «суспільна мораль» на законодавчому рівні, зокрема, у Законі України «Про захист суспільної моралі» (20.11.2003 р.) – як системи етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість [1]. Експерти, які опрацювали зміст цього законодавчого акту на прохання Секретаріату Ради Європи, піддали його критиці через надто широку сферу дії, наявність положень щодо обмеження свободи вираження поглядів та інші нечіткі формулювання, на які вказувалось у висновках. І хоча цей закон втратив чинність у 2023 році, наведене визначення «суспільної моралі» і сам факт обговорення моральних засад (принципів) суспільних відносин, спроба закріплення на законодавчому рівні такої загальнолюдської цінності як мораль, мало позитивний ефект, адже порушення норм моралі тягне за собою такі саме наслідки, як і порушення інших відомих на сьогодні меж здійснення цивільних прав. За таких умов суд може зобов'язати особу припинити зловживання своїм правом, оскільки зловживання правом завжди є правопорушенням, тобто різновидом недобросовісної поведінки і

знаходить свій вияв у разі використання правопорушником таких форм реалізації змісту певного суб'єктивного цивільного права, які суперечать його призначенню, засадам справедливості, розумності і добросовісності [2, с. 171].

Усе вищезазначене має безпосереднє відношення до питання моральних засад правотворчої діяльності. Ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» [3] визначаються основні принципи, серед яких названі верховенство права, юридична визначеність, пріоритетність забезпечення прав і свобод людини, обґрунтованість. Вони корелюють із загальними підходами до розуміння «моралі», «моральних засад» тощо. Норми моралі, звичаї і традиції – важливі соціальні регулятори поряд із законодавством. Суб'єкти правотворчості покликані втілити у життя такі погляди.

Під окресленим кутом зору можна проаналізувати низку законів України і дійти парадоксальних висновків – про наявність у вітчизняному законодавстві чималої кількості термінів морального характеру, зміст яких не визначений або визначений нечітко, критерії розмиті, а традиційне суспільне сприйняття моральної норми викривлено. Такому аналізу неодноразово піддавалися цивілістами закони України: про медіа, вже згаданий і такий, що нині втратив чинність – про захист суспільної моралі, а також ряд законів у сфері сімейних правовідносин. При цьому вітчизняні автори в результаті подібного аналізу доходили невтішних висновків про наявність різного роду правотворчих маніпуляцій у сфері моралі [4], що може призводити, як відомо, до дискредитації усієї правотворчої діяльності, а не тільки окремих правотворчих помилок.

Література:

1. Про захист суспільної моралі. Закон України від 20 листопада 2003 р. № 1296–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1296-15> (дата звернення: 30.03.2025). (Закон втратив чинність 31.03.2023 р. на підставі Закону України № 2849–IX).

2. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.

3. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 30.03.2025).

4. Львова О. Правотворчі маніпуляції у сфері моралі. URL: <https://vsirazom.ua/cabinet/pravotvorchi-manipulyatsiyi-u-sferi-morali/> (дата звернення: 31.03.2025).

ПРИНЦИП ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В НОРМОПРОЕКТУВАННІ

Краснова Ю. А.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу проблем модернізації
господарського права та законодавства
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

При формуванні правових засад діяльності з нормопроектуювання, одним із головних завдань виступає визначення його головних принципів, на підставі яких розвивається законодавство і держава в цілому. Враховуючи те, що в теорії права таких принципів пропонується чимало, в даному дослідженні увага буде приділена принципу екологічної інтеграції.

За своєю суттю, зазначений принцип включає в себе врахування екологічних аспектів при розробці нормативних документів, правил, стандартів та політик на всіх рівнях – від міжнародного до національного, від загальнодержавного до локального. Це спрямовано на забезпечення сталого розвитку та охорони навколишнього природного середовища.

До основних елементів цього принципу входять [1]:

1. *Прогнозування і планування*: завчасне врахування можливих екологічних наслідків у стратегічних та проектних рішеннях. Це включає також і оцінку впливу на довкілля та аналіз ризиків;

2. *Сталість і баланс*: створення умов, за яких використання природних ресурсів не шкодить їхньому відновленню. Пріоритет надається способам діяльності, що сприяють сталому розвитку;

3. *Екосистемний підхід*: розгляд довкілля як єдиної системи, де всі компоненти взаємопов'язані. Наприклад, змінюючи використання землі, важливо враховувати вплив на водні ресурси, флору, фауну та клімат;

4. *Залучення спільноти*: відкрите обговорення проєктів із громадою, консультації з експертами та участь зацікавлених сторін, щоб забезпечити прозорість і врахувати різні думки;

5. *Інновації та екотехнології*: розробка новітніх технологій, які дозволяють зменшити екологічний слід та підвищити ефективність ресурсокористування;

6. *Моніторинг і адаптація*: постійне спостереження за екологічними наслідками та можливість змінювати підходи у відповідь на нові виклики або дані.

Принцип екологічної інтеграції отримав значне визнання в міжнародному праві та праві ЄС. Як на міжнародному рівні, так і на рівні ЄС він виступає принципом, який має на меті включити екологічні засади розвитку взаємовідносин «Людина – Природа» в нормативні документи та інші політичні інструменти, які знаходяться поза екологічним правом; тісно пов'язаний з концепцією «сталого розвитку» та розглядається як ключовий інструмент для її реалізації [2].

Зазначений принцип вперше був розкритий в принципі 13 Стокгольмської Декларації Конференції ООН з проблем навколишнього середовища (1972) та пов'язувався з ідеєю екологічного планування. В подальшому, зазначений принцип набув свого самостійного підтвердження в Декларації Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище і розвиток (1992), Йоганнесбурзькій декларації зі сталого розвитку (2002), в «Цілях сталого розвитку» на Конференції ООН зі сталого розвитку (2012), а також ліг в основу Порядку денного сталого розвитку ООН на період до 2030 року.

Крім того, принцип інтеграції значною мірою вплинув на зміст ряду багатосторонніх екологічних угод, сприяючи комплектному підходу до укладання торгових угод, які включають розділ про навколишнє середовище і сталий розвиток, а також знайшов свій вираз в юрисдикції міжнародних трибуналів, оскільки відіграє провідну роль у застосуванні і тлумаченні відповідних правових норм та сприяє балансуванню між економічними та екологічними вимогами сталого розвитку.

В Європейський правовий простір принцип екологічної інтеграції увійшов одразу в первинне право ЄС шляхом включення його зі ст. 130 (r) Єдиного європейського акту до Договору про заснування Європейського економічного Співтовариства і сьогодні, після численних змін, сформульований наступним чином: «Вимоги з охорони навколишнього середовища повинні бути інтегровані у визначення та реалізацію політики та діяльності Європейського Союзу, зокрема з метою сприяння сталому розвитку».

Як обов'язок екологічної інтеграції в рамках принципу сталого розвитку він був закріплений і в ст. 37 Хартії основних прав ЄС, що посилює зобов'язання інституцій ЄС досягати амбітних цілей у сфері охорони довкілля при розробці та реалізації галузевої політики, зокрема, при розробці енергетичної, продовольчої, транспортної та інших політик ЄС.

Відповідно до ст. 11 Договору про функціонування Європейського Союзу цей обов'язок покладено, головним чином, на Комісію, Європейський парламент і Раду – три інституції ЄС, які мають основні компетенції в процедурах прийняття законодавчих рішень і зобов'язані враховувати екологічні проблеми під час прийняття підзаконних нормативних актів по за екологічною політикою, а також контролювати імплементацію зазначеного принципу в галузеве законодавство іншими установами, органами та агентствами ЄС та державами-членами. Обов'язок враховувати принцип екологічної інтеграції покладено і на суди ЄС при тлумаченні ними положень законодавства ЄС [3].

Слід відзначити, що сьогодні зазначений принцип активно використовується і у формуванні вітчизняного законодавства. Його правовою основою виступає закріплений у ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» принцип екологізації матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій. Однак, зазначений принцип міститься у спеціальному галузевому законодавстві, хоча мав би закріплюватись також поряд з головними принципами нормопроекування в спеціальному нормативно-правовому акті, яким виступає Закон України «Про правотворчу діяльність».

Враховуючи вищенаведене, пропонуємо включити принцип екологічної інтеграції до переліку обов'язкових принципів правотворчої діяльності, закріплених у ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність».

Література:

1. The Principles of Ecoogical Integration. Toward a Unified Ecology / Timothy F.H. Allen and Thomas W. Hoekstra. <https://doi.org/10.7312/alle06918>.
2. Vasiliki (Vicky) Karageorgou The Environmental Integration Principle in EU Law: Normative Content and Functions also in Light of New Developments, such as the European Green Deal. *European Papers*. Vol. 8, 2023. № 1. P. 159–189.
3. Sjafell B. The Environmental Integration Principle: A Necessary Step Towards Policy Coherence for Sustainability in F. Ippolito, M-E. Bartolini and M. Condinanzi (eds). *The EU and the Proliferation of Integration Principles under the Lisbon Treaty cit.* № 105. 2018. P. 105–122.

КРИТЕРІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В КОНТЕКСТІ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Мельник Я. Я.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем правотворчості та
адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Право, будучи соціальним феноменом, уособлює певні явища та процеси, які відбуваються у суспільстві в наслідок їх юридизації у нормативно-правових актах. Ці кореляти є джерелами отримання інформації, яка може бути використана у науковій діяльності, піднімаючи на поверхню питання про соціальний експеримент. Соціальний експеримент притаманний і певним нормативно-правовим актам.

Таким чином, постановка питання про «соціальний експеримент» відображає очевидний зв'язок із інститутом правотворчості, адже у ньому відображаються елементи правового моніторингу як складової правотворчої діяльності.

Отож, для визначення правотворчих критеріїв у феномені соціального експерименту з правової точки зору, необхідно більш детально звернути увагу на особливості понятійного апарату цього поняття.

Так, в енциклопедичній довідці зазначається, що «експеримент соціальний» може пояснюватися як специфічний різновид наукового експерименту, об'єктами якого виступають соціальні явища і процеси. Або ж, він подається як певний метод пізнання соціальний явищ і процесів шляхом предметно-практичного їх перетворення з метою верифікації гіпотез, коли дослідник здійснює маніпулювання змінними і спостерігає ефекти, зумовлені цією дією. Також, «соціальний експеримент» позначається і як спосіб отримання інформації про кількісні та якісні зміни показників об'єкта внаслідок впливу на нього деяких керованих і контрольованих чинників (змінних) тощо [2].

С. А. Фареник пропонує виокремлювати деякі види експериментів. Зокрема, за головними засобами реалізації експеримент може бути здебільшого деструктивний, здебільшого конструктивний, а також комбінований (змішаний) [7, с. 106–112]. До прикладу, С.А. Фареник зазначає, що критерієм ступеня деструктивності може вважатися наявність так званої «точки звороту», якою позначається можливість повернутися до початкового стану. Де, початок будь-якого експерименту майже унеможливує повернення до первісного стану. В

той же час, експерименту не притаманна якась фатальність, – власне, керованість процесом експерименту якраз передбачає встановлення і підтримання функцій контролю тією мірою, яка (принаймні, за задумом, теорією) запобігає розкриттю деструктивних потенцій експерименту [7, с. 106–112].

С. Саханенко та Н. Колісніченко вважають, що важливою особливістю розробленого методичного підходу є інтеграція оцінки результативності та ефективності до управлінського циклу експерименту, що дозволяє приймати рішення про доцільність проведення експерименту, продовження його реалізації або дострокового припинення та тиражування апробованої технології (практики) за підсумками реалізації експерименту на основі результатів проведеної попередньої, поточної та подальшої оцінки результативності та ефективності [5, с. 27].

Т. І. Бутченко зазначає, що «... знаменною відзнакою часу виступають проекти зі зміни навколишнього середовища, клімату, містобудівництва, автоматизації систем управління, створення глобальних інформаційно-комунікаційних мереж. Предметом гострих дискусій стає проектна діяльність у галузі генної інженерії, конструювання форм життя, і, навіть, людини ...» [1, с. 6].

У підручнику «Управління сталим розвитком», міститься інформація про те, що «...соціальна діагностика, як процедура репродукції конкретних соціальних наукових знань, часто поєднується з науковим пошуком і науковою творчістю. Так, якщо дослідник не знаходить відповідних аналогів або можливостей для ідентифікації певного класу соціальних об'єктів, то йому не залишається нічого іншого, як доповнити вже існуючу типологію новою ланкою або навіть створити принципово нову типологію даного класу об'єктів (явищ або процесів), у межах якої з'являються нові можливості для ідентифікації емпіричної моделі з теоретичною. ...» [6, с. 198].

Т. І. Бутченко, досліджуючи проблеми «соціально-політичного проектування на тлі взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів», пропонує розпочинати із робочого поняття «соціально-політичне проектування». А саме, вчена звертає увагу на те, що якраз коріння терміну «проектування» походить від латинського «*projectus*» – «кинутий уперед» (курсив власний – Я.М.) [1, с. 6].

По суті, за таких обставин, планування будь якого нормативно-правового акту є нічим іншим як ідеєю про реалізацію прогностичної функції права. Ба, більше, питання «планування» у розумінні правотворчості є елементом правотворчого процесу.

Відтак, тут варто звернути увагу на нормативно-правову базу «правотворчості» та «планування у праві».

Так, у ч. 3 ст. 22 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX (надалі – Закон № 3354-IX від 24 серпня

2023 р.) зазначено, що «... у документах юридичного прогнозування відображаються: (1) тенденції розвитку сучасної правової системи; (2) соціальні потреби, публічні інтереси та суспільні відносини, що потребують врегулювання шляхом правотворчої діяльності; (3) перспективні форми і методи правового регулювання суспільних відносин; (4) системність регулювання суспільних відносин; (5) оцінка впливу на суспільні відносини запропонованого правового регулювання...» [3].

У ч. 1 ст. 457 Цивільного кодексу України регламентовано положення про те, що «... науковим відкриттям є встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання...» [8].

У ч. 6 ст. 6 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII законодавцем зосереджено увагу на тому, що «...науковий працівник не може бути примушений до проведення наукових досліджень, якщо вони або їх результати завдають чи можуть завдавати шкоди здоров'ю та життю людини, навколишньому природному середовищу, а також не може бути притягнутий до відповідальності за відмову від участі у таких дослідженнях...» [4].

Зрештою, у ч. 1 ст. 3 Закону № 3354-IX від 24 серпня 2023 р. зазначено, що правотворча діяльність здійснюється відповідно до принципів, посеред яких можливо виокремити такі принципи як от: «... (1) верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя; ... (7) наукового забезпечення...» [4].

Резюмуючи, можливо визначити, що критерії соціального експерименту в контексті правотворчості пояснюються тим, що при плануванні та розробці нормативно-правового акту слід дотримуватися засад у наукових дослідженнях, які не можуть порушувати права, свободи та інтереси громадян.

Література:

1. Бутченко Т. І. Соціально-політичне проектування: проблема взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів. Монографія. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2011. 280 с. URL.: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/123237/mod_resource/content/1/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf (дата звернення: 26.03.2025).

2. Експеримент соціальний / Ю.П. Сурмін // Енциклопедія Сучасної України/ редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL.: <https://esu.com.ua/article-18819> (дата звернення: 26.03.2025).

3. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354–ІХ. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 26.03.2025).

4. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848–VIII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 26.03.2025).

5. Саханенко С., Колісніченко Н. Проблеми визначення ефективності державних експериментів. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2022. № 27. С. 19–30. URL.: <https://doi.org/10.35432/tisb272022276379> (дата звернення: 26.03.2025).

6. Управління сталим розвитком: підручник для магістрів з управління та адміністрування [В. П. Бех, Ю. В. Бех, М. В. Туленков, А. А. Кравченко, Л. М. Макаренко, О. Г. Рябека, Н. В. Крохмаль, В. В. Чепак, Я. О. Чепуренко]; за заг. ред. В. П. Беґа, М. В. Туленкова; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр наукових досліджень проблем управління сталим розвитком. Київ: Каравела, 2018. 538 с.

7. Фареник С. А. Соціальні експерименти: сутнісні характеристики і типологія. *Культурологічний вісник*. 2000. Вип. 6. С. 106–112. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultv_2000_6_22 (дата звернення: 26.03.2025).

8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435–IV. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 26.03.2025).

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Міловська Н. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та
адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Перевертун О. В.

*науковий співробітник відділу дослідження проблем правотворчості
та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Правотворча діяльність є формою реалізації євроінтеграційної політики України. Основні напрямки і пріоритети правотворчості диктуються сучасними умовами й об'єктивними потребами забезпечення євроінтеграційного вектора розвитку України та реалізації її національних інтересів, адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Європейські прагнення України задекларовані у Конституції України, у преамбулі якої закріплено формулювання про «європейську ідентичність Українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України». Водночас цей шлях не є простим і вимагає визначеності й організованості.

Історично важливим для України стало отримання 23 червня 2022 р. статусу кандидата на членство в ЄС. 08 листопада 2022 р. Європейська Комісія однозначно рекомендувала Європейській Раді розпочати з Україною перемовини про вступ, позитивно оцінивши наш прогрес у сфері реформ. І вже 14 грудня 2022 р. Європейською Радою було ухвалено рішення розпочати переговори щодо вступу України до Європейського Союзу.

25 січня 2024 р. українська делегація взяла участь в установчій зустрічі у Брюсселі щодо започаткування офіційної процедури скринінгу законодавства України на відповідність законодавству ЄС. Ця процедура є обов'язковою для фактичного початку переговорного процесу щодо вступу країни-кандидата до ЄС [1].

Відповідно до Розділу III Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. № 1629-IV [2], державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку правової системи України шляхом удосконалення нормотворчої діяльності, забезпечення єдиних підходів до нормопроєктування, запровадження єдиної системи планування, координації та контролю роботи з адаптації законодавства України.

Результатом відповідної адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу має стати забезпечення верховенства права та правового характеру законодавства, заповнення прогалин в правовому регулюванні, оновлення правових норм та забезпечення їх відповідності реаліям сьогодення, скасування застарілих норм, створення системи нормативно-правових актів, які за своїм змістом і юридико-технічним рівнем відповідають загально визнаним європейським стандартам [3, с. 4].

Важливість унормування основоположних засад правотворчої діяльності, що стало можливим шляхом прийняття 24 серпня 2023 р. Закону України «Про правотворчу діяльність» № 3354-IX [4], зумовлена необхідністю ефективного здійснення євроінтеграційної правової політики держави, забезпечення систематизації законодавства України, формування внутрішньо узгодженої, логічно побудованої системи нормативно-правових актів, впорядкування їх змісту, підготовки найбільш важливих законів на основі розроблених концепцій, а також формування концептуальних засад для окремих галузей законодавства.

Питання адаптації законодавства України до права ЄС проходить крізь призму положень Закону України «Про правотворчу діяльність», що підтверджує пріоритетність цього питання. Це, власне, положення щодо планування правотворчої діяльності, підготовки концепції проекту нормативно-правового акта, проведення експертизи проектів нормативно-правових актів тощо.

Так, виходячи зі змісту Розділу III Закону України «Про правотворчу діяльність», планування правотворчої діяльності має здійснюватися відповідно до визначених програмними правовими актами та міжнародно-правовими зобов'язаннями України напрямків, пріоритетів та цілей, на основі результатів правового моніторингу, юридичного прогнозування та з урахуванням Наукової концепції розвитку законодавства України. План законопроектної роботи Верховної Ради складається із зазначенням питань, що потребують

законодавчого врегулювання, до питань, спрямованих на адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis EC) в частині виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції.

Оцінка відповідності запропонованого правового регулювання міжнародно-правовим зобов'язанням України, а саме двостороннім та багатостороннім угодам, міжнародним договорам України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis EC) є також важливою при підготовці Концепції проекту нормативно-правового акта (частина четверта статті 27 Закону України «Про правотворчу діяльність»). При цьому розроблення концепції проекту кодексу або первинного закону є обов'язковим. Розроблення концепції проектів інших нормативно-правових актів здійснюється за рішенням суб'єкта правотворчої діяльності.

Важливим є також контроль проектів нормативно-правових актів на предмет дотримання права ЄС. Так, відповідно до частини четвертої статті 43 Закону України «Про правотворчу діяльність» проект нормативно-правового акта, спрямований на виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis EC), вноситься з інформацією про його відповідність (постатейною таблицею відповідності) зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis EC).

У свою чергу, згідно зі статтею 44 Закону України «Про правотворчу діяльність», проект нормативно-правового акта підлягає обов'язковій експертизі на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis EC). У процесі проведення такої експертизи важлива роль відведена Національній академії наук України, яку Законом України «Про правотворчу діяльність» (стаття 44) визначено головною експертною установою та поставлено завдання з проведення незалежної правової (юридичної) експертизи проектів законів, передусім на їх відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу, а також з інших питань, що можуть вплинути на якість проекту нормативно-правового акта.

Оцінка впливу проекту нормативно-правового акта (частина перша статті 30 Закону України «Про правотворчу діяльність»), а також державна реєстрація нормативно-правових актів (частина перша статті 53 Закону України «Про правотворчу діяльність») також мають здійснюватися на предмет дотримання праву ЄС.

30 жовтня 2024 р. Європейська комісія оприлюднила щорічний Пакет розширення ЄС, який включає звіти про прогрес країн-

кандидатів на шляху до членства в Європейському Союзі. Цей документ є ефективним інструментом оцінки, що дозволяє не лише відстежувати євроінтеграційні зусилля держав, але й розуміти бачення ЄС щодо впровадження необхідних реформ [5]. У звіті позитивно оцінено прийняття Верховною Радою України Закону України «Про правотворчу діяльність». Водночас Єврокомісія вказує на необхідність удосконалення порядку здійснення експертизи законопроектів, зокрема і щодо адаптації законодавства України до положень права Європейського Союзу (*acquis* ЄС), розроблення методичних рекомендацій стосовно проведення постзаконодавчого контролю, посилення парламентського контролю щодо моніторингу ефективності реалізації та імплементації законів виконавчою владою, удосконалення співпраці між виконавчою та законодавчою владою у сфері інтеграції України до ЄС.

Таким чином, європейська інтеграція є чинником удосконалення національного законодавства. Адаптація національного законодавства до права ЄС як процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність із *acquis* ЄС в контексті євроінтеграційних процесів є ключовим напрямом правотворчої діяльності, який потребує належного правового, інституційного, методичного, організаційного та кадрового забезпечення. Дотримання єдиних правил правотворчої діяльності і тим самим забезпечення реалізації положень Закону України «Про правотворчу діяльність», є вкрай необхідним на шляху до європейської інтеграції України, досвід якої в умовах широкомасштабної війни має унікальний характер.

Література:

1. Що означає початок скринінгу українського законодавства Євросоюзом. URL: <https://cpd.gov.ua/main/shho-oznachaye-pochatok-skryningu-ukrayinskogo-zakonodavstva-yevrosoyuzom/#:~:text=25%20січня%202024%20року%20українська,процедури%20скринінгу> (дата звернення: 27.03.2025).

2. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

3. Систематизація законодавства України як важлива складова правотворчої діяльності в умовах євроінтеграції: збірник наукових праць / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Київ: Алерта, 2024. 248 с.

4. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

5. Ключові висновки Пакету розширення щодо України. URL: <http://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevuj-analiz-30-zhovtnya-05-lystopada-2024-roku/> (дата звернення: 27.03.2025).

ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Монаєнко А. О.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
головний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Правотворча діяльність в Європейському Союзі є процесом створення, прийняття та імплементації нормативно-правових актів, які регулюють різні аспекти функціонування ЄС та його держав-членів. Вона має специфічні риси, що відрізняють її від національного законотворення, оскільки в ЄС існує багаторівнева система правотворення, що включає інституції Союзу та держави-члени.

Основу правотворчої діяльності ЄС складають установчі договори (зокрема, Договір про Європейський Союз (ДЄС) та Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС)), які визначають механізми прийняття рішень, правові інструменти та компетенції різних інституцій.

ДЄС визначає загальні повноваження ЄС і встановлює принципи розподілу компетенцій між Союзом і державами-членами. Згідно з цими принципами, компетенції можуть бути виключними (в межах яких діє лише ЄС), поділеними (де компетенції розділені між ЄС та державами-членами) або допоміжними (де ЄС лише підтримує дії держав-членів).

ДФЄС конкретизує, які саме компетенції належать ЄС у кожній із сфер діяльності, і визначає обсяг та умови використання цих повноважень у конкретних сферах, таких як економічна політика, соціальна політика, охорона здоров'я тощо.

У прийнятті актів права ЄС беруть участь три основні інституції: 1) Європейська Комісія – має право законодавчої ініціативи, готує проекти нормативно-правових актів та контролює їх виконання; 2) Європейський Парламент – представляє громадян ЄС і спільно з Радою ЄС приймає закони (у більшості випадків за процедурою спільного прийняття); 3) Рада Європейського Союзу – складається з міністрів

держав-членів і також бере участь у законодавчому процесі, приймаючи акти права ЄС разом із Парламентом.

Правотворча діяльність ЄС реалізується через прийняття таких актів права ЄС як: 1) Регламенти, що є обов'язковими для виконання у всіх державах-членах та не потребують національної імплементації (наприклад, Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу); 2) Директиви, що встановлюють загальні цілі, які держави-члени зобов'язані досягти, але дають їм свободу у виборі способів імплементації цих директив; 3) Рішення, які є обов'язковими для конкретних адресатів (наприклад, рішення Європейської Комісії відносно окремої країни чи економічного оператора); 4) Рекомендації та висновки (Комісії, Парламенту, Ради ЄС, Європейської Ради), що не мають обов'язкової сили, але відіграють важливу роль у формуванні політики та гармонізації права ЄС.

Залежно від сфери регулювання акти права ЄС приймаються за різними процедурами:

1. Звичайна законодавча процедура (стаття 294 ДФЄС [2]): Комісія пропонує законопроект, Європейський Парламент і Рада ЄС розглядають його у 3 читаннях. Якщо обидві інституції схвалюють проект, то він стає законом. Якщо є розбіжності, створюється Погоджувальний Комітет.

2. Спеціальні законодавчі процедури: в окремих сферах рішення може приймати лише Рада ЄС (після консультацій із Парламентом) або лише Парламент (зі схваленням Ради).

3. Делеговані акти та імплементаційні акти. Делеговані акти приймаються Комісією на основі повноважень, переданих їй законодавчим актом (наприклад, Делегований Регламент Комісії (ЄС) № 2015/2446 від 28 липня 2015 р. на доповнення Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 стосовно детальних правил щодо певних положень Митного кодексу Союзу [1]).

Імплементаційні акти застосовуються для технічних деталей виконання актів права ЄС та потребують контролю з боку держав-членів (наприклад, Імплементаційний Регламент Ради (ЄС) №282/2011 від 15 березня 2011 року, що встановлює імплементаційні заходи для Директиви 2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість [3]).

Застосування правових норм ЄС контролюється через моніторинг Європейської Комісії, яка може ініціювати процедуру порушення зобов'язань, якщо держави-члени не виконують акти права ЄС та відповідно звернутися до Суду ЄС. Суд ЄС має право скасовувати акти права ЄС, які суперечать установчим договорам ЄС або порушують основні права.

Імплементация директив та виконання регламентів контролюється національними органами влади держав-членів ЄС. У разі невиконання норм права ЄС можливе застосування Європейською Комісією відповідних санкцій до цієї держави-члена.

Література:

1. Делегований Регламент Комісії (ЄС) № 2015/2446 від 28 липня 2015 р. на доповнення Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 стосовно детальних правил щодо певних положень Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_028-15#Text (дата звернення: 03.03.2025).

2. Договір про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 02.03.2025).

3. Імплементацийний Регламент Ради (ЄС) № 282/2011 від 15 березня 2011 р., що встановлює імплементацийні заходи для Директиви 2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_010-11#Text (дата звернення: 03.03.2025).

4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 р. про встановлення Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text (дата звернення: 02.03.2025).

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Музика Л. А.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права*

*Національного університету «Києво-Могилянська академія»
м. Київ, Україна*

У межах цього дослідження акцентуємо увагу на таких питаннях: у чому ж полягає судова правотворчість і чим вона обумовлена?; у чому її відмінність від законодавчої діяльності?; чи існують межі правотворчості судової влади і потенційні ризики такої функції? Детально ця проблема висвітлена нами у монографії «Концепція цивільно-правової політики України» [1].

В аспекті аналізованої проблеми варто пригадати хоча б декілька постатей, праці яких помітно вплинули на просування ідеї судової правотворчості. Що ми знаємо, зокрема, про «метод Жені» і «формулу

Радбруха»? Франсуа Жене (François Génу) – видатний французький юрист (1861–1959) [2]. Основні його праці – «Метод інтерпретації та джерела в позитивному приватному праві: критичний нарис», 1899 р. (*Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif: essai critique*) та «Наука і техніка позитивного приватного права: новий внесок у критику юридичного методу», в 4-х томах, 1914–1924 роки (*Science et technique en droit privé positif: nouvelle contribution à la critique de la méthode juridique*) присвячені методологічним проблемам правознавства, належать до всесвітньої класики приватного права і залишаються актуальними дотепер.

Узагальнені погляди Ф. Жене на проблему судової правотворчості одержали назву «метод Жене». Вчений виходив із припущення, що закон слід розуміти передусім як суспільний феномен, а не просто вираження волі законодавця. Він висунув теорію, яку назвав «вільним науковим дослідженням» (*libre recherche scientifique*). За цією теорією, суддя, розглядаючи справу, має відчувати себе пов'язаним нормами писаного закону настільки, наскільки текст закону для нього є зрозумілим. У всіх інших випадках суддя зобов'язаний, розглянувши соціальні та економічні обставини справи, віднайти найбільш справедливе вирішення питання; звичаї, традиції та наукові дослідження мають використовуватися для виявлення різних тлумачень того, що написано в законі.

Ще одна постать – Густав Радбрух (1878–1949), видатний німецький правознавець і політик; широко відомий передусім завдяки сформульованій ним у 1946 р. теорії права, що одержала назву «формула Радбруха» (нім. *Radbruchsche Formel*) [3]. Відповідно до його теорії (викладена у статті «Законне неправо та надзаконне право») суддя, який стикається з конфліктом між законом і тим, що він вважає справедливим, має ухвалити рішення про незастосування закону, якщо (і лише якщо) правова концепція, що лежить в основі відповідного закону, видається або «нестерпно несправедливою», або неприпустимою, «умисним ігноруванням» рівності людей перед законом. Тобто існують виключні випадки, «коли суперечність чинного закону щодо справедливості сягає настільки нестерпного масштабу, що закон як «несправедливе право» має поступитися справедливості» [4].

Відносно «молода» ідея судової правотворчості, що набула поширення у світі на межі ХІХ–ХХ століття, в Україні активно дискутується зовсім недавно – від початку третього тисячоліття.

За Радянського Союзу наявність судової правотворчості офіційно ніколи не визнавалась, хоча де-факто вона існувала. Не визнавалась через те, що в ті часи в імперії не існувало верховенства права, а була «соціалістична законність»... Замість дослідження феномена

правотворчості судової влади була розроблена радянська теорія правоположень – як спроба прихованого аналізу проблеми судової правотворчості в умовах її офіційного заперечення.

Наразі сумніви у тому, що судовій владі притаманна правотворчість, залишилися у минулому, хоча, знову-таки, без визнання на законодавчому рівні.

Судова правотворчість завжди здійснюється у процесі правозастосування – тлумачення, конкретизації оціночних понять і нечітких правових норм, застосування аналогії закону і аналогії права, або ж (якщо йдеться про юрисдикцію Конституційного Суду України) визнання неконституційними окремих нормативно-правових актів чи їх положень. Така діяльність здійснюється у межах матеріального і процесуального права, що обумовлено необхідністю всебічного і справедливого розгляду справ, які знаходяться в суді; норми права, що ухвалюються законодавцем, мають абстрактний і найбільш узагальнений характер, і, природно, не пов'язані з фактичними обставинами конкретної справи. Судова правотворчість є вимушеним результатом застосування нормативно-правових актів, спрямованим на вирішення конкретної життєвої ситуації; це зокрема і постанови Пленуму Верховного Суду, що ґрунтуються на узагальненні практики застосування судами відповідного законодавства, без прив'язки до фактичних обставин справи. Судова правотворчість як складова правозастосування – невід'ємна від здійснення правосуддя і є побічним результатом; головна функція парламенту – ухвалення законів [5].

Насправді, судова практика (різновид правозастосування) без судової правотворчості, з урахуванням багатьох колізій, юридичної невизначеності, прогалин у законодавстві, неспроможна завжди бути сучасною і справедливою; ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що будь-який закон має тлумачитися у світлі умов сьогодення.

Маючи на увазі подібне політико-правове становище, Браян Таманага слушно застерігає: «... верховенство права тягне за собою неминучу небезпеку перетворення на верховенство суддів і правників» [6, с. 12]. Вважаємо, що розроблені доктриною положення стосовно аналізованої проблеми мав би взяти на озброєння Конституційний Суд України і Верховний Суд (а також суди першої інстанції, апеляційні суди) – керуватися ними у своїй правозастосовній і правотворчій діяльності.

Таким чином, судова правотворчість, як метод подолання судом очевидних проблем у законодавстві (згідно з термінологією Г. Канторовича «рух за вільне право»), – це об'єктивна реальність у правозастосовній діяльності. Вона об'єктивно обумовлена багатьма чинниками – зокрема необхідністю подолання наявних прогалин у

законі, а також його застарілістю, «відставанням» законодавця в реагуванні на нові соціальні та інші виклики. Як складова правозастосування, правотворча ініціатива притаманна передусім Конституційному Суду України, Верховному Суду України (Верховному Суду), раніше – вищим спеціалізованим судам; не є винятком у цьому процесі і суди першої та апеляційної інстанцій.

За відповідних обставин судова правотворчість є справою корисною, продуктивною. Загалом без неї не обійтися. Однак у цій сфері необхідно керуватися не лише формальними елементами верховенства права, а й дотримуватися здорового глузду. В ідеалі така практика мала б бути швидше винятком, реакцією суду на негайну вимогу захисту чи реалізації суспільних або приватних потреб, які хронічно ігноруються законодавцем. З урахуванням наших реалій вважаємо доцільним запровадити у цьому аспекті відповідний порядок відносин між судовою і законодавчою гілками влади. Він має бути приблизно таким. У разі ухвалення судового рішення, що містить ознаки нормативності (тобто судом реалізована правотворча функція), на суд покладається обов'язок щодо офіційного інформування законодавця про таку подію. Наступним кроком, також як обов'язок, має бути адекватна реакція Верховної Ради України – закріплення генерованого судом положення (можливо, більш вираженого) у відповідному законодавстві, або ж мотивована відмова зробити це. Зазначені відносини не можуть мати своїм наслідком скасування (анулювання) судового рішення.

Література:

1. Музика Л. А. Концепція цивільно-правової політики України: монографія. К.: ПАЛІВОДА А. В., 2020. 504 с.
2. François Géný. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/François_Gény.
3. Radbruch formula. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Radbruch_formula.
4. Radbruch G. Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9678/09Radbruch.pdf?sequence=1>.
5. Шевчук С. Нормативність актів судової влади: еволюція мнень в отечественном правоведении. *Право України*. 2013. № 1. С. 136–150.
6. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. Пер. з англ. Андрія Іщенка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ НОРМОПРОЕКТУВАННІ

Олюха В. Г.

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу господарсько-правових
досліджень проблем економічної безпеки
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Розвиток цифрових технологій призвів до появи такого феномену як штучний інтелект, застосування якого набуває дедалі більшого поширення у різних сферах суспільного життя. Одним із важливих напрямів фундаментальних досліджень, які будуть підтримуватись нашою державою після закінчення війни, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476 «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні року» є розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, штучного інтелекту [1].

Однією із сфер, де вже зараз використовується штучний інтелект, є правова сфера (підготовка проектів юридичних документів, звітів, правових аналізів). Також обґрунтовується доцільність запровадження штучного інтелекту у вітчизняну судову систему для мінімізації впливу людського фактору в контексті усунення суддівського свавілля, вирішення проблеми перевантаженості суду [2, с. 145], для пришвидшення судового розгляду, полегшення його ведення, мінімізації судових помилок [3, с. 202].

Втім постає питання про можливість використання штучного інтелекту для підготовки нормативно-правових актів, адже застосування таких новітніх технологій має бути безпечним та доцільним для чого мають бути запроваджені відповідні організаційні, технічні та правові заходи зі сторони тих осіб, які будуть його використовувати. Тому дослідження можливостей штучного інтелекту у нормопроектуванні є актуальним.

Штучний інтелект є загальним терміном у сфері інформатики. Визначення його поняття у літературі та у нормативно-правових актах є різноманітним. Наприклад, Дагого Олтрейд описує штучний інтелект як імітацію машиною людського пізнання з акцентом на комплексному розв'язанні проблем та можливості навчання [4, с. 301–302].

Відповідно до Концепції Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476, штучний інтелект – організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [5].

Відтак, штучний інтелект є частиною інформаційно-комунікаційних технологій, що має здатність до навчання, обробки, аналізу, створення, передачі інформації та ухвалення рішень. Такі властивості можуть використовуватись і для підготовки проєктів нормативно-правових актів. На доцільності застосування штучного інтелекту для підготовки законодавчих актів вказується у науковій літературі. Ю. В. Кривицький акцентує, що це дозволить уніфікувати юридичну термінологію, «суттєво розширити горизонти законодавчої діяльності, удосконалити законодавчий процес й урізноманітнити законодавчу техніку» [6, с. 98].

Більші можливості штучного інтелекту у законотворчій діяльності вбачає О. Е. Радутний, який вказує на його здатність обґрунтовувати соціальну обумовленість певної норми, врахувати певні правила і методи (історичний, порівняльний, догматичний, системний, логічний та інші), за допомогою засобів, прийомів і правил нормотворчої техніки об'єктивувати правову норму у вигляді тексту, зміст якого повинен бути узгоджений на рівні системних зв'язків структурних частин норми права, в межах певного інституту, закону, а також відповідність міжнародним правовим актам [7, с. 156–157].

Дійсно, штучний інтелект має застосовуватись для підготовки проєктів нормативно-правових актів, але на сучасному етапі маємо враховувати певні ризики, які виникають у зв'язку з його використанням.

Існують різні види штучного інтелекту і застосовуються вони для вирішення різного роду завдань. Тому маємо враховувати який саме вид штучного інтелекту є доцільним для використання при створенні проєкту нормативно-правового акту. Також з огляду на необхідність дотримання умов «кібергігієни» важливим є чітке визначення особи яка створила штучний інтелект, яка є його власником та особи яка має можливість його контролювати. Особливо важливим це є з огляду на імовірність витоку даних, які можуть використовуватись при підготовці нормативно-правового акту за допомогою штучного інтелекту.

Варто зазначити, що існує проблема, пов'язана із тим, що штучний інтелект не завжди коректно виконує поставлені перед ним завдання. «Зараз штучний інтелект не може передбачити наслідки своїх помилок, оскільки він позбавлений здатності розпізнавати чинники, які знаходяться поза межами автоматизованих алгоритмів» [8, с. 26]. Існують численні приклади, коли штучним інтелектом генерувалась не існуюча судова практика або вказувались вигадані положення у нормативно-правових актах. Тобто не виключена можливість помилок при проведенні штучним інтелектом аналізу нормативно-правових актів, а також створенні на цій основі проєктів нормативно-правових актів.

Також не доцільно, щоб штучний інтелект замінив людину у питаннях визначення соціальної обумовленості, соціальних наслідків прийняття нормативно-правового акту, адже у цьому процесі важливим є і емоційний інтелект, який залишається прерогативою людини.

Таким чином, використання штучного інтелекту для підготовки проєктів нормативно-правових актів є доцільним у контексті аналізу даних, порівняння змісту нормативно-правових актів та за умови дотримання умов кібербезпеки.

Література:

1. Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.03.2025).

2. Шишка Н. В. Штучний інтелект в українському правосудді: правові передумови запровадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 143–145. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/12455e60-8125-470f-8052-a69413c1b209/content> (дата звернення: 28.03.2025).

3. Жукевич І. В. Застосування штучного інтелекту в механізмі судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 200–203. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/04/36.pdf> (дата звернення: 28.03.2025).

4. Олтрейд Д. Нове мислення. Від Айнштайна до штучного інтелекту: наука і технології, що змінили наш світ / пер. з англ. І. Возняка. Х.: Віват, 2021. 368 с.

5. Про схвалення Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях

економіки на період до 2026 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2024 р. № 320-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.03.2025).

6. Кривицький Ю. В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). С. 90–101.

7. Радутний О. Е. Штучний інтелект, інформаційна безпека та законотворчий процес (кримінально-правовий аспект). *Інформація і право*. 2018. № 1(24). С. 149–158.

8. Погореленко А. К. Штучний інтелект: сутність, аналіз застосування, перспективи розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер.: Економічні науки. 2018. Вип. 32. С. 22–27. URL: <https://ejournal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/405/401> (дата звернення: 28.03.2025).

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ПРАВОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Онїщик Ю. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну
м. Київ, Україна*

Рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є одним із спеціальних правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на правотворчу діяльність в Україні.

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачено заходи загального характеру, які спрямовані на усунення зазначеної в рішенні ЄСПЛ системної проблеми та її першопричини, зокрема: внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування, внесення змін до адміністративної практики, забезпечення юридичної експертизи законопроектів. Щокварталу Орган представництва готує та надсилає до Кабінету Міністрів України подання щодо вжиття заходів загального характеру. Одночасно з поданням Орган представництва готує та надсилає до Апарату Верховної Ради України пропозиції для врахування під час підготовки законопроектів. Центральні органи виконавчої влади забезпечують в межах своєї компетенції видання

відомчих актів на виконання заходів загального характеру та вносять до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо прийняття нових, скасування чинних нормативно-правових актів або внесення до них змін. Кабінет Міністрів України видає в межах своєї компетенції акти на виконання заходів загального характеру та вносить у порядку законодавчої ініціативи до Верховної Ради України законопроекти щодо прийняття нових, скасування чинних законів або внесення до них змін. Крім цього, Орган представництва має здійснювати експертизу та перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці ЄСПЛ [1].

Вплив практики ЄСПЛ на правотворчу діяльність в Україні може мати наслідком видання нових норм національного права або зміну окремих норм національного права, або скасування окремих норм національного права. Зоною відповідальності України є імплементація у національне законодавство міжнародних стандартів прав людини, механізм їх реалізації та своєчасні і ефективні засоби захисту. По суті має відбуватися не механічна комплікація, а правова дифузія норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, норм конституційного, іншого галузевого національного права та судової практики ЄСПЛ. Вади цього процесу стають причиною «вироку» державі-відповідачу у конкретному кейсі. Загалом існують такі інструменти впливу ЄСПЛ на правотворчу діяльність в Україні: 1) стимулювання зміни, скасування чи прийняття законодавства у відповідності до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та додаткових протоколів (доктринальний рівень); 2) сигналізування про недоліки існуючого законодавства у конкретних рішеннях (індивідуальний рівень); 3) винесення «плотних рішень», пов'язаних із проблемою якості законодавства (системний рівень); 4) використання правових позицій ЄСПЛ та положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод для експертизи національного законодавства (експертний рівень) [2, с. 238–239].

До типових проблем, які призвели останніми роками до констатації порушень Україною положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і пов'язані зі сферою законодавства, слід віднести такі: відсутність передбаченого законодавством ефективного механізму юридичного захисту у зв'язку зі скаргами на ненадання належної медичної допомоги, неналежні умови тримання під вартою, надмірну тривалість проваджень; недоліки законодавства, які призводять до незаконного втручання у право на мирне володіння майном; недоліки законодавства, внаслідок чого непропорційність стягнення вчиненому правопорушенню призвела до порушення справедливого балансу між загальним суспільним інтересом та захистом права власності приватних осіб; відсутність

закріпленого у законодавстві права засуджених до довічного позбавлення волі осіб на пом'якшення покарання або звільнення від його відбування; декларативний підхід до зміни або прийняття нових нормативно-правових актів; ухвалення Верховною Радою України лише частини необхідних законодавчих актів на виконання першої пілотної постанови ЄСПЛ проти України, що суттєво не вплинуло на загальну негативну ситуацію, пов'язану з виконанням рішень національних судових органів; наявність в законодавчих актах нормативно-правових приписів, що по-різному і без достатнього ступеня конкретизації визначають роль практики ЄСПЛ в діяльності судових і правоохоронних органів України; відсутність на законодавчому рівні юридичного механізму притягнення до відповідальності осіб, дії та рішення яких призвели до порушення конвенційних прав і свобод; ухвалення на виконання постанов ЄСПЛ законодавчого акта, що мав на меті відновлення правового статусу лише конкретних адресатів; повне або часткове ігнорування правових позицій ЄСПЛ, який у своїх постановах неодноразово наголошував на необхідності прийняття конкретних законодавчих актів на національному рівні [2, с. 238; 3, с. 24–25].

Незважаючи на існуючі проблеми, пов'язані з виконанням рішень ЄСПЛ, дія практики ЄСПЛ все ж має суттєвий вплив на правотворчу діяльність в Україні, свідченням чого є такі результати діяльності компетентних суб'єктів: 1) суб'єкти законодавчої ініціативи офіційно декларують намагання врахувати правові позиції ЄСПЛ через розробку законопроектів та подання їх на розгляд Верховній Раді України; 2) Верховна Рада України точно відтворює правову позицію ЄСПЛ при внесенні змін до нормативно-правових актів; 3) законодавець частково враховує правову позицію ЄСПЛ та вносить зміни до нормативно-правового акта, не змінюючи його загальної концепції; 4) враховуючи правову позицію ЄСПЛ, Верховна Рада України приймає новий законодавчий акт [3, с. 24–25; 4, с. 11].

Завдяки приписам ЄСПЛ у нормативно-правових актах прийняті норми, які зобов'язують органи публічної влади враховувати практику ЄСПЛ, з урахуванням якої здійснюється вплив на правотворчу діяльність в Україні шляхом прийняття нових, зміну або скасування окремих норм національного законодавства суб'єктами правотворчої діяльності. Тому практика ЄСПЛ має вагомe значення для правотворчої діяльності в Україні.

Література:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 29.03.2025).

2. Дуфенюк О. Вплив ЄСПЛ на формування наднаціональної та національної парадигми прав людини (Український контекст). *Ideology and politics journal*. 2021. № 1 (17). С. 232–250.

3. Завгородній В. А. Практика Європейського суду з прав людини та її вплив на юридичну діяльність в Україні (теоретико-правовий аналіз): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Дніпро, 2021. 42 с.

4. Завгородній В. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на законодавство України. *National law journal: theory and practice*. 2016. № 12. С. 8–12.

РОЛЬ ТА ЗАВДАННЯ НАУКОВО-КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ З ПИТАНЬ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ

Пирожков С. І.

*доктор економічних наук, професор,
академік Національної академії наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
віцепрезидент Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. закріпив універсальні базові правила нормотворчості, а також визначив коло суб'єктів, які долучаються через різноманітні механізми до участі у правотворчому процесі. Одним із таких суб'єктів є Національна академія наук України.

Реалізація завдань Закону України «Про правотворчу діяльність» потребує належного науково-правового супроводу правотворчої діяльності. Особливо це стосується наукового прогнозування та наукової експертизи. Зокрема, з метою реалізації принципу наукового забезпечення правотворчої діяльності Законом України «Про правотворчу діяльність» (стаття 22) передбачено підготовку Наукової концепції розвитку законодавства України. Розробка Наукової концепції здійснюється один раз на п'ять років Національною академією наук України та має забезпечити системне прогнозування розвитку законодавства України, його окремих сфер, галузей та напрямів. Закони та підзаконні нормативно-правові акти мають бути гармонізовані між собою і в комплексі створювати сприятливе нормативно-правове поле для суспільної діяльності у різних сферах.

Основні напрямки і пріоритети правотворчості диктуються сучасними умовами й об'єктивними потребами адаптувати національне законодавство до законодавства Європейського Союзу, що зумовлено наданням Україні статусу кандидата в члени ЄС. У цьому контексті перед Національною академією наук України, яку Законом України «Про правотворчу діяльність» (стаття 44) визначено головною експертною установою, також поставлено завдання з проведення незалежної правової (юридичної) експертизи проектів законів, передусім на їх відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу, а також з інших питань, що можуть вплинути на якість проекту нормативно-правового акта.

Запорукою дієвої правореалізації законодавчих положень про правотворчість є побудова моделі покрокового алгоритму дій відповідних суб'єктів. Так, з метою забезпечення виконання Національною академією наук України завдань, покладених на неї Законом України «Про правотворчу діяльність», а також враховуючи те, що в системі Національної академії наук України функціонують три наукові установи юридичного спрямування (Інститут правотворчості та науково-правових експертиз, Інститут держави і права імені В. М. Корецького та Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова), постановою Президії НАН України від 15 травня 2024 р. № 221 було створено Науково-координаційну раду з питань правотворчої діяльності при Президії НАН України з метою координації діяльності відповідальних наукових установ та інших підрозділів НАН України, а Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України визначено базовою установою Науково-координаційної ради.

Основними завданнями Науково-координаційної ради з питань правотворчої діяльності при Президії НАН України, як науково-консультативного, координаційного органу, є:

- участь в організації підготовки Наукової концепції розвитку законодавства України;
- підготовка пропозицій щодо пріоритетних напрямів діяльності НАН України з виконання функцій, покладених на неї Законом України «Про правотворчу діяльність»;
- координація фундаментальних і прикладних наукових досліджень з проблем правотворчості;
- участь в організації проведення юридичної (правової) експертизи проектів законів;
- координація діяльності з правового моніторингу законодавства України, зокрема у науковій, науково-технічній та інноваційних сферах, з метою формування пріоритетних напрямів діяльності НАН

України з виконання функцій, покладених на неї Законом України «Про правотворчу діяльність» тощо.

Для виконання своїх завдань Науково-координаційна рада забезпечує взаємодію наукових установ Національної академії наук України з усіма учасниками процесу правотворчої діяльності, представниками інститутів громадянського суспільства, органів державної влади та місцевого самоврядування, Науково-консультативною радою при Голові Верховної Ради України, фахівцями наукових установ національних галузевих академій наук та закладів вищої освіти тощо.

У 2024 році Науково-координаційна рада з питань правотворчості при Президії НАН України активно підтримувала наукові дослідження, підготовку практичних рекомендацій та нормативних актів, зокрема щодо умов воєнного стану та євроінтеграції. Підготовлено проекти двох нормативних актів НАН України: Порядку проведення юридичної (правової) експертизи в Національній академії наук України (розробник Інститут правотворчості на науково-правових експертиз НАН України) та Порядку координації фундаментальних і прикладних наукових досліджень з проблем правотворчості в Національній академії наук України. Здійснено аналіз діяльності робочих груп з моніторингу та вдосконалення законодавства у сфері науки, інновацій та трансферу технологій.

Науково-координаційна рада з питань правотворчості при Президії НАН України суттєво посилює підтримку правотворчості державних органів, забезпечення процесу адаптації українського законодавства до права ЄС. Зокрема, члени Науково-координаційної ради увійшли до складу Робочих груп з питань забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу та адаптації законодавства України до права ЄС (група з питань науки та досліджень), беруть активну участь в роботі міжнародних, державних та громадських організацій. Члени Науково-координаційної ради з питань правотворчості при Президії НАН України взяли безпосередню участь у підготовці Науково-практичного коментаря Закону України «Про правотворчу діяльність».

Сьогодні ведеться активна робота щодо забезпечення належної реалізації Національною академією наук України завдань, покладених на неї Законом України «Про правотворчу діяльність» в контексті підготовки Наукової концепції розвитку законодавства України та виконання відповідних експертних функцій з метою забезпечення стабільності регулювання суспільних відносин, їх розвитку, систематизації законодавства України, пришвидшення інтеграційних процесів та повоєнного відновлення України. Важливу роль у механізмі реалізації покладених на Національну академію наук України завдань

відіграє саме Науково-координаційна рада з питань правотворчості при Президії НАН України, діяльність якої спрямована на забезпечення методологічної основи для вдосконалення національного законодавства України, його упорядкування, систематизації та адаптації до стандартів ЄС, визначення перспективного правового регулювання суспільних відносин та пріоритетності прийняття нормативно-правових актів, підвищення ефективності планування правотворчої діяльності.

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Риндюк В. І.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теоретичної юриспруденції
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна*

На сьогодні категорія «правові засоби» є недостатньо дослідженою вітчизняними науковцями; у юридичній науці не сформовано цілісного однозначного уявлення про правові засоби. Досить часто термін «правові засоби» використовується довільно, як сам собою зрозумілий. Наприклад, в Законі України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. (із змінами) при визначенні поняття «техніка нормопроекування» використано термін «техніко-правові засоби». Зокрема, техніка нормопроекування – це сукупність техніко-правових засобів, способів, прийомів та методів, за допомогою яких створюється проект нормативно-правового акта (ч. 1 ст. 31 Закону). В цьому контексті залишається незрозумілим, наприклад, яка суттєва відмінність між техніко-правовими засобами та способами.

У словнику саме слово «засіб» тлумачиться або як якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось, спосіб; або як те, що служить знаряддям у якій-небудь дії, справі [1, с. 420]. Виходячи з цього, поняття «правові засоби», як правило, використовують для узагальненого позначення сукупності всіх правових явищ (юридичних інструментів та дій суб'єктів права), які забезпечують досягнення конкретного правового результату. Наприклад, Л. Удовика та О. Ганзенко зазначають, що категорія «правові засоби» є основною категорією інструментальної теорії права

та застосовується здебільшого як узагальнююче поняття з надто широким змістом, що покликане полегшити групування за функціональною ознакою різноякісних, у тому числі навіть очевидно неюридичних, явищ. Зокрема, зазначені науковці пропонують розуміти правові засоби як систему передбачених нормами права методів, способів та прийомів досягнення приватної чи публічної мети суб'єктами правовідносин [2, с. 201–202]. І. І. Павлюков визначає поняття правові засоби як правові явища, що відображаються в засобах-установленнях (інструментах) та засобах-діяннях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей. Засобами-інструментами (статичними явищами) є суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, юридичні факти, норми та принципи права, правові інститути, правозастосовні акти, договори тощо. До засобів-діянь (динамічних явищ) належать акти реалізації прав та обов'язків [3, с. 42–45].

На нашу думку, правові засоби є найбільш широкою категорією, яка охоплює всі правові явища (інструменти та діяння), що використовуються суб'єктами права в процесі правової діяльності для досягнення відповідних правових результатів (мети правової діяльності). Зокрема, кожний різновид юридичної діяльності (правотворчої, правозастосовної та правоінтерпретаційної) характеризується своїми правовими засобами здійснення цієї діяльності. В цьому випадку, правотворча техніка як система мовних та логічних прийомів, методів, а також процедур правотворчої діяльності спрямована на вироблення норм права у формі положень нормативно-правових актів також є одним із складних правових засобів здійснення правотворчої діяльності (нагадаємо, що залежно від ступеня складності розрізняють прості та складні правові засоби). В свою чергу, в межах правотворчої діяльності, кожний із її напрямків (зокрема, це новелізація, змістовне удосконалення, формальне упорядкування, систематизація, конкретизація (деталізація) та адаптація законодавства [4, с. 215–243]) має свої специфічні правові засоби здійснення цієї діяльності.

Наприклад, до правових засобів правотворчості на шляху інтеграції України до ЄС відносять: правові засоби адаптації національного законодавства до права ЄС; правові засоби гармонізації національної юридичної практики із юридичною практикою ЄС, реалізація яких залежить від кожного суб'єкта правозастосування і виявляє рівень правової культури суспільства; правові засоби імплементації міжнародних та європейських угод, нормативних актів ЄС (резолуцій, регламентів, рішень) в національне законодавство та юридичну

практику [2, с. 204]. Разом з тим, сьогодні впровадження права ЄС у національне законодавство відбувається вже в рамках переговорного процесу з Україною як державою-кандидатом на вступ до ЄС, а отже ця діяльність здійснюється за допомогою відповідних правових засобів.

Зокрема, такими правовими засобами є *норми права та нормативно-правові акти законодавства України*, які за предметом правового регулювання належать до сфер, правовідносини в яких регулюються правом ЄС; *відповідні норми права та акти законодавства ЄС; переклад законодавства та термінології ЄС* українською мовою; *скринінг законодавства України* як офіційна процедура аналізу відповідності національного законодавства країни-кандидата відповідному **acquis** ЄС, що відбувається за 33 переговорними розділами, які згруповані за 6-ма кластерами; *переговорні розділи*, які відповідають різним сферам **acquis** ЄС в яких країни-кандидати повинні адаптувати свою адміністративну та інституційну інфраструктуру та привести національне законодавство у відповідність до законодавства ЄС; *пояснювальні сесії (роз'яснювальні зустрічі)*, під час яких фахівці Європейської Комісії пояснюють розділ за розділом, що таке **acquis** ЄС з погляду законодавчого узгодження та належної адміністративної спроможності; *двосторонні зустрічі (в межах скринінгу)*, під час яких країна-кандидат представляє, на якому етапі підготовки вона перебуває щодо ухвалення та імплементації законодавства ЄС за кожним переговорним розділом [5] та ін.

Щодо специфічних правових засобів адаптації законодавства України до права ЄС як безпосередньо правотворчої діяльності, то до таких можна віднести, зокрема, *контроль відповідності проєктів нормативно-правових актів праву ЄС*, який має дві складові: *самоконтроль*, який здійснюється розробниками проєктів нормативно-правових актів, та *експертиза*, яка здійснюється уповноваженими суб'єктами (експертами) (Комітетом Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу (щодо законів України), Урядовим офісом координації європейської та євроатлантичної інтеграції (щодо правових актів Кабінету Міністрів України), Міністерством юстиції України або його відповідними міжрегіональними управліннями (щодо нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади в процесі їх державної ресстрації). Інструментом за допомогою якого розробники обґрунтовують відповідність проєкту нормативно-правового акта праву ЄС є *довідка і таблиця відповідності*. В свою чергу, інструментом, за допомогою якого експерти оцінюють відповідність проєкту нормативно-правового акта праву ЄС є *експертний висновок* [6, с. 19].

Зокрема, довідка і таблиця відповідності є супровідним документом до проєкту нормативно-правового акта. Однак, наприклад, в Регламенті

Верховної Ради України не міститься вимоги щодо обов'язкової наявності серед супровідних документів до законопроекту довідки та таблиці відповідності праву ЄС. Відповідно до діючого законодавства така вимога є обов'язковою для правових актів Кабінету Міністрів України. Детальні правила оформлення довідки і таблиці про відповідність, яка є невід'ємною частиною довідки про відповідність, вписані в Регламенті Кабінету Міністрів України (додаток 1 до § 35).

Разом з тим, ч. 4 ст. 43 Закону України «Про правотворчу діяльність» така вимога встановлена для всіх проектів нормативно-правових актів: проект нормативно-правового акта, спрямований на виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis ЄС), вноситься з інформацією про його відповідність (*постатейною таблицею відповідності*) зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС). Також, згідно ч. 1 ст. 38 цього Закону у преамбулі нормативно-правового акта, спрямованого на виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis ЄС), має наводитися *посилання на відповідні акти права Європейського Союзу (acquis ЄС)*. Однак, нагадаємо, що Закон України «Про правотворчу діяльність» вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні (п. 1 розділу XIV «Прикінцеві положення» цього Закону).

Підсумовуючи, слід зазначити, що правові засоби, зокрема, правотворчої діяльності з адаптації законодавства України до права ЄС, як правові інструменти та дії суб'єктів права, відображають правову реальність та забезпечують ефективне досягнення правових результатів відповідної правової діяльності. Отже, одним із перспективних завдань юридичної науки є ґрунтована теоретична розробка категорії правових засобів як інструментів та процедур правової діяльності.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Удовика Л., Ганзенко О. Правові засоби правотворчості в контексті інтеграції України в ЄС. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 201–205.
3. Павлюков І. І. Правові засоби: поняття, види, функції та взаємодія в процесі регулювання суспільних відносин. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Право. 2023. Т. 1. Вип. 75. С. 41–46. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.6>.

4. Риндюк В. І. Функції сучасної правотворчої діяльності органів публічної влади: питання теорії та практики. *Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-правові засади*: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2025. С. 215–243.

5. Словник перемовин про вступ до ЄС. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/integration/slovnyk-peremovyn-pro-vstup-do-yes/>.

6. Риндюк В. І., Кучинська О. Ю. Правові, інституційні та методологічні механізми експертизи проектів нормативно-правових актів на відповідність праву Європейського Союзу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Вип. 1 (54). С. 15–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2024.3>.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ТА ПРИНЦИП «СПОЧАТКУ ОЦІНЮЙ» У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ НОРМОПРОЄКТУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Устименко В. А.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України,
директор Державної установи «Інститут економіко-правових
досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Джабраїлов Р. А.

*доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Наближення законодавства України до права ЄС, що є невід’ємною умовою євроінтеграції, створює додаткові зобов’язання, пов’язані як з приведенням у відповідність з актами права ЄС системи актів галузевого законодавства, так і інтеграцією у національну правову систему принципів, методів та засобів нормопроекткування, що напрацьовані Європейською Комісією та представлені у Керівних принципах кращого регулювання від 03.11.2021 SWD(2021) 305 final [1] та наборі інструментів «кращого регулювання» (видання за липень 2023 р.) [2].

У зв'язку з цим, привертає увагу Звіт про прогрес України в рамках Пакета розширення ЄС 2024 року (далі – Звіт 2024), у якому Європейська Комісія наголосила на системних недоліках у правотворчій діяльності, у тому числі, у сфері нормопроекування. Зокрема, Європейська Комісія рекомендує докласти додаткових зусиль для забезпечення комплексної оцінки впливу запропонованих законопроектів та законодавчого контролю за діяльністю виконавчої влади, включно з моніторингом реалізації законодавства під час та після дії воєнного стану [3, с. 4]. Додатково у Звіті 2024 Європейська Комісія визнає низьку якість пояснювальних записок та аналізу впливу, що супроводжують законодавчі пропозиції, визнаючи за необхідне вжиття заходів з вдосконалення правотворчої діяльності за цим напрямом. Водночас Європейська Комісія підкреслила те, що у парламентських проєктах часто відсутні пояснювальні записки та належна оцінка впливу, що впливає на якість законів [3, с. 25]. У підсумку, Європейська Комісія дійшла висновку про необхідність створення процедурної та методологічної рамки для оцінок законодавчого впливу та постзаконодавчого оцінювання [3, с. 22].

Наведена Європейською Комісією оцінка нормопроектної діяльності певною мірою є очікуваною, якщо зважити на багаторічні послідовні дії та/або бездіяльність з боку суб'єктів правотворчої діяльності у частині ігнорування вимог щодо: обов'язкового проведення аналізу регуляторного впливу та відстеження результативності регуляторних актів; неприпустимості створення передумов для виключення з-під сфери дії Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» відповідних груп суспільних відносин; неприпустимості створення колізії між нормами національного законодавства та міжнародного договору, яким визнається Угода про асоціацію між Україною та ЄС; неприпустимості нехтування засадничими принципами, на яких побудовано систему певної галузі законодавства; обов'язкового врахування факторів сталого розвитку, зокрема, у частині забезпечення соціальних та трудових прав громадян.

Запобігти наведеним випадкам порушення засад нормопроекування мали б інструменти оцінки впливу, які у національній правотворчій практиці не знайшли належного поширення та практичного застосування. Одне лише згадування про оцінку впливу у тексті Закону України «Про правотворчу діяльність» навряд чи наділяє зазначений засіб нормопроекування якість, що уможливають його застосування у правотворчій діяльності.

Зокрема, замість наведення процедурних особливостей здійснення оцінки впливу, визначення кола суб'єктів, які беруть участь у підготовці оцінки впливу, їх повноважень, порядку залучення

громадськості та бізнесу до формування доказової бази оцінки впливу тощо, ст. 30 «Оцінка впливу проекту нормативно-правового акта» Закону України «Про правотворчу діяльність» наводить структуру пояснювальної записки до проекту нормативно-правового акта. Додатково у цій же статті міститься застереження про те, що аналіз регуляторного впливу проектів регуляторних актів здійснюється відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». З наведеного вбачається, що Закон України «Про правотворчу діяльність» визнає аналіз регуляторного впливу спеціальною процедурою оцінки впливу, інакше розміщення цієї норми у ст. 30 цього Закону було б нелогічним.

У той же час подібний підхід не узгоджується з засадами нормопроекування ЄС у частині здійснення оцінки впливу, оскільки процедура є уніфікованою та поширюється на будь-які проекти правових актів (у тому числі регуляторні у розумінні національного законодавства) у разі відповідності останніх встановленим вимогам. Так, інструмент № 7 з набору інструментів «кращого регулювання» встановлює, що оцінка впливу необхідна, коли:

1) пропозиція щодо політики може призвести до значних економічних, екологічних або соціальних наслідків або спричинить значні витрати та

2) Європейська Комісія має вибір між альтернативними варіантами політики («простір для маневру») [2, с. 42].

Крім того, залишається не з'ясованим співвідношення вживаних у Законі України «Про правотворчу діяльність» термінів «оцінка впливу» та «оцінка впливу проекту нормативно-правового акта». Адже у першому випадку «оцінка впливу» визнається аналітичним документом публічної політики і зазначається, що може розроблятися для підготовки проектів первинних законів, кодексів (ст. 21 цього Закону). Відповідно, якщо припустити, що зазначені поняття є синонімічними, то має бути констатовано не обов'язковість, а добровільність («може розроблятися») підготовки оцінки впливу щодо проектів наперед визначених видів нормативно-правових актів – первинних законів, кодексів. Проте у такому разі вочевидь виникає конфлікт підходів до організації та здійснення процедури оцінки впливу у національному законодавстві та праві ЄС. В той же час, якщо виходити з різного юридичного сенсу зазначених термінів, тоді виникає питання щодо правових ознак, які мають свідчити про їх відмінність. Втім за функціональним призначенням «оцінка впливу» фактично ототожнюється з оцінкою впливу проекту нормативно-правового акта. Своєю чергою, Європейська Комісія не визнає за оцінкою впливу характеру аналітичного документу, що впливає із запропонованого визначення цього поняття у Керівних принципах кращого регулювання від 03.11.2021 SWD(2021) 305 final та наголосі щодо

його природи як інструменту сприяння у прийнятті обґрунтованих рішень та формування політики. Зокрема, на думку Європейської Комісії, «Оцінка впливу полягає у зборі та аналізі доказової бази для підтримки процесу формування політики. Вона включає перевірку наявності проблеми, визначення її основних причин, оцінку необхідності дій на рівні ЄС, а також аналіз переваг і недоліків доступних рішень». Звіт з оцінки впливу узагальнює та представляє результати аналізу оцінки впливу у формі пов'язаного робочого документа персоналу [1, с. 30, 34].

Отже, наведене дозволяє наголосити на необхідності узгодження національного підходу до оцінки впливу із засадами нормопроекткування ЄС.

Спіраючись на правотворчу практику ЄС, слід зазначити, що значно більшої ваги та значущості оцінка впливу набуває у зв'язку із інтеграцією у її методологічну основу низки принципів, одним з яких є принцип «спочатку оцінкой». Сутність цього принципу полягає в тому, що будь-які зміни до механізму правового регулювання суспільних відносин потребує врахування даних про ефективність та результативність існуючих правових заходів впливу на певну групу суспільних відносин (інструмент № 46 з набору інструментів «кращого регулювання») [2, с. 390]. Як правило, оцінювання («evaluation») ефективності наявних заходів впливу на певну групу суспільних відносин відбувається до початку оцінки впливу і лише у виключних випадках ці процеси можуть бути розпочаті паралельно. Крім того, дані, отримані за підсумками оцінювання («evaluation») наводяться у «заклику до доказів» («call for evidence») як одного з підготовчих етапів проведення оцінки впливу (інструменти № 8 та 46 з набору інструментів «кращого регулювання») [2, с. 49, 384].

При цьому оцінювання («evaluation») у взаємозв'язку з принципами «спочатку оцінкой» та «one in, one out» (один приймається, один скасовується), значно розширює предметну сферу проведення відповідного аналізу ефективності правових заходів впливу, не обмежуючись оцінкою конкретних законодавчих актів. У такому випадку оцінюються сфери державної політики у частині визначення ступеня досягнення політичною ініціативою своїх цілей, сукупний вплив законодавства тощо (інструмент № 45 з набору інструментів «кращого регулювання») [2, с. 380].

Відповідно, вбачається за доцільне передбачити у Законі України «Про правотворчу діяльність» зазначений вище аспект взаємодії оцінки впливу з оцінюванням («evaluation») через систему принципів «спочатку оцінкой» та «one in, one out» шляхом внесення наступних змін до абз. 2 ч. 2 ст. 29, а саме:

«Під час розроблення проекту нормативно-правового акта враховуються звіти за результатами правового моніторингу

нормативно-правових актів, предметом регулювання яких є суспільні відносини, що охоплюються предметом регулювання відповідного нормативно-правового акта, а також ефективність правових заходів впливу у досягненні цілей правового регулювання за відповідними напрямками державної політики».

Література:

1. Better Regulation Guidelines. 03.11.2021 SWD(2021) 305 final. *European Commission website*. URL: <https://surli.li/btitgx>.
2. Better regulation toolbox (July 2023 edition). *European Commission website*. URL: <https://surli.cc/ofsiiic>.
3. Commission staff working document. Ukraine 2024 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2024 Communication on EU Enlargement policy. Brussels, 30.10.2024. SWD(2024) 699 final. *European Commission website*. URL: <https://surli.cc/ggwnngg>.

ПРИНЦИП СИСТЕМНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗДІЙСНЕННЯ НАЛЕЖНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Циганов О. Г.

*доктор юридичних наук, доцент,
в.о. провідного наукового співробітника
відділу науково-правових експертиз*

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Європейська інтеграція України є процесом зближення нашої країни з Європейським Союзом як на рівні законів, так і на рівні правил та звичаїв, що існують у суспільстві, з метою вступу України до Європейського Співтовариства. Цей процес є стратегічним орієнтиром, зовнішньополітичним пріоритетом і цивілізаційним вибором українського народу, який базується на усвідомленні європейської історичності, належності до європейської цивілізації й спільності історичної долі з європейськими народами. На цьому шляху, який був свідомо обраний Україною, виникає необхідність здійснення ряду стратегічних завдань, як-от: імплементації європейських стандартів забезпечення прав та свобод людини; модернізації інститутів публічної

влади на людино-центристських засадах: подолання технологічної відсталості; покращення інвестиційного клімату; створення нових робочих місць; зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняного виробника на європейському ринку; приєднання до структур спільної безпеки тощо.

Водночас, зазначені завдання неможливо вирішити без адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу, тобто без здійснення планомірного процесу приведення законів та інших нормативно-правових актів України у відповідність з правовою системою Європейського Союзу (*acquis communautaire*). Зокрема, Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що затверджена Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV визначає: «Державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроєкування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу під час нормопроєкування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України» [1]. При цьому, Європейська інтеграція України зумовлює особливу увагу до принципу системності законодавства й, відповідно, системності правотворчої діяльності як одного з інструментів здійснення належної адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Слід указати, що системність є найбільш загальним поняттям, яким позначаються всі можливі прояви систем. При цьому, під категорією «система» розуміється упорядкована визначеним чином множина елементів, взаємозв'язаних і взаємодіючих між собою та утворюючих певну цілісну єдність, котра володіє такими властивостями, що не притаманні складаючим цю єдність елементам, узятим окремо. Водночас принцип системності являє собою основоположну ідею, твердження, зміст якого складають філософські уявлення про цілісність об'єктів світу, про співвідношення цілого і його частин, про взаємодію системи із середовищем її функціонування як про одну з умов існування системи, про загальні закономірності функціонування і розвитку системи, про структурованість кожного системного об'єкта тощо.

Як зауважує С. П. Погребняк, законодавство також є високоорганізованою, цілісною, органічною системою, яка повинна мати такі інтегруючі ознаки як гнучкість, гармонійність і несуперечність усіх елементів. При цьому, координаційні зв'язки між

нормативно-правовими приписами виражають просторову упорядкованість, узгодженість елементів, їх взаємодію по горизонталі (наприклад, зв'язки між нормами Загальної й Особливої частин кодексу). У свою чергу, відносини субординації між нормативно-правовими приписами регулюють вертикальну узгодженість компонентів системи законодавства, їх взаємодію, що виявляється у формі підпорядкування (як-от, взаємозв'язок між нормами Конституції та поточного законодавства) [2, с. 8]. Крім того, в силу системності права усі нововстановлені норми повинні належним чином узгоджуватись з усією чинною системою норм, щоб зайняти в цій системі своє особливе місце і здійснювати відповідну регулятивно-правову функцію.

Має рацію В. І. Риндюк, указуючи, що системність законодавства обумовлюється як системністю права, яке є однією із форм його зовнішнього виразу, так і ієрархічністю органів публічної влади, які приймають в межах своїх повноважень нормативно-правові акти різної юридичної сили. Відповідно, виокремлюють горизонтальну (галузеву) будову законодавства, котра здійснюється за галузями та інститутами законодавства, та вертикальну (ієрархічну) будову – за юридичною силою нормативно-правових актів, що визначає їх ієрархічну підпорядкованість [3, с. 47]. Як правильно наголошує науковець, найважливішою особливістю системності законодавства є те, що ця властивість законодавства передбачає не тільки упорядкованість нормативно-правових актів та їх складових, а, в першу чергу, цілісність правового регулювання тих чи інших суспільних відносин. Отже, розуміння змісту поняття системності законодавства та знання техніко-юридичних методів її досягнення в процесі правотворчої діяльності органів публічної влади, має надзвичайно важливе значення для забезпечення якості законодавства та, як наслідок, його ефективності [3, с. 50].

У сучасній юридичній науці термін «правотворчість» тлумачиться як діяльність державних органів і посадових осіб, громадських організацій, уповноважених на те державою, а також усього народу держави, що спрямовується на утворення, зміну чи скасування нормативно-правових актів [4, с. 799]. У широкому розумінні зазначена діяльність як одна з основних функцій органів публічної влади забезпечує функціонування держави, з урахуванням механізмів реалізації її функцій, проголошених у Конституції України, особливостей системи права та правової сім'ї [5, с. 27]. Зокрема, В. І. Риндюк розглядає правотворчість як діяльність органів публічної влади, змістом якої є реалізація їхніх владних повноважень щодо ухвалення загальнообов'язкових рішень у юридичній формі

законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, способом здійснення цієї діяльності є правотворча техніка, об'єктом – законодавство, результатом – нова якість законодавства (щодо змісту та/або форми), а метою – досягнення належного правопорядку в суспільстві, що, у свою чергу, залежить від якості й ефективності законодавства [6, с. 141].

Таким чином, під принципами правотворчої діяльності потрібно розуміти основоположні ідеї, реалізація яких забезпечує якість та ефективність правотворчого процесу. Одним із основних принципів правотворчості стаття 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX визначає, зокрема, принцип системності [7]. У свою чергу, В. М. Тернавська визначає систематизацію законодавства як узгодження нормативно-правових актів за змістом правових приписів та їх юридичною силою в межах єдиної системи національного законодавства з метою усунення колізій, дублювання, анахронізму чи неефективності правових норм та подолання правових прогалин і законодавчих упущень [8, с. 37]. Отже, можемо стверджувати, що сутність принципу системності правотворчої діяльності полягає у забезпеченні якості та ефективності правотворчого процесу шляхом систематизації законодавства. Як наголошують О. О. Кот та А. М. Колодій, цей принцип передбачає, що для забезпечення якості та ефективності правотворчої діяльності необхідно враховувати усю сукупність нормативно-правових актів, що регулюють та охороняють однорідні або схожі суспільні відносини, а звідси слід погоджувати заходи щодо їх виконання [8, с. 25].

Література:

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text> (дата звернення: 28.03.2025).

2. Погребняк С. П. Колізії у законодавстві України та шляхи їх переборення: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2001. 19 с.

3. Риндюк В. І. Системність як властивість змісту законодавства. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 45–51.

4. Законотворчість і законодавство: хрестоматія / Авт.-упорядн.: О. Л. Копиленко, О. В. Богачова. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2011. 903 с.

5. Науково-практичний коментар Закону України «Про правотворчу діяльність» / За заг. ред. Стефанчука Р. О. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. 576 с.

6. Риндюк В. І. Правотворчість як вид юридичної діяльності: праксеологічний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. Випуск 4 (44). С. 137–142.

7. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-IX#Text> (дата звернення: 28.03.2025).

8. Систематизація законодавства України як важлива складова правотворчої діяльності в умовах євроінтеграції: збірник наукових праць / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Київ: Алерта, 2024. 248 с.

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Шатіло В. А.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного та адміністративного права
Національного транспортного університету
м. Київ, Україна*

1. У міжнародному праві міжнародна правотворчість визначається як творча, ініціативна діяльність суб'єктів міжнародного права, спрямована на формування норм міжнародного права шляхом узгодження інтересів (позицій) зацікавлених сторін, результатом якої є прийняття міжнародного документу, що містить міжнародно-правові норми [2, с. 24]; будь-який правотворчий юридичний процес полягає у розробленні, зміні та відміні норм міжнародного права і має здійснюватися виключно уповноваженими суб'єктами із застосуванням певних правил та прийомів юридичної техніки [3, с. 164–166]; процес створення міжнародно-правових норм уповноваженими суб'єктами міжнародного права задля врегулювання міжнародних відносин [4, с. 157].

Міжнародна правотворча діяльність, як будь-який напрям діяльності держав та міжнародних організацій, має свої цілі і завдання, успіш досягнення та виконання яких зумовлюється її правовими засадами, тобто принципами.

У довідковій літературі принцип трактується як: основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; засада; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін.; переконання,

норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці, канон [5, с. 899]. У правовій доктрині під час визначення поняття принципів права науковці вживають такі категорії, як вихідні теоретичні положення, основні, керівні засади (ідеї), загальні нормативно-керівні положення, провідні засади, закономірність, сутність, система координат тощо. Багато категорій є однорідними. Тому принципи – це загальні, керівні (основні, головні, відправні, вихідні теоретичні, загальні нормативно-керівні, спрямовуючі) положення [6, с. 40]. У міжнародному праві під принципами розуміються правила суб'єктів, що виникають як результат суспільної практики, юридично закріплені засади міжнародного права. Вони являють собою найбільш загальне і повне вираження і відображення усталеної практики міжнародних відносин, це норма міжнародного права, що має обов'язковий характер для всіх суб'єктів [7, с. 37].

На наш погляд, міжнародна правотворча діяльність ґрунтується як на загальних принципах міжнародного права, так і на принципах, які стосуються безпосередньо міжнародної правотворчої діяльності.

До загальних принципів міжнародної правотворчої діяльності необхідно відносити принципи, які визначені у Статуті Організації Об'єднаних Націй 1945 року, Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 року, Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року. До цих принципів належать такі: суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи, рівноправ'я та самовизначення народів, незастосування сили або погрози силою, мирного вирішення міжнародних спорів, непорушності кордонів, територіальної цілісності, поваги до прав людини й основних свобод, співробітництва, добросовісного виконання зобов'язань за міжнародним правом. На цих принципах формуються міжнародні правові норми, які є результатом міжнародної правотворчої діяльності.

2. Участь міжнародних організацій в правотворчій діяльності України реалізується у двох напрямках: укладання угод з Україною та ухвалення тих чи інших рішень [8, с. 21–22]. Участь міжнародних організацій у національному правотворчому процесі може здійснюватися у кожному з цих напрямків. Зокрема, відправним моментом співробітництва України з міжнародною організацією або установою є приєднання до чинного або укладання нового договору з цією організацією. Надалі роль міжнародної організації у національному правотворчому процесі зумовлюється завданнями щодо забезпечення реалізації положень відповідного договору, як зі сторони самої організації, так і зі сторони України [9, с. 27].

Згідно з Єдиним державним реєстром міжнародних організацій, членом яких є Україна, наша держава перебуває у складі понад 80 міжнародних міждержавних організацій [10]. Головною міжнародною організацією у європейському регіоні є Рада Європи. Метою цієї організації є досягнення більшого єднання між її членами для збереження

та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу. Ця мета досягається за допомогою органів Ради шляхом обговорення питань, що становлять спільний інтерес, шляхом укладення угод та здійснення спільних заходів в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також у галузі захисту та збереження і подальшого здійснення прав і основних свобод людини [11]. Ключовими органами Ради Європи є статутні органи (Комітет міністрів Ради Європи, Парламентська асамблея Ради Європи), судові органи (Європейський суд з прав людини); консультативні органи (Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія); моніторингові органи (Комісар з прав людини, Група держав проти корупції, Європейський комітет із запобігання тортурам і нелюдному або принижуючому гідність стягненню або покаранню, Група експертів з боротьби з торгівлею людьми, Європейська комісія з ефективності правосуддя, Європейський комітет із соціальних прав). Ці інституції впроваджують на міждержавному рівні заходи, які визначають та скеровують напрями у сфері правотворчої діяльності національних органів публічної влади, здійснюють нагляд за їх виконанням, а також моніторинг діяльності та офіційних рішень України. Про значимість Ради Європи у правотворчій діяльності України свідчать і Плани дій для України на 2015–2017 роки, 2018–2021 роки, 2018–2022 роки, 2023–2026 роки, які є спільною ініціативою Ради Європи та української влади [12].

Література:

1. Окопник О. М., Гаврилук Ю. В. Міжнародна правотворчість в умовах глобалізації та вдосконалення для України. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2020. № 1 (1). С. 130–134.
2. Чаплук О. І. Методологічні засади взаємодії національної та міжнародної правотворчості. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 21–26.
3. Нігрєєва О. О. Правотворчість у контексті джерел міжнародного права. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 157–162.
4. Нігрєєва О. О. Правотворчість у міжнародному праві: до питання про визначення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6–3. Том 2. С. 157–160.
5. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х т. Т. 2. / В. Яременко, О. Сліпушко. К.: Вид. Аконіт, 1998. 910 с.
6. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40–43.
7. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е. К.: Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
8. Скрипник О. М. Історія міжнародних організацій: навч. пос. Умань: ПП Жовтий О. О., 2011. 226 с.

9. Берназюк Я. О. Міжнародні організації та установи як учасники правотворчого процесу в Україні. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2017. № 2 (2). С. 26–30.

10. Єдиний державний реєстр міжнародних організацій, членом яких є Україна. URL: <https://data.gov.ua/dataset/89ea21a9-e0bf-4cac-a05e-c3da6e63d360/resource/eccd8762-2184-4fb3-8e73-6a491528d03d>.

11. Статут Ради Європи. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001.

12. Плани дій Ради Європи для України. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/documents>.

ВІДПОВІДНІСТЬ ВИЩОМУ ПРАВУ ЯК ОЗНАКА ПРАВОВОГО ЗВИЧАЮ

Бедрій М. М.

*кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,
докторант кафедри історії держави, права
та політико-правових учень*

*Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

У попередніх публікаціях автором була сформульована нова дефініція правового звичаю. Зокрема ним було окреслено *усталене у практиці та відповідне вищому праву загальне правило поведінки (чи їхній комплекс), що має фактичну юридичну чинність і суспільне визнання*. Вказане визначення було запропоновано на підставі основних ознак правового звичаю – таких, що характерні всім без винятку правовим звичаям. До них, зокрема, віднесено наступні: усталеність у практиці, нормативність, загальність, відповідність вищому праву, суспільне визнання та фактична юридична чинність [1, с. 32].

У цій публікації зосереджено увагу на *відповідності вищому праву* як основній ознаці правового звичаю. Як відомо, поряд із загальноновизнаними нормами в суспільстві існують звичаї, що визнаються лише окремими індивідами чи їхніми угрупованнями (наприклад, злочинними організаціями). Останні не можуть вважатися правовими. Нелегальні звичаї не завжди тотожні звичаям *adversus legem* (всупереч закону), оскільки суперечать не тільки волі державної влади, але й загальносоціальним нормам та осуджуються суспільством. Тому правові звичаї повинні відповідати природному праву, суспільній моралі, загальним уявленням про добро, справедливість тощо [2, с. 23]. Це пояснює положення «Прав, за яким судиться малоросійський

народ» 1743 р., яке зобов'язувало дотримуватися не усіх, а саме добрих звичаїв, які «громадянським правам і чистому сумлінню не супротивні, бо такі добрі звичаї силу права мають» [3, с. 90–91].

Подібно до того як закони та підзаконні акти повинні відповідати нормам Конституції, правові звичаї не можуть суперечити вищому від них праву. З одного боку вони є частиною права, а з іншого – не можуть йому суперечити. Це положення має сенс, оскільки йдеться про вище право, поняття якого слід розуміти крізь призму плюралізму праворозуміння. У Середньовічній Європі після прийняття християнства відповідь на це питання була однозначною – це Боже право (грунтувалося на Біблії), якому повинні були відповідати не тільки звичаї, але і закони [4, с. 123–124]. Просвітники додали в цю систему координат ще й природне право, якому також повинно було відповідати право людське (звичаї та закони) [5, с. 72–73]. Для більшості позитивістів вищим (а інколи і єдиним) правом вважалася воля держави.

У всякому разі над правовими звичаями стоїть вище право (Бога, природи, держави тощо), якому вони повинні відповідати. Видається, в сучасному світі найбільш уніфікованим виразом цього вищого права можна вважати загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права. Разом з тим органи публічної влади намагаються звести цю ознаку до відповідності закону. Наприклад, у ч. 2 ст. 7 ЦК України вказано, що звичай, який суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується [6]. Це намагання не є виключно українською особливістю, а загальною світовою тенденцією. Воно цілком зрозуміле та вмотивоване, хоча є штучним і не відповідає реальній природі зв'язку право–закон–звичай.

Натомість необхідною та безальтернативною є *ієрархічність права*, якій повинні відповідати в тому числі правові звичаї. На кожному щаблі правової ієрархії присутні відповідні джерела права (і в тому числі правові звичаї). Оскільки локальні чи регіональні акти повинні відповідати загальнодержавним актам законодавства, то і місцеві звичаї мають нижчий рівень юридичної сили, ніж загальнодержавні. Так як Конституція має найвищу юридичну силу, конституційні звичаї домінують над іншими. Оскільки Україна визнає примат міжнародного права над національним, то і міжнародно-правові звичаї теж його мають.

Вказуючи на те, що правовий звичай повинен відповідати вищому праву, необхідно враховувати, яке місце посідає конкретний звичай у правовій ієрархії. До прикладу, уявімо загальнодержавний правовий звичай на рівні закону. Він може суперечити нижчому праву (рівень підзаконних актів) та праву його рівня – законам і звичаям, які існували

до його утворення. Однак такий правовий звичай не може суперечити вищому праву, як і закони, з якими він перебуває на одному щаблі. А саме йдеться про вище право, яке перебуває на рівні Конституції (а з ним і конституційні звичаї) та міжнародного права (в тому числі міжнародно-правові звичаї).

Відтак, постає інша проблема – *як визначити місце конкретного звичаю в правовій ієрархії?* Якщо зі згаданими вище конституційними та міжнародно-правовими звичаями відповідь на це питання доволі очевидна, то з іншими її знайти складно. Цікавою видається пропозиція А. Прейснера щодо вирішення цього питання. Зокрема він стверджує, що місце кожної норми звичаєвого права у правовій системі перебуває в прямій залежності від місця органу, який її санкціонував, у системі публічної влади [7, с. 193]. Для позитивістського праворозуміння вказана відповідь є обґрунтованою, бо і юридична сила нормативно-правового акту визначається передусім місцем в системі публічної влади органу чи посадової особи, які його видали.

Однак не кожен правовий звичай є санкціонованим державою, про що йшлося в іншій статті [8]. Тому в цій публікації будуть запропоновані інші критерії для визначення місця конкретного звичаю в ієрархії джерел права – рівень його створення та предмет регулювання. За рівнем створення звичаї бувають загальнодержавні, міждержавні, регіональні, галузеві та локальні. Відповідно вищий рівень створення звичаю повинен давати йому більшої юридичної сили, аніж нижчий. Інакше кажучи, який здобув застосування та визнання населенням держави, повинен домінувати над звичаем, який застосовується в конкретному місті чи селі. Аналогічну тенденцію спостерігаємо і в ієрархії нормативно-правових актів.

Ще одним критерієм є предмет правового регулювання. Як відомо, одні суспільні відносини є більш важливими, тому регулюються законами, а інші (менш важливі) – підзаконними актами. Те ж саме характерно і правовим звичаям – правові звичаї, які регулюють більш важливі суспільні відносини, мають вищу юридичну силу, ніж ті, що регулюють відносини меншого значення. З одного боку, такі формулювання можуть видатися дещо абстрактними, а з іншого – *якщо це характерно нормативно-правовим актам, то чому не може бути властиво правовим звичаям?* Більш того, для визначення рівня важливості конкретних правовідносин доцільно звернути увагу саме на них (нормативно-правові акти), і з огляду на цей критерій шукати місце конкретного правового звичаю в системі джерел чинного права.

Таким чином, відповідність вищому праву становить основну ознаку правового звичаю. Вона вказує насамперед на правовий характер такої норми та її місце в ієрархії правових норм. У цій ознаці

також виражено плюралізм праворозуміння, адже залежно від його типу під згаданим вищим правом можуть матися на увазі різні явища. Відповідність вищому праву наголошує на різноманітності правових звичаїв, відмінностях у рівні юридичної сили кожного з них. Стаючи правом, звичаї набувають його рис, серед яких системність та ієрархічність, які забезпечуються в їхньому випадку відповідністю вищому праву.

Література:

1. Бедрій М. М. Основні та додаткові ознаки правового звичаю у контексті пошуків його дефініції. *Science Rise: Juridical Science*. 2018. № 1 (3). С. 25–33.
2. Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст. / за ред. І. Б. Усенка. Київ: Наукова думка, 2006. 280 с.
3. Права, по котрымъ судится малороссійській народъ / Под ред. А. Ф. Кистяковского. Київ: Университетская типография, 1879. 1063 с.
4. Kowalski G. M. Zwyczaj i prawo zwyczajowe w doktrynie prawa i praktyce sądów miejskich karnych w Polsce (XVI–XVIII w.). Kraków: Wydawnictwo UJ, 2013. 202 s.
5. Історія вчень про державу і право / за ред. Г. Г. Демиденка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 256 с.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n56>.
7. Preisner A. Zwyczaj i prawo zwyczajowe. Charakter i struktura norm Konstytucji / red. nauk. J. Trzeciński. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1997. S. 185–195.
8. Бедрій М. Державне санкціонування звичаю – перетворення у право? *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2024. Вип. 79. С. 46–57.

СИСТЕМНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ЯКІСНОГО НОРМОПРОЄКТУВАННЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Бодюл Є. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Нормопроектування є важливою умовою ефективності функціонування правової системи держави. Сучасні виклики, пов'язані з реалізацією Закону України «Про правотворчу діяльність», потребами оновлення національного законодавства, необхідністю імплементації актів *acquis communautaire* та усуненням системних правотворчих помилок, висувають особливі вимоги до процесу створення нормативно-правових актів. У цьому контексті особливу актуальність набуває системність як одна з фундаментальних ознак якісного нормопроектування, що забезпечує внутрішню узгодженість, стабільність і передбачуваність правового регулювання.

У сучасній науковій літературі та правотворчій практиці системність розглядається не лише як формальна, так і змістовна ознака якісного нормативно-правового акта, але й як методологічний принцип, що визначає філософію правотворчої діяльності та забезпечує ефективне функціонування всієї правової системи. Як наголошує В. Косович, відсутність системного підходу призводить до хаотичного нагромадження норм, ускладнення правозастосування та зниження рівня правової визначеності в суспільстві [3, с. 18].

І. Шутак підкреслює, що принцип системності у правотворчості полягає у дотриманні чіткої структури правових норм, встановленні їх логічної послідовності, врахуванні вертикальної та горизонтальної взаємодії між нормативними актами [9, с. 54–59].

У роботах І. Магновського системність визначається як ключова категорія нормопроектної діяльності. Автор підкреслює, що відсутність системного мислення при створенні правових актів призводить до нормативних колізій, дублювання норм, суперечностей і прогалин, які значно знижують ефективність правозастосування [4, с. 74–75].

Як зазначає М. Петришина, «системний підхід формує передумови для ефективного правового регулювання» [7]. Тому кожен нормативно-правовий акт має відповідати загальній логіці законодавства, враховувати існуючі правові зв'язки, терміни, структури та принципи.

За результатами досліджень І. Магновського, відсутність системності в нормопроекуванні є причиною численних юридичних помилок та нестабільності законодавства, що негативно впливає на правозастосовну практику та правову визначеність [4, с. 74]. Тому, на думку Ж. Дзейко, справжня системність вимагає інтегрованого аналізу проектів нормативних актів на етапі їх підготовки, з урахуванням чинного масиву законодавства [2, с. 30–32].

Системний підхід у нормопроекувальній діяльності передбачає багатовекторне осмислення проекту нормативного акта, його вплив на суміжні галузі, підсистеми, правові інститути. Ефективними інструментами цієї роботи виступають методи правового моніторингу, інвентаризації та порівняльного аналізу. Тому запровадження системного аналізу як етапу нормотворення дозволяє досягти внутрішньої узгодженості норм, їх відповідності правовій доктрині та практиці правозастосування.

Одним із ключових механізмів забезпечення системності нормативно-правових актів є правова експертиза. Її завдання полягає у виявленні суперечностей, прогалин, дублювання норм, що порушують цілісність правової системи. Експертиза дозволяє оцінити місце проекту акта в чинному законодавстві, його відповідність принципам правової визначеності та законності. Як зазначає Г. Рибікова, «правова експертиза є складовою механізмом правового забезпечення системності нормативного регулювання» [8, с. 29].

У межах правової експертизи здійснюється аналіз логіко-структурних зв'язків між актом і правовою системою в цілому. Зокрема, враховуються рівні нормативності (Конституція України, закони, підзаконні акти), галузеві зв'язки, міжнародні зобов'язання. Експерти вказують на важливість виявлення прихованих колізій та протиріч, які не завжди очевидні при формальній перевірці.

У науковій літературі підкреслюється значення експертного підходу як запобіжника неякісного законотворення. Як відзначає Л. Богачова, «правова експертиза дозволяє запобігати правотворчим помилкам ще на стадії проектування нормативних актів» [1, с. 13]. Це особливо важливо в умовах активного законодавчого процесу в Україні, спрямованого на євроінтеграцію та післявоєнну відбудову.

У контексті адаптації національного законодавства до європейських стандартів системність виступає не лише якісною вимогою, а й гарантією правової визначеності, стабільності та ефективності. Досвід європейських країн свідчить, що системний підхід є основою нормопроекування в Європейському Союзі. Системність забезпечується через суворі процедури погодження та експертизи нормативних актів.

Зокрема, в країнах ЄС використовуються інструменти Regulatory Impact Assessment, Smart Regulation, Legal Drafting Guidelines, які дозволяють забезпечити відповідність проєктів актів загальній системі *acquis communautaire*. Зокрема, у Франції ще на етапі проєктування нормативно-правових актів обов'язковою є попередня правова експертиза, яка передбачає аналіз проєкту на предмет його відповідності системі законодавства ЄС та оцінку потенційних правових колізій. Системність у цьому контексті передбачає також логічне впорядкування правових норм, уникнення дублювань і суперечностей [5].

У Німеччині особливу увагу приділено структурній єдності норм та їхній ієрархічній впорядкованості. Це досягається завдяки застосуванню концепції «єдиної правової системи», що передбачає ретельну перевірку відповідності проєкту не лише базовим законам, а й регламентам, актам, директивам ЄС. У кожному з цих актів використовуються спеціальні інструменти нормотворчої гармонізації [6].

У Польщі діє інституційна модель, згідно з якою кожен законопроект супроводжується пояснювальною запискою з системним аналізом, що включає огляд дотичних норм, очікувані зміни в пов'язаних актах, інституційні ризики, конфлікти з нормами *acquis communautaire*.

Як зазначають українські автори, зокрема Ж. Дзейко, при імплементації норм *acquis communautaire* системність означає не просто механічне перенесення норм європейського права, а й їх адаптацію відповідно до національної правової системи [2]. Це визначає необхідність гармонізації методології нормопроектування, розробки типових структур законопроектів і уніфікованих термінів.

Таким чином, системність є ключовим чинником якості нормопроектування. Її дотримання дозволяє досягти внутрішньої узгодженості нормативно-правових актів, забезпечити передбачуваність та ефективність правового регулювання. У контексті євроінтеграційних процесів в Україні особливого значення набуває необхідність дотримання системного підходу при гармонізації національного законодавства з правом ЄС.

Література:

1. Богачова Л. Л. Правова експертиза нормативно-правових актів як складник нормотворчого процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6. С. 12–15.
2. Дзейко Ж. О. Сучасний стан та пріоритетні напрямки розвитку законодавчої техніки в Україні. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3–4 (19–20). С. 28–35.

3. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2015. 38 с.
4. Магновський І. Й. Нормопроектування як невіддільний складник ефективності правотворчої діяльності. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Т. 26. С. 72–80.
5. Мінкова О. Г. Експертиза проектів нормативно-правових актів у Франції. *Право і безпека*. 2015. № 1. С. 29–34.
6. Петришин О. В., Колодій О. А. Модельні правові акти: теорія та практика реалізації: [монографія]. К.: Алерта, 2016. 204 с.
7. Петришина М. О., Мала Т. С. Нормопроектувальна техніка як засіб формування системи дієвого законодавства. *Форум права*. 2014. № 2. С. 215–219.
8. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів як правова категорія та наукова доктрина. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 28–32.
9. Шутак І. Д., Шаган О. В. Юридична техніка: теоретико-правовий аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2011. Вип. 27. С. 54–59.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ШЛЯХОМ ЙОГО ГАРМОНІЗАЦІЇ З ПРАВОМ ЄС

Волохов О. С.

*кандидат юридичних наук,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Україна стала однією з перших держав – колишніх республік СРСР, яка обрала курс на європейську інтеграцію. Свої євроінтеграційні наміри наша держава підтвердила офіційно розпочавши процес гармонізації законодавства із *acquis*¹ ЄС під час здійснення правової реформи. Встановлення правових засад гармонізації українського законодавства із законодавством ЄС стало можливим після набуттям чинності Тимчасової угоди між Україною та Європейськими Співтовариствами про торгівлю та торговельне співробітництво у 1996 р., яка вперше передбачала різні аспекти гармонізації. Пізніше цю Тимчасову угоду було замінено Угодою про партнерство та співробітництво з Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, у якій, зокрема, сфери реєстраційної діяльності, податкового, банківського права визнані за пріоритетні та були частково приведені у відповідність до *acquis* [1, с. 46].

Набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС формалізувало її євроінтеграційні перспективи та започаткувало якісно новий етап відносин з ЄС. Такий статус надав додаткового імпульсу для здійснення комплексу внутрішніх реформ у різних сферах і відкриває доступ до спеціальних фінансових програм ЄС з підготовки до вступу. Варто зазначити, що 18 березня 2024 р. Кабінет Міністрів України затвердив план *Ukraine Facility*, яким передбачено понад сотні реформ у 15 галузях, які уряд та парламент мають виконати протягом наступних чотирьох років для розвитку та відновлення України, а

¹ У багатьох офіційних документах ЄС використовується вислів «*acquis* ЄС». Це нова версія старого вислову «*acquis communautaire*», який досі використовується у наукових працях та означає усе законодавство Співтовариства, що включало багато різних нормативно-правових актів та рішень Суду ЄС. Після того, як на зміну Європейському Співтовариству прийшов Європейський Союз (із 1 грудня 2009 року, дати набуття чинності Лісабонським договором), цьому терміну стало бракувати правової визначеності, адже Співтовариство фактично припинило існувати. Тому його замінено поняттям «*acquis* ЄС», що означає весь правовий спадок Європейського Союзу.

також формування ефективного національного законодавства відповідно до європейських стандартів.

Взагалі право ЄС є певним чинником інтеграційних процесів, що відбуваються в межах Європейського континенту від другої половини ХХ ст. Воно виступає одночасно як продуктом, так і засобом інтеграції, що триває в Європі, адже, з одного боку, воно є головним регулятором інтеграції, сприяє її розвитку, а з іншого – відображає та втілює її результати та потреби [2, с. 161]. На думку М. Гнатовського, унікальність ролі права ЄС полягає у тому, що воно забезпечує зближення не тільки правових систем держав-членів, а й держав-кандидатів, держав-партнерів, інших держав Європи, що уклали з ЄС відповідний міжнародний договір. У такому випадку, на думку вченого, створюється юридичний фундамент для співробітництва держави, що не є членом ЄС (або навіть визнаним кандидатом на членство) з ЄС та його державами-членами [3, с. 11].

Гармонізація законодавства досить часто використовується у праві ЄС для характеристики процесу приведення внутрішнього законодавства держав-членів у відповідність до права ЄС та здійснюється з метою узгодження національних норм, щоб вони створювали однакові правові умови для діяльності суб'єктів господарювання на внутрішньому ринку ЄС. Для визначення механізму гармонізації потрібно з'ясувати розбіжності, що існують у правовому регулюванні юридичної відповідальності в ЄС та Україні; встановити пріоритетність усунення невідповідностей у праві України; виявити принципи, до яких необхідно зробити зміни та доповнення та дослідити ті принципи, які необхідно запровадити в Україні для гармонізації. Важливо передбачити доповнення, удосконалення нормативно-правових актів, що закріплюють принципи юридичної відповідальності. Необхідно прийняти спеціальні закони щодо впровадження змін та доповнень до законодавства, адже це дасть змогу ідентифікувати положення законодавства України, впроваджені внаслідок гармонізації та полегшить роботу виконавчих органів влади з приведення підзаконних актів у відповідність до цих положень. Ці закони повинні відображати предмет гармонізації [1, с. 46–47].

Тобто, для гармонізації законодавства із *acquis* ЄС необхідною є методологія, яка передбачає спеціальний інструментарій для здійснення зваженої та ефективною правотворчості, а також подальшого правозастосування.

Така методологія щодо впровадження євроінтеграційних реформ має, зокрема, включати:

- обрання напрямів для гармонізації законів та визначення компетентних державних органів для здійснення цієї гармонізації;

- прискорені процедури для прийняття законопроектів, спрямованих на гармонізацію законодавства із правом ЄС;
- дотримання міжнародних стандартів правотворчості та національної законодавчої техніки, а також кращих практик створення законодавства серед держав-членів ЄС;
- врахування європейських принципів правозастосування.

Встановлення напрямів для гармонізації законодавства із *acquis* ЄС завжди починається з аналізу та дослідження джерел останнього. Так, система нормативно-правових актів ЄС, яка була визначена в положеннях статті 288 Договору про функціонування ЄС, включає акти, ухвалені установами ЄС на виконання їх повноважень.

При цьому слід враховувати, що право ЄС становить так зване наднаціональне право, що не тільки вище за національне право, але і підлягає прямому застосуванню національними органами влади. Суд ЄС в основоположній справі 26/62 *Van Gend en Loos*, визначив право ЄС як новий правопорядок, що створює права та обов'язки не тільки для держав, але і для фізичних та юридичних осіб. Наприклад, коли українські правотворчі органи приводять національне законодавство у відповідність до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 178/2002 від 28 січня 2002 р. про встановлення загальних принципів і вимог харчового права, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із забезпеченням харчових продуктів, слід зважати, що положення вказаного Регламенту прямо застосовуються у всіх державах-членах ЄС. Це означає, що не існує національних законодавчих актів, що відображають положення Регламенту, і у разі виникнення спорів сторони спору можуть посилатись безпосередньо на норми такого Регламенту. В Україні зовсім інша ситуація, адже положення цього Регламенту повинні бути включені до національного законодавства, що суперечить самій природі права ЄС, але відповідає практиці гармонізації законодавства [4, с. 19].

Крім цього, варто враховувати необхідність отримання затвердженого перекладу² джерел *acquis* ЄС для гармонізації та використання уніфікованої термінології, яку варто застосовувати в національному законодавстві.

² Деякі вчені використовують поняття «офіційний переклад» щодо використання перекладу актів ЄС, втім, він означає автентичний виклад українською мовою тексту багатостороннього міжнародного договору України, який здійснює МЗС. Для гармонізації з актами законодавства ЄС використовується їх затверджений переклад, який передбачає переклад акта *acquis* ЄС, стосовно якого проведено термінологічну перевірку, та до якого внесено редакційні зміни та затверджено відповідно до «Порядку здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу ...», затвердженого Постановою КМУ від 2 травня 2023 р. № 451.

Вибір напрямків євроінтеграційної реформи має ґрунтуватися на чіткому розподілі повноважень між галузевими міністерствами та парламентом. Необхідно, щоб усі акти *acquis* ЄС, наближення до яких вимагається відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, були розподілені між галузевими міністерствами, які, беруть на себе керівництво процесами гармонізації та відповідальність.

Прискорені процедури прийняття законів або ж пришвидшене законотворення (коли потрібне термінове включення певних норм права ЄС у законодавство) є актуальним питанням щодо гармонізації законодавства із *acquis* ЄС. Такі законопроекти мають формуватися Урядом та проходити законодавчі процедури без дотримання певних вимог щодо консультацій та узгодження. Експерти Венеційської комісії негативно оцінюють таку практику, але дозволяють використовувати пришвидшене законотворення у ситуації, коли обставини не дають змоги проводити звичайний розгляд як уряду, так і парламенту [5]. Головна роль у використанні такого інструменту надана уряду, адже він має сформував досконалий законопроект, якщо останній не буде проходити певні експертизи та обговорення.

При цьому, важливим питанням є дотримання національної законодавчої техніки, адже якість та ефективність законів априорі втрачається за умови швидкого здійснення законодавчих процедур. Окремо варто звернути увагу на міжнародні стандарти, які мають використовуватися під час гармонізації законодавства, серед яких є практика Венеційської Комісії, ГРЕКО, ЄСПЛ щодо застосування принципів верховенства права, які передбачають створення чітких та якісних законів.

Використання європейських принципів правозастосування є певним специфічним інструментом, притаманним євроінтеграційній реформі, адже в ЄС панує два керівні принципи правозастосування – вищої юридичної сили та прямої дії права ЄС. Їх врахування потребує аналізу як самого нормативного документу ЄС, так і практики його застосування національними судами.

Отже, євроінтеграційні наміри Україна передбачають гармонізацію національного законодавства із правом ЄС, яка має відбуватися із дотримання певної методології, зокрема, врахування специфіки джерел права ЄС, використання їх затвердженого перекладу та врахування європейських принципів правозастосування. Для створення ефективного законодавства, під час його гармонізації із правом ЄС, варто дотримуватися правил законодавчої техніки та враховувати особливості національної системи законодавства, адже їх ігнорування у правотворчій діяльності призводить до втрати якості та дієвості нових законів і підзаконних нормативно-правових актів.

Література:

1. Задніпряна-Корінна М. Ю. Сучасні аспекти гармонізації національного законодавства та законодавства Європейського Союзу. *Альманах міжнародного права*. 2023. № 29. С. 44–52.
2. Іншин М. І. Адаптація трудового законодавства до законодавства Європейського Союзу як один з пріоритетних напрямів правової реформи в Україні. *Публічне право*. 2011. № 4. С. 160–165.
3. Гнатовський М. М. Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право» К., 2002. 15 с.
4. Рекомендації для українських органів державного управління щодо наближення українського законодавства до права ЄС. 104 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/legal_approximation_guidelines_ukr_new.pdf.
5. Румунія – Висновок щодо надзвичайних постанов GEO № 7 та GEO № 12 про внесення змін до законів про правосуддя, Венеційська комісія Ради Європи, CDL-AD(2019)014-е від 24 червня 2019 р. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)014-e).

ЩОДО ВИМІРІВ СИСТЕМНОСТІ В ПРАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Карнаух В. С.

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

На лексичному рівні системність як властивість можливо пояснити через узгодженість, відповідність, ієрархічність, упорядкованість елементів, які характеризують наявність системи. Перенесення такого загального розуміння до сфери права дозволяє здійснити стислу спробу виявлення вимірів системності в правотворчій діяльності.

Незважаючи на відсутність прямого закріплення методологічного рівня пізнання правотворчої діяльності в Законі України «Про правотворчу діяльність» (надалі – Закон) [1], що вочевидь зумовлюється природою та призначенням Закону, видається, що вказаний аспект неможливо ігнорувати з причини законодавчої

інституціоналізації правотворчої діяльності. Тому початковим виміром системності вбачається принцип системності як методологічний принцип пізнання правотворчої діяльності. У доктрині даний принцип розкривається щодо правового моніторингу та передбачає його розуміння як цілісного утворення, що становить собою організований, упорядкований комплекс елементів, змістовно, структурно та сутнісно пов'язаних між собою. Зазначається, що застосування принципу системності дає змогу дослідити не лише якісні характеристики правового моніторингу, а й правові зв'язки між ними, які зрештою і формуються із сукупності певних елементів у систему [2, с. 39]. Уважаємо, що обґрунтованим є поширення вказаного розуміння на правотворчу діяльність в цілому.

Основоположним виміром системності вбачається загальний рівень принципу правотворчої діяльності, який пронизує правотворчу діяльність як єдиний цикл, що складається з таких етапів: визначення необхідності врегулювання тих чи інших суспільних відносин; розроблення проекту нормативно-правового акта; прийняття нормативно-правового акта; моніторинг та оцінка його ефективності [3, с. 30]. У цьому аспекті стадійність правотворчості виражає її комплексну мету, яку покладено в основу дефініції в статті 2 Закону.

Р. О. Стефанчук вказує, що принцип системності правотворчої діяльності полягає у забезпеченні узгодженості правових норм між собою, відповідності нормативно-правових актів нижчої юридичної сили актам вищої юридичної сили, усунення дублювання, прогалин та колізій у нормативно-правових актах. Одним із чинників втілення цього принципу є планування процесу підготовки та прийняття (видання) нормативно-правових актів. Реалізація принципу системності також потребує дотримання принципу необхідності та обґрунтованості у правовому регулюванні, що забезпечить ефективність законодавства. Європейська інтеграція України зумовлює особливу увагу до означеного принципу як одного з інструментів досягнення належної гармонізації українського законодавства із законодавством ЄС [3, с. 40-41]. Крім наведених вище проявів сутності принципу системності, вченим називаються також пріоритетність правових норм спеціального законодавства над правовими нормами загального законодавства, а також забезпечення своєчасного ухвалення (видання) підзаконних нормативно-правових актів на виконання норм законів України [4, с. 15].

Підрівнями принципу системності правотворчої діяльності, закріпленого в пункті 6 частини 1 статті 3 Закону, є особливості вираження вказаного принципу на окремому етапі правотворчої діяльності. Прикладом підрівня принципу є його реалізація під час

планування правотворчої діяльності. Згідно з пунктом 4 частини 3 статті 22 Закону системність регулювання суспільних відносин відображається у документах юридичного прогнозування, а у частині 4 вказаної статті наукова концепція розвитку законодавства України визначається як документ юридичного прогнозування рекомендаційного характеру, в якому на теоретико-емпіричній основі здійснюється системне прогнозування розвитку законодавства України, його окремих сфер, галузей та напрямів.

Іншим прикладом підрівня принципу системності правотворчої діяльності є його реалізація на стадії правового моніторингу. Насамперед сама законодавча дефініція правового моніторингу в частині 1 статті 67 Закону передбачає його розуміння як систематичної діяльності. Водночас у доктрині цей аспект пов'язується з розумінням принципу системності, який передбачає, що для забезпечення якості та ефективності нормативно-правового акта та норм права, що у ньому викладені, необхідно враховувати вимоги норм інших нормативно-правових актів, що регулюють та охороняють однорідні або схожі суспільні відносини, а звідси слід погоджувати заходи щодо їх виконання. Ізольована реалізація одного нормативно-правового акта та норм права, що у ньому викладені, шкодить якості та ефективності правового регулювання загалом [2, с. 37].

Пов'язаним з принципом правотворчої діяльності є вимір системності в об'єктивній правовій дійсності, що включає в себе рівні існуючих системи права та системи законодавства, а також елементів кожної з вказаної систем. На нашу думку, такий вимір можливо розглядати автономно, зважаючи на його статичність та значення як необхідної передумови правотворчої діяльності. У зв'язку з цим в доктрині обґрунтовано висловлюється позиція про те, що в процесі правотворчості законодавець повинен враховувати не тільки наявність певної системи чинного законодавства, а також системні властивості права, особливості його окремих підрозділів, своєрідність їх співвідношення один з одним [5, с. 276].

Інший вимір системності також виявляється в правовій дійсності, але характеризує зміщення гносеологічного акценту на врахування досягнень цілеспрямованої діяльності та ознаки динаміки. Концептуальною рамкою для такого розуміння є рівень категорії правової системи. А. М. Колодій пропонує широке розуміння правової системи, у межах якої внутрішньосистемний підхід передбачає охоплення правовою системою процесу створення, реалізації і охорони права у діяльності державних і недержавних органів і організацій, матерію права, процесу впливу права на суспільні відносини, відношення суспільства, колективів людей і окремих осіб до права, зв'язків, що поєднують її сторони і роблять систему єдиним

цілим [6, с. 28]. Таке доктринальне бачення дозволяє перейти від принципу діяльності та її необхідної передумови до властивості створеного права та відповідно виявити системність на рівні результатів правотворчої діяльності – об’єктивного права. Даний аспект відповідає пунктам 7–8 частини 1 статті 1 Закону – предмету регулювання Закону в частині суспільних відносин, що виникають у процесі дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах, а також правового моніторингу. У світлі нормативно-правових приписів Закону даний вимір також характеризує конкретні результати правотворчої діяльності. Наприклад, відповідно до частини 1 статті 12 Закону первинний закон – це закон, що системно регулює окрему сферу суспільних відносин. У частині наукового осмислення цього положення ознака системності розкривається через регулювання у системний спосіб, тобто планомірне і взаємопов’язане регулювання [3, с. 137].

Література:

1. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-IX#Text> (дата звернення: 26.03.2025).
2. Правовий моніторинг як складова правотворчої та правозастосовчої діяльності: монографія / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської. Київ: Алерта, 2023. 268 с.
3. Науково-практичний коментар Закону України «Про правотворчу діяльність». За заг. ред. Стефанчука Р. О. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. 576 с.
4. Стефанчук Р. О. Про засади правового регулювання правотворчої діяльності в Україні. *Право України*. 2021. № 12. С. 11–22.
5. Суходубова І. В. Системні властивості законодавства та його співвідношення із системою права. *Економічна теорія та право*. 2015. № 1 (20). С. 268–279.
6. Закон України «Про правотворчу діяльність» як механізм удосконалення правотворчого процесу в Україні: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу (м. Київ, 12 квітня 2024 р.). Київ: Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, 2024. 100 с.

ВПЛИВ АКТІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ НА ПРАВОТВОРЧІСТЬ

Лазарєв В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Акти Конституційного Суду України є засобом юридичного оформлення результатів розгляду ним матеріальних, процесуальних чи організаційних питань [1, с. 47]. Зважаючи на їх природу, слід зазначити, що вони впливають і на правотворчу діяльність. Правовий вплив нині виступає частиною системи соціального регулювання суспільних відносин [2, с. 16]. В юридичній літературі зазначається, що правовий вплив – це результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини як специфічної системи власне правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації та застосування), так і інших правових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчого процесу) [3, с. 13]. Особливе значення у цьому контексті займають акти Конституційного Суду України, які впливають на правотворчість.

Досліджуючи акти Конституційного Суду України, слід відзначити, що рішенням від 3 березня 2023 р. – Конституційний Суд України визнав неконституційними норми Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ), які унеможлилювали апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої в порядку статті 383 КАСУ [4]. У рішенні щодо Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) України – Суд визнав неконституційними пункт 1 частини п'ятої та частину сьому статті 454 ЦПК України в тім, що вони унеможлиблюють поновлення судом строку на подання особою заяви про скасування рішення третейського суду [5]. У рішенні від 29 жовтня 2024 р. – Конституційний Суд України визнав такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), частину четверту статті 75 Сімейного кодексу України [6].

Конституційний Суд України визначає, що підставою для втрати чинності законом у цілому або його окремими положеннями є, зокрема, визнання закону, його окремих положень такими, що втратили чинність, єдиним органом законодавчої влади – Верховною Радою України, або визнання їх такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), єдиним органом конституційної

юрисдикції в Україні – Конституційним Судом України [7]. З цього приводу, слід означити: якщо певна норма визнається неконституційною, вона втрачає юридичну силу, що вимагає від законодавця або виключити її, або змінити.

У юридичній науці під правотворчістю зазвичай розуміють цілеспрямовану діяльність уповноважених суб'єктів щодо створення, зміни або скасування норм права [8, с. 52; 9, с. 21]. Таким чином, ми можемо розцінювати визнання неконституційною тієї або іншої норми підставою для припинення її дії, а водночас підставою для правотворчої діяльності.

Конституційний Суд України також тлумачить терміни та пропонує судження про сучасні реалії державотворення з урахуванням надбання суспільного досвіду [10, с. 55]. Зокрема, у рішенні від 9 липня 1997 р. у справі щодо тлумачення терміну «законодавство» у статті 21 Кодексу законів про працю, зокрема визначення системи законодавства, що стосується трудового права [11]. У рішенні від 3 червня 1999 р. Конституційний Суд України надає офіційне тлумачення терміна «член сім'ї» у контексті законодавства про соціальний захист військовослужбовців, працівників міліції та рятувальників [12]. З цього приводу, маємо зазначити, що офіційне тлумачення термінології Конституційним Судом України впливає на подальшу правотворчість, адже створює обов'язкові правила застосування цих термінів у нормативно-правових актах.

Подальший аналіз актів Конституційного Суду України вказує, що Суд не лише визнає неконституційними норми, а й визначає вектори розвитку законодавства. У рішенні від 7 квітня 2021 р. Конституційний Суд України визнає неконституційною норму, яка дозволяла Кабінету Міністрів визначати розмір мінімальної пенсії для осіб з інвалідністю, отриманою внаслідок аварії на ЧАЕС. КСУ постановив, що Верховна Рада повинна впродовж трьох місяців провести нормативне регулювання і визначити своїми актами мінімальні розміри пенсії за інвалідністю, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи [13]. У рішенні від 7 квітня 2021 р. Конституційний Суд України визнає неконституційною норму та зобов'язує Верховну Раду України внормувати перерахунок розмірів пенсій [14]. Ще одним важливим рішенням є скасування обмежень на максимальний розмір пенсії для військових та учасників бойових дій. КСУ визнав неконституційними приписи Закону № 3668-VI, які встановлювали обмеження на виплати. Суд підкреслив, що соціальні гарантії для захисників України не можуть бути звужені або скасовані, і це зобов'язує законодавців переглянути відповідне законодавство [15].

Отже, слід зазначити, що акти Конституційного Суду України можуть впливати на правотворчість у державі у наступні способи:

– скасування неконституційних положень нормативно-правових актів. Якщо певна норма визнається неконституційною, вона втрачає юридичну силу, що вимагає від законодавця внесення змін до законодавства через створення нової норми;

– офіційне тлумачення впливає на правотворчість адже створює обов'язкові правила застосування юридичної термінології, розтлумаченої Конституційним Судом України, у нормативно-правових актах, що будуть прийматися після здійснення тлумачення;

– зобов'язання законодавця провести перегляд та впорядкування норм законодавства.

Література:

1. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1(21). С. 47–55.

2. Корж І. Ф. Проблеми правового впливу на суспільні відносини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 15–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/2>.

3. Тарахонич Т. І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 10–14.

4. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення): Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 01.03.2023 р. № 2-р(П)/2023. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-rii2023.pdf>.

5. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України: Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 06.04.2022 р. № 2-р(П)/2022. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_r_2_2022_2.pdf.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України: Рішення Конституційного суду України

від 29.10.2024 р. № 1-р/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-24#Text>.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 р. № 2222–IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010.

8. Кідіна Н. В. Загальні ознаки актів правотворчості: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 19. Т. 1. С. 52–55.

9. Оніщенко Н. М. Правотворчість: проблеми сьогодення. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 20–26.

10. Бесчастний В., Львова Є. Тлумачення конституційних положень як чинник забезпечення національної безпеки в умовах війни в Україні: [Chapter 3]. *International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects* : International collective monograph. Oslo: Norwegian University of Life Sciences, 2024. Vol. II. P. 52–71.

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»): Рішення Конституційного суду України від 09.07.1998 р. № 12-рп/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text>.

12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї»): Рішення Конституційного суду України від 03.06.1999 р. № 5-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99#top>

13. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України»: Рішення Другого сенату

Конституційного Суду України від 07.04.2021 р. № 1-р(II)/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2021.pdf

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців): Рішення Конституційного суду України від 23.12.2022 р. № 3-р/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22#top>.

15. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Жиденка Володимира Вікторовича, Петренка Віктора Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668-VI (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України): Рішення Конституційного суду України від 12.10.2022 р. № 7-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-22#Text>.

ЕКСПЕРТИЗА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ: ІНСТРУМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Лапко А. Г.

*кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У сучасних умовах експертиза проєктів нормативно-правових актів відіграє важливу роль у забезпеченні системності, узгодженості та прогнозованості законодавчого регулювання. Йдеться не лише про формальну перевірку відповідності тексту вимогам юридичної техніки, а й про глибоку оцінку потенційного впливу нормативних приписів на правову систему в цілому. Експертиза проєктів актів дає змогу виявити можливі ризики правової невизначеності, суперечностей, надмірного

адміністративного навантаження або порушення прав і свобод людини ще на етапі їх розробки.

Згідно із сучасною доктриною нормотворення, експертиза проєктів нормативно-правових актів є не лише технічним, а й концептуальним інструментом правотворчості. Вона забезпечує науково обґрунтовану оцінку законопроєктів, сприяє попередженню юридичних помилок, а також підвищує рівень довіри суспільства до законотворчого процесу.

У цьому контексті особливого значення набувають положення статті 44 Закону України «Про правотворчу діяльність», в якій вперше на законодавчому рівні закріплено обов'язковість експертизи проєктів нормативно-правових актів як інтегральної складової нормопроектного процесу.

Закон визначає чіткий перелік видів обов'язкової експертизи, які мають супроводжувати підготовку кожного нормативного акта: на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (*acquis EC*), наукову, юридичну (правову), антикорупційну, гендерно-правову та антидискримінаційну експертизи.

Крім того, законодавець передбачив можливість проведення додаткових експертиз за рішенням суб'єкта правотворчої діяльності або іншого уповноваженого суб'єкта. Серед них – експертизи на відповідність положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, фінансово-економічна, цифрова експертиза, експертиза щодо впливу на бюджетні показники та відповідності нормам бюджетного законодавства та інші.

Закріплення інституту експертизи в законодавстві свідчить про перехід української правотворчої системи до європейських стандартів якості законодавчого процесу. Це дає змогу не лише підвищити техніко-юридичний рівень проєктів нормативно-правових актів, а й зміцнити їхню соціальну легітимність, мінімізуючи ризики правового нігілізму, корупційних проявів і порушення фундаментальних прав і свобод людини.

Відповідно до закону, кожен проєкт нормативно-правового акта має проходити комплексну обов'язкову експертизу за кількома напрямками.

Перш за все, оцінюється його відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (*acquis EC*). Це дозволяє гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами та забезпечити дотримання міжнародних зобов'язань України, що є критичним чинником у процесі інтеграції до ЄС.

Наукова експертиза спрямована на перевірку обґрунтованості концептуальних положень проєкту акта, логічності його структури, відповідності сучасним науковим подходам у сфері права. Юридична (правова) експертиза покликана оцінити відповідність проєкту

Конституції України, чинним законам, принципам права та вимогам юридичної техніки.

Антикорупційна експертиза має на меті виявлення норм, що можуть створювати або посилювати корупційні ризики, сприяти зловживанням або непрозору прийняттю рішень.

Гендерно-правова експертиза орієнтована на забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків, виявлення потенційної дискримінації за ознакою статі.

Антидискримінаційна експертиза ширше аналізує можливість дискримінації за будь-якою іншою ознакою: расою, віросповіданням, віком, станом здоров'я тощо.

Крім обов'язкової, за рішенням суб'єкта правотворчості або уповноваженої особи у разі потреби детальнішого аналізу окремих аспектів проєкту акта можуть проводитися додаткові експертизи. Зокрема:

- експертиза на відповідність Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини;

- фінансово-економічна експертиза, яка аналізує наслідки для економіки держави;

- цифрова експертиза, що оцінює сумісність проєкту акта із процесами цифрової трансформації;

- бюджетна експертиза, яка дозволяє встановити вплив проєкту на дохідну та видаткову частини бюджетів різних рівнів;

- експертиза щодо впливу на економічний і соціальний розвиток.

Такий підхід дозволяє забезпечити багатовимірну оцінку кожного проєкту нормативно-правового акта, підвищуючи рівень прогнозованості наслідків його впровадження.

Важливою складовою системи експертизи проєктів нормативно-правових актів є незалежна експертиза. Її мета полягає у залученні до процесу аналізу зовнішніх експертів, що не перебувають у підпорядкуванні органів, які розробляють або ухвалюють проєкти актів. Такий підхід дозволяє гарантувати неупередженість, об'єктивність та фахову глибину оцінки.

Відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність», суб'єктами незалежної експертизи можуть бути наукові установи Національної академії наук України та галузевих академій, профільні кафедри закладів вищої освіти, аналітичні центри, громадські об'єднання та міжнародні організації, що мають відповідний досвід та експертизу у сфері права.

Особливу роль у проведенні юридичної експертизи проєктів законів покладено на Національну академію наук України як головну експертну установу.

Незалежна експертиза проєктів нормативно-правових актів відіграє важливу роль у забезпеченні об'єктивності та багатовимірності законодавчого процесу. Її основною функцією є формування альтернативного погляду на зміст законопроєкту, що дає змогу виявити недоліки, упущення або потенційні ризики, які можуть залишитися непоміченими в процесі розробки. Завдяки незалежній експертизі зростають шанси своєчасного виявлення політичних маніпуляцій, впливу вузьких лобістських груп або прийняття упереджених рішень, які можуть суперечити публічному інтересу.

Крім того, незалежна експертиза забезпечує міждисциплінарний аналіз законопроєктів, враховуючи правові, економічні, соціологічні та етичні аспекти запропонованих норм. Такий підхід сприяє формуванню широкого експертного середовища навколо найважливіших законодавчих ініціатив, що дає змогу обговорювати зміст проєктів актів з урахуванням комплексного впливу на суспільство.

Насамкінець, результати незалежної експертизи сприяють підвищенню прозорості, підзвітності та легітимності законотворчого процесу. Наявність обґрунтованих експертних висновків стимулює якіснішу підготовку проєктів нормативно-правових актів, активізує конструктивну критику та сприяє прийняттю більш зважених, обґрунтованих рішень у сфері правотворчої діяльності.

У контексті післявоєнного відновлення України експертиза проєктів нормативно-правових актів набуває не лише технічного, а й стратегічного значення. Від її якості залежить не лише ефективність правового регулювання окремих сфер суспільних відносин, а й загальна спроможність держави забезпечити сталість розвитку, захист прав і свобод людини, інтеграцію в європейський правовий простір.

Системне впровадження всіх форм експертизи проєктів нормативно-правових актів сприяє підвищенню аналітичної якості нормотворчої діяльності в Україні. Завдяки глибокому аналізу на етапі розробки проєктів актів забезпечується міцний зв'язок між формулюванням правових норм та їх практичною реалізацією, що мінімізує ризики неефективного або суперечливого правового регулювання. Інтеграція експертного аналізу у всі стадії нормопроектної роботи також дозволяє наблизити українську правотворчу практику до кращих європейських стандартів, де якість законотворення оцінюється за багатовимірними критеріями відповідності, ефективності та прогнозованості.

Особливо важливим є те, що експертиза проєктів нормативно-правових актів створює дієві механізми превентивного виявлення потенційних правових помилок. Це дозволяє на ранніх етапах усунути недоліки, які у разі ухвалення акта могли б призвести до масштабних негативних наслідків у правовій системі, соціальній сфері чи економіці держави. Таким чином, експертиза стає не лише засобом покращення якості тексту нормативного акта, а й елементом стратегічного забезпечення стійкості та ефективності правового порядку України в умовах її відновлення та розвитку.

В умовах високої динаміки політичних і соціально-економічних процесів особливого значення набуває принцип правової визначеності, що забезпечується, зокрема, завдяки якісній правовій експертизі. Наявність чітких, узгоджених і прогнозованих норм права є основою для відновлення суспільної довіри до держави, підвищення інвестиційної привабливості України та забезпечення стійкості державного управління.

Експертиза проєктів нормативно-правових актів стає також невід'ємним етапом формування публічної політики. Вона сприяє гармонізації інтересів громадянського суспільства, бізнесу та держави, забезпечуючи баланс між свободою, справедливістю та публічним інтересом.

Таким чином, експертиза проєктів нормативно-правових актів має розглядатися як інструмент стратегічного забезпечення відновлення державності України, побудови ефективної правової системи та інтеграції у спільний європейський правовий простір.

Література:

1. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
2. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів як правова категорія та наукова доктрина. *Юридичний вісник*. 2013. № 4 (29). С. 28–32.
3. Дідич Т. О. Правова експертиза проєктів нормативно-правових актів як необхідна складова нормопроекування: ознаки, методи, функції та завдання. *Часопис Київського університету права*. 2003. № 3. С. 68–72.
4. Нормотворча діяльність: навч. посіб. / за заг. ред. Л. М. Москвич. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 320 с.
5. Богачова Л. Л. Правова експертиза нормативно-правових актів як складник нормотворчого процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6. С. 12–15.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ЗАСАДА ПРОЦЕСУ УХВАЛЕННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ТА ЗАКОНОДАВЧИХ РІШЕНЬ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА УКРАЇНІ

Санченко А. Є.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу проблем модернізації
господарського права та законодавства, керівниця
Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини
в сфері економіки Державної установи «Інститут
економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Європейський сталий розвиток обумовлено, серед іншого, й раціональними концептуальними засадами процесу ухвалення рішень політико-правового та законодавчого характеру, що спрямовані на реалізацію державних гарантій економічного, соціального та екологічного благополуччя. Комплекс таких засад відображено в агенді Європейської Комісії з питань кращого регулювання [1]. Вона невпинно розвивається, починаючи з Плану дій зі спрощення та вдосконалення регуляторного середовища 2002 р. [2], та просуває комплекс основоположних вимог щодо забезпечення підзвітності тих, хто ухвалює рішення, відкритості та прозорості процесів розроблення правових актів і політики Європейського Союзу (далі ЄС), які мають базуватися на аналізі якісних наявних даних й об'єктивно та науково обгрунтованих доводах доцільності цих рішень (оцінці їх регуляторного впливу), а також спиратися на їх всебічну підтримку з боку зацікавлених сторін.

Як аргументують документи Єврокомісії [3] та Європарламенту [4] 2021–2022 рр., актуалізація забезпечення кращого регулювання в ЄС викликана розумінням нагальної необхідності суттєвого спрощення, поліпшення цілеспрямованості та впроваджуваності його правових актів і політики в інтересах відновлення та резильєнтності ЄС, усунення перешкод і бюрократичної тяганини, що спричиняють уповільнення розбудови інфраструктури 21-го століття. За висновками Організації економічного співробітництва та розвитку (далі ОЕСР), система кращого регулювання Європейської Комісії є одним із найпередовіших регуляторних підходів у світі [5].

Одним із головних факторів такого успіху та незмінно високої якості законодавства ЄС, згідно з Повідомленням Єврокомісії «Краще регулювання: об'єднання зусиль для створення кращих законів» від

29.04.2021 р. [3], є систематична інтегрована оцінка економічного, соціального та екологічного впливу політико-правових регуляторних заходів, що нею розробляються. Зауважимо, що оцінка впливу (*impact assessment*) є засобом реалізації однієї з трьох фундаментальних стратегій кращого регулювання, яка передбачає поліпшення проєктів законів і політик на основі такого підходу до законотворчості, що базується на знаннях.

Дороговказом для інтегрованої оцінки політики та законодавства в різних секторах і на різних рівнях ухвалення рішень в ЄС та його державах-членах став широко відомий Звіт групи Манделькерна про краще регулювання 2001 року [6]. Виявлення прогалин, перепон і шляхів ефективізації відповідального регулювання суспільних відносин у межах ЄС призвело до висновків про те, що оцінка впливу, як концептуальна засада законотворчості, сприятиме покращенню якості регулювання, зростанню добробуту громадян, бізнесу та інших зацікавлених сторін, а також підвищенню конкурентоспроможності ЄС та розвитку інновацій. Крім того, оцінка впливу розглядається як метод, що сприятиме вдосконаленню взаємодії між установами ЄС і державами-членами та узгодженості їх рішень, і, як наслідок, відновленню та підвищенню рівня довіри до діяльності інституцій ЄС і національних органів державної влади та підтвердженню їх легітимності.

Стисло зазначимо, що квінтесенцією проведення оцінки регуляторного впливу є виявлення та вимірювання витрат і вигод, пов'язаних із потенційним впровадженням нової політики або законодавства. Оцінка регуляторного впливу є покроковим процесом, що в комплексі передбачає збір даних, визначення обсягу, ідентифікацію та прогнозування впливу, заходи з його пом'якшення у разі ризику несприятливих обставин, а також моніторинг та оцінку результатів. Вона включає вивчення проблем, які необхідно розв'язати; цілей, яких потрібно досягти; компромісів, які необхідно розглянути; варіантів дій та їх потенційного впливу. У цілому така оцінка впливу є елементом екосистеми належної обачності органів влади щодо суспільства у зв'язку з рішеннями, які вони ухвалюють, конструктивним відповідального урядування. Ця робота є багатоступною та доволі складною і такою, що вимагає залучення підготовлених до неї високопрофесійних фахівців із ґрунтовними знаннями з різних сфер науки та практичної діяльності, відповідних ресурсів і достатнього часу. Втім, експерти переконують, що витрати на виконання оцінки регуляторного впливу виправдовуються її ефектом, що, передусім, відбивається на забезпеченні зростання добробуту громадян.

Рішення Європейського Парламенту щодо об'єднання зусиль для кращого регулювання 2022 р. [4] наголошує на важливості *ex-ante* та *ex-post* оцінок регуляторного впливу, реалізації принципу «передусім

оцініть» («*evaluate first principle*») та проведення консультацій з громадськістю у ході розробки пропозицій регуляторних рішень. Євродепутати висловлюють переконання, що ці засадничі підходи та інструменти допомагають кількісно оцінити регуляторний вплив (зокрема відповідні витрати і вигоди) та визначають їх як такі, що здатні гарантувати інформований, якісний, ефективний, підзвітний, прозорий та орієнтований на інтереси суспільства законодавчий процес. Зважаючи на це, Європарламент закликає Комісію проводити оцінку впливу всіх без винятку законодавчих пропозицій та виділяти на це достатні ресурси і час, щоби забезпечити її якість (однак без надмірної затримки законодавчого процесу). До того ж, висловлюється вимога приділяти однакову увагу оцінці законодавчих пропозицій Комісії з точки зору їх економічного, соціального, екологічного впливу й впливу на здоров'я та основні права громадян і на рівність між жінками та чоловіками. Принагідно цим рішенням Європейський Парламент закликає Комісію приділяти більше уваги впливу законодавства ЄС на країни, що розвиваються, а також поважати та просувати цілі співробітництва з ними з метою сталого розвитку.

Відповідно, український політико-правовий і законодавчий процеси неодмінно повинні інтегрувати в себе оцінку впливу регулювання на всі основні аспекти життєдіяльності суспільства та права людини, що має здійснюватися на вищезазначених загальноєвропейських засадах. Адже Україна особливо гостро потребує якісно та кількісно обґрунтованих рішень у часи безпрецедентних викликів внаслідок війни РФ та одночасного виконання обов'язків як країни-кандидата на вступ до ЄС і ОЕСР, що просувають цінності людиноцентричного сталого розвитку. Фаховий оціночний аналіз проєктів політико-правових і законодавчих рішень сприятиме ефективізації роботи суб'єктів законодавчої ініціативи (зокрема й запобігатиме «законодавчому спаму»), довгостроковому позитивному ефекту обґрунтованих рішень, якого очікують громадяни України, вітчизняний і зарубіжний бізнес та наші держави – партнери на міжнародній політичній та соціально-економічній арені.

Наявність у Законі України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 р. № 3354-IX [7] положень про підготовку оцінки впливу як аналітичного документу публічної політики та як документу юридичного прогнозування, про оцінку впливу проєктів нормативно-правових актів є безсумнівно позитивним правовим надбанням. До часу набуття чинності цим Законом в Україні мають бути створені інституційна, методологічна та ресурсна основи для впровадження цих норм, включаючи спеціально підготовлений та мотивований персонал.

Досвід Республіки Польща, де Міністерство економічного розвитку та технологій наділене повноваженнями здійснювати оцінку впливу проєктів політико-правових і законодавчих актів на рівні Уряду, може

становити корисний приклад для нашої країни, що вартий подальшого вивчення [8]. Адже запровадженню цієї системи в Республіці Польща передувала ґрунтовна підготовча робота у межах спеціального стратегічного проекту, реалізованого на виконання Стратегії відповідального розвитку на період до 2020 року (з перспективою до 2030 р.) [9].

Література:

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Better regulation for better results – An EU agenda [COM/2015/0215 final], Strasbourg, 19.5.2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52015DC0215>.

2. Communication from the Commission of 5 June 2002, Action Plan «Simplifying and improving the regulatory environment» [COM(2002) 278 final]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/action-plan-for-better-regulation.html>.

3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Better regulation: Joining forces to make better laws [COM/2021/219 final]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021DC0219>.

4. European Parliament resolution of 7 July 2022 on Better regulation: Joining forces to make better laws (2021/2166(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0301_EN.html.

5. OECD (2018), OECD Regulatory Policy Outlook 2018 (OECD Publishing, Paris). URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-regulatory-policy-outlook-2018_9789264303072-en.html.

6. Mandelkern Group on Better Regulation – Final Report, 13/11/2001. URL: <https://dorie.ec.europa.eu/en/details/-/card/6394536>.

7. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

8. Development of the Impact Assessment system in Poland. URL: <https://www.gov.pl/web/development-technology/better-regulation>.

9. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). URL: <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>.

ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ ЗАКОНОПРОЄКТІВ З ПИТАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Тернавська В. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Набуття Україною у 2022 р. статусу держави-кандидата на членство в ЄС передбачає прискорення проведення демократичних реформ, що потребують належного правового супроводу. Європейська політична інтеграція вимагає від держав модернізації національних правових систем шляхом правової інтеграції з правом ЄС. Правова інтеграція має такі форми, як уніфікація, гармонізація та адаптація. Для держав, які ще не стали повноправними членами ЄС, модернізація національного законодавства відбувається у формі адаптації, яка передбачає наближення всього законодавства або окремих правових актів, що утворюють, як правило, самостійний інститут, до якогось одного, типового правового акта або визначеної системи законодавства. Для України сфери правової адаптації визначені в Угоді про асоціацію від 27 червня 2014 р. Однак, важливими є не лише кількісні, але і якісні показники виконання Україною взятих на себе зобов'язань.

Якість адаптації національного законодавства до норм і принципів міжнародного права та стандартів права ЄС зумовлена додержанням, по-перше, правил юридичної технології правотворчого процесу та, по-друге, правил юридичної техніки підготовки текстів нормативно-правових актів. І. Шутак розглядає юридичну технологію як «ресурсно-забезпечену складну юридичну діяльність, яка охоплює систему логічно взаємопов'язаних операцій» та ґрунтується на знанні про оптимальну взаємодію юридичних, юридично-технічних і технологічних засобів для досягнення певних правових цілей [1, с. 38]. Однак вважається, що саме юридичні алгоритми, що являють собою закріплені у правовому акті певні юридичні конструкції щодо порядку протікання юридичного процесу або правової процедури, є «тією ланкою», яка забезпечує ефективність юридичної технології в контексті створення правових актів [2, с. 8–9]. Поділяючи в цілому такий підхід до природи юридичної технології, водночас слід зауважити, що алгоритміка юридичної технології має свою специфіку не лише у кожній сфері юридичної діяльності, але і у сфері правотворчості. Так,

алгоритміка юридичної технології правотворчої діяльності з питань правової адаптації включає в себе, на нашу думку, наступні стадії:

1) офіційний переклад тексту міжнародного акта та його затвердження;

2) ратифікація Верховною Радою України міжнародного акта;

3) імплементація положень міжнародного акта у національне законодавство шляхом або внесення змін до чинного законодавства, або прийняття нового нормативно-правового акта.

На стадії імплементації положень міжнародного акта у національне законодавство важливим є опрацювання законопроекту з питань європейської інтеграції з відповідним профільним міністерством. Річ у тім, що у 2016 р. Місією Європейського парламенту з оцінки потреб було рекомендовано схвалити цілісну концепцію законодавчого процесу, де система парламентських комітетів буде побудована таким чином, щоб предмети відання комітетів чітко співвідносилися зі сферами відповідальності міністерств [3], як це має місце в країнах Західної Європи. Однак, на жаль, дана рекомендація не була виконана. Крім того, Дослідницькою службою Верховної Ради України правильно наголошується на необхідності приділяти належну увагу позиції Кабінету Міністрів України на стадії реалізації права законодавчої ініціативи, оскільки саме цей орган державної влади є основним суб'єктом ініціювання євроінтеграційних законопроектів [4].

У подальшому важливим є додержання правил юридичної техніки нормотворчості, а саме побудови структури нормативно-правового акта, наявних у ньому правових норм, а також правил техніки юридичного письма. Порушення зазначеної алгоритміки призводить до продукції неякісного та неефективного правового інструментарію. Одним із нагальних прикладів недодержання юридичної технології продукції законопроектів з питань євроінтеграції може слугувати проект Закону України № 12208 від 14 листопада 2024 р. «Про внесення змін до Закону України «Про критичну інфраструктуру» щодо імплементації положень Директиви (ЄС) 2022/2557 Європейського парламенту та Ради від 14 грудня 2022 р. про стійкість критично важливих об'єктів і скасування Директиви Ради 2008/114/ЄС» [5]. Так, стаття 1 цього законопроекту містить визначення термінів і понять, якими оперує законопроект, що в цілому відповідає правилам законотворчої техніки. Водночас, визначення певних термінів і понять подається з посиланнями на положення Директиви (ЄС) 2022/2557, яка не має офіційного перекладу. У зв'язку із зазначеним постає питання про адекватність представлених у законопроекті дефініцій ключових термінів і понять. Зокрема, у пункті 4 статті 2 Директиви (ЄС) 2022/2557 поняття «критична

інфраструктура» визначається як *актив, об'єкт, обладнання, мережа чи система або частина активу, об'єкта, обладнання, мережі чи системи, необхідні для надання основних послуг* [6]. Натомість у пункті 14 статті 1 проекту Закону України поняття «критична інфраструктура України» визначається як *сукупність операторів критичної інфраструктури, ідентифікованих відповідно до цього Закону, а також об'єктів критичної інфраструктури, які вони використовують для виконання життєво важливих функцій та/або надання життєво важливих послуг*. Водночас, у пункті 20 статті 1 цього законопроекту поняття «оператор критичної інфраструктури» визначається як *суб'єкт владних повноважень або суб'єкт господарювання будь-якої форми власності, який на підставах та у порядку, визначеному цим Законом був ідентифікований як такий, що виконує життєво важливі функції та/або надає життєво важливі послуги*. Отже, має місце невідповідність у понятійно-категоріальному апараті понять і термінів, що містять Директива (ЄС) 2022/2557 та законопроект № 12208 від 14 листопада 2024 р.

Відповідно, будь-який законопроект має включати лише ту термінологію, яка відповідає термінології офіційного перекладу міжнародно-правового акта. Таку ж позицію займає Дослідницька служба Верховної Ради України, яка, здійснюючи науково-дослідницьке та інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності парламенту, розробила Методичні рекомендації щодо опрацювання законопроектів, спрямованих на адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу у рамках виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції на різних етапах законодавчої процедури [4]. Крім того, імплементація норм міжнародного акта, який не має офіційного перекладу, є грубим порушенням права громадян України на інформацію.

Виходячи з проведеного нами аналізу недоліків правотворчого процесу, можна висновувати, що якість та ефективність правового інструментарію зумовлена не лише дотриманням правил юридичної техніки, але насамперед правил юридичної технології правотворчого процесу та його алгоритміки. Однак дане питання, що актуалізується потребами юридичної практики, досі залишається малодослідженим у вітчизняній юридичній науці.

Література:

1. Шутак І. Юридична техніка і технологія: теорія і практика застосування. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. Випуск 63. С. 37–45.

2. Манько Д. Г. Юридичні технології: поняття й особливості співвідношення із суміжними категоріями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 37. С. 6–9.

3. Рекомендації щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Додаток до Постанови Верховної Ради України від 17 березня 2016 р. № 1035-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-19#n23_

4. Парламентське дослідження щодо порядку здійснення аналізу відповідності законопроектів зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС) (Методичні рекомендації). *Каталог аналітичних та інформаційних матеріалів Дослідницької служби Верховної Ради України*. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32803.pdf>.

5. Про внесення змін до Закону України «Про критичну інфраструктуру» щодо імплементації положень Директиви (ЄС) 2022/2557 Європейського парламенту та Ради від 14 грудня 2022 року про стійкість критично важливих об'єктів і скасування Директиви Ради 2008/114/ЄС»: проєкт Закону України від 14 листопада 2024 р. № 12208. URL: https://komfinbank.rada.gov.ua/news/zp_nomaine_kom/76206.html.

6. On the resilience of critical entities and repealing Council Directive 2008/114/EC: Directive (EU) 2022/2557 of European Parliament and of the Council of 14 December 2022. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2557/oj>.

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРАВОТЛУМАЧЕННЯ

Томкіна О. О.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Професійний досвід наукової і практичної юридичної діяльності дозволяє констатувати, що кожний акт права під час його прочитання і особливо для цілей застосування потребує тлумачення, тобто з'ясування і роз'яснення змісту його норм, смислу, мети прийняття, загалом «букви» і «духу». Правотлумачення часто пов'язане зі складністю або навпаки надмірною абстрактністю юридичних формулювань, їхньою неоднозначністю, нечіткістю, застосуванням бланкетних та відсильних норм права, нетипових приписів, оціночних понять, запозиченої іншомовної термінологічної лексики, специфікою неправничих термінів і понять, інтерпретація яких неможлива без спеціальних знань інших галузей тощо.

Істотно актуалізувалася проблема тлумачення, як відмітив М. І. Козюбра, через долучення України до європейських правоінтеграційних процесів, що викликало необхідність приведення національного законодавства України у відповідність до європейських цінностей і стандартів. Їх втілення у національну правову систему України не обмежується фактом офіційного визнання відповідних міжнародно-правових документів чи навіть їх імплементацією в українське законодавство. Одним з важливих способів такої імплементації є тлумачення положень національного законодавства в контексті міжнародних і європейських цінностей і стандартів. А це, у свою чергу, вимагає від юристів, передусім від юристів-практиків, які застосовують законодавство, системного юридичного мислення, оволодіння новими видами тлумачення з урахуванням нагромаджених сучасним правознавством знань та здобутків міжнародної, насамперед судової, практики, уміння тлумачити і застосовувати міжнародно-правові документи, до яких приєдналася Україна, не очікуючи поки вони будуть втілені (імplementовані) в національне законодавство України [1, с. 3].

Право виявляє себе як внутрішньо впорядкований «організм», де кожний елемент посідає власне місце та виконує притаманні йому

функції. Тож правова система являє собою цілісний феномен, утворений багатогранними системними зв'язками (структурними, ієрархічними, функціональними, генетичними, ін.). Вони забезпечують її збалансоване функціонування, а системність як властивість законодавства є проявом цілісності права, внутрішньої єдності його норм, їх взаємозв'язку і взаємозумовленості. Як слушно зазначила О. Р. Дашковська, системність джерел позитивного права споконвічно «закладена» в самій їх природі і в їх характері як правових феноменів, існуючих і функціонуючих не окремо, а тим більше – не ізольовано один від одного, а в тісному взаємозв'язку і взаємодії один з одним. Це означає, що до вивчення нормативно-правових актів слід підходити не як до окремо взятих, чи таких, що знаходяться в простій, механічно створеній сукупності правових інститутів, а як до об'єктивним чином сформованої цілісної системи [2, с. 35]. Тож «системність джерел права» є обумовленою об'єктивним розвитком суспільних відносин властивість джерел права, що виявляється в єдності, цілісності, структурованості та узгодженості взаємопов'язаних між собою джерел права та їх залежності від соціальних і політичних факторів суспільної дійсності [3, с. 8].

У силу цього, одним із основних методологічних підходів правотлумачення визнається системний аналіз законодавства. Він є ґносеологічною константою у діяльності національних судів України, науковців та практикуючих юристів.

В аспекті системності права для правильної інтерпретації враховуються встановлені правила дії актів у часі, просторі та за колом осіб, логічні зв'язки між юридичними нормами, що діють, тими, що створюються та тими, які вже втратили чинність, беруться до уваги особливості співвідношення юридичних норм у ситуаціях конкуренції чи колізії між ними, а також визначаються правові засоби послідовного, паралельного, нерозривного або взаємовиключного застосування норм права. На сучасному етапі законодавчу методологічну основу системного аналізу національного законодавства України складають правила дії нормативно-правових актів, усунення та подолання правових прогалин і колізій, що закріплені у Законі України «Про правотворчу діяльність».

Системний аналіз законодавства передбачає дослідження не тільки самих норм права і структурних компонентів системи права, які ці норми утворюють (галузь, підгалузь, інститут права). Не менш важливим є виявлення зв'язків юридичних норм із правовими засадами, принципами права, юридичними дефініціями, нормами-задачами, нормами-цілями, правовими аксіомами, правовими символами та іншими «нетиповими» нормативними приписами, які забезпечують

найбільш точну відповідність актів права їх сутності та змісту, сполучають позитивне право із соціальними закономірностями і факторами суспільного розвитку, наближаючи застосування актів права до реального життя.

Приміром, у судовій практиці виявилося дієвим системне застосування норм статей 3, 12, 13 Цивільного кодексу України (у їх нерозривному зв'язку) в аспекті правової оцінки добросовісності реалізації учасником договірних відносин цивільних прав та виконання обов'язків, причому як до, під час, так і після укладання того чи іншого договору. Адже допоки договір є чинним, усі дії сторін договору як юридичного факту є юридично значущими і за певних обставин можуть бути кваліфіковані як зловживання правом чи суперечлива поведінка. Такі дії (поведінка) не можуть покладатися в основу судового позову.

Так, Верховний Суд у справі № 513/879/19 зазначив, що «Одним із способів захисту добросовісної сторони є правовий принцип, згідно з яким особа втрачає право посилається на будь-які факти на обґрунтування своїх домагань, якщо його попередня поведінка свідчила про те, що вона дотримується протилежної позиції (принцип естопелью). Поведінка є недобросовісною, якщо одна сторона договору прийняла виконання від іншої сторони, а після цього посилається на недійсність такого договору або його неукладеність. Якщо поведінка сторони давала іншій стороні підстави вважати, що договір є дійсним (виконувався належним чином сторонами протягом тривалого часу), то наступне висунення вимог про його недійсність або неукладеність є зловживанням правом. Оцінюючи дії учасника стосовно добросовісності, необхідно враховувати не лише сам факт виконання, а й волю сторін на виконання договору і досягнення відповідних їй правових наслідків. Так, підписання додаткових угод про несення змін до окремих умов, ділове листування щодо договору можуть свідчити про наявність у сторони волі на виконання договору надалі, що дозволяє контрагенту покладатися на дійсність угоди. Головне завдання застосування принципу добросовісності полягає в тому, щоб перешкодити стороні отримати переваги та вигоду як наслідок своєї непослідовності у поведінці на шкоду іншій стороні, яка добросовісно поклалася на певну юридичну ситуацію, створену першою стороною або обома сторонами» [4].

Системний методологічний підхід пронизує і діяльність Конституційного Суду України. Основними правовими засадами, які забезпечують системність конституційного аналізу виступають принципи: правової держави, соціальної держави, відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, «добропорядного

врядування» (good governance), демократії, поділу державної влади, верховенства права або правовладдя (в аспекті вимог справедливості, пропорційності, юридичної визначеності, передбачуваності, правомірних очікувань тощо), законності, народного суверенітету, захисту прав і свобод людини, поваги до прав і свобод людини, додержання людських прав, заборони дискримінації, презумпції невинуватості, незалежності судової влади, єдиного статусу суддів, остаточності судових рішень.

Отже, системний аналіз законодавства являє собою метод комплексного дослідження норм права як системи і має фундаментальний та прикладний, інструментальний характер. Такий аналіз відіграє важливу методологічну роль у правотлумаченні (автентичному, доктринальному, судовому, конституційному чи іншому), надає правовому аналізу повноти, всебічності і цілісності. Тобто завдяки системному підходу позитивне право сприймається як єдине ціле. Системно орієнтований підхід у правоінтерпретаційній діяльності дозволяє також виявити дефекти актів права, вади правових механізмів їхньої дії, системні ознаки неконституційності, слабкі ланки у правозастосуванні, недоліки стратегічного планування правотворчої діяльності, компетенційні порушення тощо. Тож накопичений досвід системного підходу дає підстави відмітити його інваріативне значення для сучасної методології права та перспективність застосування у правотлумаченні, науковій і практичній юридичній діяльності.

Література:

1. Козюбра М. І. Юридичне тлумачення: проблеми методології. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2014. Т. 155. С. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2014_155_3.
2. Дашковська О. Р. Системність законодавства як його конститутивна ознака. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6–2. Том 1. С. 35. URL: <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-2-1/08.pdf>.
3. Корольова Ю. В. Соціально-політичні та теоретико-правові аспекти системності джерел права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський університет туризму, економіки і права. Київ, 2017. 260 с.
4. Ухвала Верховного Суду від 01 червня 2022 р. у справі № 513/879/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104896741> (дата звернення: 21 березня 2025 р.).

РОЛЬ ПРОГРАМИ ДІЯЛЬНОСТІ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК ПРОГРАМНОГО ДОКУМЕНТУ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СИСТЕМНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Хальота А. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. провідного наукового співробітника відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

На шляху до європейської інтеграції та формування в Україні правової держави виникає нагальна потреба удосконалення правотворчої діяльності з метою формування ефективної системи законодавства України, яка, в свою чергу, є не зібранням чинних нормативно-правових актів, а – системою взаємопов'язаних, взаємоузгоджених, взаємозалежних внутрішніх елементів цієї системи – нормативно-правових актів, які знаходяться в координаційних і субординаційних зв'язках між собою, що виникають відповідно до предмета правового регулювання чи їх юридичної сили. Тож специфічна особливість законодавства як системність полягає в тому, що вона відображає не тільки логічну упорядкованість нормативно-правових актів та їх складових, але й означає цілісність правового регулювання найважливіших суспільних відносин.

У процесі здійснення ефективного планування правотворчої діяльності, направленою на формування системності законодавства України в межах єдиного правового простору з Європейським Союзом, розробляються та приймаються документи публічної політики, які спрямовані на визначення проблем, що існують у суспільних відносинах, оптимальних способів їх вирішення, а також прогнозування перспективного розвитку правового регулювання суспільних відносин.

Відповідно до підпункту «в» пункту 1 частини другої статті 23 Закону України «Про правотворчу діяльність» програмні документи публічної політики, в яких відображаються пріоритетні напрями розвитку публічної політики, визначаються та обґрунтовуються стратегічні цілі публічної політики, можуть прийматися, видатися або укладатися у різних формах, однією з яких є Програми діяльності Кабінету Міністрів України [1].

Сучасна практика правотворчості передбачає значну роль інституту Програми діяльності Кабінету Міністрів України, що є обов'язковим конституційним засобом забезпечення легітимності діяльності вищого органу виконавчої влади, виконує функцію попереднього санкціонування законодавчим органом урядових заходів, засвідченням спільної відповідальності законодавчої та виконавчої гілок влади за заходи, що здійснюються Урядом, в тому числі і щодо приведення законодавства України до вимог права ЄС. Тож, Програму діяльності Кабінету Міністрів України можна визначити як нормативно-правовий акт, що окреслює ключові пріоритети та цілі діяльності органів державної влади, які мають бути досягнуті в різних сферах суспільного життя України, базується на узгоджених політичних позиціях і програмних завданнях коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України та схвалюється постановою Верховної Ради України.

Відповідно до частини першої статті 11 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» Програма діяльності Кабінету Міністрів України повинна містити програмні цілі, критерії і строки досягнення програмних цілей та завдання, виконання яких є необхідним для досягнення цілей, строки виконання таких завдань, іншу інформацію, надану Кабінетом Міністрів України [2].

Отже, роль Програми діяльності Кабінету Міністрів України як програмного документа державної політики у забезпеченні системності законодавства в Україні в контексті європейської інтеграції є визначальною, зокрема:

1) *вона має стратегічне узгодження діяльності* – Програма діяльності служить стратегічною дорожньою картою для Кабінету Міністрів України, окреслюючи ключові пріоритети та цілі, які мають бути досягнуті в різних сферах політики, включаючи питання приведення законодавства України до права Європейського Союзу. Приводячи законодавство у відповідність до цілей і принципів європейської спільноти, Програма сприяє забезпеченню узгодженості правової бази України;

2) *сприяє координації політики* – Програма діяльності сприяє координації та співпраці між органами державної влади у впровадженні законодавчих ініціатив, спрямованих на виконання вимог європейської інтеграції. Встановлюючи чіткі цілі та строк їх реалізації, Програма допомагає оптимізувати процеси прийняття рішень і уникнути дублювання зусиль різних суб'єктів в даному процесі;

3) *забезпечує моніторинг та оцінку правотворчої діяльності* – Програма діяльності включає механізми моніторингу та оцінки виконання заходів правотворчої діяльності, у тому числі тих, що стосуються приведення законодавства України у відповідність до права

Європейського Союзу. Відстежуючи євроінтеграційний прогрес і оцінюючи ефективність цієї політики органами державної влади України, Програма дає можливість здійснювати її вдосконалення з метою забезпечення відповідності законодавства України європейським стандартам і практиці їх реалізації;

4) *забезпечує залучення заінтересованих сторін до її формування та реалізації* – Програма діяльності забезпечує створення платформи для координації та взаємодії щодо реалізації політики, в тому числі і у правотворчому процесі, із заінтересованими сторонами, включаючи органи державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктів громадянського суспільства та міжнародні організації. Програма сприяє прозорості та інклюзивності у формуванні та реалізації різних напрямів державної політики, оскільки дає можливість її удосконалення на основі запропонованих рекомендації різних заінтересованих сторін.

Підтримуючи думку Н. І. Беседіної, Програму діяльності Кабінету Міністрів України слід розглядати як своєрідний інструмент державної політики, що легалізується у вигляді соціального договору між Кабінетом Міністрів України і суспільством, і насамперед – між виконавчою і законодавчою владою, і яким повинен керуватись Кабінет Міністрів України у своїй діяльності [3]. Відповідно до частини п'ятої статті 114 Конституції України, Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України [4]. Тож, Програма діяльності Кабінету Міністрів України займає ключове місце серед інструментів державного управління через те, що діяльність Прем'єр-міністра України та усієї виконавчої вертикалі державної влади спрямована на її виконання [3].

Легітимізація розробленої Кабінетом Міністрів України Програми діяльності, яка базується на узгоджених політичних позиціях і програмних завданнях коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, здійснюється тільки шляхом реалізації процедури подання та схвалення Верховною Радою України, яка закріплена Законом України «Про Кабінет Міністрів України» та Законом України «Про Регламент Верховної Ради України».

Відповідно до статті 11 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» Програма діяльності Кабінету Міністрів України подається до Верховної Ради України Прем'єр-міністром України у строк до одного місяця з дня формування Кабінету Міністрів України. Прем'єр-міністр України особисто представляє Програму діяльності Кабінету Міністрів України на пленарному засіданні Верховної Ради України та

відповідає на запитання народних депутатів України. Програма діяльності Кабінету Міністрів України вважається схваленою, якщо за неї проголосувала більшість від конституційного складу Верховної Ради України. Рішення про схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України приймається у формі постанови Верховної Ради України. Верховна Рада України може надати Кабінету Міністрів України можливість доопрацювати Програму діяльності Кабінету Міністрів України. Повторний розгляд Програми діяльності Кабінету Міністрів України Верховною Радою України проводиться не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після прийняття такого рішення. Щорічно, не пізніше 15 квітня поточного року, Кабінет Міністрів України подає до Верховної Ради України звіт про хід і результати виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України за попередній рік [2].

Також, відповідно до частини восьмої та дев'ятої статті 227 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» у разі якщо Верховною Радою за результатами розгляду Програми діяльності Кабінету Міністрів України не прийнято жодного із рішень, передбачених частиною шостою цієї статті, Програма діяльності Кабінету Міністрів України вважається не схваленою і протягом року цим Кабінетом Міністрів України не подається до Верховної Ради. Програма діяльності Кабінету Міністрів України може бути повторно внесена на розгляд Верховної Ради не раніш як через рік після дня її несхвалення [5].

В результаті аналізу чинного законодавства можна зробити висновок, що в ньому відсутнє положення про те, що несхвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України тягне за собою висловлення вотуму недовіри Кабінету Міністрів України і має юридичні чи політичні наслідки для нього чи парламентської коаліції. Водночас, це фактично не узгоджується зі статтею 114 Конституції України, у якій чітко зазначається, що Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України [4]. З огляду на це, незрозуміло, яку саме політику у такому випадку буде реалізовувати Кабінет Міністрів України і за якими напрямками він буде працювати у разі несхвалення Програми його діяльності Верховною Радою України.

За час існування України як незалежної та суверенної держави було призначено 21 склад Кабінету Міністрів України, і тільки дев'ять з них керувалися у своїй роботі Програмами діяльності Кабінету Міністрів України, які були затверджені Постановою Верховної Ради України, Програми діяльності інших Урядів не було схвалено Верховною Радою України. Діючий Кабінет Міністрів України реалізує свою Програму

діяльності, затверджену постановою Кабінету Міністрів України 12 червня 2020 року [6], що не схвалена Верховною Радою України.

В результаті проведеного дослідження, можна зазначити, що Програма діяльності Кабінету Міністрів України стає документом публічної політики, на основі якої здійснюється планування правотворчої діяльності та формування системності законодавства України в межах єдиного правового простору з Європейським Союзом, тільки шляхом належного затвердження Верховною Радою України. Вона має важливе значення для спрямування законодавчого та політичного процесу в Україні до гармонізації з європейськими нормами та стандартами, сприяючи таким чином інтеграцію України до Європейського Союзу.

Література:

1. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-IX#Text>.
2. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.
3. Беседіна Н. І. Схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України: проблеми конституційного та законодавчого регулювання. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/skhvalennya-programi-diyalnosti-kabinetu-ministriv-ukraini-problemi>.
4. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.
6. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-%D0%BF#Text>.

ТЕХНІКА НОРМОПРОЄКТУВАННЯ КРАЇН БАЛТІ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Возняк І. З.

*аспірант кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Протягом останніх років в Україні суттєво зросла увага правників до юридичної техніки, зокрема й техніки нормопроектування. Про це свідчить ухвалення у 2023 році Закону України «Про правотворчу діяльність», який серед іншого вміщує основні правила техніки нормопроектування [10]. Цей закон інкорпорував правила здійснення правотворчої діяльності, які роками формувалися в українському правовому полі. Однак ініціатори цього закону також брали до уваги під час його підготовки європейський досвід, що вони прямо декларували в пояснювальній записці до законопроекту [9]. Це засвідчує актуальність продовження вивчення іноземного досвіду у сфері техніки нормопроектування та пошуку тих прийомів, засобів і інструментів, запозичення яких могло би принести користь українській правовій системі, зокрема сприяти забезпеченню упорядкованості та системності законодавства. Крім того, цікавим предметом для дослідження є питання впливу вступу до Європейського Союзу на техніку нормопроектування. З огляду на це об'єктом дослідження для цієї розвідки було обрано техніку нормопроектування країн Балтії (Латвії, Естонії та Литви), які вже пройшли той шлях злиття з європейською правовою системою, який чекає на Україну.

Техніка нормопроектування в Латвії врегульована приписами Постанови Кабінету Міністрів від 3 лютого 2009 р. № 108 «Правила підготовки проектів нормативно-правових актів» (далі – Постанова № 108) [5]. У загальних положеннях цього акта визначено, що його дотримуватися під час створення проектів нормативно-правових актів повинні центральні органи державної влади, юридичні особи публічного права й органи місцевого самоврядування (п. 1) [5]. Частина друга детально регламентує вимоги техніки нормопроектування та складається з кількох глав: «Назва законопроекту», «Структура законопроекту», «Визначення термінів і використання скорочень у законопроектах», «Уповноважувальні норми для Кабінету Міністрів», «Уповноважувальні норми для Банку Латвії, Комісії з регулювання фінансовими ринками та ринками капіталів та Комісії з регулювання житлово-комунальних послуг», «Уповноважувальні норми для рад органів місцевого самоврядування», «Уповноважувальні норми для

державних адміністративних інституцій», «Відсильні норми», «Внесення поправок до закону», «Норми щодо чинности закону» [5]. Частина третя містить вимоги до нормативно-правових актів Кабінету Міністрів [5]. Шостий і сьомий розділи постанови стосуються актів місцевих і інших державних органів, установ і організацій [5]. Як бачимо, цей документ розрахований для широкого кола суб'єктів, а не лише законотворців. Хоча Закон України «Про правотворчу діяльність» поширює свою дію не лише на законотворчий процес, а загалом на правотворчий процес (а суб'єктами правотворчої діяльності є, відповідно до ч.2 ст.4 Закону, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи й інші суб'єкти, наділені Конституцією України та (або) законом повноваженнями щодо прийняття (видання) нормативно-правових актів [10]), однак він експліцитно не встановлює окремих техніко-юридичних вимог до, приміром, постанов Кабінету Міністрів чи актів органів місцевого самоврядування.

Членство Латвії у ЄС зумовило потребу адаптації техніки нормопроектування Латвії, що відображає четвертий розділ Постанови № 108 – «Відсилання до законодавства ЄС». П. 162 Постанови № 108 визначає, що законопроект може містити інформаційні довідки про акти ЄС, якщо цей законопроект містить норми, ухвалення яких пов'язане з вимогами директиви ЄС [5]. Таку інформаційну довідку розміщують наприкінці акта [5]. Варто зазначити, що відповідно до абз.2 ч.1 ст.38 Закону України «Про правотворчу діяльність» український правотворець повинен поміщувати відсилання до законодавства ЄС у преамбулі.

П'ятий розділ Постанови № 108 регулює ту сферу, яка взагалі не врегульована українською технікою нормопроектування, – відсилання до міжнародних, регіональних і латвійських національних стандартів [5]. У законодавчих актах України наявні відсилання до стандартів, однак вони законодавець по-різному відсилається до них (наприклад, в одному законі – ДСТУ ISO/IEC 17025:2017 із зазначенням назви стандарту, тоді як в іншому – ДСТУ ISO/IEC 17025 без зазначення назви стандарту).

Естонія також має розвинуту систему принципів і вимог до техніки нормопроектування, які були закріплені на нормативному рівні. Ч. 1 § 92 Закону про регламент і внутрішні правила Рійгікогу встановлює, що проекти законів і постанов мають відповідати правилам техніки нормопроектування [7]. Головним нормативним актом, який регулює техніку нормопроектування в Естонії, є Постанова Уряду Республіки Естонія від 22 грудня 2011 р. № 180 «Правила належної правотворчості» (далі – Постанова № 180) [8]. Вимоги до техніки

нормопроекування деталізовано в другому розділі Постанови № 180 («Вимоги до законопроекту»), який у свою чергу поділено на три глави. Перша глава («Загальні вимоги до законопроекту») містить вимоги щодо рівня деталізованості законопроекту, його місця в системі права та видів нормативних приписів (загальні положення, процедурні, уповноважувальні, імплементаційні, перехідні та прикінцеві положення) [8]. Друга глава («Мова, форма та структура законопроекту») детально регулює використання мовних засобів і стиль документа (зокрема використання термінів, запозичених слів, дефініцій, абревіатур і різних символів), структуру закону та його поділ на текстові одиниці різного рівня, поміщення приміток (зокрема таких, які вказують на імплементацію актів ЄС), використання відсильних норм (прямих і непрямих) і додатків [8]. Третя глава встановлює вимоги до внесення змін і скасування законів, включно з вимогами до структури актів, які вносять зміни чи скасовують інші акти [8]. Четвертий розділ Постанови № 180 містить аналогічні вимоги до постанов Уряду Естонії й актів міністрів з певними особливостями з огляду на правову природу цих актів [8]. Хоча Постанова № 180 не містить окремих правил для органів місцевого самоврядування, однак відповідно до п. 4 § 7 Закону про організацію місцевого уряду правила техніки нормопроекування, встановлені Урядом щодо проектів постанов Уряду та проектів постанов міністерств, поширюють свою дію на проекти постанов муніципальної ради та муніципальної адміністрації з урахуванням особливостей, які випливають з юридичного статусу органу місцевого самоврядування, а муніципальна рада може встановити особливу процедуру імплементації правил техніки нормопроекування [4]. Вважаємо, що було б доцільно закріпити в Регламенті Верховної Ради України вимогу про дотримання вимог техніки нормопроекування.

У Литві вимоги до правотворчої діяльності, зокрема й до техніки нормопроекування, вміщено в Законі про законодавчу діяльність від 18 вересня 2012 р. № XI-2220 (далі – Закон № XI-2220) [6]. У контексті євроінтеграції цікавою є вимога ч. 4 ст. 9 Закону № XI-2220 про те, що законопроекти мають отримувати висновки про їхню відповідність не лише законодавству ЄС і міжнародним зобов'язанням Литви, зокрема ЄКПЛ, але й практиці Суду Справедливості ЄС і ЄСПЛ [6]. У ч. 7 ст. 14 Закону № XI-2220 визначено, що правовий акт, яким гармонізуються та впроваджуються приписи законодавства ЄС, повинен містити вказівку на конкретні правові акти ЄС відповідно до вимог [6], викладених у Наказі міністра юстиції Республіки Литви від 6 березня 2020 року № 1R-72 «Про затвердження рекомендацій щодо викладу в законодавчих актах відсилань до законодавства Європейського Союзу». Правила техніки

нормопроекування Литви вимагають поміщення у формі додатку в кінці тексту законопроекту списку актів Європейського Союзу, приписи яких були імплементовані законопроектом або у відповідність з якими було приведено литовське законодавство [3]. Крім того, під час підготовки законопроекту, який імплементує норми законодавства ЄС у литовське законодавство, законодавці повинні готувати кореляційну таблицю, правила підготовки якої закріплено Наказом міністра юстиції Республіки Литви № 1R-307 від 27 листопада 2024 р. «Про затвердження рекомендацій підготовки кореляційних таблиць між законодавством Європейського Союзу та національним законодавством чи законопроектами» [2]. Український законодавець поступово починає проваджувати багато з цих підходів у своїй діяльності, що відображають окремі вимоги Закону України «Про правотворчу діяльність». Разом з тим, відсутність такої кореляційної таблиці не є завадою для продовження розгляду законопроекту. Крім того, відсутні деталізовані правила, які наявні в Литві.

Детальніше техніку нормопроекування регулює Наказ міністра юстиції Республіки Литви № 1R-298 «Про затвердження рекомендацій підготовки законопроектів» (далі – Наказ № 1R-298). Особливу увагу привертає детальна регламентація вимог до формулювання правових дефініцій. Зокрема, литовському законодавцеві експліцитно рекомендують не допускатися логічної хиби *idem per idem*, а також не включати у дефініції вимоги, умови, критерії, приклади, пояснення [1], чим, на жаль, любить зловживати український законодавець. Розділ п'ятий містить вимоги до мови нормативно-правового акта. Що цікаво, литовська техніка нормопроекування дозволяє подавати в тексті нормативно-правових актів і іншомовні відповідники, якщо це потрібно, наприклад, *perteklinis reguliavimas (angl. gold plating)* (п. 134 Наказу № 1R-298) [1]. Такий підхід може виявитися корисним під час європеїзації українського законодавства, адже дозволяє і формувати українськомовну термінологію для нових концепцій, і водночас не викликати неоднозначностей щодо того, яких концепцій європейського законодавства стосується той чи інший термін, тобто зберігати послідовність, системність української юридичної термінології, забезпечувати її гармонізацією з європейською термінологією.

Як засвідчує дослідження, країни Балтії мають розвинуту систему актів, що регулюють техніку нормопроекування зокрема та правотворчий процес загалом. Окремі підходи можуть виявитися корисними і для України, а тому доцільно розглядати можливість їхньої адаптації в українському правотворенні. Перш за все, це стосується техніко-юридичних прийомів проектування актів, спрямованих на адаптацію національного законодавства до ЄС. Однак

варто розглядати потенціал запозичення і тих вимог і правил, що стосуються техніки нормопроєктування різних органів державної влади та місцевого самоврядування, формулювання правових дефініцій і використання юридичної термінології (у першу чергу під час введення в національну систему понять права ЄС, відповідників яких нема в українських законодавчих актах), покликань на акти ЄС і різні стандарти, використання кореляційних таблиць під час підготовки законопроектів. Такі висновки підтверджують актуальність подальшого вивчення шляхів запровадження відповідних змін в українській техніці нормопроєктування та правотворчому процесі.

Література:

1. Įsakymas Nr. 1R-298 2013 m. gruodžio 23 d. Dėl Teisės aktų projektų rengimo rekomendacijų patvirtinimo (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro) (suvestinė redakcija nuo 2024-11-01). *Lietuvos Respublikos Seimas*. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.463426/KRB1hpxiE1> (дата звернення: 30.03.2025).

2. Įsakymas Nr. 1R-307 2024 m. lapkričio 27 d. Dėl Europos Sąjungos teisės aktų ir nacionalinių teisės aktų ar jų projektų atitikties lentelių pildymo rekomendacijų patvirtinimo (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro). *Lietuvos Respublikos Seimas*. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/edec1f02acfe11efaae6a4c601761171> (дата звернення: 30.03.2025).

3. Įsakymas Nr. 1R-72 2020 m. kovo 6 d. Dėl Nuorodų į Europos Sąjungos teisės aktus teikimo teisės aktuose reikalavimų aprašo patvirtinimo (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro) (suvestinė redakcija nuo 2023-12-07). *Lietuvos Respublikos Seimas*. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7dcc04d05fea11eaa02cacf2a861120c/asr> (дата звернення: 30.03.2025).

4. Local Government Organisation Act. *Riigi Teataja*. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/518032025009/consolide> (дата звернення: 30.03.2025).

5. Normatīvo aktu projektu sagatavošanas noteikumi. *LĪKUMI – Latvijas Republikas Tiesību Akti*. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=187822> (дата звернення: 29.03.2025).

6. Republic of Lithuania Law On Legislative Framework of 18 September 2012 No. XI-2220 (as last amended on 23 December 2021 – No XIV-857). *Lietuvos Respublikos Seimas*. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/722be922696011ecb2fe9975f8a9e52e> (дата звернення: 30.03.2025).

7. Riigikogu Rules of Procedure and Internal Rules Act. *Riigi Teataja*. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521032019014/consolide> (дата звернення: 29.03.2025).

8. Rules for Good Legislative Practice and Legislative Drafting: Regulation of 22.12.2011 No. 180. *Riigi Teataja*. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/508012015003/consolide> (дата звернення: 29.03.2025).

9. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про правотворчу діяльність». *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/794355> (дата звернення: 28.03.2025).

10. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20> (дата звернення: 28.03.2025).

СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Кобаль О. В.

*аспірант Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Наявність справедливого суду є однією з найважливіших ознак правової та демократичної держави, без якої неможливим є забезпечення прав та свобод людини. На шляху вступу до Європейського Союзу наша держава має виконати ряд вимог у сфері правосуддя, а також діяльності адміністративних органів.

Верховенство права як основоположний принцип, складовою якого є право на справедливий суд, забезпечується, зокрема, єдністю судової практики, яка дозволяє кожному спрогнозувати результати звернення до суду за захистом своїх прав. Судова практика також може виступати інструментом, через який забезпечується єдність та системність законодавства, що є важливим аспектом в контексті євроінтеграційних прагнень України.

Під час розгляду справи суди нерідко можуть стикатися із тим, що національне законодавство не містить положень, якими регулюються конкретні правові відносини. Більше того, в процесі євроінтеграції приймається велика кількість нормативно-правових актів, спрямованих на гармонізацію законодавства із законодавством ЄС, які, однак, можуть суперечити національним актам або створювати невизначеність у питанні коректного їх застосування.

Ці та інші проблеми можуть бути вирішені в межах судової практики національних судів. У судовому рішенні суд зобов'язаний навести належне його мотивування та обґрунтувати підстави застосування того чи іншого нормативно-правового акту. Під час розгляду спору, до якого застосовні акти ЄС, імplementовані у національне законодавство, суди формують власні правозастосовні позиції, якими додатково можуть розтлумачити та деталізувати сферу поширення відповідного положення, чим сприяють стабільності суспільних відносин в умовах інтенсивних змін.

Аналіз практики застосування актів ЄС національними судами дозволяє законодавцю модифікувати та покращити прийняті акти, з огляду на практичні аспекти та проблеми їх реалізації.

Окрім того, суди, «випереджаючи» законодавця, нерідко застосовують принципи, на яких побудовано право ЄС, чим сприяють ширшій інтеграції європейського законодавства у національну правову систему. Для прикладу, законодавство Європейського Союзу встановлює право кожного на належне адміністрування, яке передбачає, що кожна людина має право на розгляд своєї справи неупереджено, справедливо та у відповідні терміни [1].

У процесі євроінтеграції Україна має привести власне законодавство у відповідність до вимог Європейського Союзу, що включає в себе також забезпечення права на належне адміністрування. На виконання цієї вимоги, у 2022 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про адміністративну процедуру» [2], метою якого є забезпечення ефективної та якісної взаємодії між органами влади та місцевого самоврядування з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ.

До дня ухвалення цього Закону Верховний Суд застосовував принципи правовладдя і рішення Європейського суду з прав людини, які стосувалися ухвалення справедливих адміністративних рішень, посилаючись, зокрема, і на доктрину належного урядування, частиною якого є доктрина процедурної справедливості – *fair procedure*, тобто «належна правова процедура» [3, с. 240].

Тобто, Верховний Суд, виходячи із загальних принципів правовладдя та рішень Європейського суду з прав людини, самостійно застосовував доктрину процедурної справедливості, яка є усталеною у країнах Європейського Союзу, чим сприяв наближенню нашої правової системи до системи ЄС. Прикладом застосування доктрини «*fair procedure*» є, зокрема, постанова Касаційного адміністративного суду від 09 липня 2020 р. (справа № 812/1241/16) [4].

Отже, Верховний Суд в межах своєї діяльності шляхом реалізації конституційних приписів та на підставі аналізу рішень європейських

судів, має можливість застосовувати принципи, які є поширеними в країнах-учасниках Європейського Союзу, що суттєво впливає на подальший розвиток законодавства та суспільних відносин.

На думку Ю. В. Кривицького, судова правотворчість є підґрунтям, передумовою правової реформи, тобто прогресивного перетворення права. Адже судова правотворчість сприяє розвитку доктрини права та є індикатором для законодавця, що ті чи ті відносини потрібно гармонізувати, що суспільні відносини змінилися, ускладнилися й потребують нагального законодавчого регулювання і що законодавець уже запізнився в їх упорядкуванні [5, с. 96].

Вказане дозволяє нам зробити висновок, що судова практика є одним із інструментів забезпечення системності та послідовності законодавства в умовах євроінтеграції. Наявність проактивної позиції суду, яка виявляється в аналізі та застосуванні практики Європейського суду з прав людини, Суду ЄС, рішень Ради Європи та інших європейських актів, в межах яких розкривається сутність та призначення конкретних директив та положень, сприяє їх системному та логічному застосуванню.

Вказане, в свою чергу, сприяє забезпеченню системності законодавства, стабільності суспільних відносин та правовій визначеності. Аналіз правових висновків Верховного Суду законодавчими органами допомагає останнім заповнювати прогалини та узгоджувати положення нормативних актів, оскільки саме в межах судової практики законодавство застосовується до реальних правових відносин, через що можливо широко побачити законодавчі недоліки та розбіжності. В той самий час, аналіз національними судами практики Європейського суду з прав людини та практики Суду ЄС дозволяє впроваджувати основні принципи та засади права ЄС ще до моменту їх формального закріплення на рівні національного законодавства, що сприяє швидшій інтеграції у правову систему Європейського Союзу.

Література:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union: European Parliament від 07.12.2000, № 2000/C 364/01. *Official Journal of the European Communities*. 2000. 18 груд. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 13.03.2025).

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX: станом на 15.11.2024 р.. *Офіційний вісник України*. 2022. 24 черв. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 13.03.2025).

3. Білак М. В. Due Process та Fair Procedures як передумова інтеграції України в європейський правовий простір. Міжнародна науково-практична конференція «Принципи права: універсальне та національне в контексті сучасних глобалізаційних і євроінтеграційних процесів», Київ, 21–22 червня 2024 р.: тези доповідей і повідомлень / редкол.: Венгер В. М., Ключковський Ю. Б., Козюбра М. І. [та ін.]; Національний університет «Києво-Могилянська академія» [та ін.]. Київ, 2024. С. 240–243.

4. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 09 липня 2020 р. по справі № 812/1241/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90300326> (дата звернення: 11.03.2025).

5. Кривицький Ю. В. Теоретичні та практичні аспекти впливу судової правотворчості на судову реформу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 82(1). С. 89–97. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2024_82\(1\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2024_82(1)_14) (дата звернення: 11.03.2025).

СИСТЕМНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН

Поплінська А. С.

студентка I курсу магістратури

Криворізького навчально-наукового інституту

Донецького державного університету внутрішніх справ

м. Кривий Ріг, Україна

Науковий керівник: Господаренко В. М.

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

Донецького державного університету внутрішніх справ

м. Кривий Ріг, Україна

Система законодавства – це цілісна сукупність упорядкованих певним чином нормативно-правових актів, що являє собою зовнішній вираз системи права [1]. Системність законодавства означає, що нормативно-правові акти та підзаконні акти мають розглядатися як об'єктивно сформована цілісна система [2].

Системність законодавства забезпечує ясність, передбачуваність та доступність правових норм для громадян. Особливої актуальності

принцип системності набув в умовах динамічних змін у суспільстві, коли правова система має оперативно адаптуватися до нових реалій.

У цьому контексті процес європейської інтеграції України являє собою масштабну трансформацію, що вимагає глибокої реформи національного законодавства для його узгодження зі стандартами Європейського Союзу. Європейська інтеграція вважається ключовим пріоритетом зовнішньої політики України, кінцевою метою якої є набуття Україною членства в Європейському Союзі [3].

Правовою підставою для проведення широкомасштабних перетворень на законодавчому рівні стало підписання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною, Європейськими співтовариствами та їх державами-членами 1994 р., яка відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства. Відповідно до положень ч. 1 ст. 51 Угоди, сторони дійшли висновку, що ефективність їх співпраці безпосередньо залежить від близькості законодавства України і ЄС. Згідно з цією ж статтею Угоди, Україна взяла на себе одностороннє зобов'язання вжити заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність до законодавства ЄС. При цьому форми, методи та строки приведення законодавства України у відповідність до законодавства ЄС не були конкретизовані, а тому право їх вибору залишилося за нашою країною [4].

Аналізуючи досвід співпраці країн з ЄС, В. І. Муравйов виділяє декілька способів зближення їх національного права з правом ЄС: прийняття національних правових актів, які враховують положення права ЄС; приєднання країни-не члена ЄС до міжнародних угод, що є обов'язковими для ЄС та його держав-членів; інкорпорація в національне право правових актів ЄС; взаємне визнання сторонами діючих у кожній з них стандартів; паралельне ухвалення країнами нормативних актів, які є ідентичними актам ЄС або схожими з ними за своїм змістом [5].

Одним з ключових етапів адаптації права України до європейських стандартів є гармонізація законодавства. Цей процес передбачає внесення змін до національного законодавства з метою забезпечення відповідності європейським нормам та стандартам. Серед засобів адаптації є введення директив та регламентів інститутів ЄС у національне законодавство асоційованих країн через посилання на ці акти або їх включення у додатки до Угоди про асоціацію чи постанови спільного інституційного органу сторін. Шляхом імплементації положень таких актів ЄС у національні правопорядки асоційованих країн і здійснюється адаптація їх національного законодавства до законодавства ЄС [4].

У контексті євроінтеграції можуть виникати колізії як між новими, адаптованими до ЄС, законами та вже існуючими, так і внаслідок неточної або неповної транспозиції норм права ЄС. Наприклад, існують колізії між Законом України «Про адміністративну процедуру» та податковим законодавством [6]. Крім того, процес гармонізації з правом ЄС може виявити потенційні колізії у застосуванні фундаментальних прав і свобод. Ці колізії можуть призводити до правової невизначеності, ускладнювати правозастосування та підривати ефективність правового регулювання.

Швидкий розвиток законодавства ЄС також може призводити до виникнення прогалин у національному законодавстві України. Виявлення та усунення цих прогалин є важливим для забезпечення повної відповідності законодавства України стандартам ЄС та ефективного правового регулювання.

Таким чином, вплив динамічних змін, європейської інтеграції на право України є невід’ємною частиною процесу становлення країни як сучасної європейської держави та полягає в адаптуванні її законодавства та правової системи до європейських стандартів. Цей процес сприяє зміцненню демократії, правової держави та захисту прав людини в Україні, що є важливим кроком на шляху до інтеграції у європейський правовий простір. Проте, також, цей процес має ряд підводних каменів у вигляді ризику появи прогалин у праві та існування колізій між нормами права. Адаптація до євростандартів потребує комплексних зусиль та співпраці всіх зацікавлених сторін.

Література:

1. Поняття і структура системи законодавства і її співвідношення з системою права. *Studies*. URL: <https://studies.in.ua/teorija-derzhavy-ta-prava-lekcii/4387-ponyattya-struktura-sistemi-zakonodavstva-yiyi-spvvdnoshennya-z-sistemoju-prava.html>.
2. Дашковська О. Р. Системність законодавства як його конституційна ознака. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. Т. 1, № 6–2. С. 34.
3. Паламарчук Д. П, Корнієнко В. О. Вплив євроінтеграції на розвиток України.
4. Кішко А. В, Шандра Р. С. Вплив європейської інтеграції на право України: адаптація до європейських стандартів. *Universum*. 2024. № 9. С. 73–73.
5. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11. К., 2003. 451 с.

6. Угольков Є. О. Колізія норм права щодо адміністративного (досудового) оскарження рішень у сфері податкових правопорушень. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 525.

ВПЛИВ ACQUIS COMMUNAUTAIRE НА ПРАВОТВОРЧІСТЬ В УКРАЇНІ

Расторгусва Н. О.

*аспірантка кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

23 червня 2022 р. Європейська рада офіційно надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Рішення було прийняте під час проведення засідання Європейської ради за участі глав держав та урядів 27 держав-членів Європейського Союзу 23–24 червня у Брюсселі, Бельгія [1]. Водночас, слід зважати, що прийняття рішення ще не є гарантією прийняття України до ЄС. З цією метою, Україна має виконати ряд умов, які сприяють прийняттю її до ЄС. Однією з основних умов прийняття нових членів до Європейського Союзу є приведення внутрішнього законодавства країни у відповідність до законодавства ЄС, а точніше до *acquis communautaire*. З моменту прийняття Програми інтеграції України до Європейського Союзу ще у 2000 році Україна стала на шлях наближення до ЄС за всім спектром співробітництва, в тому числі «адаптації Україною в достатніх обсягах правових та нормативних стандартів ЄС – *acquis communautaire*». З того часу адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу та досягнення відповідності національної правової системи *acquis communautaire* є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу.

Поняття *acquis communautaire* є визначальним для розуміння Європейського Союзу, інтеграційних процесів, що відбуваються в Європі та пов'язані з розширенням Союзу. Не меншим є значення *acquis communautaire* для адаптації національного законодавства до правової системи ЄС [2]. Поряд з цим, слід приймати до уваги, що *acquis communautaire* впливає на правотворчість. Вплив *acquis communautaire* на правотворчість проявляється у необхідності гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, що є обов'язковою умовою для країн, які прагнуть

інтегруватися в ЄС. В Україні цей процес здійснюється через апроксимацію законодавства відповідно до вимог Угоди про асоціацію, що охоплює широкий спектр сфер: від торгівлі й конкуренції до захисту прав людини та екологічного регулювання.

Правотворчість у країнах, що прагнуть до інтеграції з ЄС, значною мірою визначається необхідністю адаптації національного законодавства до *acquis*. Цей процес спрямований на уніфікацію правових норм і створення єдиного правового простору.

У першу чергу, маємо звернути увагу на транспозицію законодавства. Під транспозицією у юридичній літературі розуміють процес, який має на мету досягнення «адаптації», «зближення», «гармонізації», «уніфікації» з правом ЄС чи іншої міжнародної організації, і передбачає застосування багатьох методів і способів задля досягнення мети переносу «*acquis*» ЄС у правові системи третіх країн.

Держави-кандидати на отримання асоційованого або повного членства в ЄС повинні гармонізувати національне законодавство із загальними правилами ЄС або наблизити власне законодавство до такого рівня, щоб успішно застосовувати метод взаємного визнання норм та стандартів ЄС [3], а це, в свою чергу, тягне за собою правотворчу діяльність спеціально уповноважених на те державних органів.

Також відбувається імплементація нормативно-правових актів ЄС у національне законодавство України – процес перенесення та втілення відповідних правових норм із європейського законодавства до національного за допомогою правових механізмів та способів [4, с. 84], що тягне за собою зміни до законодавства країни, що супроводжуються правотворчою діяльністю.

Наостанок, слід зауважити, що правові та інституційні механізми адаптації законодавства України до права ЄС потребують упорядкування та чіткого нормативного закріплення, зокрема, з врахуванням досвіду досягнень й невдач держав-членів ЄС на шляху євроінтеграції. Адаптації законодавства України до права ЄС є окремим самостійним напрямом правотворчості, який має бути чітко врегульованим законодавством (зокрема, через уточнення повноважень суб'єктів правотворчості та чітку координацію їх прав та обов'язків у сфері адаптації законодавства до права ЄС; оновлення механізму адаптації законодавства України до права ЄС та розробку єдиних детальних методичних рекомендацій щодо адаптації законодавства України до права ЄС тощо) [5, с. 125], що теж впливає на правотворчість.

Отже, *acquis communautaire* не лише впливає на правотворчість країн-кандидатів, але й визначає загальний вектор розвитку права в

Європі. Зміни в *acquis* впливають на національні законодавчі процеси навіть після вступу до ЄС, оскільки правова система ЄС є динамічною і постійно оновлюється.

Основними механізмами імплементації *acquis communautaire* у національне законодавство України, що впливають на правотворчість, виступають транспозиція, імплементація, правова адаптація. Вплив *acquis communautaire* на правотворчість в Україні проявляється у зміні структури права, модернізації законодавства та впровадженні єдиних правових стандартів, що є важливим кроком для інтеграції до ЄС.

Література:

1. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. URL: [https://land.gov.ua/ukraina-otrimala-status-kandydata-na-chlenstvo-v-ics/#:~:text=](https://land.gov.ua/ukraina-otrimala-status-kandydata-na-chlenstvo-v-ics/#:~:text=%23%20червня%202022%20року%20лідери,Союзу%20бачать%20Україну%20членом%20ЄС) =23%20червня%202022%20року%20лідери,Союзу%20бачать%20Україну%20членом%20ЄС (дата звернення: 20.03.2025).

2. Жаровська Г. «*Acquis communautaire*»: європейська правничка термінологія. URL: <https://law.chnu.edu.ua/acquis-communautaire-eyvropeiska-pravnnycha-terminolohiia/> (дата звернення: 20.03.2025).

3. Петров Р. А. Поняття «транспозиція» в сучасній правовій науці європейського права. *Європейські студії і право*. 2013. № 1. С. 20–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esp_2013_1_5 (дата звернення: 20.03.2025).

4. Сьох К. Я., Гультай М. М. Імплементація нормативно правових актів Європейського Союзу у національне законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 82–84. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/18> (дата звернення: 20.03.2025).

5. Риндюк В. І., Кучинська О. Ю. Адаптація національного законодавства до права ЄС: досвід держав-членів та держав-кандидатів для України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 82. Ч. 1. С. 120–126. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.17>.

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Урода О. В.

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

Україна продовжує динамічно просуватись до членства в ЄС та все більше інтегруватись до європейської спільноти, а також демонструє вражаючу здатність досягати прогресу у приведенні свого законодавства у відповідність до правових норм ЄС. Процес гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу обумовлений необхідністю у формуванні цілісної та злагодженої правової системи, що відповідає вимогам *acquis communautaire* та забезпечить передумови для набуття Україною повноправного членства в ЄС. У довгостроковій перспективі гармонізація законодавства відіграє ключову роль у підвищенні інституційної спроможності держави, забезпеченні соціально-економічного розвитку та покращенні якості життя населення на основі сталих європейських моделей управління та регулювання.

Чернопишук Я. В. пропонує таке визначення гармонізації права як процес координації або зближення окремих правових положень різних правових систем, що досягаються шляхом усунення основних суперечностей або відмінностей, а також формування хоча б мінімальних загальних вимог і стандартів [1, с. 66].

Процес гармонізації українського законодавства з нормами законодавства ЄС відбувається на основі директив та регламентів органів ЄС. Коли гармонізація здійснюється через регламенти, українське законодавство точно адаптує норми європейського права. Натомість, гармонізація через директиви дає можливість адаптувати законодавство більш гнучко, проте вона повинна спрямовуватися на досягнення спільної мети.

Згідно з Копенгагенськими критеріями вступу до Європейського союзу країн Центральної та Східної Європи буде можливим тільки у випадку визнання та дотримання країнами-кандидатами основоположних принципів ЄС, а також обов'язкового прийняття *acquis communautaire* – сукупності цілей, принципів і норм спільної політики та законодавства ЄС, а також юридичних та інституційних механізмів їхнього впровадження [2].

Оскільки держави-члени Європейського Союзу несуть пряму відповідальність за імплементацію законодавства Союзу та дотримання стандартів внутрішнього ринку, підготовка країн-кандидатів, зокрема

держав Центральної та Східної Європи, до прийняття *acquis communautaire* має включати створення ефективного національного механізму імплементації цих норм. Відповідні механізми повинні забезпечувати належне впровадження, застосування та контроль за дотриманням положень права ЄС у внутрішній правовій системі кожної держави. Процес поширення *acquis* зсередини ЄС на країни, що висловили намір приєднатися до нього, є ключовим інструментом формування єдиного європейського правового простору. Він сприяє гармонізації національних законодавств із правопорядком ЄС, забезпечуючи їхню узгодженість та одноманітність правового регулювання у державах-членах.

Формування єдиних правових норм у межах Європейського Союзу дозволяє усунути фрагментарність та різноманітність правового регулювання в національних правових системах. Після їхнього прийняття зацікавленими державами-членами такі норми замінюють розрізнені положення національного законодавства, що унеможливило необхідність використання колізійно-правового методу для врегулювання нормативних розбіжностей. У міжнародній та вітчизняній правовій доктрині ці норми отримали назву «уніфіковані», а сам процес їхнього вироблення визначається як уніфікація законодавства. Під правовою уніфікацією розуміється цілеспрямований процес розроблення і впровадження єдиних (уніфікованих) правових норм, який завершується їхнім закріпленням у національному законодавстві відповідних держав. Таким чином, уніфікація є важливим інструментом усунення нормативних розбіжностей та формування спільного правового простору в межах ЄС.

Відповідно до положень Закону України «Про правотворчу діяльність», який було прийнято задля впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства, Україна здійснює оцінку відповідності запропонованого правового регулювання міжнародно-правовим зобов'язанням України, щодо приєднання до міжнародних організацій; відповідності проекту нормативно-правового акта зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (*acquis* ЄС). При поданні проекту нормативно-правового акта вноситься інформація про його відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (*acquis* ЄС), здійснюють експертизу проекту нормативно-правового акта, на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (*acquis* ЄС), а також на відповідність положенням Конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод і Протоколів до неї, практиці Європейського суду з прав людини.

Тож, гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу є складним, але необхідним процесом, що визначає перспективи європейської інтеграції країни. Вона передбачає не лише формальне узгодження правових норм, але й створення ефективного механізму їхньої імплементації та забезпечення реального функціонування європейських стандартів у національній правовій системі. Важливу роль у цьому відіграють адаптація *acquis communautaire*, правова уніфікація та дотримання принципів верховенства права, що є основоположними вимогами вступу до ЄС.

Разом із позитивними зрушеннями, гармонізація супроводжується викликами, зокрема необхідністю інституційного зміцнення, підвищення ефективності правотворчої діяльності та забезпечення відповідності нових норм реаліям української правової системи. Для успішного завершення цього процесу необхідна подальша координація з ЄС, посилення моніторингу виконання реформ та пришвидшення їх реалізації, а також інтеграція європейських стандартів у всі сфери державного управління.

Література:

1. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20/ed20230824#Text>.

2. Чернопишук Я. Уніфікаційні процеси в європейському правовому просторі: герменевтика та аксіологія конституційно-правового аналізу. *Юридичний вісник*. 2011. № 1. С. 66–72.

3. Копенгагенські критерії. URL: http://ukrcei.org/uploads/files/default/kopengagenskie_kriterii.pdf.

4. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%96%D1%97%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%81%D1%83-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D1%87%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%B2-%D1%94%D1%81_uk?s=232.

НАПРЯМ 2. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВОГО НОРМОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

СУЧАСНІ ВЕКТОРИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ващишин М. Я.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри соціального права*

*Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Національна екологічна політика повинна узгоджуватися із визначеними Угодою про асоціацію з Європейським Союзом зобов'язаннями щодо імплементації Україною обов'язкових Директив ЄС у сфері охорони довкілля, а також орієнтуватися на нові стратегічні вектори екологічної політики Європейського Союзу, які демонструють динаміку. До таких, зокрема, можна віднести Нову лісову стратегію ЄС на 2030 рік, а також Закон ЄС про відновлення природи (Регламент ЄС 2024/1991 Європейського Парламенту і Ради від 24 червня 2024 р.), що набрав чинності 18 серпня 2024 р. та є першим всеосяжним документом у сфері охорони довкілля такого роду в Європі.

Нова лісова стратегія ЄС на 2030 рік ґрунтується на Стратегії ЄС щодо біорізноманіття на 2030 рік. Вона сприяє скороченню викидів парникових газів щонайменше на 55% до 2030 року та мінімізації зміни клімату в країнах ЄС до 2050 року. Ліси мають величезний потенціал у сфері надання екосистемних послуг, який в Україні є недооціненим і може бути реалізованим в умовах невиснажливого використання. Якщо в Україні суворо охороняються, здебільшого, праліси та квазіпраліси, то в ЄС планується підтримувати в належному стані та збільшити кількість та стійкість усіх лісів. Гармонізація довкіллевого законодавства України з європейськими стандартами передбачає адаптацію до положень Регламенту (ЄС) 2018/841, який встановлює вимоги до обліку викидів та поглинань парникових газів у секторі землекористування та лісового господарства.

У Європейському Союзі й надалі планують розширювати площі Natura 2000, зокрема, щонайменше 30 % суходолу та 30 % морських акваторій повинні стати заповідними територіями. При цьому особлива увага повинна приділятися районам з дуже високою

природоохоронною цінністю чи значним потенціалом біорізноманіття, а також територіям, важливим для кліматичної стабільності. Для цього у ЄС активно впроваджуються природоорієнтовані рішення, такі як захист та відновлення водно-болотних угідь, торфовищ та прибережних екосистем, або забезпечення збалансованого управління морськими акваторіями, лісами, трав'яними екосистемами та сільськогосподарськими ґрунтами, що дадуть змогу скоротити викиди та адаптуватися до зміни клімату The Nature Fitness Check показав, що вигоди від мережі Natura 2000 вже оцінюються в розмірі 200–300 мільярдів євро на рік, при цьому враховуються і екосистемні послуги. Очікується, що інвестиційні потреби мережі дозволять створити до 500 000 додаткових робочих місць [1].

Стратегічним напрямом сучасної державної екологічної політики України є інтегрування екологічних вимог під час розроблення і затвердження документів державного планування, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку та у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля [2]. Це пов'язано із обов'язковою для України Директивою Європейського Парламенту і Ради 2011/92/ЄС від 13 грудня 2011 р. про оцінювання впливу деяких публічних і приватних проєктів на довкілля (кодифікація). Тому подальший розвиток територіального планування та господарської діяльності, якщо вони загрожують навколишньому середовищу, повинні узгоджуватися з екологічними вимогами і відбуватися з врахуванням законодавства про стратегічну екологічну оцінку та оцінку впливу на довкілля.

З метою виконання Угоди про асоціацію та наближення національного законодавства до права ЄС у сфері охорони довкілля було прийнято важливий закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення та цифровізації процедури оцінки впливу на довкілля» (від 13.07.2023 р. № 3227-IX), яким запроваджено консультації щодо звіту з оцінки впливу на довкілля з іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до їхніх повноважень з питань, що стосуються довкілля.

Суттєві зміни відбулися в екологічному законодавстві у напрямку імплементації Протоколу про реєстри викидів та перенесення забруднювачів до Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі ухвалення рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція), Регламенту 166/2006 Європейського Парламенту та Ради від 18 січня 2006 року щодо створення Європейського реєстру викидів і перенесення забруднюючих речовин та внесення змін до Директив Ради 91/689/ЄС

та 96/61/ЄС. Для цього прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» (від 20.03.2023 р. № 2973-IX), яким передбачено створення та функціонування центральної референс-лабораторії у сфері моніторингу якості повітря відповідно до європейських стандартів.

Для імплементації вимог Директиви 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 р. Європейського парламенту та Ради про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики (Водна Рамкова Директива ЄС) розроблено проекти 9 планів управління річковими басейнами (далі – ПУРБ) для басейнів Дунаю, Дністра, Дніпра, Дону, Південного Бугу, Вісли, річок Приазов'я, Причорномор'я, Криму та вже розпочато процедуру стратегічної екологічної оцінки та громадського обговорення ПУРБ. Басейновий принцип управління водними ресурсами узгоджується з екосистемним підходом та відповідає базовим засадам довкіллевої політики ЄС.

Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2030 року серед основних інструментів реалізації державної екологічної політики було передбачено потребу встановити науково обґрунтовані обмеження на використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища та впровадити інтегрований дозвіл щодо регулювання забруднення навколишнього природного середовища відповідно до Директиви 2010/75/ЄС про промислове забруднення (комплексне запобігання і контроль за забрудненнями) (переглянута) [2]. Відтак у 2024 році найбільшим досягненням на шляху до імплементації вимог ЄС у довкіллевій сфері стало ухвалення Закону України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» від 16.07.24 р., який набере чинності 08.08.2025 р. Цей закон встановлює правові та організаційні засади щодо запобігання, зменшення та контролю забруднення для забезпечення високого рівня захисту довкілля та конституційних прав на безпечне для життя і здоров'я довкілля шляхом застосування інтегрованого підходу до регулювання забруднення та впровадження найкращих доступних технологій та методів управління. На виконання приписів цього закону прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 07 січня 2025 р. № 7 «Про затвердження форми та вимог до змісту висновків щодо видачі інтегрованого довкіллевого дозволу (внесення змін до нього)».

Європейський зелений курс (European Green Deal) є стратегічною ініціативою Європейського Союзу, спрямованою на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та забезпечення

збалансованого розвитку через реформування підходів до охорони довкілля та управління природними ресурсами. Суттєвим поступом у правовому забезпеченні протидії глобальному потеплінню та адаптації до змін клімату в Україні можна вважати ухвалення Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 8 жовтня 2024 року. Прогресивним у цьому контексті в умовах воєнного стану є відновлення моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, запроваджене відповідним законом від 8 січня 2025 р. № 4187-IX, який вже набрав чинності.

Європейський Союз постійно підвищує вимоги охорони довкілля. План дій ЄС щодо нульового забруднення повітря, води та ґрунту передбачає досягнення до 2050 року амбітної мети «Здорова планета для всіх» шляхом зниження показників забруднення до рівня, не шкідливого для здоров'я людей та екосистем. Для цього на рівні ЄС узгоджуються стандарти якості повітря з рекомендаціями ВООЗ; оновлені стандарти якості води у річках і морях ЄС; переглянуті правила поводження з відходами з метою їх адаптації до принципів чистої та циркулярної економіки. У контексті управління відходами при плануванні просторового розвитку та повоєнної відбудови міст України можна взяти за приклад флагманську ініціативу ЄС щодо підтримки міських (урбаністичних) проєктів нульового забруднення.

Література:

1. EU Biodiversity Strategy for 2030. Bringing nature back into our lives. URL: https://ec.europa.eu/environment/strategy/biodiversity-strategy-2030_en (дата звернення: 25.03.2025).

2. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Волобуєв А. Ф.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПКУ) учасники кримінального провадження класифіковані на учасників кримінального провадження (пункт 25 частини 2 статті 3) та учасників судового провадження (пункт 26 частини 2 статті 3). Це виглядає очевидно нелогічним, адже поняття кримінального провадження включає у себе й судове провадження, як окрему стадію. В зазначених переліках відсутні суд і слідчий суддя, але вказані секретар судового засідання і судовий розпорядник. Звертає на себе увагу й те, що законодавець, розподілив учасників за виконуваними функціями по чотирьох групах: 1) учасники сторони обвинувачення (статті 36–41 КПКУ); 2) учасники сторони захисту (статті 42–54 КПКУ); 3) потерпілий та його представник (статті 55–59 КПКУ); 4) інші учасники кримінального провадження (статті 60–74 КПКУ). Але не було визначено учасників, які виконують функцію правосуддя. Законодавець використав підставою для класифікації функцію, яку виконують учасники у кримінальному провадженні, але зробив це вельми непослідовно. Зокрема, акцент було зроблено тільки на функції обвинувачення і функції захисту прав підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого. Виключно до вказаних учасників було застосовано поняття «сторони кримінального провадження». Таким чином, законодавцем не було прийнято до уваги, що в змагальному процесі приймають участь й інші учасники, які захищають свої власні права та законні інтереси, не менш важливі для них ніж права підозрюваного (обвинуваченого). Але вони (потерпілий, цивільний позивач, володілець тимчасово вилученого майна та ін.) не були удостоєні іменуватися стороною кримінального провадження, хоча і мають право на відшкодування матеріальних та інших втрат. Видається, що оптимальним шляхом вирішення проблеми класифікації учасників кримінального провадження є використання підходу, який полягає у формулі «від загального до окремого». Грунтуючись на даному підході, перш за все, потрібно визначитися з розподіленням учасників за стадіями кримінального провадження – досудового розслідування і судового провадження.

Учасники досудового розслідування. До них потрібно віднести: заявника; потерпілого та його представника; цивільного позивача та його представника; орган, на який покладено обов'язок досудового розслідування; підозрюваного, його захисника і законного представника; цивільного відповідача та його представника; представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; третю особу, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування; свідка та його адвоката; перекладача; спеціаліста; експерта; понятого. Підставою для класифікації наведених учасників, як видається, повинна бути функція, що ґрунтується на виконанні певних публічних завдань або відстоювання власних прав чи законних інтересів. З урахуванням цього, можна виділити: 1) учасників, що зазнали певної шкоди від кримінального правопорушення і захищають свої права і законні інтереси (потерпіла сторона); 2) учасників, які виконують публічну функцію щодо встановлення винних і притягнення їх до кримінальної відповідальності (сторона обвинувачення); 3) учасників, які виконують функцію захисту щодо осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності (сторона захисту); 4) учасників, які зобов'язані надавати сприяння державним органам (стороні обвинувачення) у встановленні істини у кримінальному провадженні.

1. Потерпіла сторона. Сюди потрібно віднести учасників, які зазнали моральної, фізичної або майнової шкоди від кримінального правопорушення (фізична або юридична особа). Права та обов'язки потерпілої особи виникають з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Відповідно до чинного законодавства до потерпілої сторони належать потерпілий та його представник (статті 55–59 КПКУ) і цивільний позивач та його представник (статті 61, 63 КПКУ). Статус потерпілого і цивільного позивача, як правило, співпадають у кримінальному провадженні і відмежовуються тільки поданням чи неподанням позовної заяви органу досудового розслідування (частини 2, 3 ст. 61 КПКУ). Видається, що ці учасники повинні бути визнанні першою (головною) стороною, оскільки саме вони найчастіше виступають заявниками і мають особистий інтерес [1, с. 305].

2. Сторона обвинувачення. На сторону обвинувачення (прокурор; дізнавач; керівник органу дізнання; слідчий; керівник слідчого підрозділу; співробітник оперативного підрозділу, наділений повноваженнями слідчого) покладається виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПКУ), для чого вона наділена виключним правом проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 2 ст. 93 КПКУ). Ґрунтуючись на цьому, можна

цілком погодитися з думкою В. В. Вапнярчука, що учасники сторони обвинувачення на відміну від інших учасників є суб'єктами досудового розслідування [2, с. 406].

3. *Сторона захисту.* Учасники сторони захисту представлені підозрюваним (ст. 42 КПКУ), його законним представником (ст. 44 КПКУ) та захисником (ст. 45 КПКУ). Для реалізації функції захисту адвокат наділений правом брати участь у проведенні процесуальних дій за участю підозрюваного та іншими правами. Окрім того, сторона захисту наділена правом самостійного збирання доказів, але тільки шляхом витребування та отримання від державних органів, фізичних та юридичних осіб речей і документів (ч. 3 ст. 93 КПКУ). Ч. 2 ст. 243 КПКУ сторони захисту надано право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи. Видається, що до сторони захисту потрібно віднести й цивільного відповідача та його представника (ч. 1 ст. 128 КПКУ), а також представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 64-1 КПКУ), третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ст. 64-2 КПКУ).

4. *Учасники, які зобов'язані надавати сприяння сторони обвинувачення у встановленні істини у кримінальному провадженні.* Характер такого сприяння може бути різним і тому видається доцільним на цій підставі виділити наступні категорії таких учасників:

а) учасники, які не мають особистого інтересу у кримінальному провадженні, але мають громадський обов'язок сприяти державі у боротьбі з кримінальними правопорушеннями шляхом надання відомостей або посвідчення процесуальних дій: заявник (ч. 1 ст. 60 КПКУ); свідок (ч. 1 ст. 65 КПКУ); понятий.

б) учасники, які не мають особистого інтересу у кримінальному провадженні, але володіють певними спеціальними знаннями і навичкам та залучаються для вирішення спеціальних завдань: перекладач; експерт; спеціаліст.

Учасники судового провадження. Судове провадження – це передбачена кримінальним процесуальним законодавством форма здійснення правосуддя, учасників якого можна розділити на групи.

1. *Учасники, які здійснюють функцію правосуддя.* Таким учасником є суд, який складається з суддів. Порядок утворення суду, організації його роботи і статус суддів визначається, зокрема Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (далі Закон) [3]. Відповідно до чинного законодавства до складу суду входять: судді, які призначені на штатну суддівську посаду в одному з судів і здійснюють правосуддя на професійній основі (ст. 52 Закону); слідчі судді – судді місцевого загального суду на яких покладено обов'язок здійснення повноважень з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у

кримінальному провадженні в порядку, визначеному процесуальним законом (частини 5–8 ст. 21 Закону); присяжні – особи, які у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішують справи у складі суду разом із суддею або залучаються до здійснення правосуддя (статті 63–68 Закону).

2. *Учасники, які мають право на збирання і подання до суду доказів.* Такими учасниками є сторони кримінального провадження, які були учасниками досудового розслідування (потерпіла сторона, обвинувачення, захисту). Вони приймають участь у процедурі дослідження поданих до суду доказів, відстоюючи свої права і законні інтереси перед судом.

3. *Учасники, які залучаються за клопотаннями сторін або за ініціативою суду для сприяння в дослідженні певних доказів у суді.* Ці учасники не мають особистого інтересу у кримінальному провадженні, але мають обов'язок сприяти державі у боротьбі з кримінальними правопорушеннями (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник персоналу органу пробації).

4. *Учасники, які виконують організаційно-технічну роботу щодо підготовки і проведення судового засідання.* До таких учасників віднесені: секретар судового засідання (ст. 73 КПКУ), судовий розпорядник (ст. 74 КПКУ).

Таким чином, пропонується класифікація, побудована на основі використання двох підстав – стадій кримінального провадження і характеру функцій, що виконуються учасниками кримінального провадження.

Література:

1. Туманянц А. Р. Забезпечення прав потерпілого при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Серія «Право». Випуск 78: частина 2. С. 304–309. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.48>.

2. Вапнярчук В. В. Щодо особливостей окремих способів збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Серія «Право». Випуск 70. С. 405–410. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.65>.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 21.11.2024).

УСУНЕННЯ ПРИХОВАНИХ КОЛІЗІЙ МІЖ ПРИВАТНОПРАВОВИМИ І ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИМИ НОРМАМИ

Заїка Ю. О.

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу приватного права і процесу
Науково-дослідного інституту приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Одним із способів набуття права власності на майно є спадкування. Формальна належність особи до кола спадкоємців не завжди зумовлює настання такого правового наслідку як закликання до спадкування і отримання спадщини. Відповідно до ч. 1. ст. 1224 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого із можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя. Із диспозиції статті не випливає, що спадкоємці мають діяти виключно з метою заволодіння спадщиною. Таке тлумачення спотворювало б зміст наведеної норми і обмежувало б її застосування на практиці. Тому спадкоємці, які вчинили вбивство спадкодавця чи інших спадкоємців не лише з корисних мотивів, а і з неприязних відносин, помсти, хуліганства, ревнощів та інших мотивів усуваються від спадщини, оскільки вони своїми умисним діями об'єктивно сприяли їх закликанню до спадщини. З точки зору юридичної техніки доцільно викласти ч. 1 ст. 1224 ЦК України у наступній редакції: «Не мають права на спадкування особи, які вчинили умисне убивство спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя, або вчинили умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого». Така новація дозволить уникнути невизначеності і казуїстичності при тлумаченні змісту цієї статті [2, с. 28].

У судовій практиці виникає низка проблем, пов'язаних із позбавленням права на спадкування, коли особа вчинила дії протиправного, суспільно небезпечного характеру, проте вони не отримали судової оцінки на рівні обвинувального вироку, який вступив у законну силу у зв'язку із смертю такої особи. Правоприпиняючі юридичні факти, за наявності яких спадкоємець усувається від права на спадкування, встановлюються як у порядку кримінального судочинства (вироком суду, яким особа визнана винною в умисному убивстві або ж у вчиненні замаху на життя), так і в порядку цивільного судочинства

(рішенням суду про встановлення факту злісного ухилення від обов'язку щодо утримання спадкодавця та ін.).

Відповідно до п. 5 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) кримінальне провадження закривається в разі, якщо: помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого [1].

Припинення кримінального переслідування померлої особи, дозволяє уникнути зайвого витрачання державних коштів, адже продовження такого переслідування заради визнання померлого винним у вчиненні злочину, як правило, не має практичного сенсу. Смерть особи, якій пред'явили підозру чи обвинувачення і закриття кримінального провадження з nereабілітуючих підстав, не є юридичним фактом, який засвідчує вину особи у вчиненні кримінального правопорушення, не спростовує презумпцію невинуватості, водночас, не є виправданням такої особи. Пред'явлення особі підозри у кримінальному провадженні є лише свідченням про набуття нею статусу підозрюваного, і не може вважатися окремою підставою для встановлення її вини у вчиненні злочину. За відсутності обвинувального вироку суду в кримінальному процесі діє презумпція невинуватості, проголошена у ст. 62 Конституції України. Відповідно виникає неузгодженість між нормами ЦК України і КПК України, коли кримінальне провадження закривається у зв'язку із смертю підозрюваного чи обвинуваченого, а спадкоємці такої особи можуть отримати спадщину у порядку спадкової трансмісії. Тобто, має місце своєрідна прихована міжгалузєва колізія між приватноправовими нормами, які за наявності певного юридичного факту позбавляють особу суб'єктивного права, і нормами публічного права, які визначають процедуру встановлення такого юридичного факту.

Завданням сучасного судочинства є не лише справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд справ, а й пошук такого права, яке може найточніше урегулювати спірні правовідносини [3, с. 132]. Законодавець захищає права та законні інтереси особи не лише протягом життя людини, і створює певні правові гарантії захисту честі та доброго імені померлого. Складовим елементом такого механізму захисту виступає ч. 1 ст. 17 КПК України, яка передбачає, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Закриття

кримінального провадження у зв'язку із смертю особи, якій пред'явили підозру, не можна розглядати як «нереабілітуючу обставину», і фактично на підставі такого висновку визнавати таку особу винною за відсутності обвинувального вироку, що набув законної сили.

Припинення кримінального провадження не є юридичним фактом, який засвідчує вину особи у вчиненні злочину. Та обставина, що існує постійна потреба судового тлумачення тієї чи іншої норми, свідчить про її недосконалість. Для того, щоб застосувати ст. 1224 ЦК України і усунути померлу особу, яка підозрюється у вчиненні злочину, від спадкування як негідного спадкоємця, необхідно вимагати продовження кримінального провадження на підставі п. 5 ст. 284 КПК України, як це не парадоксально, для реабілітації такої особи. Проте, за наявності достатніх доказів її вини, родичі такої померлої особи не зацікавлені ініціювати продовження кримінального провадження.

Смерть людини є юридичним фактом, при настанні якого особа перестає бути суб'єктом будь-яких правовідносин, включаючи кримінально-процесуальні, втрачає елементи правосуб'єктності: правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Тобто, з моменту смерті особа більше не може набувати кримінально-процесуальних прав і нести кримінально-процесуальні обов'язки.

Якщо підозрюваний помер ще до порушення кримінальної справи пред'явити йому звинувачення неможливо, також неможливо ознайомити його з матеріалами кримінальної справи, а це є обов'язковими у кримінальному процесі для прийняття рішення про направлення справи до суду. Кримінально-процесуальне законодавство виключає делегування підозрюваним (обвинуваченим) своїх прав ні за життя, ні після смерті.

Колізію між нормами приватного і публічного права можна усунути шляхом доповнення п. 5 ст. 284 КПК України, передбачивши, що кримінальне провадження закривається в разі, якщо: «помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого *або пов'язане із настанням цивільно-правових наслідків, передбачених ч. 1 ст. 1224 ЦК України*».

У випадку якщо доказів вини померлого підозрюваного (обвинуваченого) у скоєнні злочину недостатньо, кримінальне переслідування щодо нього має бути припинено з реабілітаційних підстав.

Видається доцільним передбачити у КПК України спеціальний підрозділ, який би детально регламентував порядок і умови проведення

судового провадження у випадку смерті підозрюваного (обвинуваченого).

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження): монографія / Ю. О. Заїка, Н. Б. Солтис, В. В. Проценко, Є. О. Рябоконт; відп. ред. В. В. Луць. К.: НДІ ПрПіП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. 248 с.
3. Оновлення регулювання приватних відносин: проблеми і перспективи: монографія / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, М. М. Великанової. Київ: Алерта, 2024. 496 с.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ БУЛІНГУ В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Катеринчук К. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри правознавства
Поліського національного університету
м. Житомир, Україна*

«Насильство та булінг (цькування) призводять до миттєвих та віддалених медичних, соціальних та економічних проблем. Наслідки можуть позначатися протягом усього життя. Серед них – проблеми із психічним здоров'ям, фізичні травми, рання вагітність та проблеми з репродуктивним здоров'ям, антисоціальна поведінка, інфекційні та неінфекційні захворювання, зниження академічної успішності та припинення навчання» [1]. Саме тому на державному рівні розробляються відповідні програми та стратегії щодо протидії та запобігання булінгу (цькуванню) в освітньому середовищі. Указами Президента України затверджено «Національну стратегію у сфері прав людини» [2], в якій (§ 17. Забезпечення права на освіту) визначено одне із завдань – забезпечити функціонування безпечного освітнього середовища у закладах освіти, зокрема ефективних механізмів запобігання та протидії булінгу (цькуванню) учасників освітнього процесу та «Національну молодіжну стратегію до 2030 року» [3] – запобігання та протидія будь-яким формам насильства проти молоді (домашнє насильство, булінг (цькування), мобінг тощо) та ін.

Законом України «Про освіту» [4] в статті 1 визначено поняття булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Майже аналогічне визначення, з несуттєвими відмінностями, булінгу міститься і у статті 173-4. (Булінг (цькування) учасника освітнього процесу) Кодексу України про адміністративні правопорушення [5] (далі – КУпАП). Крім того, в частині 4 даної статті передбачена адміністративна відповідальність керівника закладу освіти про неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу.

Крім того, розробники проекту Кримінального кодексу України [6] (далі – Проект) хочуть передбачити кримінальну відповідальність за булінг (ст. 7.5.9) – особа, яка здійснила булінг (цькування) учасника освітнього процесу та в ст. 7.5.10 (Неповідомлення про випадки булінгу) про відповідальність «керівника закладу освіти, який не повідомив адміністративний орган у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку про випадки булінгу учасника освітнього процесу».

Отже, у випадку криміналізації булінгу та неповідомлення про випадки булінгу відповідних органів (як пропонується в Проекті), можуть виникнути суперечки щодо відмежування булінгу за КУпАП та Проектом. Суб'єктом реагування у разі булінгу (цькування) у Проекті зазначено – «адміністративний орган у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку», це або новий суб'єкт реагування, або Національна поліція.

На даний час відповідно до Порядку реагування на випадки булінгу (цькування) затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 року № 1646 [7]: Керівник закладу освіти у разі отримання заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування):

- невідкладно у строк, що не перевищує однієї доби, повідомляє територіальний орган (підрозділ) Національної поліції України, принаймні одного з батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування);

- за потреби викликає бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання екстреної медичної допомоги;

– повідомляє службу у справах дітей з метою вирішення питання щодо соціального захисту малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування), з'ясування причин, які призвели до випадку булінгу (цькування) та вжиття заходів для усунення таких причин;

– повідомляє центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з метою здійснення оцінки потреб сторін булінгу (цькування), визначення соціальних послуг та методів соціальної роботи, забезпечення психологічної підтримки та надання соціальних послуг;

– скликає засідання комісії з розгляду випадку булінгу (цькування) (далі – комісія) не пізніше ніж упродовж трьох робочих днів з дня отримання заяви або повідомлення.

Розробники Проекту зазначають, що «Замінниками» ст. 296 «Хуліганство» чинного КК в Розділі 7.5 Проекту КК стали ст. 7.5.3 «Агресивна поведінка» (злочин 3 ступеня) та статті про проступки – 7.5.6 «Бешкет», ст. 7.5.8 «Участь у бійці між трьома і більше особами» і ст. 7.5.9 «Булінг». ...«булінг (ст. 7.5.9) самим фактом вчинення відповідних діянь порушують громадський порядок і спокій» [8, с. 314–315]. На нашу точку зору, булінг може виявлятися також і у відмові спілкування (бойкот), в такому випадку відсутні ознаки хуліганства.

Отже, можливі наступні варіанти вирішення даного питання, якщо криміналізувати булінг, тоді або виключити з КУпАП ст. 173-4 (Булінг (цькування) учасника освітнього процесу), або диспозицію ст. 7.5.9 Проекту зробити описовою та визначити критерієм розмежування – наслідки.

Література:

1. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: указ Президента України від 25.05.2020 р. № 195/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020?find=1&text=%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3#w1_6.

2. Національна стратегія у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021/find?text=%E1F3EB%B3ED%E3#Text>.

3. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: указ Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021?find=1&text=%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3#w1_1.

4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10?find=1&text=%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3#w1_1.

6. Проект Кримінального кодексу України станом на 17.02.2025 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/02/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-17-02-2025-dlya-opublikuvannya.pdf>.

7. Порядок реагування на випадки булінгу (цькування), затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. № 1646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20?find=1&text=%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3#n16>.

8. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П. П., Бакумов О. С., Баулін Ю. В., Бурдін В. М., Вишневська І. А., Горох О. П., Гуторова Н. О., Марчук Н. О., Навроцький В. О., Пономаренко Ю. А., Стрельцов Є. Л., Хавронюк М. І. / За заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. К.: Компанія ВАІТЕ. 2024. 494 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ СПЛАЧУВАТИ ПОДАТКИ І ЗБОРИ

Кириченко Ю. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри політології та загальноправових дисциплін
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

Для успішної реалізації своїх конституційних прав і свобод людина повинна виконувати покладені на неї обов'язки, які є вагомим елементом механізму стабільності в суспільстві, одним із чинників забезпечення та не порушення прав і свобод людини і громадянина [1, с. 395], а також виступають одним із засобів реального забезпечення демократичних перетворень у державі.

Одним із конституційних обов'язків людини і громадянина, що закріплений в ст. 67 Конституції України, є обов'язок сплачувати податки і збори, що передбачає участь громадян у формуванні

державних і місцевих бюджетів шляхом сплати податків і зборів. Важливість цього обов'язку полягає в тому, що стабільність бюджетної системи держави забезпечують саме платники податків, які усвідомлюють важливість декларування своїх доходів.

У ч. 1 ст. 67 Конституції України закріплено положення, що зобов'язує кожну людину сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Це означає, що будь-яка особа, яка отримує доходи від підприємницької, трудової та іншої дозволеної законом діяльності, зобов'язана брати участь у формуванні державного та місцевих бюджетів шляхом сплати податків і обов'язкових зборів. Водночас Т. М. Трояновська відзначає, що в цій конституційній нормі закріплено вузьке розуміння податкового обов'язку, який зводиться лише до обов'язку сплатити певні суми податків і зборів [2, с. 362].

Слід наголосити, що кожна держава для виконання своїх завдань і функцій не може обійтися без державного бюджету із стабільними джерелами надходжень, адже сплата податків дозволяє забезпечити обороноздатність держави, її економічну та фінансову безпеку, реалізовувати соціальні та культурні програми в інтересах всього суспільства. І тому своєчасна й повна сплата податків є конституційним обов'язком кожної людини, у тому числі й іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України та мають джерело доходу або певний вид майна.

Варто відзначити, що податки є загальнообов'язковими, примусовими платежами, що забезпечені силою державного примусу, адже держава не може існувати тільки за рахунок добровільних або благодійних надходжень. При цьому держава, стягуючи податки, не має зобов'язання перед конкретним платником податків і зборів, а також не бере на себе обов'язок надати платнику на суму податків матеріальні блага або послуги.

Порівняльний аналіз конституцій європейських держав свідчить про те, що закріплення обов'язку сплачувати податки і збори стало неодмінним елементом сучасних європейських конституцій, у яких здійснено поєднання конституційних прав і конституційних обов'язків людини і громадянина. Ця тенденція знайшла своє втілення в конституціях Іспанії, Італії, Польщі, Португалії та інших європейських держав. Не є виключенням й Україна, яка в Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України також поєднала конституційні права та конституційні обов'язки людини і громадянина.

Також порівняльний аналіз конституцій європейських держав засвідчив, що в них закріплено обов'язок сплачувати податки і збори. Цей обов'язок спрямований саме на забезпечення стабільного економічного розвитку будь-якої держави. Зокрема, у п. 1 ст. 73

Конституції Азербайджану наголошено, що «виплачувати встановлені законом податки та інші державні збори в повному розмірі і своєчасно є обов'язком кожного» [3]. Дещо інший підхід застосовано в конституціях Андорри, Іспанії, Італії, Латвії, Північної Македонії, Молдови, Польщі, Румунії, Сан-Марино, Туреччини та Хорватії і досліджуваний обов'язок сформульовано як кожен зобов'язаний брати участь у відшкодуванні публічних витрат шляхом сплати податків і зборів. А в конституціях Андорри, Болгарії, Італії, Сан-Марино, Сербії, Туреччини, Угорщини, Франції і Хорватії це положення доповнено ще й приписом – згідно своїх фінансових можливостей.

Досліджуючи положення ч. 1 ст. 67 Конституції України, слід наголосити, що в ній йдеться не лише про обов'язковість сплати податків і зборів, а й про встановлений законом порядок і розмір цих податків і зборів, що в цілому відповідає міжнародним стандартам і, на наш погляд, не потребує змін.

Аналіз положення ч. 2 ст. 67 Конституції України свідчить про закріплення в ньому обов'язку всіх громадян щорічно декларувати майновий стан та доходи за минулий рік, тобто вимагає подання до податкових органів офіційної заяви платника про одержані ним доходи та про податкові пільги, що на нього поширюються. Але, незважаючи на те, що ця норма є своєрідною гарантією виконання припису, встановленого в ч. 1 ст. 67 Конституції України, слід відмітити, що вона містить у собі зайві процесуальні елементи та не всі громадяни України, а лише їх частина, повинні щорічно подавати до податкових інспекцій декларації за місцем проживання. І тому вважаємо за необхідне положення ч. 2 ст. 67, у якому закріплено обов'язок, який не є загальним, вилучити з тексту Конституції України.

Отже, враховуючи вищевикладене та позитивний досвід європейських держав щодо конституційного регулювання обов'язку сплачувати податки і збори, пропонуємо внести зміни до ст. 67 Конституції України і привести її положення відповідно до міжнародних стандартів.

Література:

1. Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 540 с.

2. Трояновська Т. М. Сутність та зміст податкового обов'язку: окремі проблеми визначення. *Право та управління*. 2011. № 2. С. 360–365.

3. Конституція Азербайджанської Республіки від 12 листопада 1995 р. у редакції від 29 серпня 2002 р. URL: <http://tjintel.narod/CISLegislation>.

АДАПТАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Константинов С. Ф.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Євроінтеграція є стратегічним напрямом розвитку України, що передбачає гармонізацію національного законодавства з правовими стандартами Європейського Союзу (ЄС). Одним із ключових аспектів цього процесу є адаптація адміністративно-деліктного права, яке регулює суспільні відносини, пов'язані з притягненням до адміністративної відповідальності. У контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, підписаної у 2014 році, та подальших кроків до набуття статусу кандидата на членство в ЄС (отриманого у червні 2022 року), виникає потреба у приведенні норм адміністративно-деліктного права до європейських принципів і стандартів.

Метою цієї доповіді є аналіз сучасного стану адаптації адміністративно-деліктного права України до права ЄС, визначення ключових викликів та пропозиція напрямів реформування. Завдання включають: розгляд європейських стандартів адміністративного права, оцінку чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), а також аналіз прогресу і проблем у процесі гармонізації.

Європейські стандарти адміністративного права як орієнтир для адаптації. Адміністративне право ЄС базується на принципах Європейського адміністративного простору (ЕАП), що включають верховенство права, пропорційність, прозорість, підзвітність та захист прав людини. Ці принципи закріплені у Хартії основних прав ЄС, практиці Європейського суду з прав людини (ЕСПЛ) та Європейського суду справедливості (ЕСС).

Для адміністративно-деліктного права особливе значення мають:

- принцип пропорційності: санкції за правопорушення повинні відповідати тяжкості діяння та не порушувати основоположних прав особи;
- право на справедливий розгляд: гарантії, передбачені статтею 6 Європейської конвенції з прав людини, застосовуються до адміністративних процедур;

– прозорість і передбачуваність норм: законодавство має бути чітким, зрозумілим і доступним для громадян.

Україна, як держава-кандидат до ЄС, зобов'язана імплементувати ці стандарти в національну правову систему, зокрема у сферу адміністративної відповідальності.

Сучасний стан адміністративно-деліктного права України.

Основним нормативним актом, що регулює адміністративну відповідальність в Україні, є Кодекс України про адміністративні правопорушення, прийнятий ще у 1984 році за часів УРСР. Незважаючи на численні зміни, КУпАП зберігає застарілий підхід, що не відповідає сучасним європейським стандартам. Зокрема:

– багато норм є нечіткими, що ускладнює їх застосування та створює ризик зловживань;

– санкції часто непропорційні, наприклад, штрафи за дрібні правопорушення можуть бути надмірно високими у порівнянні з доходами громадян;

– процедури оскарження адміністративних стягнень залишаються складними та недостатньо прозорими.

Панасюк О. зазначає, що адміністративно-деліктне право України виконує охоронну, регулятивну та виховну функції, однак потребує кодифікації та осучаснення з урахуванням європейських стандартів [1].

Прогрес і виклики адаптації в умовах євроінтеграції. Україна зробила певні кроки до гармонізації адміністративно-деліктного права з правом ЄС. Зокрема, у 2014 році ратифіковано Угоду про асоціацію, яка передбачає адаптацію законодавства у пріоритетних сферах; у 2022 році розпочато роботу над новою редакцією КУпАП, яка має врахувати принципи ЄАП та рекомендації ЄС.

Проте процес стикається з низкою викликів:

– недостатня інституційна спроможність, яка полягає у тому, що органи, відповідальні за розробку та впровадження реформ, часто не мають достатніх ресурсів і кваліфікації;

– відсутність комплексної кодифікації, зокрема, чинний КУпАП не охоплює всіх аспектів адміністративно-деліктного права, а окремі норми розпорошені по інших законах;

– чинний КУпАП містить радянські правові традиції, що досі впливає на правозастосування та ускладнює перехід до європейських стандартів.

З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що адаптація адміністративно-деліктного права України до права ЄС є невід'ємною частиною євроінтеграційного процесу. Незважаючи на певний прогрес, чинне законодавство потребує комплексного реформування з урахуванням європейських стандартів. Подолання наявних викликів

потребує політичної волі, інституційних зусиль та залучення міжнародної підтримки. Успішна гармонізація сприятиме зміцненню верховенства права, захисту прав громадян та наближенню України до повноправного членства в ЄС.

Для забезпечення ефективної адаптації адміністративно-деліктного права України до стандартів Європейського Союзу в умовах євроінтеграції необхідно здійснити комплексне реформування. Основні напрями включають розробку нового законодавчого акту, удосконалення процедурних гарантій, підвищення кваліфікації правників та створення системи моніторингу відповідності норм права ЄС. Кожен із цих напрямів потребує детального розгляду та практичної реалізації. Зокрема:

1. Розробка нового Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Чинний КУпАП, прийнятий у 1984 році, не відповідає сучасним викликам і принципам Європейського адміністративного простору (ЄАП), таким як пропорційність, прозорість і захист прав людини. Новий кодекс має стати системним документом, який враховуватиме:

- чіткість і структурованість норм: кожна стаття повинна мати однозначне тлумачення, щоб уникнути суб'єктивного правозастосування. Наприклад, розмиті формулювання типу "порушення громадського порядку" потребують конкретизації;

- диференціацію санкцій: розмір штрафів має залежати від тяжкості правопорушення, соціально-економічного стану правопорушника та його попередньої правової поведінки. Це відповідатиме принципу пропорційності, закріпленому в практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) [4];

- гуманізацію відповідальності: замість виключно штрафних санкцій варто запровадити альтернативні заходи, такі як громадські роботи чи попередження, що вже успішно застосовуються в країнах ЄС, наприклад, у Польщі та Литві.

- Розробка нового КУпАП має відбуватися за участі експертів ЄС, а також із урахуванням *acquis communautaire* – сукупності правових норм, обов'язкових для держав-членів і кандидатів.

2. Забезпечення процедурних гарантій. Європейські стандарти, зокрема стаття 6 Європейської конвенції з прав людини, вимагають забезпечення права на справедливий розгляд у справах про адміністративні правопорушення. Для цього необхідно:

- спростити процедуру оскарження, так як нині оскарження адміністративних стягнень часто ускладнене бюрократичними перепонами, такими як стислі строки подання скарг (10 діб) та

необхідність сплати судового збору. Пропонується подовжити строки до 30 діб і скасувати судовий збір у справах із незначними санкціями;

- запровадити обов'язкове мотивування рішень для посадових осіб, які накладають стягнення. Вони повинні надавати письмове обґрунтування, що дозволить громадянам зрозуміти підстави притягнення до відповідальності та полегшить оскарження;

- забезпечити доступ до правової допомоги, зокрема, для вразливих груп населення (малозабезпечених, осіб з інвалідністю). Варто передбачити безоплатну юридичну консультацію, як це передбачено Директивою ЄС 2016/1919 про правову допомогу [5].

3. Навчання правників. Успішна імплементація реформ залежить від рівня підготовки суддів, прокурорів, працівників правоохоронних органів і адвокатів. Наразі в Україні бракує системного підходу до ознайомлення правників із європейськими стандартами адміністративного права. Для виправлення ситуації пропонується:

- створити спеціалізовані програми підвищення кваліфікації, наприклад, курси з вивчення принципів ЄАП, практики ЄСПЛ та Європейського суду справедливості (ЄСС). Такі програми можуть бути розроблені спільно з Радою Європи або Європейською комісією;

- запровадити обов'язкове тестування, окрема знання європейського права має стати частиною атестації суддів і працівників Національної поліції.

- організувати обмін досвідом, в тому числі, стажування українських правників у країнах ЄС (Німеччина, Франція) дозволить перейняти кращі практики правозастосування.

4. Моніторинг і оцінка відповідності норм права ЄС. Для забезпечення сталого прогресу в адаптації необхідно створити систему контролю та оцінки. Це включає:

- створення незалежного органу, наприклад, міжвідомчої комісії за участі представників Міністерства юстиції, Верховної Ради та громадських організацій, яка відстежуватиме відповідність національних норм *acquis communautaire*;

- регулярне звітування перед ЄС, де щорічні звіти про стан гармонізації адміністративно-деліктного права мають подаватися до Європейської комісії в рамках переговорів про вступ до ЄС.

- залучення громадськості, де моніторинг має бути прозорим, із можливістю для неурядових організацій надавати рекомендації. Наприклад, досвід Грузії показує, що залучення громадянського суспільства до реформ сприяє їх ефективності [8].

Такий підхід дозволить своєчасно виявляти прогалини в законодавстві та коригувати реформи відповідно до вимог ЄС.

Ці напрями реформування взаємопов'язані: новий КУпАП створить правову основу, процедурні гарантії захистять права громадян, навчання правників забезпечить якісне застосування норм, а моніторинг гарантуватиме відповідність європейським стандартам. Реалізація потребуватиме координації між державними органами, фінансової підтримки від міжнародних партнерів (наприклад, програм ЄС Twinning) та активної участі експертної спільноти.

Література:

1. Панасюк О. Джерела адміністративно-деліктного права України: становлення та сучасний стан. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 2. С. 83–93. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2020.2.08>.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X (в редакції від 1 січня 2025 р.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

4. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. (в редакції від 12 грудня 2007 р.). *Official Journal of the European Union*. 2012. C326/391.

ФОНОВІ ЯВИЩА У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Копотун І. М.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
головний науковий співробітник науково дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривиницький, Україна*

Як показує суспільна практика, серед низки проблем, які потребують вирішення у ході проведення сучасних реформ у сфері виконання покарань України [1], особливе місце займають так звані «фонові явища», перелік яких у цій галузі діяльності є досить широким (зокрема, це постійна наявність у засуджених, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах закритого типу (ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу), заборонених предметів (спиртних напоїв; наркотичних засобів; грошей, т. ін.), функціонування у

середовищі цих осіб кримінальної субкультури [2]; високий рівень злочинності серед персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України [3]; інші тому подібні шкідливі явища і процеси) [4, с. 143–233]. При цьому варто зазначити, що фонові явища не тільки знижують ефективність кримінально-виконавчої діяльності, але й входять до одного з елементів детермінаційного комплексу причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у процесі виконання – відбування покарань [5, с. 191–192].

Особлива увага звернута на той факт, що практично на всі пріоритетні напрями кримінально-виконавчої діяльності (запобіжний; соціально-виховний; оперативно-розшуковий; ін.) негативно впливають фонові явища, знижуючи таким чином їх ефективність і результативність у цілому.

Саме тому нами було здійснена спроба за результатами анонімного опитування засуджених, які тримались у виправних колоніях, персоналу цих УВП, а також студентів і курсантів ВНЗ юридичного профілю визначити рівень актуальності, теоретичної та практичної значущості таких видів дослідження для розробки обґрунтованих заходів, спрямованих на усунення, блокування, нейтралізацію тощо впливу фонових явищ на детермінацію злочинності у сфері виконання покарань.

Зазначене наукове дослідження проведено у грудні 2024 – січні 2025 роках у 12 регіонах, у яких дислокуються кримінально-виконавчі установи закритого типу, де відбували покарання засуджені до позбавлення волі на певний строк (Вінницькій, Волинській, Житомирській, Запорізькій, Київській, Львівській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Харківській, Хмельницькій та Черкаській областях).

У даному анонімному опитуванні на добровільних засадах прийняли участь 937 респондентів, які тримались у колоніях (рівно стільки ж, скільки було респондентів з числа персоналу ДКВС України та студентів і курсантів вищих навчальних закладів юридичного профілю). При цьому перед проведенням вказаного дослідження усім засудженим, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, через відповідних представників адміністрації колонії були доведені наступні положення, які мали пряме відношення до досліджуваної проблематики, а саме:

а) вимоги ст. 28 Конституції України, згідно яких ніхто не вправі примушувати інших осіб, включаючи й засуджених, які тримаються в місцях позбавлення волі, до участі в будь-яких наукових дослідженнях;

б) зміст і сутність поняття «фонові явища», яке сформульовано ученими-криміналістами;

в) особливості формування і розвитку фонових явищ та їх впливу на злочинність у сфері виконання покарань;

г) правила заповнення анкети анонімного опитування, яка була для них надана (зокрема, доведена інформація про те, що із трьох варіантів відповідей, які запропоновані у ній («так»; «ні»; «частково»), слід обрати лише один, про що зробити відповідну відмітку в анкеті).

У ході вказаного наукового дослідження були отримані наступні кримінологічно значущі результати, а саме: тільки для 81 засудженого з 937 цих респондентів (9% у їх загальній кількості) зрозумілим є зміст поняття «фонові явища у сфері виконання покарань». У той самий час, серед осіб з числа персоналу ДКВС України (937 таких респондентів) кількість тих, для яких вказане поняття є зрозумілим, склала 29%, а серед студентів і курсантів – 49%.

Більш того, на необхідності виведення на науковому рівні поняття «фонові явища у сфері виконання покарань» наполягають 45% опитаних засуджених; 86% осіб з числа персоналу ДКВС України та 95% студентів і курсантів юридичного профілю.

Майже однакова кількість зазначених груп респондентів переконана у тому, що слід у кримінально-виконавчому законодавстві України врегулювати питання, які стосуються фонових явищ у сфері виконання покарань, а саме – відмітку «так» в анкеті анонімного опитування обрали 26% респондентів з числа засуджених (244 особи); 61% осіб з числа персоналу органів і УВП (572 цих респонденти) та 69% (644 особи) студентів і курсантів.

Не дивлячись у цілому на не досить високу питому вагу ствердних відповідей засуджених на вказані в анкеті опитування питання, можна, все ж таки, констатувати, що вплив фонових явищ на різноманітні напрями кримінально-виконавчої діяльності є очевидним, що, у свою чергу, обумовлює необхідність більш предметно, інтенсивно та комплексно на науковому та інших рівнях (законодавчому, правоохоронному, організаційно-управлінському тощо) підійти до нейтралізації даного суспільно небезпечного джерела посягань на об'єкти правової охорони у сфері виконання покарань України.

Майже аналогічні відповіді вказаних груп респондентів отримали й на визначене в анкеті питання щодо ефективності державної політики у сфері запобігання та протидії рецидивній злочинності в Україні у контексті впливу на неї фонових явищ, а саме: «так» про це повідомили 23% засуджених (216 цих осіб); 10% респондентів з числа персоналу ДКВС України (94 особи) та 19% опитаних у зв'язку з цим студентів і курсантів ВНЗ юридичного профілю.

Таким чином, не дивлячись на деякі відмінності у відповідях в анкеті зазначених видів суспільної діяльності у сфері виконання

покарань України з боку різних респондентів, очевидним у зв'язку з цим є такий факт: без якісної видозміни взаємодії суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам та нових підходів до вирішення існуючих проблем, у тому числі й шляхом підвищення ефективності громадського контролю, досить складною та безперспективною буде діяльність щодо нейтралізації впливу фонових явищ на злочинність, яка має місце у процесі виконання – відбування покарань.

У цілому, якщо узагальнити отримані в ході даного наукового дослідження результати, то можна зробити висновок про те, що питання, які стосуються даної проблематики, мають стати предметом комплексних наукових пошуків, позаяк у сьогоденні вони набули особливої актуальності, теоретичної і практичної значущості, враховуючи високий рівень злочинності як у сфері виконання покарань України, так і у галузі запобігання і протидії її рецидивним проявам у цілому в нашій державі.

Література:

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Кримінальна субкультура: поняття, суспільна небезпека, форми та засоби впливу на правопорядок в установах виконання покарань: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., професора О. Г. Колба. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 222 с.

3. Кримінальні правопорушення, що вчиняються персоналом колоній: кримінологічна характеристика та заходи запобігання: монографія / за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України О. Г. Колба. Куноівце: ГУСПОЛ, 2022. 300 с.

4. Запобігання потраплянню у місця позбавлення волі заборонених предметів: кримінологічні та кримінально-виконавчі засади: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. Г. Колба. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. 400 с.

5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА (ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО)

Корсід С. О.

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу проблем цивільного,
трудового та підприємницького права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Одне з основних конституційних прав людини – право на судовий захист – забезпечується конституційними гарантіями здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Враховуючи, що більшість правовідносин в державі, на які поширюється юрисдикція судів, носить приватноправовий характер, що виникають за участю громадян, тому за предметною та суб'єктною юрисдикцією справи, що виникають з цих відносин, розглядаються судами саме в порядку цивільного судочинства. А відтак, правове регулювання цього виду судової процесуальної діяльності має бути ефективним, тобто забезпечувати результативний вплив на процесуальні відносини в цій сфері. Водночас в науковій літературі констатується недостатня системність та послідовність в модернізації процесуального законодавства в посткодіфікаційний період [1, с. 48] та наголошується на нехтуванні законодавцем деякими правилами законодавчої техніки в процесі внесення змін до процесуального законодавства, внаслідок чого процесуальні кодекси не наповнюються досить виваженими нормами [2, с. 196].

Під законодавчою технікою зазвичай розуміють систему засобів і правил створення законів та здійснення їх систематизації (у формах кодифікації та консолідації) з метою забезпечення їх якості та ефективної реалізації. Її ефективне застосування створює умови щодо підвищення рівнів системності, стабільності, узгодженості, послідовності розвитку законодавства України, що, в свою чергу, обумовлює дієвість його реалізації [3, с. 29, 1]. Як можна побачити зі змісту наведеного визначення, на першому місці серед вимог щодо розвитку законодавства перебуває саме системність. Системність на законодавчому рівні визнається одним із принципів правотворчої діяльності (п. 6 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність»). Тому саме належна законодавча діяльність парламенту як

законодавчого органу є основою для забезпечення системності національного законодавства [4]. На думку науковців, зазначений принцип передбачає, що для забезпечення якості та ефективності правотворчої діяльності необхідно враховувати усю сукупність нормативно-правових актів, що регулюють та охороняють однорідні або схожі суспільні відносини; системність законодавства як його властивість передбачає в першу чергу цілісність правового регулювання суспільних відносин. Ізольоване прийняття окремого нормативно-правового акта шкодить якості та ефективності правового регулювання загалом [5, с. 25, 76]. Наголошується, що принцип системності впливає на створення закону, його зміни чи припинення, узгодження його з іншими законами [6, с. 65], забезпечує цілісність правового регулювання тих чи інших суспільних відносин [7, с. 50].

Закон, що системно регулює окрему сферу суспільних відносин, називається первинним законом (ч. 1 ст. 12 Закону України «Про правотворчу діяльність»). Таким первинним законом (за внутрішнім змістом), який є регулятором відносин в сфері цивільного судочинства, є Цивільний процесуальний кодекс України (далі – Кодекс, ЦПК України). Причому, положеннями зазначеного Кодексу в редакції 2004 року було передбачено, що цивільне судочинство здійснюється відповідно до «Конституції України, цього Кодексу та Закону України «Про міжнародне приватне право»» (про це прямо зазначено у ч. 1 ст. 2 ЦПК України в редакції 2004 року). Тобто, редакція Кодексу 2004 року системою законодавства про цивільне судочинство визначала лише «Конституцію, сам Кодекс та Закон України «Про міжнародне приватне право»» (на відміну від чинного Кодексу в редакції 2017 року, який до законодавства про цивільне судочинство відніс також й «інші закони України, що визначають особливості розгляду окремих категорій справ, а також ратифіковані міжнародні договори»). Подібна системна помилка спостерігалась й в Кодексі в редакції 1963 року, який в законодавство про цивільне судочинство включав лише «Кодекс та Закон України «Про міжнародне приватне право»».

Таке визначення системи законодавства про цивільне судочинство, яке існувало в Кодексі до 2017 року, виключало з цієї сфери правового регулювання порядку здійснення правосуддя в цивільних справах ряд ключових законів України: «Про судовий збір», «Про виконавче провадження», «Про судову експертизу», «Про прокуратуру», «Про третейські суди», «Про судоустрій і статус суддів» та інших законів (адже зазначені закони вчені-процесуалісти справедливо включають в систему джерел цивільного процесуального права [8]).

Водночас, якщо наведені вище закони містять окремі процесуальні норми, які з огляду на сферу правового регулювання відповідним

законом недоцільно включати в текст ЦПК України, то у 2014 та 2018 роках, у зв'язку із тимчасовою окупацією частини території України та проведенням антитерористичної операції в окремих районах Донецької і Луганської областей, Верховною Радою України було прийнято кілька законів, що безпосередньо визначили процесуальні особливості розгляду окремих категорій справ, зокрема: Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII, який зокрема визначив (змінив) підсудність цивільних справ, підсудних розташованим на території Автономної Республіки Крим судам; Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р. № 1632-VII, який зокрема встановив механізм визначення підсудності цивільних справ, підсудних місцевим загальним судам, розташованим в районі проведення антитерористичної операції, а також порядок передачі і забезпечення розгляду справ за новою підсудністю; Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII, який зокрема передбачив визначення територіальної підсудності справ, підсудних розташованим на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях судам, відповідно до Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції».

Встановлені цими законами правила визначення підсудності цивільних справ за своїм змістом свідчать, що ці закони не лише визначають юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів, а й встановлюють порядок вчинення пов'язаних із цим процесуальних дій суду. Проте регулювання цих питань, як зазначено у ст. 1 ЦПК України в редакції 2017 року, має визначатись саме Цивільним процесуальним кодексом України. Якщо ж керуватись нормами Кодексу в редакції 2004 року, то зазначені закони взагалі не входили в систему законодавства про цивільне судочинство, а відтак їх регулюючий вплив на відносини в зазначеній сфері був під питанням.

Враховуючи, що таке правове регулювання на підставі вказаних законів є тимчасовим (на період проведення бойових дій та тимчасової окупації), а відтак вказані положення законів, з огляду на принцип системності законодавства, доцільно було б включити безпосередньо в текст Прикінцевих положень ЦПК України.

В цілому ж, для забезпечення системності цивільного процесуального законодавства, з точки зору забезпечення ефективності

правового регулювання порядку здійснення цивільного судочинства, за прикладом Цивільного кодексу України (абзац четвертий частини другої статті 4), доцільно встановити в ЦПК України правило про те, що зміни до цього Кодексу можуть вноситися виключно законами про внесення змін до ЦПК України, в тому числі шляхом включення в текст Кодексу прямого посилання на інші закони України, що визначають особливості розгляду окремих категорій справ.

Література:

1. Білоусов Ю. В. Стратегія модернізації процесуального законодавства України. *Університетські наукові записки*. 2016. № 58. С. 48–57. URL: <https://old.univer.km.ua/visnyk/1531.pdf>.
2. Мінченко Р. М. Юридична техніка внесення змін до цивільного процесуального законодавства України. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 196–204. URL: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-22>.
3. Дзейко Ж. О. Законодавча техніка в Україні (теоретико-історичне дослідження): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.01. 2011. 39 с.
4. Венгер В. Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни: парламентський практичний вимір. *Право України*. 2023. № 1. С. 76–93. URL: <https://doi.org/10.33498/louu-2023-01-076>.
5. Систематизація законодавства України як важлива складова правотворчої діяльності в умовах євроінтеграції: збірник наукових праць / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської. Київ: Алерта, 2024. 248 с. URL: <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Systematyzatsiya-zakonodavstva.pdf>.
6. Климчук Т. Принципи законотворчої діяльності. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 63–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2013_2_15.
7. Риндюк В. І. Системність як властивість змісту законодавства. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 45–51. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.1.7>.
8. Феннич В. П. Система джерел цивільного процесуального права та місце в ній судового прецедента. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 3. С. 72–81. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.13>.

ДИРЕКТИВА ЄС 2024/1226 ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ: ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Кузнецов В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

З моменту початку росією агресії проти України, а саме з 2014 року Європейський Союз (ЄС) активно виступає за суворі санкції проти росії. Європарламент в резолюції від 1 березня 2022 р. про російську агресію проти України (2022/2564(RSP)) безумовно засудив безпідставну агресію росії проти України і висловив вимогу запровадити ширші санкції й ефективніше їх реалізовувати. За цей період ЄС запровадив 3 санкційні режими у відповідь на агресію росії [14], які передбачають вже 16 пакетів економічних та індивідуальних санкцій [3].

Разом з тим неефективність режиму санкцій через порушення чи обхід таких обмежень цілком може нівелювати зусилля, спрямовані на їх застосування та заподіяти шкоду національним інтересам України [13, с. 120–122]. Про це свідчать й слова головного дипломата ЄС Ж. Борреля, який у 2023 році зауважив, що ЄС майже вичерпав санкції проти росії та зосередиться на питанні протидії обходу санкцій [15, с. 7]. Для цього Рада ЄС вирішила активувати обов'язок держав-членів щодо узгодження національного законодавства з Директивою ЄС [12, с. 64]. Зважаючи на винятковий характер генезису «санкційної злочинності» після початку агресії росії проти України, Рада ЄС 28 листопада 2022 р. ухвалила рішення щодо віднесення порушення санкцій ЄС до сфери злочинів, які відповідають критеріям, зазначеним у ст. 83 (1) Договору про функціонування ЄС [9, с. 5–6]. Як відомо, відповідно до ст. 83 Договору про функціонування ЄС, Європейський Парламент та Рада ЄС за допомогою директив можуть встановлювати мінімальні правила щодо визначення кримінальних злочинів та санкцій у сфері особливо тяжкої злочинності транскордонного змісту.

Наступним кроком стало ухвалення 12 березня 2024 р. Європейським Парламентом резолюції «Визначення кримінальних правопорушень і покарань за порушення обмежувальних заходів Союзу», яку 12 квітня погодила Рада ЄС [2], а 24 квітня 2024 р. остаточно підписали Голова Європейського Парламенту та Голова

Європейської ради [1]. Важливо знати, що цей документ набрав чинності 19 травня 2025 р., а країни-члени ЄС до 20 травня 2025 р. повинні включити положення вказаної Директиви 2024/1226 (Директива) у своє національне законодавство. При цьому слід пам'ятати, що стаття 83 Договору про функціонування ЄС передбачає лише «мінімальний метод гармонізації»: держави-члени можуть зберігати або запроваджувати суворіше законодавство, тобто криміналізувати поведінку, не передбачену Директивою, або передбачати суворіші покарання [9, с. 5–6].

До порушень заборон та обов'язків, які є обмежувальним заходом ЄС чи викладені в національному законодавстві, що імплементує санкції ЄС, Директива в ст. 3 відносить такі умисні дії: надання засобів та економічних активів для (чи в інтересах) підсанкційного суб'єкта; ухилення від блокування (заморожування) таких засобів та економічних активів, які належать чи контролюються підсанкційними суб'єктами; надання можливості в'їзду підсанкційній особі на територію держави-члена або її транзиту територією держави-члена; здійснення операцій з третіми країнами, заборонених або обмежених обмежувальними заходами ЄС; торгівля, імпорт, експорт, продаж, купівля, передача, транзит або транспортування товарів, а також надання послуг посередника, технічна допомога та інші послуги, пов'язані із цими товарами (передбачена відповідальність як за умисні, так і необережні («тяжка недбалість») операції з товарами військового призначення, які зазначені в Загальному військовому списку ЄС від 20 лютого 2023 р. або перераховані в Додатках I та IV до Регламенту ЄС № 2021/821 Європейського парламенту та Ради); секторальні економічні та фінансові заходи з надання фінансових послуг або здійснення фінансової діяльності (фінансування та фінансова допомога, надання інвестицій та інвестиційних послуг, надання криптоактивів і гаманців та ін.); секторальні економічні та фінансові заходи щодо надання послуг, відмінних від фінансових (такі послуги включають, але не обмежуються наданням юридичних консультаційних послуг, трастових послуг, послуг щодо зв'язків з громадськістю, бухгалтерського обліку, аудиту, бухгалтерських та податкових консультацій, бізнес- та управлінського консалтингу, IT-консалтингу, мовлення, архітектурних та інженерних послуг) [1].

Обхід обмежувальних заходів ЄС також є кримінально караною поведінкою і може бути вчинений шляхом: використання, надання третій стороні або іншого розпорядження підсанкційними суб'єктами коштів або економічних ресурсів, які прямо або побічно належать, утримуються або контролюються зазначеними суб'єктами, з метою приховування цих коштів або економічних ресурсів; надання неправдивої або такої, що вводить в оману, інформації, з метою приховування того, що підсанкційні суб'єкти є кінцевими власниками

або бенефіціарами активів або економічних ресурсів, які підпадають під обмежувальні заходи Союзу; невиконання обов'язку щодо подання звітів компетентним адміністративним органам про активи в межах юрисдикції держави-члена, якими він володіє чи які контролює; невиконання обов'язку фахівцями щодо надання компетентним органам отриманої під час виконання професійних обов'язків інформації про порушення обмежувальних заходів ЄС під час надання юридичних, фінансових та торговельних послуг [1].

Директива передбачає також обов'язкове врахування обтяжуючих та пом'якшуючих обставин, до того ж тією мірою, якою ці обставини не є складовими елементів порушень. До обтяжуючих обставин ст. 8 Директиви відносить вчинення правопорушення: організованою групою; з використанням недійсних чи підроблених документів; службовою особою або іншою особою, яка виконує публічну функцію з порушенням службових обов'язків; професійним надавачем послуг з порушенням професійних обов'язків; що призвело до отримання суттєвих фінансових вигод або уникнення значних витрат; у поєднанні зі знищенням доказів або залякуванням свідків чи скаржників; особою, яка раніше була засуджена за правопорушення, передбачені в статтях 3, 4 Директиви [1]. До пом'якшуючих обставин ст. 9 Директиви відносить ситуації, коли правопорушник надає компетентним органам інформацію, яку вони інакше не змогли б отримати, допомагаючи їм ідентифікувати або притягнути до відповідальності інших порушників; надає компетентним органам інформацію, яку вони інакше не змогли б отримати, допомагаючи їм знайти докази [1].

Важливо пам'ятати, що вказана Директива ЄС не стала новітнім інструментом щодо протидії порушенням санкційного режиму. Законодавство більшості країн-членів ЄС, а також інших зарубіжних держав (Сполучених Штатів Америки, Канади, Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, Швейцарської Конфедерації, Японії та ін.) вже раніше визнало порушення та/чи обхід санкцій кримінально протиправним діянням [10]. За словами заступниці міністра юстиції України Інни Богатих, незважаючи на сувору кримінальну відповідальність в зарубіжних країнах, загальна превенція погано працює і про це свідчать кримінальні справи за порушення чи обхід санкцій: у Німеччині зареєстровано майже 2000 таких протиправних фактів, у Фінляндії – 909, у Великій Британії – 706, у Латвії – 310, у Нідерландах – 192 [4].

Такий зарубіжний досвід протидії порушенням чи обходу санкцій, зважаючи на прагнення України стати повноправним країною-членом ЄС, потребує негайної імплементації в національне законодавство.

Проведене дослідження норм Кримінального кодексу (КК) України дозволило зробити висновок про відсутність спеціальної норми, яка б передбачала відповідальність за порушення чи обхід санкцій. Однак,

можна погодитися з думкою М. Рубашенко та А. Климосюк, що чинні кримінально-правові заборони частково можуть бути застосовані за порушення чи обхід санкцій (статті 111-1, 111-2, 364, 366, 367 КК України), хоча і вони не забезпечують повну і точну відповідальність за такі діяння [12, с. 206].

Сьогодні можемо констатувати такий факт – правотворча діяльність щодо вказаного предмета дослідження знаходиться на другій стадії: відбувається обговорення проекта нормативно-правового акта [9, 12, 13, 15]. Наразі було підготовлено чотири законопроекти щодо запровадження відповідальності за порушення санкційного режиму (№ 4002 від 1 вересня 2020 р., № 5193 від 2 березня 2021 р., № 8384 від 25 січня 2023 р., № 12406 від 14 січня 2025 р.), які досі не отримали відповідну реалізацію в українському парламенті.

Зазначені законопроекти отримали ряд зауважень від Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України [5–8]. Узагальнюючи ці зауваження, доцільно сформулювати найбільш типові: встановлення кримінально-правових заборон насамперед повинно передбачати наявність чітких та повних обмежень у регулятивному санкційному законодавстві; дуалістичність при визначенні родового об'єкта складу кримінального правопорушення; неточно визначені ознаки об'єктивної сторони та суб'єкт складу кримінального правопорушення; не відповідні характеру та ступеню суспільної небезпеки діяння окремі санкції; встановлення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю не відповідає загальним положенням застосування такого покарання; в одних проектах відсутня заохочувальна кримінально-правова норма (№ 4002, № 8384), в інших – невдала конструкція заохочувальних кримінально-правових норм (№ 5193, № 12406). До вказаних недоліків можна додати наступні: якщо пригадати положення Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX, то вказані законопроекти не передбачили концепцію відповідного проекту нормативно-правового акта (ст. 27); пояснювальні записки до законопроектів не містять усіх показників оцінки впливу проекту нормативно-правового акта (ст. 30) [11].

Аналіз вказаних законопроектів також дозволяє зробити попередній висновок про більш вдалу модель відповідної кримінально-правової статті, яка передбачена в проекті № 12406 від 14 січня 2025 р. Наявність численних зауважень фахівців до цих законопроектів свідчить про їх певну недосконалість, а подібність таких зауважень, на нашу думку, потребує узагальнення для вироблення певного алгоритму комплексного та повного їх усунення.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що, оскільки Україна має статус кандидата на вступ до ЄС, тому кримінальне законодавство

потрібно невідкладно адаптувати до вимог вказаної Директиви (за основу пропонуємо взяти проєкт № 12406 від 14 січня 2025 р.), що є однією з умов вступу до ЄС.

Література:

1. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32024L1226&qid=1738829383792>.

2. European Parliament legislative resolution of 12 March 2024 on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures (COM(2022)0684 – C9-0401/2022 – 2022/0398(COD)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52024AP0125>.

3. Three years of Russia's full-scale invasion and war of aggression against Ukraine: EU adopts its 16th package of economic and individual measures. Council of the EU. 24.02.2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/02/24/three-years-of-russia-s-full-scale-invasion-and-war-of-aggression-against-ukraine-eu-adopts-its-16th-package-of-economic-and-individual-measures/?utm_source=brevio&utm_campaign=AUTOMATED%20-%20Alert%20-%20Newsletter&utm_medium=email&utm_id=3318.

4. Богатих І. Криміналізація відповідальності за обхід санкцій: український та іноземний досвід. *VII Міжнародний кримінально-правовий форум. Сесія 1 Реалії воєнного часу*. м. Київ, 11 лютого 2025 р. URL: <https://www.youtube.com/live/y0Jgmr6yK0U>.

5. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за порушення вимог санкційного режиму, діючого на захист національної безпеки і територіальної цілісності України» від 29 вересня 2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69769.

6. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції» від 2 червня 2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71293.

7. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України

та інших законів щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції» від 31 січня 2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/f9974ac6-45e9-4fb9-9192-0c99039c7155>.

8. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України і Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про санкції» щодо встановлення відповідальності за порушення спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 12 лютого 2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/f9974ac6-45e9-4fb9-9192-0c99039c7155>.

9. Климосьюк А., Рубашенко М. Директива ЄС про криміналізацію порушення санкцій: Огляд та рекомендації для України. Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей», 2024. 27 с.

10. Про внесення змін до Кримінального кодексу України і Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про санкції» щодо встановлення відповідальності за порушення спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Пояснювальна записка до проєкту Закону України від 14 січня 2025 р. № 12406. URL: <https://itd.rada.gov.ua/443afab7-63b7-4426-be2d-6484b7a5080f>.

11. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 202 р. № 3354-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20/conv#n38>.

12. Рубашенко М. А. Криміналізація порушення обмежувальних заходів (санкцій) в Україні: фактори і цілі. *Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу: фундаментальність, трансдисциплінарність і ноонауковість убезпечення*: матеріали VIII міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2024 р.) / [редкол.: Л.М. Демидова (голов. ред.), Ю.А. Пономаренко, С.О. Харитонов та ін.]; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 280 с.

13. Рубашенко М. А., Климосьюк А. С. Перспектива криміналізації порушення законодавства про санкції в країні. *Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування*. 2024. № 1. 115–131. doi.org/10.61417/2786–7900.2024.3.

14. Санкції проти РФ. Міністерство закордонних справ України. 9 січня 2025 р. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf>.

15. Хутор Т., Климосьюк А., Рябченко Т., Карнаух Б. Огляд стану притягнення до відповідальності за обхід санкцій: сучасний стан та перспективи. Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей». 2023. 28 с. URL: https://confiscation.com.ua/analytics/oglyad_stanu_prytyagnennya_do_vidpovidalnosti_za_obhid_sankcij_suchasnyj_stan_ta_perspektyvy/.

ЗАКОНОГРАФІЯ В ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ

Митрофанов І. І.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

У сучасних реаліях проведення правової, в тому числі судової, реформи, яка пов'язана з появою нових інтерацій між різноманітними суб'єктами суспільних відносин, більшість із яких має бути врегульована нормами права, реалізація багатогранних функцій держави здебільшого залежить від зміцнення фундаменту наукового забезпечення багатоманітних видів юридичної діяльності. Об'єктивною необхідністю сьогодення є як правове регулювання цілої низки суспільних відносин (майнових, фінансових, податкових тощо), так і всебічного прогнозування, спрямованого на ухвалення правильних рішень, здатних призвести до позитивних результатів. При цьому особливе місце посідає вивчення, вичерпний аналіз правових відносин, пов'язаних зі здійсненням правотворчого процесу (законотворчості). Природно, що останній вимагає як наукового осмислення, так і методологічного оснащення.

Створення законів є складною та відповідальною роботою, яка вимагає від людини не тільки глибоких знань, але й високого ступеня відповідальності. Адже від якості цих законів залежить життя всього соціуму. На жаль, іноді й ті, хто займається нормотворчістю (правотворчістю), можуть припускатися помилок. Але, на відміну від пересічених громадян, помилки державних службовців, відповідальних за створення законів, можуть мати серйозні наслідки для всього суспільства. Тому так важливо, щоб ці люди були справжніми професіоналами своєї справи, мали не тільки знання, але й людську мудрість, уміли передбачити наслідки своїх рішень. Тільки тоді ми можемо бути впевнені в тому, що наші закони будуть слухними й ефективними.

Юридична наука не розвивається динамічно, й її досягнення, нехай і не повсюдно, впливають на розвиток юриспруденції. Наука не є універсальним інструментом вирішення всіх проблем, це скоріше система ідей і поглядів, які допомагають розв'язувати проблеми, що виникають в соціумі. Розвиток сучасної науки відбувається за двома основними напрямками: 1) спостерігається інтеграція наук, тобто їхнє об'єднання й укрупнення (наприклад, відбувається зближення таких

гуманітарних наук, як психологія і юриспруденція, що призводить до появи юридичної психології, а також юриспруденції й інформатики); 2) поряд з інтеграцією в юридичній науці спостерігається її розрізнення. Поділ наукових знань у цій сфері пов'язаний з появою нових структурних, функціональних, економічних, соціальних і інших зв'язків між суб'єктами суспільних відносин. Ці тенденції пояснюються потребою в глобальній зміні правового регулювання широкого кола приватних і публічних суспільних відносин. Сучасна держава, як складний механізм керування суспільством, потребує ефективніших елементів соціального впливу у формі правового регулювання. Особлива роль у системі нормативного регулювання суспільних відносин належить таким правовим засобам, як норми права, нормативні акти, правові відносини, акти застосування права, реальне вдосконалювання яких неможливо без наукового осмислення.

У цьому контексті важливо брати до уваги різні правові концепції, такі як: 1) теорія природнього права: її ідеї знайшли фіксацію в Конституції України 1996 року; 2) соціологічна юриспруденція: підкреслює, що норми права здебільшого виникають із суспільних відносин; 3) нормативізм: увів поняття юридичної сили та класифікацію нормативних актів на закони та підзаконні акти; 4) історична школа права: указує на необхідність врахування «духу» та настроїв народу при створенні законів; 5) психологічна теорія права: звертає увагу на вплив психологічних особливостей людей, включаючи правотворців, на їхню поведінку та діяльність; 6) теологічна теорія права: підкреслює важливість обліку релігійних переконань громадян, особливо в багатоконфесійному українському соціумі тощо. Однак, важливо відзначити, що законодавець не повинен віддавати перевагу якійсь одній теорії або напряму, ігноруючи інші. Необхідно підходити до вирішення проблем комплексно, враховуючи всі точки зору, тільки тоді можна буде прийняти обґрунтоване й ефективне рішення.

Розрізнення наукового знання в сучасних умовах обумовлено таким: а) ускладненням соціальної структури та виникненням нових суспільних відносин; б) потребою в їхньому (нових суспільних відносин) науковому осмисленні. Цей процес уміщує класифікацію та систематизацію компонентів дослідження, розроблення методологічного апарата, виведення узагальнень та закономірностей. Результатом цієї діяльності є формування як самостійних теоретичних напрямів, так і прикладних наук, які конкретизують наукове знання в межах загальної теорії права та держави, кримінального права, криміналістики й інших галузей. Це, у свою чергу, сприяє розширенню предмета дослідження та стимулює подальший розвиток науки.

Незадовільний стан правової системи вказує на гостру необхідність її реформування. Ефективне виконання цього завдання можливо лише за умови значного підвищення правової грамотності державних службовців і законодавців. Для досягнення цієї мети пропонується ввести обов'язковий курс «Законографія» (правографія – lawography is the science of writing legal norms) у всіх закладах вищої юридичної освіти і програмах підвищення кваліфікації держслужбовців. Це дозволить правотворцям опиратися на фундаментальні принципи правотворчості, опанувати методиками розроблення й ухвалення різних видів нормативних документів, а також дотримуватись вимог до їхнього змісту та форми. Систематичне та планомірне підготовлення державних службовців, засноване на перевірених методиках і програмах, є необхідною умовою для забезпечення професіоналізму в цій сфері.

Актуальність виділення науки «законографії» очевидна, оскільки в багатьох закладах вищої освіти виклаються курси, спрямовані на підвищення нормотворчої кваліфікації студентів: «Законотворчість і нормотворчий процес в Україні» (в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника), «Нормотворчість та законодавча техніка» (в Донецькому державному університеті внутрішніх справ), «Нормотворчий процес та правозастосування» (в національному університеті «Запорізька політехніка»), «Нормотворчий процес» (в Київському університеті імені Бориса Грінченка). До того ж для вищої юридичної освіти діють Стандарти вищої освіти за спеціальністю 081 Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України (МОН) від 20.07.2022 р. № 644 зі змінами, внесеними Наказом МОН від 20.03.2023 р. № 307) і для другого (магістерського) рівня вищої освіти (Наказ МОН від 20.07.2022 р. № 643 зі змінами, внесеними Наказом МОН від 20.03.2023 р. № 308). У цих Стандартах для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти як результат навчання передбачено підготовлення проектів необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку, зробленого в різних правничих ситуаціях, а для другого (магістерського) рівня вищої освіти – вміння брати продуктивну участь в розробленні проектів нормативно-правових актів. Випускники магістратури, крім того, повинні вміти обґрунтовувати потребу в прийнятті таких актів і прогнозувати їх вплив на соціум.

Навчальний план, розроблений закладом вищої освіти на основі освітньої програми, є документом, який визначає всі аспекти навчання, що забезпечують досягнення здобувачем вищої освіти необхідних результатів навчання. План містить інформацію про перелік і обсяг навчальних дисциплін у кредитах Європейської кредитно трансферно-

накопичувальної системи (ЄКТС), їх логічну послідовність, форми організації навчання, види та кількість навчальних занять, графік навчання, форми поточного та підсумкового контролю. Це пояснюється тим, що проблематика теорії нормотворчості виходить за межі загального курсу із теорії права та держави, що обумовлює потребу в створенні окремої науки – законографії (правографії). Остання посяде важливе місце в системі юридичних наук, забезпечуючи теоретичну основу для практичної діяльності із створення якісних нормативних документів.

Загальна теорія права та держави повинна бути не системою абстрактних категорій, а незамінним помічником для ухвалення конкретних правових рішень. У цьому зв'язку підвищується цінності та значущість практичних рішень, які опираються саме на наукові знання теоретичних матриць, певних абстрактних конструкцій, сучасних правил і методик підготовки нормативних документів, що відповідають потребам правничого життя.

Таким чином, можна із упевненістю стверджувати про необхідність уведення в освітні програми закладів вищої юридичної освіти й юридичних факультетів курсу із законографії. Цей курс, що носить прикладний і допоміжний характер стосовно загальної теорії права та держави, покликаний підготовлювати висококваліфікованих фахівців в галузі правотворчості. Мова йде про правотворців, здатних розробляти проекти нормативних актів і договорів, коректно вибирати форму нормативного акту, грамотно його структурувати, уникаючи протиріч і забезпечуючи відповідність міжнародним стандартам в сфері прав людини, українському законодавству. Важливо, щоб форма та зміст нормативних актів перебували в гармонії, а правила та засоби юридичної техніки не порушувалися. Ефективне виконання цих завдань можливо лише за наявності теоретично обґрунтованої галузі наукового знання, такої як законографія. Ще Платон указував на те, що «із усіх наук найбільше вдосконалює людину, яка ними займається, є наука про закони; принаймні, так мабуть, якщо правильні її положення...».

Предметом вивчення даної науки повинно стати всебічне дослідження проблем і способів підготовки нормативних актів, включаючи засоби юридичної техніки. Правотворчість є формою державної діяльності, мета якої – створення, доповнення та скасування норм права. У нормотворчому процесі беруть участь не тільки державні органи, але й органи місцевого самоврядування, а також різні установи й організації. При цьому основна функція правотворчості – створення нормативних актів, у той час як інші функції, такі як скасування або зміна чинних норм права, є допоміжними. Цілком ясно, що теорія

правотворчості вже не відповідає актуальним потребам і потребує самостійного оформлення. Використовуючи філософську термінологію, можна сказати, що там, де закінчується «загальне», починається «конкретне», тобто спеціальна наука – законографія.

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН ДО СТАНДАРТІВ ЄС

Нікіфоренко В. С.

*доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України, генерал-майор,
перший заступник Голови Державної прикордонної служби України
м. Київ, Україна*

У сьогоднішніх непростих для України умовах боротьби за незалежність та відстоювання загальноєвропейських цінностей, євроінтеграція залишається серед головних і незмінних зовнішньополітичних пріоритетів держави.

Відновлення її територіальної цілісності в межах міжнародно визнаного державного кордону та ефективно законодавче врегулювання усіх процесів, що відбуваються в цих межах, безумовно, є запорукою успішної інтеграції до ЄС.

Державна прикордонна служба активно працює над адаптацією прикордонного законодавства і запровадженням європейських стандартів у сферу управління державними кордонами, що стосуються кожного, хто подорожує.

З огляду на зазначене, хотів би коротко окреслити поточний стан роботи, а також розкрити основні досягнення у цій сфері.

Результат проведеного скринінгу понад 300-та актів права ЄС показав, що наразі повністю імплементовано два акта ЄС. Зокрема, врегульовано питання щодо:

- посилення відповідальності за сприяння незаконному перетинанню державного кордону (*Директива 2002/90*);
- невизнання паспортних документів, виданих на окупованих росією територіях Грузії та України (*Директива 2022/2512*);

Решта актів ЄС впроваджені частково або підлягають повній імплементатії. Передусім варто відзначити, що українське законодавство з питань прикордонного контролю поступово наближається до європейських вимог, зокрема:

- визначено процедури для перевірки осіб, транспортних засобів і вантажів, які перетинають державний кордон;
- врегульовано безпекові питання з охорони державного кордону, протидії нелегальної міграції та контрабанді;
- виписано права та обов'язки прикордонників, порядки їх взаємодії з іншими державними органами та контрольними службами на кордоні;
- впроваджено сучасні технології для контролю та обробки інформації, тощо.

На жаль, досі залишаються неімplementованими норми, пов'язані з використанням Державною прикордонною службою інформаційних систем ЄС (*SIS, VIS, EES, ETIAS*), положення щодо умов в'їзду-виїзду осіб, що користуються правом на вільне пересування в ЄС, та «громадян третіх держав», а також вимоги щодо термінів дійсності документів осіб, які подорожують в Україну.

Наступні кроки мають спрямовуватися на забезпечення безпечного і вільного пересування осіб в пунктах пропуску через державний кордон. З цією метою працюємо над покращенням взаємодії з питань безпеки, інформаційного обміну та спільних заходів щодо протидії нелегальній міграції.

Ще один блок питань, що частково врегульований на національному рівні та є надзвичайно важливим і необхідним для забезпечення прикордонної безпеки держави, стосується проблеми використання даних про пасажирів для запобігання тероризму та тяжким злочинам (*реалізація положень Директиви 2016/681*), а також іншої інформації про пасажирів (*Директива 2004/82*).

Повна імplementація цих директивних вимог потребує схвалення розробленого нами *проекту Закону України «Про обробку попередніх даних реєстрації особи»*, що визначатиме механізм роботи з API та PNR даними про подорожуючих (збір даних, їх обробку, захист, зберігання, а також співпрацю в цій сфері).

Також частково врегульовані українським законодавством положення Директиви ЄС 2001/51 щодо відповідальності транспортних операторів. Зокрема, йдеться про авіакомпанії або автобусних перевізників, які не перевірили наявність у пасажирів дійсних документів, необхідних для в'їзду в Україну.

Однак *Законом України «Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень»* не передбачена максимальна межа штрафу, що може бути застосовано до порушників законодавства, на рівні, передбаченому зазначеною мною європейською Директивою. Законопроект № 12248 ці зміни передбачає, але наразі ще не розглянутий.

Поступово адаптується національне законодавство до європейських стандартів і критеріїв оцінки ефективності заходів з інтегрованого управління кордонами (ГУК). Нами врегульовано такі основні аспекти:

- визначено показники, за якими оцінюється виконання завдань прикордонної служби, митних органів і інших структур, що займаються управлінням кордонами

- запроваджено систему моніторингу, збору даних і звітності, що дозволяє контролювати і аналізувати результати діяльності органів, відповідальних за виконання завдань ГУК;

- оцінка управлінських практик, що допомагає виявити слабкі місця в управлінні кордонами та дозволяє удосконалювати процедури, технології і підходи до здійснення контролю;

- стимулювання співпраці між різними державними структурами, місцевими органами влади та міжнародними партнерами у сфері управління кордонами.

Вагомим здобутком є законодавче врегулювання ГУК, як окремого напрямку стратегічного планування в системі національної безпеки держави та закріплення на рівні закону вимог, затверджених Регламентами 2019/1896 та 2022/922.

Загалом у прикордонній сфері існує достатня кількість регламентів і директив ЄС, що потребують імплементації. Однак, з огляду на те, що регламенти є прямо застосовними у національних правових системах держав-членів ЄС, вбачається за важливе визначити інституційну спроможність щодо їх застосування одразу після набуття Україною членства. Варто на законодавчому рівні визначити Державну прикордонну службу як головний орган, що відповідатиме за реалізацію згаданих питань, а також низки інших, викладених в актах ЄС, в таких питаннях як:

- європейська політика щодо управління кордонами;

- оперативна взаємодія з європейською агенцією FRONTEX;

- адміністрування ІТ-систем ЄС у сфері управління кордонами.

Таким чином, сфера управління державним кордоном України є одним з пріоритетних напрямів державної політики. Тому ми докладаємо максимум зусиль, щоб вона відповідала європейським стандартам, враховуючи національні особливості, гарантування безпеки державного кордону, забезпечення вільного пересування громадян та сприяння міжнародному транскордонному співробітництву.

СИСТЕМНІСТЬ ЯК КОНСТИТУТИВНА ОЗНАКА ВІЙСЬКОВОГО СЛУЖБОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Проневич О. С.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Системність є об'єктивною властивістю позитивного права, органічним маркером його організованості, раціональним імперативом забезпечення регулятивного державно-владного впливу на поведінку суб'єктів суспільних відносин. У фаховому дискурсі розмежовується системність права (сукупність правових норм, що характеризується стійкою єдністю та узгодженістю, внутрішніми зв'язками-відносинами, диференціацією, інтегрованістю в інститути/підгалузі/галузі як самостійні структурні об'єднання) та системність законодавства (конгломерат нормативно-правових актів, що характеризується об'єктивною зумовленістю національними традиціями та іншими соціальними чинниками, націленістю на впорядкування певної сфери суспільних відносин, зв'язаністю соціально акцептованими цінностями та принципами, цілісністю, внутрішньою узгодженістю, текстуалізацією норм права, понятійною єдністю, структурованістю, динамічністю, ієрархічністю).

Аксіоматично, що законодавство є однією з форм зовнішнього виразу права, цілісною множиною взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів. Конституційний Суд України констатував, що поняття «законодавство» охоплює закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України [1]. Системність законодавства має горизонтальний/галузевий та вертикальний виміри, що об'єктивно зумовлено системністю права та ієрархічністю органів публічної влади як суб'єктів правотворчої діяльності (принагідно наголосимо, що згідно з частиною 2 статті 4 Закону України «Про правотворчу діяльність» до суб'єктів правотворчої діяльності у тому числі належать Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, міністерства, «інші органи державної влади, які згідно із законом здійснюють від

імені держави правотворчу діяльність та юрисдикція яких поширюється на територію України» [2]. Системність законодавства ґрунтується на ієрархії нормативно-правових актів, тобто їх формальному розмежуванні залежно від юридичної сили, компетенції та територіальної юрисдикції суб'єктів правотворчої діяльності [3, с. 47]. Загалом системність законодавства полягає у впорядкуванні масиву нормативно-правових актів за визначеною ознакою-критерієм та забезпеченні комплексного правового регулювання певних видів суспільних відносин.

Одним із висхідних публічно-правових трендів в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України є ревізія вітчизняного військового службового законодавства як сукупності нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти проходження військової служби як державної служби особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. Примітно, що військове службове законодавство має дуалістичну правову природу, оскільки водночас є складовою військового законодавства як комплексного соціально-правового феномену та службового законодавства, що також охоплює нормативно-правові акти про цивільну державну службу, службу в правоохоронних органах та патронатну службу. Відповідно до частини 6 статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачено такі види військової служби: базову військову службу; військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період; військову службу за контрактом осіб рядового складу; військову службу за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; військову службу (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, а також закладів фахової передвищої військової освіти; військову службу за контрактом осіб офіцерського складу; військову службу за призовом осіб офіцерського складу; військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період [4].

Військове службове законодавство має вертикальну/ієрархічну будову, зумовлену існуванням кластеру нормативно-правових актів різної юридичної сили. Військово-службові правовідносини регламентуються Конституцією України (згідно зі статтею 65 Конституції України захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України, а проходження громадянами військової служби здійснюється відповідно до закону [5]), титульним Законом України «Про військовий обов'язок і військову

службу», Дисциплінарним статутом Збройних Сил України (затверджений Законом України від 24 березня 1999 р. № 551-XIV), Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України (затверджений Законом України від 24 березня 1999 р. № 548-XIV), указами Президента України («Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» від 10 грудня 2008 р. № 1153/2008, «Про Положення про проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства» від 10 червня 2016 р. № 248/2016, «Про звільнення в запас військовослужбовців строкової військової служби» від 7 березня 2024 р. № 149/2024 тощо), постановами Кабінету Міністрів України («Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів» від 30 грудня 2022 р. № 1487, «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» від 16 травня 2024 р. № 560 тощо), наказами Міністерства оборони України як головного органу в системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час й особливий період («Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України» від 14 серпня 2008 р. № 402, «Про військовий квиток осіб рядового, сержантського і старшинського складу» від 10 квітня 2017 р. № 206 тощо), актами інших адміністративних органів.

Принагідно зауважимо, що окреслилася тенденція уніфікації правових засад проходження військової служби шляхом поширення дії деяких нормативно-правових актів на військовослужбовців окремих складових сил оборони та безпеки. Так, дія Дисциплінарного статуту Збройних Сил України та Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України також поширюється на військовослужбовців Служби зовнішньої розвідки України, Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями. Згідно з пунктом 3 указу Президента України від 10 грудня 2008 р. № 1153/2008 дія Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України поширюється на «військовослужбовців Національної гвардії України та Державної спеціальної служби транспорту» [6].

Водночас зберігається традиція децентралізованого правового регулювання проходження військової служби в окремих мілітарних формаціях (Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби безпеки України (затверджено указом Президента України від 27 грудня 2007 р. № 1262/2007), Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України (затверджено указом Президента України від 29 грудня 2009 р. № 1115/2099), Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби зовнішньої розвідки України (затверджено указом Президента України від 30 грудня 2021 р. № 690/2021) тощо.

Міністерство оборони України констатувало «недосконалість нормативно-правових актів у сфері проходження військової служби усіма категоріями військовослужбовців, соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей» [7]. Колізійність та дисперсність військового службового права зумовлює необхідність розроблення Кодексу військової служби у контексті імплементації положень Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року, що передбачає вжиття заходів з метою створення цілісної системи залучення, підготовки, навчання, ефективного застосування та утримання людського капіталу відповідно до потреб сил оборони в умовах воєнного стану, у післявоєнний період та в мирний час [7]. Наразі визнана необхідність врегулювання у Кодексі військової служби таких пріоритетних питань: чіткої артикуляції та легалізації основ проходження військової служби; впорядкування військового обліку та підготовки до військової служби; визначення правового алгоритму направлення для проходження базової військової служби; запровадження інноваційних засобів залучення на військову службу; комплексного унормування проходження військової служби та служби у військовому резерві; визначення правових засад виконання військового обов'язку в запасі; забезпечення належного рівня правового та соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей [8].

Фахівці наголошують на важливості формування військової кадрової політики на іманентних збройним силам держав-членів НАТО принципах і підходах, запровадження системи управління кар'єрою військовослужбовців за військовим званням, розвитку професійного сержантського складу, запровадження добросовісного підбору і розстановки, присвоєння чергових військових звань та призначення на посади військовослужбовців, уточнення повноважень командирів щодо прийняття кадрових рішень, забезпечення гендерної рівності, розбудови заснованої на ієрархії військових звань системи грошового забезпечення, інституціоналізації рекрутингу як інноваційного

інструменту комплектування складових сил оборони, імплементації натівської системи кадрового менеджменту, розвитку корпоративної культури на засадах поваги людської гідності і конструктивної взаємодії, імплементації євроатлантичних стандартів підготовки офіцерського та сержантського складу.

Резюмуючи, зазначимо, що системність є конститутивною ознакою військового службового законодавства як сукупності нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти військової служби. Дослідження системності військового службового законодавства сприяє з'ясуванню рівня його впорядкованості, виявленню існуючих законодавчих лагун. Перспектива новелізації вітчизняного військового службового законодавства полягає в розробленні уніфікованого Кодексу військової служби, ґрунтованого на концепції управління людськими ресурсами та євроатлантичних принципах верховенства права, людиноцентричності, справедливості, доброчесності, меритократичності, раціональності, транспарентності, відповідальності.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство» від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98/ed19980709/find?text=%E7%E0%EA%EE%ED%EE%E4%E0%E2%F1%F2%E2%EE#Text>.

2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

3. Риндюк В. І. Системність як властивість змісту законодавства. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 45–51.

4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: указ Президента України від 10 грудня 2008 р. № 1153/2008. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text>.

7. Про затвердження Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року: наказ Міністерства оборони України від 2 вересня 2024 р.

№ 16/320-сп. URL: https://www.mil.gov.ua/content/public_discussion/03_09_2024_proiekt_nakazu.pdf.

8. Шинко А. Кодекс військової служби – основний закон з усіх військових питань. Ukrainian Military Pages. 5 вересня 2024 року. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2024/09/kodeks-skuzhby.html>.

АДАПТАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТА НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ УКРАЇНИ В СФЕРІ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДО ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Смерницький Д. В.

*доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
спеціальних технічних засобів
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Тригубенко М. В.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник науково-організаційного відділу
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Важливою складовою євроінтеграції є забезпечення відповідності продукції, яка виготовляється в Україні, європейським вимогам з безпечності її для людини та навколишнього середовища, а у разі організації виробництва у європейських країнах, також, відповідність з безпечності самого виробництва. Це забезпечує безперешкодне потрапляння української продукції на європейський ринок, зміцнює наші економічні зв'язки, сприяє наповненню бюджету країни, розвитку бізнесу тощо. Крім того, враховуючи умови повномасштабної агресії росії проти України, забезпечує прискорення переміщення виробництв технічних засобів критичної інфраструктури з тимчасово окупованих територій за кордон. Реалії зазначених сучасних умов вимагають ефективного переміщення виробництв у найкоротші терміни та їх швидкого відновлення на іншому місці.

Зазначені вимоги встановлюються у нормативно-правових документах – технічних регламентах та нормативних документах – стандартах, технічних умовах, кодексах усталеної практики.

Досліджуючи питання адаптації нормативно-правових та нормативних документів України в сфері технічного регулювання до вимог Європейського Союзу, зазначимо, що технічне регулювання у відповідності до Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» – це правове регулювання відносин у сфері визначення та виконання обов'язкових вимог до характеристик продукції або пов'язаних з ними процесів та методів виробництва, а також перевірки їх додержання шляхом оцінки відповідності та/або державного ринкового нагляду і контролю нехарчової продукції чи інших видів державного нагляду (контролю).

Технічний регламент – це нормативно-правовий акт, в якому визначено характеристики продукції або пов'язані з ними процеси та методи виробництва, включаючи відповідні адміністративні положення, додержання яких є обов'язковим. Він може також включати або виключно стосуватися вимог до термінології, позначень, пакування, маркування чи етикетування в тій мірі, в якій вони застосовуються до продукції, процесу або методу виробництва [1].

У відповідності до Закону України «Про стандартизацію» стандарт – це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері.

Технічні умови – це нормативний документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинна відповідати продукція, процес або послуга, та визначає процедури, за допомогою яких може бути встановлено, чи дотримані такі вимоги.

Кодекс усталеної практики – нормативний документ, що містить рекомендації щодо практик чи процедур проектування, виготовлення, монтажу, технічного обслуговування або експлуатації обладнання, конструкцій чи виробів [2].

Основним завданням при налагодженні ділових торговельних стосунків є вироблення єдиних підходів у поглядах на безпечність продукції та виробництва, забезпечення безперешкодного торгового процесу з метою отримання фінансової вигоди для обох країн. Це забезпечується встановленням єдиних норм з безпеки у нормативно-правових та нормативних документах країн.

Крім того, єдині підходи до контролю виробничих процесів забезпечується побудовою на підприємстві системи управління якістю

у відповідності до міжнародних стандартів. Стандарти базуються на системно-процесному підході до виконання робіт, забезпечують їх визначення, визначення параметрів входів процесу та виходів. Система управління якістю контролює весь процес виробництва від надходження на підприємство сировини та матеріалів, забезпечення всіма видами ресурсів до виробничого процесу з виготовлення складових елементів продукції та її повної комплектації, до виходу продукції з виробництва, пакування, перевірки всіх технічних параметрів готової продукції.

Отже, адаптація законодавства України до права Європейського Союзу в сфері технічного регулювання виготовлення продукції в Україні є одним з пріоритетних напрямів нашої держави у виконанні планових завдань щодо набуття Україною членства в Євросоюзі та заняття чільного місця у конкурентній боротьбі європейських виробників продукції за споживача.

Література:

1. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 р. № 124-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.
2. Про стандартизацію: Закон України від 5 червня 2014 р. № 1315-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 31. Ст. 1058.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ПРО ПУБЛІЧНИЙ ПОРЯДОК ТА НАДІМПЕРАТИВНІ НОРМИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Смітюх А. В.

*доктор юридичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародного
співробітництва, професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Міжнародне приватне право містить два суміжні інститути: застереження про публічний порядок та надімперативні норми. У Законі України «Про міжнародне приватне право» вони втілені, відповідно, у ст. 12, згідно якої «норма права іноземної держави не застосовується у випадках, якщо її застосування призводить до наслідків, явно несумісних з основами правопорядку (публічним

порядком) України» [1] та ст. 14, яка передбачає, що «правила цього Закону не обмежують дії імперативних норм права України, що регулюють відповідні відносини, незалежно від права, яке підлягає застосуванню ... суд, незалежно від права, що підлягає застосуванню відповідно до цього Закону, може застосовувати імперативні норми права іншої держави, які мають тісний зв'язок з відповідними правовідносинами» [1]. Ці інститути є суміжними, але відмінними, і метою цієї роботи є дослідження сутності цих відмінностей.

Застереження про публічний порядок постає інструментом обмеження застосування іноземного права за певних виключних обставин, при цьому йдеться не про заперечення іноземного правопорядку в цілому і не про принципову відмінність формулювань, а саме про наслідки застосування конкретної норми у конкретному випадку [2, с. 40]. Згідно п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» від 24.12.1999 р., під публічним порядком належить розуміти правопорядок держави, визначальні принципи та засади, які становлять основу сформованого в ній ладу (стосуються її незалежності, цілісності, самостійності й недоторканності, основних конституційних прав, свобод, гарантій тощо)» [3]. Тобто, застосування іноземної норми заперечується українським судом у разі, якщо воно призведе до наслідків, несумісних із цінностями, викладеними вище.

Навпаки, застереження про надімперативні норми є, перш за все, інструментом просування, ствердження необхідності застосування судом певних норм національного або ж навіть іноземного права: як зазначено у ч. 1 ст. 9 Європейського Регламенту Рим I надімперативні норми – це «положення, дотримання яких країна вважає критично важливим для захисту своїх суспільних інтересів, зокрема політичного, соціального чи економічного устрою, настільки, що вони застосовуються до будь-якої ситуації, яка підпадає під їхню сферу дії, незалежно від того, яке право в іншому випадку було б застосовним до договору згідно з цим Регламентом» [4].

Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 16.11.2021 р. у справі № 904/2104/19 відносить до таких норм «виняткові норми матеріального права, які мають настільки особливе значення для забезпечення прав та інтересів учасників приватноправових відносин, що можуть одержувати надімперативний характер у порівнянні з нормами іноземної держави, що були обрані сторонами правовідносин з іноземним елементом за принципом автономії волі» [5], водночас

Велика Палата у цій справі не визнала надімперативними норми про припинення поруки через те, що «визначені у статті 559 ЦК України підстави припинення поруки є особливістю національного законодавства, вони не встановлюють виключних правових наслідків для цивільного обороту, що б зумовлювало їх застосування переважно над нормами права іноземної держави у правовідносинах з іноземним елементом ... ними не визначаються принципи та засади обороту майна, вони не впливають на основи існуючого ладу (незалежність держави, цілісність, самостійність і недоторканність), не обмежують конституційних прав і свобод особи» [5].

Схожість між концепціями публічного порядку і надімперативних норм полягає у тому, що і оцінка норми як надімперативної і оцінка наслідків застосування іноземної норми як такої, що суперечить публічному порядку спираються на схожі оціночні критерії (зокрема про надімперативні норми пишуть, що вони «забезпечують додержання публічних інтересів держави щодо її економічної, політичної або економічної організації» [2, с. 347], що саме захист публічних інтересів обумовлює надімперативний характер цих норм [6, с. 50], проте те саме можна зазначити і щодо застереження про публічний порядок).

На думку В. І. Кисіля, різниця між надімперативними нормами та «позитивною» концепцією публічного порядку полягає у тому, що «концепція публічного порядку, на відміну від концепції імперативних норм, стосується не конкретних норм законодавства, а основних принципів правопорядку конкретної правової системи» [7, с. 318]. Дійсно, у межах «позитивної» концепції публічного порядку його досить складно відмежувати від надімперативних норм *lex fori*, оскільки і публічний порядок і надімперативні норми виявляються сконцентрованими на значущих положеннях однієї правової системи, проте навіть за «позитивної» концепції надімперативні положення можуть виявитися нормами іноземного права (ч. 2 ст. 14 Закону України «Про міжнародне приватне право»). Проте на щастя в Україні, як це вбачається з положень ст. 12 Закону України «Про міжнародне приватне право», реалізована негативна концепція публічного порядку, завдяки чому така відмінність може бути досить чітко окреслена за метою інституту та походженням відповідної норми:

– метою застереження про публічний порядок є запобігання настанню неприйнятних наслідків застосування норми права, це інструмент заперечення можливості правозастосування і він завжди стосується іноземної норми *lex causae*;

– метою застереження про надімперативні норми є навпаки забезпечення застосування певної норми права, це інструмент ствердження необхідності правозастосування, він стосується зазвичай

національної норми *lex fori*, але може стосуватися і норми іноземного права (*lex causae* або ж третьої держави).

Література:

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
2. Calvo Caravaca, A.-L., Carrascosa González, J., Marino, S., Cebrián Salvat, M. A., & Lorente Martínez, I. *European Private International Law*. 2nd ed. Murcia: Editorial Comares, 2024. 576 p.
3. Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.12.1999 р. № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-99#Text>.
4. Regulation (EC) No 593/2008) of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2008/593/oj/eng>.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.11.2021 р. у справі № 904/2104/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101990860>.
6. Melcher M. Overriding Mandatory Provisions in the Rome I Regulation. *Journal of Private International Law*. 2011. № 7(2). P. 251–281.
7. Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Довгерта і В. І. Кисіля. К.: Алерта, 2012. 376 с.

СИСТЕМНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Стефанчук М. М.

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри юстиції*

Навчально-наукового інституту права

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Одним із визначальних дороговказів сучасного етапу реформування системи правосуддя в Україні, а також правотворчої діяльності задля цілей забезпечення релевантного унормування досягнень цього реформування, є експертні бачення європейських партнерів розвитку

стосовно змісту майбутніх реформаційних кроків у цій сфері, що обумовлено необхідністю послідовного євроінтеграційного поступу та забезпечення повоєнної відбудови Української держави.

Одним із документів, в якому такі експертні бачення віднайшли своє висвітлення, є Доповідь Європейської комісії щодо України у 2024 році в межах Пакету розширення ЄС [1], в якій, з-поміж іншого, виокремлено *низку інституційних недоліків законодавства про прокуратуру* (тут і далі виділено мною – М. Стефанчук), серед яких:

- потреба у підсиленні незалежності Ради прокурорів України (далі – РПУ) та Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (далі – КДКП), зокрема, від Офісу Генерального прокурора, зокрема шляхом визначення автономних від Офісу Генерального прокурора ресурсів, та розширення повноважень;

- потреба в удосконаленні інституту дисциплінарної відповідальності прокурорів шляхом перегляду складу КДКП з метою збільшення частки прокурорів та запровадження прозорої процедури відбору всіх членів КДКП, включаючи надійну перевірку на доброчесність, а також передачі повноважень щодо розгляду скарг на рішення КДКП від Вищої ради правосуддя (далі -ВРП) до РПУ;

- потреба у забезпеченні більшої транспарентності, об'єктивності та меритократичності процедури відбору та звільнення Генерального прокурора, а також меншої схильності до політизації.

У цілому підтримуючи окреслені вище проблемні аспекти та перспективні напрями подальшого інституційного реформування прокуратури в Україні, вважаємо за доцільне зупинитись більш детально на деяких із них, перевіряючи гіпотезу про наближення прокуратури до судової влади, а статусу прокурора до статусу судді. У контексті такого інституційного зближення видається виправданим релевантне наближення процедури формування органів прокурорського врядування до суддівських.

Крім того, вважаємо за необхідне зауважити про потребу більш змістовного концептуального обґрунтування пропозиції стосовно передачі повноважень щодо розгляду скарг на рішення КДКП від ВРП до РПУ з урахуванням окреслених у науковій юридичній літературі засторог щодо контроверсійності законодавчої регламентації правового статусу РПУ, зокрема стосовно включення до складу РПУ, як органу прокурорського самоврядування, тих осіб, які в силу своєї професії, не належать до прокурорської спільноти, позаяк це суперечить закріпленому у ст. 65 Закону України «Про прокуратуру» визначенню поняття «прокурорське самоврядування» та не відповідає його загальній сутності [2, с. 175–176].

У цілому поділяючи такі застороги, візьмемо на себе сміливість припустити, що у законодавчому унормуванні правового статусу РПУ під час ухвалення Закону України «Про прокуратуру» у 2014 році було допущено, так звану, правотворчу помилку, під якою у науковій юридичній літературі пропонують розуміти «... відхилення від загальних принципів правотворення, вимог правотворчої техніки, логіки або граматики у процесі офіційної діяльності правотворчого органу, зумовлене добросовісною оманною правотворця, що відображається в недоліках нормативно-правових актів» [3, с. 197], що концептуально зумовлює потребу або у внесенні законодавчих змін стосовно визначення поняття «прокурорське самоврядування», або у концептуальному узгодженні формування кадрового складу РПУ та її повноважень із законодавчо закріпленим визначенням поняття «прокурорське самоврядування, або ж у наділенні її іншим правовим статусом.

Стосовно перспектив розвитку законодавства про прокуратуру в частині зміни підходів до розуміння категорії «прокурорське самоврядування» видається виправданим, з точки зору забезпечення системності розвитку законодавства у сфері правосуддя в інституційному аспекті, концептуально узгоджувати такі зміни з визначенням подібних правових інститутів в системі судової влади. Так, однією із організаційних форм суддівського самоврядування, яке законодавець визначив як *самостійне колективне вирішення судьями питань, що стосуються захисту їхніх професійних інтересів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів в Україні* (ч. 1 ст. 126 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), є Рада суддів України (далі – РСУ), до складу якої обираються виключно судді від усіх судів системи судоустрою в Україні. З огляду на принципову різницю у законодавчих підходах до формування кадрового складу та визначення повноважень РСУ та РПУ як органів, які законодавцем визначені організаційно-правовими формами професійного самоврядування, більш перспективним вбачається зміна законодавчих підходів до формування кадрового складу та повноважень РПУ, з тим аби вони відповідали законодавчо закріпленому визначенню прокурорського самоврядування як *самостійного колективного вирішення прокурорами питань внутрішньої діяльності прокуратури* (ч. 1 ст. 65 Закону України «Про прокуратуру») та створення в системі прокуратури окремої моделі Прокурорської ради, як *органу прокурорського врядування*.

У цьому контексті доречно обумовити те, що Закон України «Про прокуратуру» не оперує таким термінопоняттям як «прокурорське врядування», попри це, він набуває усталеного вжитку у науковій

юридичній літературі [4], ба більше – використовується у документах європейських експертних інституцій, в яких РПУ та КДКП подекуди іменуються органами прокурорського врядування [5]. В інших документах йдеться виключно про інституційне значення прокурорських рад саме як *ключових органів прокурорського самоврядування*, незалежно від того, сформовані вони виключно прокурорами або прокурори становлять більшість у складі, чи не становлять такої більшості [6], що також віднаходить підтримку у науковій юридичній літературі та експертному середовищі.

Водночас у вітчизняній науковій юридичній літературі пропонувались способи вирішення окреслених вище проблем адміністрування системи прокуратури, зокрема шляхом створення Вищої прокурорської ради (далі – ВПР), більшість складу якої формували б прокурори, які обрані прокурорами, з передачею їй функцій КДКП та РПУ. Згідно з цією науковою позицією ВПР повинна отримати статус найвищого органу прокурорського врядування та головного гаранта незалежності прокурорів, складатись із двох палат (кваліфікаційної та дисциплінарної) та пленарного складу, до якого за посадою пропонувалось включати посаду Генерального прокурора [7, с. 229]. Вважаємо, що таке наукове бачення у цілому має прагматичний сенс³, передусім задля цілей досягнення правової визначеності в організаційно-правових формах суб'єктів адміністрування системи прокуратури, з огляду на те, що європейські експерти наділяють РПУ правовим статусом, що за своїми ознаками властивий правовій природі Прокурорської ради як органу прокурорського врядування, подібно до правового статусу Судової ради, яка в національній правовій системі наділена статусом органу суддівського врядування поруч із сформованою та діючою Радою суддів України, яка наділена статусом органу суддівського самоврядування.

Проте, на наше бачення, ВПР має бути сформована на базі виключно КДКП, а РПУ має бути сформована виключно прокурорами та вирішувати питання, віднесені до компетенції органів прокурорського самоврядування, водночас передавши до ВПР повноваження стосовно розгляду звернень прокурорів та інших повідомлень про загрозу незалежності та вжиття відповідних заходів за результатами такого розгляду, позаяк це питання, на наше бачення, виходить за рамки питань виключно внутрішньої діяльності прокурорів.

³ При цьому варто зробити застереження щодо сумнівної доцільності входження ex officio до складу ВПР Генерального прокурора за умов актуального законодавчого унормування процедури його призначення та звільнення з посади

Підсумовуючи, слід констатувати різні концептуальні підходи щодо розуміння правової природи професійного правничого самоврядування на рівні європейських експертних інституцій, які стверджують про інституціональну цінність Прокурорських рад як самоврядних органів, навіть у разі формування змішаного професійного складу таких органів, та у національному законодавстві, у якому прокурорське самоврядування визначається як самостійне колективне вирішення виключно прокурорами питань внутрішньої діяльності прокуратури, що потребує надання більшої правової визначеності законодавчої регламентації правового статусу різних органів адміністрування системи прокуратури в Україні з урахуванням особливостей їхньої правової природи, кращих практик організації та функціонування таких органів, а також законодавчої регламентації правового статусу подібних правових інститутів в системі судової влади задля забезпечення системності розвитку законодавства у сфері правосуддя у цілому.

Водночас, задля створення реальних законодавчих передумов для наближення прокуратури до судової влади, а гарантій незалежності прокурорів до суддів, в інституційному аспекті видається виправданим, щоб розгляд питань організації та діяльності органів прокуратури входив не лише до предмету відання Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, який традиційно розглядає прокуратуру як складник правоохоронної системи [8], а й релевантно входив до предмету відання Комітету Верховної Ради України з питань правової політики, який опікується питаннями судоустрою, статусу суддів, статусу органів суддівського врядування; законодавства з надання правничої допомоги, регулювання організації та діяльності адвокатури; процесуального законодавства [9], тобто ті питання, які на конституційному рівні закріплені у Розділі VIII «Правосуддя», за браком лише одного елемента системи правосуддя у межах обсягу, окресленого у Розділі VIII Основного Закону – інституту прокуратури (ст. 131-1 Конституції України), що не сприяє системності розвитку законодавства у сфері правосуддя.

Література:

1. Ukraine 2024 Report SWD (2024) 699 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf (дата звернення: 20.03.2025).

2. Маслова О. В. Адміністративно-правове забезпечення гарантій незалежності прокурора в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081. Запоріжжя, 2021. 222 с.

3. Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2021. 237 с.

4. Костенко С. К. Створення органів прокурорського врядування та проблема досягнення європейських стандартів незалежності прокурора. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 1. С. 200–206.

5. Ukraine 2023 Report SWD (2023) 699 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 20.03.2025).

6. CCPE Opinion No. 18 (2023) on Councils of Prosecutors as key bodies of prosecutorial self-governance. URL: <https://rm.coe.int/opinion-no-18-2023-final/1680ad1b36> (дата звернення: 20.03.2025).

7. Костенко С. К. Організаційно-правовий статус Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 284 с.

8. Комітет з питань правоохоронної діяльності. Предмети відання. URL: https://komzakonpr.rada.gov.ua/news/Pro_komitet/72591.html (дата звернення: 23.03.2025).

9. Предмети відання Комітету з питань правової політики. URL: https://kompravpol.rada.gov.ua/news/Pro_komitet/Zagalna_info/72604.html (дата звернення: 23.03.2025).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МОВИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Токарчук О. В.

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Правотворча діяльність у сфері мовної політики в освіті є важливим інструментом для забезпечення національної єдності, захисту мовних прав громадян в умовах євроінтеграції. Системність законодавства, його чіткість та ефективна реалізація є головними чинниками успішного вирішення мовного питання в освітньому процесі.

Згідно з положеннями ст. 7 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII (далі – Закон України № 2145-VIII) мовою

освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Відповідно до положень окремих Законів України, а саме: ст. 5 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 р. № 463-IX, ст. 7 Закону України «Про дошкільну освіту» від 06.06.2024 р. № 3788-IX, ст. 48 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII (далі – Закон України № 1556-VII), ст. 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 р. № 2704-VIII (далі – Закон України № 2704-VIII), українська мова є мовою освітнього процесу.

Українська мова, як єдина державна, має юридичний статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах у середині країни й під час здійснення публічних представницьких функцій у міжнародному спілкуванні. Застосоване у преамбулі Конституції поняття «Український народ – громадяни України всіх національностей» охоплює всіх індивідів незалежно від їхньої етнічної належності, які мають сталий юридичний зв'язок з Україною, тобто громадянство. Знання української мови є умовою набуття громадянства України. Володіти українською мовою як мовою свого громадянства – це обов'язок кожного громадянина України. Водночас кожен громадянин України є вільним у виборі мови для приватного спілкування. Вільне опанування всіма громадянами України мовою свого громадянства, як підтверджує багатомісячний досвід держав світу, є запорукою єдності стабільності суспільства, міжетнічної злагоди в ньому, ефективного функціонування держави, позитивного її сприйняття власними громадянами й міжнародною спільнотою як повновартісного й демократичного суб'єкта [1, с. 86].

Українськомовне освітнє середовище – це середовище, в якому студенти, учні, дошкільнята, викладачі, вчителі та вихователі спілкуються на території закладу освіти українською мовою як на уроках і заняттях, так і на перервах, в укриттях, у позанавчальний час. Спілкування іноземними мовами є дозволене на визначених уроках, зустрічах з іноземними делегаціями чи на схожих заходах. Зараз в Україні поза заняттями діти, студенти та педагоги в освітньому середовищі часто спілкуються іноземною мовою, переважно мовою країни агресора – російською. Це негативно впливає як на формування мовленнєвих навичок (компетенцій) у дітей, так і на становлення державної мови й формування української ідентичності, від чого напряму залежить розвиток і безпека держави спілкування мовою агресора негативно впливає як на формування мовленнєвих навичок (компетенцій) у дітей, так і на становлення державної мови й формування української ідентичності, від чого напряму залежить розвиток і безпека держави [2].

Відповідно до ч. 6 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII загрозами національній безпеці України є явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. Національна безпека передбачає захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток. Одним із фундаментальних інтересів України, згідно з п. 1 ч. 3 ст. 3 вищевказаного закону, є державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України. В цьому контексті двомовність навчання у закладах освіти є загрозовою для національної безпеки України, оскільки мовні інтереси людини є «життєво важливими» національними інтересами українського народу, який відповідно до ст. 5 Конституції України є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Українській державі.

Згідно з Пояснювальною запискою проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів щодо використання мови в освітньому процесі» від 11.03.2025 р. реєстр. № 13072 (далі – проєкт Закону), метою прийняття законопроекту є закріплення на законодавчому рівні чітких обов'язків суб'єктів освітньої діяльності, їхніх засновників, керівників та працівників створювати у закладі освіти українськомовне освітнє середовище, підтримувати та забезпечувати його існування, з дотриманням прав та свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), відповідно до положень Європейської конвенції з прав людини 1950 р., Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин 1995 р., Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р., а також рекомендацій Венеційської комісії.

Законопроектом пропонується введення у Закон України № 2145-VIII нового поняття (терміну) «українськомовне освітнє середовище», що видається обґрунтованим, адже українська мова є ключовим елементом української державності, а її утвердження, як елемента національної безпеки, є пріоритетом державної політики України. Ці доповнення належним чином співвідносяться з положеннями Закону України № 2704-VIII, в якому встановлюється, що забезпечення функціонування державної мови є інструментом об'єднання українського суспільства, засобом зміцнення державної єдності та територіальної цілісності України, її незалежної державності і національної безпеки (ч. 3. ст. 3). Захист державної мови є легітимною метою для досягнення якої використовують засоби, що є найбільш раціональними для конкретної ситуації.

Захист державної мови є відповідальністю як держави, так і громадянського суспільства, оскільки лише спільними зусиллями можна забезпечити повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя.

Україна дещо відстає від держав, які успішно вирішили подібні мовні проблеми. Наприклад, у Гельсінкі впродовж шведського панування фінська мова була витіснена з ужитку. Через 20 років після запровадження фінської мови, фінськомовне населення зрівнялося за кількістю зі шведськомовним. Згодом країна повністю перейшла на фінську мову. Рішучість і послідовність у мовній політиці здатні привести до позитивного результату. Ізраїль демонструє надзвичайний приклад успішного відродження івриту – мови, яка століттями не використовувалася в повсякденному спілкуванні. Відродивши її як державну мову, вони об'єднали націю. Іврит став основною мовою навчання в школах і університетах, символом національної ідентичності, об'єднавши євреїв з усього світу. Це забезпечило його поширення серед молодого покоління [3].

Україна повинна створити дієвий інституційний механізм для забезпечення рівності та недопущення дискримінації, адже це фундаментальні принципи демократичного суспільства, зокрема у ст. 11 Конституції України встановлено, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичній свідомості, традицій і культури, а також етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Однією з основних категорій цієї статті є українська нація, яка в преамбулі та різних статтях Конституції України визначається як поняття, у соціальному сенсі синонімічне Українському народу – загальносоціальна спільність громадян України всіх національностей, що склалася історично і здійснює єдину суверенну волю до реалізації права на самовизначення у формі створення і збереження Української держави як демократичної, соціальної, правової держави з метою забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя [1, с. 96].

Правовою засадою для здійснення державної мовної політики в Україні є Конституція України та Закон України № 2704-VIII, який відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2021 р. № 1-р/2021, справа № 1-179/2019(4094/19) (далі – Рішення КСУ) визнано таким, що відповідає Конституції України. Конституційний Суд України вважає, що Закон України № 2704-VIII є юридичним інструментом подолання наслідків тривалого перебування різних частин України в складі інших держав, а також позбавленою дискримінаційного характеру належною юридичною основою для запровадження інституційних механізмів, що забезпечуватимуть

функціонування української мови як державної з можливістю вживати державною заходів підтримуючої дії на користь української мови, не перешкоджаючи розвитку, використанню й захистові мов національних меншин України [4].

Елементом конституційного права на освіту Основний Закон України у ч. 5 ст. 53 визначає право громадян, які належать до національних меншин, на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 16 липня 2019 р. № 10-р/2019 встановлено, що відповідно до Закону України № 2145-VIII ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти, що гарантується незалежно від національності, мови спілкування.

Література:

1. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол: Р. О. Стефанчук (співголова), О. В. Петришин (співголова), Ю. Г. Барабаш та ін.; за заг. ред. Р. О. Стефанчука й О. В. Петришина. Харків: Право, 2024. 1176 с.

2. Пояснювальна записка до проєкту Закону України про внесення змін до деяких законів щодо використання мови в освітньому процесі. URL.: <blob:https://itd.rada.gov.ua/10c21334-c072-45d2-9f1e-1a08746fa534> (дата звернення: 21.03.2025).

3. Масенко Л. Державна мова: досвід Фінляндії та Ізраїлю. *Універсум*. 2017. № 3–4. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2c2e30dc-a3f9-4490-a55a-ece5d838b0d5/content> (дата звернення: 25.03.2025).

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 р. № 1-р/2021 справа № 1-179/2019(4094/19). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2021.pdf (дата звернення: 25.03.2025).

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СФЕРІ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ ДО ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Топорецька З. М.

*доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник наукової лабораторії № 1
науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Європейські глобальні цінності поступово стають частиною національних цінностей України, проникаючи в усі сфери суспільного життя. Будуючи цивілізований гральний ринок на європейських принципах Україна повинна визнавати і дотримуватись тих основних правил, які діють у всій Європі для грального бізнесу. В Умовах набуття Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу питання адаптації законодавства України до вимог законодавства Європейського Союзу у всіх сферах є дуже важливим.

Враховуючи, що гральний бізнес відноситься до суспільно шкідливих видів діяльності і вимагає особливих засобів правового регулювання [1, с. 28], приведення законодавства у сфері грального бізнесу до принципів та правил Європейського Союзу є дуже важливим. Крім того, після закінчення воєнних дій ринок грального бізнесу стане привабливим для інвестування [2, с. 288], а іноземні інвестори звикли працювати за цивілізованими європейськими правилами.

Під час розгляду та прийняття будь-якого законопроекту, у тому числі і щодо грального бізнесу, він підлягає оцінці відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції (ст. 93 Закону України «Про регламент Верховної Ради України») [3], а профільний Комітет повинен враховувати відповідний висновок під час розгляду законопроекту.

Договір про створення Європейського Союзу [4] не містить положень про азартні ігри, а ЄС відповідно не має юридичних підстав для регулювання грального бізнесу на рівні Союзу. У Європейському Союзі ведеться дискусія про рівень регулювання ринків грального бізнесу: залишити регулювання грального бізнесу на національному рівні у межах законодавства кожної країни чи створити регулювання на загальноєвропейському рівні.

Україна, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС, взяла на себе ряд зобов'язань щодо приведення національного законодавства у відповідність до законодавства ЄС. Хоча Угода прямо не містила зобов'язань щодо правил та умов легалізації грального бізнесу, але

гральний бізнес в ЄС відноситься до сфери правового регулювання законодавства про компанії, яка відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [5] від 18 березня 2004 р. №1629-IV належить до пріоритетних сфер, в яких здійснюється адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Крім того, Україною 02.03.2017 р. підтверджено свої зобов'язання стосовно реалізації політики та виконання завдань економічної програми, що підтримується у межах угоди з Міжнародним валютним фондом про Механізм розширеного фінансування (EFF), та визначено подальші етапи політики на виконання цих завдань в Меморандумі про економічну і фінансову політику (МЕФП) від 27 лютого та 21 липня 2015 р., 1 вересня 2016 р., березня 2017 р. Зокрема, пунктом 19 розділу D «Фіскальна політика» Додатка 1 до Меморандуму про економічну і фінансову політику визначено, що ми «легалізуємо видобуток бурштину та азартні ігри, що сприятиме додатковим надходженням до бюджету, не пізніше ніж у 2018 році» [6]. Проте легалізувати гральний бізнес Україні вдалося лише у 2020 році.

Країни ЄС визнають та погоджуються з тим, що хоча кожна держава має право встановлювати своє національне законодавство щодо регулювання грального бізнесу, проте окремі Директиви ЄС поширюються в тому числі і на гральний бізнес, зокрема щодо: дистанційної торгівлі та захисту прав споживачів, запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; оподаткування окремими податками. Крім того, всі суб'єкти ринку азартних ігор, діяльність яких підпадає під ліцензування та регулювання, повинні відповідати єдиним правилам, встановленим для компаній ЄС. Це передбачено в законодавстві ЄС про компанії. Всі ж інші аспекти діяльності у сфері грального бізнесу на сьогодні регулюються національним законодавством країн-учасниць, які в межах такого регулювання зобов'язані дотримуватися Договору про створення ЄС.

Директива про недобросовісну комерційну практику [7] має наметі роз'яснити споживачам їх права і спростити транскордонну торгівлю. Вона присвячена діям, які відносяться до недобросовісної торгової практики. Оманливою комерційною практикою в ній визначено заяви про те, що продукти можуть сприяти виграшу в азартних іграх.

У сфері азартних ігор такі види діянь можуть підпадати під недобросовісну торгову практику: збільшення шансів на виграш (твердження, що продукт може допомогти виграти в азартну гру); заява в торгівій практиці з пропозицією рекламного конкурсу чи призу без надання такого призу чи його еквіваленту; створення оманливого враження, що переможець виграв, виграв в майбутньому чи після

виконання певних дій; заяви про виплату призу після сплати переможцем витрат чи грошей.

Директивною №2006/112/ЄС [8] від 28 листопада 2006 р. про спільну систему податку на додану вартість не передбачено звільнення від оподаткування ПДВ постачання азартних ігор. Питання оподаткування податком на прибуток підприємств діяльності суб'єктів господарювання з організації та проведення азартних ігор та діяльності з випуску та проведення лотерей, питання ліцензування грального бізнесу, а також питання щодо оподаткування платників податком на доходи фізичних осіб в Європейському Союзі регулюються на рівні національного законодавства країн-членів.

Проте чинний Податковий кодекс України в пп. 196.1.4 п. 196.1 ст. 196 визначає, що не є об'єктом оподаткування операції з випуску, обігу та погашення лотерейних білетів, інших документів, що засвідчують право участі в лотереях; придбання фішок, жетонів, внесення в інший спосіб плати за право участі в азартній грі, виплата (передача) виграшу суб'єктом господарювання, який проводить азартні ігри; внесення ставки з метою укладення парі та виплата виграшу суб'єктом господарювання, який проводить парі (букмекерське парі, парі тоталізатора). Тому положення щодо оподаткування ПДВ операцій в гральному бізнесі потребують доопрацювання.

Література:

1. Топорецька З. М. Публічне управління гральним бізнесом та лотерейною діяльністю і протидія злочинам, пов'язаним з ними: теорія та практика: монографія. Київ: Алерта, 2022. 424 с.

2. Pohoretskyi, M., Toporetska, Z., Vazhynskyi, V., Slobodian, I., & Yevsieiev, D. (2024). Investment in the Ukrainian gambling market in wartime. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13(82). P. 288–297.

3. Про регламент Верховної Ради України: Закон України № 1861-VI від 10 лют. 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

4. Про заснування Європейської Спільноти: Договір від 25 бер. 1957 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/994>.

5. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України № 1629-IV від 18 березня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1629-15#Text>.

6. Антимонопольний комітет України. Звіт за результатами дослідження ринку з випуску та проведення лотерей, схвалено 22 лютого 2018 р., протокол № 13. URL: https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/doslidzhennya_rynkiv/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%B%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%97.pdf.

7. Стосовно недобросовісних комерційних практик бізнесу щодо споживачів на внутрішньому ринку та внесення змін до Директиви Ради 84/450/ЄС, директив Європейського Парламенту і Ради 97/7/ЄС, 98/27/ЄС та 2002/65/ЄС та Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2006/2004 («Директива про недобросовісні комерційні практики»): Директива Європейського парламенту і Ради ЄС №2005/29/ЄС від 11 травня 2005 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b43.

8. Про спільну систему податку на додану вартість: Директива № 2006/112/ЄС від 28 лист. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/994_928#n447.

МЕДІАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ УЧАСНИКІВ ТАЙМШЕРНИХ ВІДНОСИН

Федорченко Н. В.

*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри загальноюридичних дисциплін, цивільного права
та правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і права,
головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Фатхутдінова І. В.

*аспірантка Інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Директива (ЄС) 2020/1828 у статті 14 передбачила як обов'язок всіх держав-членів інформувати споживачів про систему захисту, так і впроваджувати всіма зацікавленими сторонами відповідні кодекси поведінки/політики, які б сприяли імплементації положень європейського права, а головне сприяти розвитку альтернативних ефективних позасудових процедур розгляду скарг та відшкодування шкоди споживачам. Питання позасудового врегулювання спору були врегульовані окремим актом Рекомендаціями Комісії 2001/310/ЄС від 4 квітня 2001 р. про принципи діяльності позасудових органів, залучених до компромісного розв'язання суперечок за участю споживачів (на разі вже не чинні) [1] та Директивою Європарламенту

«Про деякі аспекти медіації в цивільних і господарських спорах» від 21.05.2008 р. [2].

По європейським стандартам медіація завжди добровільна, сторони самостійно керують всім медіаційним процесом, єдине суд може обмежувати часові рамки її проведення. Водночас, допустимо, щоб держава передбачила для окремих спорів медіацію як обов'язкову для вирішення конфлікту. Більше того, мають бути гарантовані: засади правової визначеності та конфіденційності медіації, визначено обов'язковість договору за результатами медіації, а також врегульовано, яким чином медіація впливає на строки позовної давності (п. 16); процес медіації, регламентований та застосований в середині держав має бути гнучким, передбачати автономію сторін, ефективним, неупередженим та проведеним компетентно, а медіатор, що залучений має бути обізнаним із Європейським кодексом поведінки медіаторів (п. 17); примусовість угоди, укладено за результатами медіації має бути гарантована державами, за винятком тих випадків, коли її положення суперечать національному законодавству чи міжнародному приватному праву (п. 19); при цьому обов'язковими є договори за результатами медіації для всіх держав-членів ЄС, не залежно від держави, в якій її укладено (п. 20); питання виконання договорів за результатами медіації є внутрішнім для кожної держави (п. 22); для гарантування конфіденційності мають держави-члени встановити мінімальну сумісність цивільних процесуальних норм (п. 23); процес медіації не повинен негативно впливати на строки давності, особливо, якщо завершується невдало (п. 24); кожна держава має максимально стимулювати інформування про медіацію та її значення (п. 25); при впровадженні медіації мають бути враховані принципи, передбачені у Хартії основних прав Європейського Союзу (п. 27), а також принципи субсидіарності та пропорційності (п. 28 Директиви 2008/52/ЄС) [2].

Важливим у аспекті зростання проявів цифровізації є Регламент (ЄС) № 524/2013 Європейського парламенту та Ради про онлайн-вирішення споживчих спорів (Регламент ODR), який створює цифрову інфраструктуру (європейську платформу ODR), що дозволяє споживачам звертатися до онлайн-торговцям і запропонувати вирішити їх спір за допомогою ADR. У звіті про реалізацію ADR/ODR за 2019 рік зроблено висновок, що завдяки Директиві ADR «споживачі ЄС мають доступ до високоякісних процедур ADR по всьому Союзу та практично в усіх секторах роздрібної торгівлі, незалежно від того, чи суперечка є внутрішньою чи транскордонною, чи була покупка зроблена онлайн чи офлайн».

Загалом у системі ADR за останнім публічним звітом 430 суб'єктів із різних європейських держав (із Австрії – 8; Бельгії – 13; Болгарії – 17; Хорватії – 7; Кіпру – 4; Чеської республіки – 8; Данії – 26; Естонії – 4; Фінляндії – 3; Франції – 82; Німеччини – 28; Греції – 4; Угорщини – 21; Ісландії – 6; Ірландії – 4; Італії – 53; Латвії – 5; Ліхтенштейну – 2; Литви – 4; Люксембургу – 5; Мальти – 8; Нідерландів – 4; Норвегії – 12; Польщі – 25; Португалії – 12; Румунії – 2; Словаччини – 7; Словенії – 12; Іспанії – 37; Швеції – 7) [3].

Ретельний аналіз Директив 2008/52/ЄС та 2013/11/ЄС, звітів про їх застосування, а також норм прийнятого в Україні Закону «Про медіацію» показав, що ключові європейські стандарти передбачені, більше того у національному законодавстві поряд із тими принципами, що передбачені (добровільності, конфіденційності, нейтральності) в ЄС, також розширено міститься вказівка і на засади незалежності, неупередженості, самовизначеності та рівності сторін [4]. Вказаний розширений перелік доволі слушний і має на меті сприяти компетентності, добровільності та ефективності медіації. Водночас, на нашу думку, варто також перелік принципів медіації, визначених ст. 4 ЗУ «Про медіацію» доповнити засадою компетентності, яка передбачена Директивою 2008/52/ЄС.

Українські експерти зауважують на прикладах позитивної практики медіації, у тому числі про ряд експериментів, що були впроваджені в судах, виділяють навіть вже поширені тактики та методи її проведення, зокрема: проведення структурованих переговорів за участі медіатора, техніка періодичного уточнення позицій кожної сторони, техніка активного слухання, техніка перефразування, техніка фіксації сторін на моментах єдності [5]. Вказаний перелік технік та методик на нашу думку, має бути доповнений також діалоговими методами, саме вони нададуть змогу медіатору максимально ефективно віднайти баланс інтересів сторін спору та прийняти нестандартне рішення для врегулювання конфлікту. Такий результат, закріплений у мировій угоді, буде найбільш ефективно вирішувати спір.

Європейські експерти при аналізі практики використання медіації у спорах за участі споживачів таймшерних послуг дійшли до висновку, що: «медіація у сфері таймшеру – є ефективним способом вирішення споживчих спорів щодо таймшеру без звернення до суду за участі незалежної третьої сторони (посередника, медіатора), який допомагає обом сторонам дійти згоди». При аналізі практики застосування медіації у спорах за участі споживачів таймшерних послуг, експерти виділили такі дві групи справ, що найбільш часто врегулюються через такий позасудовий спосіб вирішення конфліктів, – «споживчі спори щодо таймшеру» та «спори за договором таймшеру» [6].

При аналізі практики вирішення спорів про захист прав споживачів таймшерних послуг також було акцентовано увагу європейськими експертами на необхідності удосконалення та поширення позасудових процедур врегулювання конфліктів, у тому числі через арбітраж або медіацію, при цьому жодним чином це не може негативно позначатися на реалізації права на судовий захист споживачів [7].

Крім того, європейські експерти наголошують на важливості медіації насамперед для установників таймшеру, оскільки налажене позасудове врегулювання конфліктів дозволяє зміцнити ділову репутацію, має відповідно вагоме значення у сучасному глобалізованому бізнес-середовищі. По суті відбувається вирішення спору у приватному, а не публічному (судовий розгляд – завжди публічний, особливо у справах про захист прав споживачів) порядку. Ми погоджуємося із таким підходом, адже медіація пропонує приватну, більш дискретну альтернативу для вирішення спорів у порівнянні із судовим розглядом, дозволяє захистити репутацію суб'єктів господарювання, зберегти спір та результати його вирішення у конфіденційності. Крім того, медіація дозволяє на європейському ринку установникам таймшеру заощадити кошти у порівнянні із вартістю судових розглядів, досягти компромісу у конфлікті, зберегти партнерські стосунки [8].

На нашу думку, для більш ефективного використання медіації для захисту прав споживачів таймшерних відносин необхідно на рівні закону в Україні передбачити право для учасників таймшерних відносин її застосовувати.

Література:

1. Network for the extra-judicial settlement of consumer disputes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=LEGISSUM:I32043> (дата звернення: 13.03.2025 р.)
2. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0052> (дата звернення: 13.03.2025 р.)
3. Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council on alternative dispute resolution for consumer disputes and Regulation (EU) No 524/2013 of the European Parliament and of the Council on online dispute resolution for consumer disputes. URL: <https://commission.europa.eu/document/download/04b4369e-59c6-4dae->

9dbd-b5a8012c5af4_en?filename=COM_2023_648_1_EN_ACT_part1_v3.pdf (дата звернення: 12.03.2025 р.)

4. Про mediaцію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 13.03.2025 р.)

5. Тетяна Сидоришина. Mediaція – нова фішка комунікації. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya--nova-fishka-komunikaciyi.html> (дата звернення: 12.03.2025 р.)

6. Timeshare Mediation. URL: <https://timeshareconsumerassociation.org.uk/services/timeshare-mediation/> (дата звернення: 13.03.2025 р.)

7. Protecting the consumers of timeshare products. Report with Evidence. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldselect/ldecom/18/18.pdf> (дата звернення: 13.03.2025 р.)

8. How Mediation Can Protect Your Reputation: Expert Insights. URL: <https://langbeinpa.com/how-mediation-can-protect-your-reputation/> (дата звернення: 11.03.2025 р.)

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ДО ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄВРОСОЮЗУ

Хрідочкін А. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри економіки та права*

*Навчально-наукового інституту «Український державний
хіміко-технологічний університет»*

*Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна*

Система охорони інтелектуальної власності та публічного управління нею на сучасному етапі виглядає необхідним і дієвим механізмом соціально-економічного розвитку країни, важливою складовою оформлення в Україні міжнародних стандартів охорони інтересів власників прав інтелектуальної власності. Окрім того, Україна, обравши європейський вектор розвитку і ставши на шлях євроінтеграції, має низку завдань, виконання яких є необхідною передумовою для вступу до Європейського Союзу (далі – ЄС). Зокрема, одним з таких пріоритетних завдань, що потребує першочергового

вирішення стала проблема модернізації системи правової охорони і захисту інтелектуальної власності в Україні. А набуття Україною статусу держави-кандидата на вступ в ЄС від 23 червня 2022 р. лише додає ще більшої актуальності даному питанню, оскільки залишається чинною низка зобов'язань, які наша держава з метою скорішого набуття повноправного членства в цьому наднаціональному об'єднанні має впровадити.

Уже з моменту проголошення незалежності України і початку розробки та створення вітчизняної нормативно-правової бази український законодавець прагнув прийняти за основу ті правові норми, які містилися в міжнародних правових актах, присвячених питанням захисту права інтелектуальної власності. Вирішення проблем правової охорони інтелектуальної власності в сучасному світі відбувається в умовах, коли в цілому вже сформувалася глобальна система регулювання охорони інтелектуальної власності, яку очолює Всесвітня організація інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) та Світова організація торгівлі

І в Україні сьогодні також існує вже створена і консолідована комплексна нормативна база для виконання завдань публічного управління сферою інтелектуальної власності, яка являє собою ієрархічно побудовану систему правових норм. Проте, водночас, сучасна реформа сфери інтелектуальної власності, безумовно, тісно пов'язана з підготовкою нової концепції законодавства в даній сфері. І саме на визначення концептуальних засад нового законодавства, а також перспектив його систематизації та удосконалення, і повинна бути спрямована діяльність науковців і практиків у сфері інтелектуальної власності [1, с. 57]. Саме такий підхід і повинен стати основою збалансованої правової політики. Але розпорошений масив національного законодавства зовсім не сприяє його одноманітному, а відповідно і ефективному застосуванню. Адже, якщо з викладених позицій розглянути чинне українське законодавство про інтелектуальну власність, то у неупередженого дослідника воно навряд чи викличе велику кількість позитивних оцінок. З одного боку, всі чинні у цій галузі закони містять численні та досить серйозні протиріччя один з одним (а іноді – і з іншими законодавчими актами). З іншого боку, – сам їх «набір» є досить випадковим, оскільки навряд чи хтось в змозі чітко пояснити потребу в існуванні окремих з них. Крім того, зміст деяких із законів не містить жодного адекватного регулювання такої найважливішої частини сфери інтелектуальної власності, як договори про використання її об'єктів. Інакше кажучи, власне «ринок інтелектуальних продуктів» (їх майновий обіг) все ще залишається практично неврегульованим.

Принципового значення для вдосконалення вітчизняної нормативної бази публічного управління сферою інтелектуальної власності набуває, на наш погляд, поглиблення міжнародного співробітництва України з провідними закордонними відомствами з питань інтелектуальної власності інших країн, гармонійне інтегрування України до міжнародного та європейського інтелектуального простору шляхом адаптації вітчизняних нормативних правових актів до актів, насамперед, ЄС. Для його розширення вимагається поглиблення міжнародного і регіонального співробітництва, а також двостороннього співробітництва із ВОІВ та укріплення співробітництва з установами ЄС у сфері інтелектуальної власності. Крім того, існує нагальна потреба поглиблення співпраці з національними патентними відомствами, міжнародними організаціями, задіяними у сфері інтелектуальної власності та інтернаціоналізація захисту об'єктів інтелектуальної власності, об'єднання зусиль з метою боротьби з проявами контрафакції та піратства на місцевому, регіональному і міжнародному рівнях. Важливе значення має забезпечення виконання функцій Міжнародного пошукового органу/Органу міжнародної попередньої експертизи Міністерством економіки України та приєднання нашої країни до окремих міжнародних договорів, адміністративні функції яких виконує ВОІВ (Марракеського договору про полегшення доступу до опублікованих творів сліпим, слабозорим та особам, які інакше позбавлені можливості сприйняття друку, Пекінського договору про аудіовізуальні виконання тощо).

Важливим напрямом на шляху удосконалення вітчизняної нормативної бази публічного управління сферою інтелектуальної власності має також стати адаптація вітчизняних нормативних правових актів про інтелектуальну власність з відповідними актами ЄС. Першим кроком такої діяльності, на наше переконання, є продовження гармонізації законодавства в сфері інтелектуальної власності із загальним законодавством України та законодавством, що регулює інші сфери життя, законодавчих і відомчих нормативних актів, систематизація та уніфікація норм, що регулюють відносини в сфері інтелектуальної власності, а також приведення норм Цивільного кодексу України у відповідність до норм законодавства ЄС та внесення до нього змін, необхідність яких випливає з практики його застосування. Вимагається також внесення до законодавства, що регулює питання набуття та здійснення прав інтелектуальної власності, змін, спрямованих на запобігання реєстрації прав з недобросовісними намірами, а також удосконалення правового регулювання питань, пов'язаних із захистом та дотриманням прав інтелектуальної власності, економічними аспектами у сфері інтелектуальної власності.

Необхідним є постійний моніторинг міжнародної правової системи інтелектуальної власності та системи права ЄС, правове забезпечення системи електронного діловодства, включаючи електронне подання заявок на об'єкти інтелектуальної власності та ведення електронних державних реєстрів. Необхідним є і виконання плану імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС шляхом забезпечення умов, необхідних для функціонування режиму Зони вільної торгівлі та виконання Рекомендацій слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти від 17 червня 2015 р. «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку» [2]. Особливої уваги потребує удосконалення правової охорони результатів гуманітарної діяльності, науково-технічної творчості та індивідуалізації товарів (послуг) і їх виробників з урахуванням досвіду практики країн ЄС.

Актуальним залишається завдання вдосконалення законодавчої бази системи колективного управління майновими авторськими і суміжними правами, яке передбачає приведення у відповідність національного законодавства стосовно унормування діяльності вітчизняних організацій колективного управління з положеннями Директиви 2014/26/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26 лютого 2014 р. про колективне управління авторським правом та суміжними правами і мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори для використання в електронній мережі [3]. Вважаємо, що даний крок сприятиме забезпеченню представництва інтересів авторів, визначенню розміру справедливої винагороди за використання об'єктів авторського права та суміжних прав, а також визначенню моделі колективного управління майновими авторськими та суміжними правами і забезпеченню прозорості та відкритої діяльності організацій колективного управління майновими авторськими і суміжними правами.

Таким чином, до основних заходів удосконалення нормативної бази публічного управління сферою інтелектуальної власності слід віднести адаптацію законодавства України в сфері інтелектуальної власності до міжнародно-правових стандартів, у першу чергу, до нормативних актів ЄС. Подальшого наукового дослідження потребують питання, пов'язані із подальшою адаптацією національного законодавства до європейського з окремих питань захисту прав інтелектуальної власності: способів застосування судових заборон з метою врахування інтересів третьої сторони, регламентації процедури з отримання інформації та вилучення з ринку контрафактних товарів, усунення товарів, виготовлених з порушеннями прав інтелектуальної власності і обладнання, що використовується для виробництва піратської продукції, а також накладення санкцій.

Література:

1. Хрідочкін А. В. Теоретико-методологічні аспекти дослідження проблем публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності. *Актуальні питання публічного управління та адміністрування в контексті реалізації адміністративної реформи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Умань, 19 червня 2018 р. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2018. С. 57–58.

2. Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку: Рекомендації слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти від 17 червня 2015 р. протокол № 13. URL: <http://www.kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36355.doc>.

3. Про колективне управління авторським і суміжними правами на мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори з метою онлайн-використання на внутрішньому ринку: 2014/26/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26 лютого 2014 р. URL: <http://www.lexdigital.ru/2014/109>.

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ СУБ'ЄКТАМИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Юринець Ю. Л.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Державного університету «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна*

Белкін Л. М.

*кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник, адвокат індивідуальної практики
м. Київ, Україна*

У Рекомендації № R (84) 15 Комітету Міністрів РЄ [1, с. 452] зазначається, що дедалі більше в своїй діяльності органи державної влади впливають на права, свободи та інтереси осіб ***і можуть таким чином завдати їм шкоди*** (тут і далі, якщо не застережене інше, виділено авторами).

Г. Спенсер зазначав, що «адміністрація невдовзі стане не такою, як її задумували... Припускають, що чиновництво працюватиме так, як йому було призначено працювати, ***чого воно ніколи не робить***» [2, с. 653].

Українська практика свідчить про гіпертрофовану безкарність посадовців за порушення прав осіб. Так, В.Я. Малиновський зазначає, що проблемі відповідальності суб'єктів владних повноважень за помилкові рішення, дії чи бездіяльність *не приділяється достатньої уваги*. Це призводить до вкрай негативних наслідків у здійсненні державного управління [3, с. 457–458]. І. Головань вказує, що у більшості випадків необґрунтованість претензій [податківців] вдається довести [в суді]. Однак пишуться все нові і нові акти. Причина – абсолютна безвідповідальність працівників податкової служби [4]. При цьому адміністративні суди, навіть задовольняючи позови про відновлення прав, ухиляються від призначення відшкодування шкоди зі стандартним формулюванням: шкода не доведена, тим більше сума не доведена [4, 5]. Як зазначає Ю. Курило, українські суди не мають практики, аналогічній американській, зі стягнення значних сум на відшкодування моральної шкоди [6, с. 11]. В українській практиці суди відверто побоюються, що при стягненні великого розміру моральної шкоди за рахунок бюджету судді будуть обвинувачені у корупції і змові з позивачем. За таких умов необхідні засоби гарантування невідворотності відповідальності посадових осіб суб'єктів владних повноважень за порушення прав осіб і визначенні відносно об'єктивного механізму встановлення розміру такої шкоди [5]. Згідно ч. 1 ст. 23 Цивільного кодексу України, особа має право *на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав*. За таких умов, принцип невідворотності доцільно реалізувати шляхом законодавчого закріплення положення про те, що моральна шкода відшкодовується завжди, коли мало місце порушення права, відновленого судом. На нашу думку, це є очевидним, оскільки, якщо певне право нічого не коштує, то навіщо його відновлювати.

Так, згідно ст. 440-1 Цивільного кодексу Української РСР 1963 року, моральна (немайнова) шкода, заподіяна громадянину або організації діяннями іншої особи, *яка порушила їх законні права*, відшкодовується особою, яка заподіяла шкоду, *якщо вона не доведе*, що моральна шкода заподіяна не з її вини. Тобто, презюмується факт завдання моральної шкоди у випадку порушення прав осіб. При цьому встановлювався мінімальний розмір моральної шкоди – 5 мінімальних розмірів заробітної плати. Ці норми зникли при прийнятті Цивільного кодексу України 2003 р., що погіршило становище приватних осіб у спорах із суб'єктами владних повноважень, що також суперечить ст. 22 Конституції України.

Як зазначається у статті [7], з 2010 року є розроблена професором О.М. Ерделевським формула компенсації моральної шкоди. Вона створена для визначення моральної шкоди, яку повинна відчути

«середня», «нормально» реагуюча на вчинені щодо неї неправомірні дії людина – так звана презюмована моральна шкода [7, с. 62]. За О.М. Ерделевським, моральна шкода визначається за формулою:

$$D = d * f * i * c * (1 - g),$$

де D – сума компенсації потерпілій особі; d – розмір компенсації презюмованої моральної шкоди; f – ступінь провини особи, що завдала шкоди (f=0,25 – 1); i – коефіцієнт індивідуальних особливостей потерпілого (i =0,5 – 1); c – коефіцієнт урахування фактичних обставин заподіяння шкоди (c=0 – 2).

Однак недоліком цієї формули є те, що d не є базовою незалежною величиною, як, наприклад, у ст. 440-1 Цивільного кодексу Української РСР 1963 року, а залежить від ступеню протиправності дії – за шкалою від 18 до 720. Тому дещо кращою, яка у меншому ступені залежить від суб'єктивного розсуду, вважаємо формулу, запропоновану у роботах [8, с. 20; 9, с. 65], яка, по суті є модифікованою формулою О.М. Ерделевського:

$$D = m * s * f / g,$$

де D – сума компенсації потерпілій особі; m – умовна базова початкова (мінімальна) сума компенсації моральної шкоди (презюмована моральна шкода, незалежно від ступеню протиправності дії); s – еквівалент ступеня моральних страждань (у роботах [8, с. 20; 9, с. 65] пропонується виходячи з особливостей вчиненого злочину (правопорушення) – s=5 – 500); f – коефіцієнт винуватості відповідача (від необережності до прямого умислу f=1 – 4; судом може враховуватися незрозумілість чи заплутаність законодавства тощо); g – коефіцієнт делінквентності поведінки позивача. При цьому слід зазначити, що важко уявити собі прямиї умисел або навіть необережність позивача, які стали на заваді належному вирішенню його справи суб'єктами владних повноважень. Як правило, у такому випадку адміністративні суди визнають дії суб'єктами владних повноважень правомірними і відмовляють у позові. Тому якщо суд задовольнив позов, то значить позивач зробив всі необхідні дії для позитивного вирішення його проблеми, тому, як правило, g=1.

Отже, добуток m*s адекватний презюмованій моральній шкоді за О.М. Ерделевським, при цьому m розуміється як мінімальна заробітна плата, s – еквівалент ступеня моральних страждань в кількості мінімальних заробітних плат в залежності від тяжкості правопорушення; при цьому шкала рівня страждань повинна бути розтягнута до 720. Наприклад, у загальному випадку s=36 (кінше ущемлення прав і свобод громадянина неправомірними діями та

рішеннями органів влади і управління»¹), і тоді при рівні мінімальної заробітної плати в Україні приблизно 3.000 грн. розрахункова моральна шкода $D=108.000$ грн. (прийнято $f=1$, $g=1$). Якщо ж дії суб'єкта владних повноважень підводять особу під кримінальну відповідальність (наприклад, незаконні донарахування мільйонних податків), то тоді $s=216$ («поширення неправдивих відомостей, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого злочину»²), і $D=648.000$ грн. Вважаємо, що конструкція формули, а також конкретні розрахункові показники повинні бути встановлені законодавчо і обов'язково застосуватися судами одночасно із задоволенням адміністративного позову або в окремому провадженні, але вже у порядку цивільного або господарського судочинства згідно ч. 5 ст. 21 Кодексу адміністративного судочинства України.

Аналогічний підхід слід застосувати при розслідуванні скарг на тортури. Практично завжди винні роблять вигляд, що тортури не вчиняли, а прокуратура робить вигляд, що вірить цим доводам. Водночас, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїх рішеннях неодноразово вказував, що влада несе повну відповідальність за життя і здоров'я осіб, коли вони знаходяться «під контролем» працівників міліції чи адміністрації місць позбавлення волі [10]. Отже, у будь-якому випадку держава повинна відшкодувати шкоду. У випадку завдання тяжкої шкоди здоров'ю $s=576^3$, і тоді шкода $D=648.000$ грн.

Отже, перехід від оціночних до оціночно-чисельних критеріїв визначення моральної шкоди сприятиме підвищенню рівня справедливості у визначенні моральної шкоди, – адже, як зазначено у роботі [11, с. 5], одним з основних засобів підвищення рівня справедливості у сфері правореалізації є заміна оціночних категорій законодавства на оціночно-чисельні. Це, з одного боку, дозволяє зменшити суб'єктивізм суддів при визначенні розміру моральної шкоди, а з іншого, – дозволить уникнути підозр у змові суддів з постраждалою стороною з метою збагатитися за рахунок бюджету.

Література:

1. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права. Навч. посіб. / за заг. ред. Куйбіди Р. О., Шишкіна В. І. К. Старий світ, 2006. 576 с.
2. Спенсер Г. Прийдешнє рабство. В кн.: Лібералізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К. Смолоскип, 2002. С. 653–655.

¹ <https://studfile.net/preview/16794058/page/6/>

² Там само

³ <https://studfile.net/preview/16794058/page/6/>

3. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посіб. Вид. 2-ге, доп. та перероб. К. Атіка, 2003. 575 с.
4. Головань І. Час – гроші. *Українська правда*. 28.02.2001. URL: <http://blogs.prawda.com.ua/authors/golovan/4d6b6c177f1f1/>.
5. Белкін Л. М. Актуальні питання відповідальності суб'єктів владних повноважень за порушення прав юридичних та/або фізичних осіб. *Університетські наукові записки*. 2011. С. 248–254.
6. Курило Ю. Коментар для «Юридичної газети». *Юридична газета*. 14.12.2010. № 50 (266). С. 11.
7. Пушкіна О. В., Тодорошко Т. А., Бочарова М. О. Проблемні аспекти відшкодування моральної шкоди в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 1. С. 62–65.
8. Антосик С. М., Коkun О. М. Відшкодування моральної шкоди: психологічні аспекти Адвокат. 1998. № 4. С. 19–21.
9. Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: монографія / Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Дніпропетровськ. Ліра ЛТД, 2009. 404 с.
10. Справа «Ошурко проти України» (Заява № 33108/05): Рішення ЄСПЛ від 08.09.2011 р. Публ.: Рішення Європейського суду з прав людини. К. «Центр учбової літератури», 2012. С. 153–173.
11. Самохвалов В. В. Законність і справедливість: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2008. 18 с.

ПРОЦЕДУРИ ВІДБОРУ СУДДІВ ДО СУДУ ЄС: ЄДНІСТЬ СТАНДАРТІВ ЧИ МОЗАЙКА ПРАКТИК

Веселовський Б. А.

*доктор філософії (міжнародне право), доцент кафедри порівняльного
і європейського права Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Прозорі, засновані на заслугах процеси призначення суддів є наріжним каменем верховенства права, що гарантує, що судді можуть діяти незалежно від політичного впливу. На рівні ЄС судді Суду Європейського Союзу призначаються за допомогою багатоступеневого процесу: первинне право ЄС встановлює базові вимоги до кваліфікації суддів Суду ЄС. Стаття 19(2) Договору про Європейський Союз (ДЄС) передбачає, що судді та генеральні адвокати Суду ЄС «обираються з числа осіб, незалежність яких не викликає сумнівів» і повинні відповідати умовам статей 253 і 254 ДФЄС. Стаття 253 ДФЄС вимагає, щоб кандидати в Суд ЄС мали «кваліфікацію, необхідну для призначення на найвищі судові посади у своїх країнах, або щоб вони були юристами-консультантами з визнаною компетенцією» [1]. Формально судді призначаються «за спільною згодою урядів держав-членів» строком на шість років. Починаючи з Лісабонського договору, таке призначення відбувається після консультацій зі спеціальним Комітетом, створеною відповідно до статті 255 ДФЄС. Роль Комітету, створеної відповідно до статті 255, полягає у перевірці кожного національного кандидата і наданні висновку про те, чи підходить ця особа для виконання обов'язків судді або генерального адвоката. Згідно зі статтею 255 ДФЄС, Комітет уповноважений висловлювати схвальну або негативну оцінку кожному кандидатові, якого висунули на посаду судді або генерального адвоката Суду ЄС чи Генерального суду. При цьому Комітет не здійснює вибору між декількома кандидатами, а оцінює кожного кандидата окремо.

Основна відповідальність за вибір суддів і генеральних адвокатів належить державам-членам ЄС. У зв'язку з цим, експертний Комітет наголошує на значенні відкритої, прозорої і суворої національної процедури відбору, яка проводиться незалежною комісією, що може забезпечити якісну оцінку кандидатів. Така процедура найкраще працює, коли її проводить незалежний орган, до якого входять висококваліфіковані експерти, зокрема, чинні або колишні члени верховних судів чи судів ЄС. При цьому група підкреслює, що

відсутність формальної процедури, яка дозволяє незалежно і об'єктивно оцінити кандидатів, сама по собі не є негативним фактором і не може завдати шкоди кандидатам. Водночас, навіть найбільш ретельна і надійна національна процедура не гарантує позитивного висновку комісії, якщо кандидат не відповідає встановленим вимогам [2].

Дедалі більше держав-членів ЄС кодифікували свій процес відбору на законодавчому рівні. Німеччина та Іспанія є яскравими прикладами. Німеччина оновила свій Richterwahlgesetz (Закон про відбір суддів) після підписання Лісабонського договору, щоб посилити участь парламенту у відборі суддів ЄС. Згідно з німецьким законодавством, Федеральний уряд повинен отримати згоду Комітету з призначення суддів (Richterwahlausschuss) – органу, до складу якого входять члени Бундестагу – перед тим, як призначити суддю або генерального адвоката до Суду ЄС чи Загального суду ЄС [3]. Іспанія, яка раніше не мала єдиної системи, запровадила комплексну процедуру у 2020 році Королівським декретом 972/2020. Цим указом було створено відбірковий комітет для оцінювання кандидатів на посади як у Суді ЄС (Суд справедливості та Загальний суд), так і в ЄСПЛ. Іспанський комітет є змішаним органом, що складається з п'яти членів: трьох представників уряду, одного судді, призначеного судовою радою, і одного видатного юриста[4]. Литва показує при цьому інший приклад: національне законодавство передбачає публічне оголошення конкурсу та скликання незалежної робочої групи експертів для ранжування кандидатів[5].

У деяких державах-членах відбір суддів до Суду ЄС залишається менш формалізованим. Наприклад, у Люксембурзі немає закону, який би визначав конкретну процедуру відбору. Зазвичай уряд видає міністерське рішення про початок процесу відбору і може створити спеціальний консультативний комітет для перевірки кандидатів. Конституція Австрії вимагає унікально прозорого підходу: кандидат від федерального уряду повинен отримати згоду Головного комітету парламенту¹. Цей механізм парламентського затвердження вважається однією з найбільш прозорих систем в ЄС, хоча він ґрунтується на національному конституційному праві Австрії, а не на вимогах ЄС. В інших державах-членах відбір кандидатів історично здійснювався на рівні виконавчої влади, іноді з мінімальним інформуванням громадськості. Наприклад, до виходу з ЄС Сполучене Королівство призначало своїх кандидатів до Суду ЄС через внутрішній процес,

¹ <https://www.bundestag.de/resource/blob/579284/e04faea6df255c345eed08ae48992bcb/PE-6-150-18-pdf.pdf>

очолований урядом (часто з неформальними консультаціями зі старшими суддями або суддівським корпусом).

Хоча в Договорах нічого не сказано про національні процедури відбору, Суд ЄС роз'яснив, що свобода розсуду держав-членів не є абсолютною. У справі C-119/23 Valančius, Суд розглянув питання про те, чи може держава-член обійти кандидата з найвищим рейтингом, визначеного її власним незалежним відбірковим комітетом. Попереднє питання, яке мав розглянути Суд, стосувалося його компетенції розглядати національну пропозицію кандидатів в судді ЄС. Суд зазначив, що стадія пропозиції (як і стадія призначення), хоча й належить до компетенції держав-членів, регулюється Договорами і, отже, підпадає під їх сферу дії. Отже, від держав-членів вимагається використовувати ці повноваження відповідно до своїх зобов'язань, що впливають із законодавства ЄС [5]. Суд підтвердив, що «внутрішня правова система кожної держави-члена встановлює детальні процедурні правила» для висунення кандидата, але ці правила не повинні викликати обґрунтованих сумнівів щодо незалежності або професійних здібностей кандидата відповідно до статті 19(2) ДФЄС та статті 254 ДФЄС. Іншими словами, будь-яка національна процедура повинна гарантувати дотримання вимог ДФЄС щодо незалежності та компетентності суддів. У рішенні підкреслюється, що залучення незалежних консультативних органів до національного процесу та вимога прийняття обґрунтованого рішення при відборі кандидата допомагає зробити процес більш об'єктивним. Суд також підтвердив, що детальні процедурні правила, які регулюють процес відбору, можуть допомогти розвіяти сумніви щодо незалежності кандидата (пункт 51 Рішення). Якщо держави-члени звернуть належну увагу на те, що Суд ЄС знайшов у справі C-119/23, Valančius, вони будуть достатньо зацікавлені, щоб перевірити, чи відповідає національний процес відбору зазначеним стандартам, і якщо ні, ухвалить необхідні реформи. Так, невдовзі після винесення рішення у справі Валанчюса у 2023 році Бундестаг Німеччини опублікував звіт про наслідки цієї справи, а інші держави почали розглядати можливість вдосконалення своїх процесів. Зараз багато урядів вирішили якщо не проводити відкритий конкурс, то принаймні консультуватися з суддівськими колами або незалежними експертами перед тим, як остаточно визначитися з кандидатурою.

При цьому, дослідниці Католицького університету м. Льовен С. Леммер та М. Каппе наголошують на тому, що «Суд ЄС у справі Валанчюса займає більш м'яку позицію, потенційно надаючи державам-членам дискреційні повноваження призначати суддів ЄС за допомогою повністю неформальних та дискреційних

процедур...загалом [рішення] це втрачена можливість встановити чіткі стандарти забезпечення незалежності судової влади на національному етапі процедур призначення суддів ЄС» [6]. З ними погоджується і професор права ЄС Римського університету Ла Сап'єнца Є. Бартолонні, яка пише, що «складний характер процедури призначення – яка поділена на етапи, які хоч і відрізняються, але координуються – ускладнює перевірку відповідності кожного етапу без загальної оцінки всієї процедури. Ці труднощі, ймовірно, спонукали Суд у справі Валанчюса піти на шлях, невизначений у своєму результаті, доручивши «Комітету 255» роль гаранта всієї процедури...тоді краще вважати, що рішення у справі Валанчюса є не чим іншим, як наслідком недбалого ставлення з боку Суду, який недбало уникнув роздумів над далекосяжними наслідками свого висновку» [7].

Таким чином, держави-члени не мають необмеженої свободи у виборі суддів Суду ЄС. Законодавство ЄС встановлює всеосяжні критерії незалежності та високої компетентності, і всі кандидати проходять перевірку експертним Комітетом відповідно до статті 255. На рівні ЄС не існує єдиної процедури для національних органів, але існує чітка тенденція до прозорих, заснованих на заслугах процесів відбору по всьому Союзу. Багато держав-членів реформували свої процедури призначення (деякі через законодавство, інші через політику), щоб гарантувати, що їхні кандидати до судів ЄС обираються за допомогою справедливих, конкурентних і спрямованих на пошук найбільш кваліфікованих юристів процесів. Ці зміни спрямовані на забезпечення доброчесності та ефективності суддівської системи ЄС, гарантуючи, що судді обираються на основі їхніх заслуг та з повагою до суддівської незалежності.

Література:

1. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. 2016. C202, 7 June. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT> (дата звернення: 28.03.2025).

2. Annual Report 2021 of the Court of Justice of the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. 88 p. URL: https://op.europa.eu/documents/5642886/10597137/2022.2597-QCAR22002ENN_002.pdf (дата звернення: 28.03.2025).

3. Herauswahl von Richterinnen und Richtern für internationale Gerichte – Rechtsvergleichende Untersuchung (Відбір суддів до міжнародних судів – порівняльно-правове дослідження) / Wissenschaftliche Dienste des Deutschen Bundestages. Berlin, 2018. 16 S.

(PE 6 – 150 – 18). URL: <https://www.bundestag.de/resource/blob/579284/e04faea6df255c345eed08ae48992bcb/PE-6-150-18-pdf.pdf> (дата звернення: 28.03.2025).

4. El comité de selección que elegirá los jueces que se propongan a Europa tendrá mayoría de miembros del Gobierno (Комітет із добору суддів до європейських інституцій матиме більшість з представників уряду). Civio.es. 11.11.2020. URL: <https://civio.es/el-boe-nuestro-de-cada-dia/2020/11/11/el-comite-de-seleccion-que-elegira-los-jueces-que-se-propongan-a-europa-tendra-mayoria-de-miembros-del-gobierno/> (дата звернення: 28.03.2025).

5. C-119/23 Valancius: Curtailing Member States' Discretion to Select Candidates for CJEU Judges. European Institute of Public Administration (EIPA). 2024. URL: <https://www.eipa.eu/blog/c-119-23-valancius-curtailing-member-states-discretion-to-select-candidates-for-cjeu-judges/> (дата звернення: 28.03.2025).

6. Lemmer S.-Ch., Kappé M. Carte Blanche for Judicial Appointments? Verfassungsblog.de. 2020. URL: <https://verfassungsblog.de/carte-blanche-for-judicial-appointments/> (дата звернення: 28.03.2025).

7. Bartoloni E. The 255 Committee and the Procedure for Appointing EU Judges. European Papers – European Forum. 17.05.2022. URL: https://www.europeanpapers.eu/europeanforum/255-committee-and-procedure-for-appointing-eu-judges#_ftn10 (дата звернення: 28.03.2025).

АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМОТВОРЧИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У РОЗРІЗІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Волощенко О. М.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Євроінтеграційні процеси, як один із пріоритетних напрямів державної політики сьогодення виступають своєрідним каталізатором з покращення поточного стану нормотворчої діяльності фактично у всіх галузях права. Виявлення прогалин, невідповідностей вимагають кропіткою як підготовчої, так і законотворчої діяльності на всіх рівнях правового забезпечення функціонування держави, як члена європейської спільноти. Підписання Угоди про асоціацію України з

Європейським Союзом встановило відповідний вектор руху державних інституцій у бік найбільш потребуючих «ділянок» законотворчої та державної підтримки. Порушення прав інтелектуальної власності в Україні є одним із найбільш «болючих» питань в аспекті вирішення та боротьби як на державною так і на локальних рівнях. Це обумовлюється низкою причин, починаючи від низького рівня правосвідомості суспільства та обізнаності у потребі охорони і захисту об'єктів до наявних прогалин у роботі профільних державних інституцій.

Вирішення зазначеного спектру проблем потребує значних зусиль як нормотворчої, так і правозастосовної діяльності. З огляду динаміки роботи законотворчого органу та профільних відомств констатуємо активізацію процесів удосконалення дослідження підгалузі права інтелектуальної власності, що доводиться прийняттям низки законів та підзаконних нормативно-правових актів, серед яких: Закони України «Про державну підтримку кінематографії», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони географічних зазначень», «Про авторське право і суміжні права», Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) та внесення змін до положень з питань атестації та ведення державного реєстру представників у справах інтелектуальної власності, Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності» тощо.

Зазначений спектр нормативно-правових актів покращив регулювання окремих інститутів права інтелектуальної власності та імплементував значний масив положень Директив Європейського Союзу. Зокрема, аспекти захисту прав інтелектуальної власності. Пріоритетним здобутком інституту захисту прав інтелектуальної власності варто назвати у розрізі прийнятого Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1] є регламентація способів реалізації цивільно-правового захисту авторського права і суміжних прав. Зокрема, розширення переліку суб'єктів та закріплення на законодавчому рівні правового статусу права особливого роду, також надало додаткові гарантії щодо визначення статусу об'єктів, які генеруються за допомогою використання комп'ютерної програми. Визначення правового статусу об'єктів права особливого роду встановлює бачення приналежності виключних майнових прав для відповідних суб'єктів, і, як наслідок, встановлення вірного адресату пред'явлення вимог в питаннях захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав.

Позитивним також вбачається закріплення на національному рівні правового статусу сирітських творів (що є наслідком імплементації

норм Директиви ЄС 2012/28/EU [2]), що створює додаткові гарантії в питаннях як попередження порушення прав законних право володільців на такі твори, так порядку захисту, у випадках виявлення порушень. Серед недоліків констатуємо недосконалість системи державних гарантів щодо створення відповідних реєстрів таких об'єктів, що на даний момент перебувають у процесі створення та наповнення. Звичайно, такі обставини створюють додаткові ризики порушення прав авторів творів, що володіють статусом сирітських та безкарність для порушників. Зазначене обумовлює область подальших доопрацювань у доктринальному та практичному аспектах.

Необхідність приведення державних процесів до європейського рівня спонукала до проведення заходів щодо удосконалення органів державної влади, які забезпечують політику у сфері права інтелектуальної власності. 28 жовтня 2022 року розпорядженням Кабінету Міністрів України створено Державну організацію «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» [3]. Новелізований підхід до організації роботи даного органу забезпечив виконання покладених на нього обов'язків щодо можливості урегулювання спорів за посередницькими функціями та міжнародної співпраці в питаннях взаємодії з Всесвітньою організацією інтелектуальної власності.

Оновлення нормативного регулювання статусу патентних повірених також має позитивні наслідки з точки зору повноти та доповнення. Зокрема, це стосується встановлення обов'язків по документальному підтвердженню інформації, яка відображається у реєстрах патентних повірених. Таким чином, встановлено додаткову гарантію для законних право володільців в питаннях обрання представника, що відповідає запитам для надання відповідних послуг та цінової політики оплати таких послуг. Введення процедури атестації патентних повірених створило площину для збільшення кількісного та якісного рівня фахівців у сфері надання послуг з прав інтелектуальної власності. Таким чином, зміцнивши спільноту патентних повірених на національному рівні.

Вищевказані фрагментарні дослідження законодавчих процесів у сфері інтелектуальної власності вказують на наявність позитивних процесів законотворчої діяльності, що в цілому сприяє наближенню процедурних питань до стандартів Європейського Союзу та сприяють напрацюванню подальших наукових досліджень.

Література:

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.

2. Директива Європейського Союзу 2012/28/EU on certain permitted uses of orphan works. Всесвітня організація інтелектуальної власності веб сайт. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/13043>.

3. Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій: Ропорядження Кабінету Міністрів України № 943-р від 28.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2022-%D1%80#Text>.

КОНЦЕПЦІЯ МИТНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В МИТНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Іванченко Е. П.

*кандидат юридичних наук,
професор Української технологічної академії,
радник Асоціації митних брокерів України,
докторант Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Одним з основних напрямків на шляху досягнення сталого розвитку економіки України є реалізація комплексу заходів спрямованих на ефективне інтегрування та впровадження міжнародних норм права в законодавство України. Митне законодавство України не є виключенням в цьому питанні та відіграє ключову роль у державній митній політиці, яка у відповідності до статті 5 Митного кодексу України (Кодекс) [1] є системою принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки, а також є складовою частиною державної економічної політики.

З метою виконання зобов'язань України в рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (ЄС), Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергетики та їх державами-членами, з іншими сторонами» (Угода) [2], Верховною Радою України

прийнято Закон України від 22 серпня 2024 р. № 3926-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо впровадження деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу» (Закон) [3]. Відповідно до перехідних положень Закону зміни набирають чинності з 19 квітня 2025 р.

Слід зазначити, що внесення змін до Кодексу має на меті інтеграцію митного законодавства України до митного законодавства ЄС з врахуванням найкращих європейських практик і нормативно-правових актів, зокрема, відповідно до положення Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 09 жовтня 2013 р. про впровадження Митного кодексу Союзу [4], запровадження якого до законодавства України передбачено Додатком XV до Угоди, а також Делегованого регламенту Комісії (ЄС) 2015/2446 від 28 липня 2015 р. про доповнення Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 щодо детальних правил щодо певних положень Митного кодексу Союзу [5] та Імплементацийного регламенту Комісії (ЄС) 2015/2447 від 24 листопада 2015 р. щодо детальних правил імплементації певних положень Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 про встановлення Митного кодексу Союзу [6].

Законом визначені нові та змінені окремі основні терміни та поняття, серед яких поняття – *«митний представник»*. Таким чином, в регулюванні митної брокерської діяльності спостерігаються суттєві правові зміни, а в митному законодавстві України запроваджується нова *концепція митного представництва*.

Законом передбачено, що будь-яка особа може призначати митного представника (стаття 11-1 Кодексу). Визначено, що представництво є двох видів – *пряме та непряме*. Розмежовано права, обов'язки, відповідальність особи та її митного представника. Прямий і непрямий митний представник діє в інтересах особи, яку представляє. При цьому прямий митний представник діє від імені такої особи, непрямий митний представник діє від власного імені.

Митний представник має заявити, що діє в інтересах особи, яку представляє та зобов'язаний надати митним органам документи, що підтверджують його повноваження та вид представництва (пряме чи непряме). При цьому митні органи не повинні вимагати від особи, яка діє як митний представник і виконує дії та митні формальності на регулярній основі, щоразу надавати документи, що підтверджують його повноваження, за умови що така особа може надати такі документи на вимогу митних органів.

Зауважимо, що у відповідності до Закону непрямому митному представнику заборонено: 1) мати інших митних представників;

2) здійснювати декларування у митні режими: імпорту товарів, на які у випадках, встановлених цим Кодексом та іншими законами з питань оподаткування, надаються звільнення від оподаткування митними платежами (податкові пільги) під час їх випуску для вільного обігу; імпорту (у частині процедури кінцевого використання); тимчасового ввезення; безмитної торгівлі; переробки на митній території; переробки за межами митної території; знищення або руйнування; відмови на користь держави.

Також, у відповідності до нових правил, дозвіл на провадження митної брокерської діяльності замінюється на авторизацію. Митний представник має право здійснювати декларування товарів в інтересах іншої особи *за умови наявності авторизації на провадження митної брокерської діяльності*. Вважаємо, що це є цілком позитивним нововведенням у сфері регулювання митної брокерської діяльності, оскільки встановлені зміни мають на меті залишити на ринку митних брокерських послуг тільки сумлінних підприємців, діяльність яких має бути прозорою, професійною, які мають високу ділову репутацією та не порушують митне законодавство. Тим більше, що в умовах правового режиму воєнного стану всі ці перелічені фактори є суттєвими та безпосередньо впливають на митну безпеку України.

У чинній редакції Кодексу, на відміну від прийнятого Закону, по відношенню до митних посередників існують тільки поняття – «митний брокер» (стаття 416 Кодексу) та «агент з митного оформлення» (стаття 418 Кодексу), діяльність яких регламентована Главою 59 Митна брокерська діяльність і не обумовлює обмежень та додаткових регламентацій щодо надання ними посередницьких послуг з декларування товарів.

Взаємовідносини митного брокера з особою, яку він представляє, у відповідності до статті 417 Кодексу, визначаються відповідним договором, а агент з митного оформлення перебуває з ним в трудових відносинах і безпосередньо виконує дії в інтересах особи, яку представляє митний брокер. Отже, агент з митного оформлення є працівником, тобто, представником митного брокера, а не самостійним суб'єктом митної брокерської діяльності. Агент з митного оформлення здійснює представницьку діяльність, вчиняє певні юридичні дії у митному просторі України від імені та під контролем митного брокера. Митний брокер, в свою чергу, здійснює професійну посередницьку діяльність та вчиняє юридичні дії від власного імені за дорученням особи на підставі договору.

Виходячи з вищевикладеного, можемо констатувати, що нова концепція митного представництва, яка має бути запроваджена з 19 квітня 2025 р., суттєво відрізняється від чинної митної брокерської

діяльності, потребує додаткової уваги з боку Міністерства фінансів України та Державної митної служби України щодо її практичної реалізації як з боку митних брокерів, так і посадових осіб митних органів.

Приведення митного законодавства України, яке постійно змінюється під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, у відповідність до законодавства ЄС потребує виваженого та продуманого підходу щодо його впровадження (внесення змін та доповнень) з боку законодавчих і виконавчих органів влади. В умовах правового режиму воєнного стану це набуває особливої важливості та відповідальності з боку державних органів влади, оскільки результати правових рішень в регулюванні митної брокерської діяльності мають безпосередній вплив на стабільність економіки України та впровадження нових правил не повинно перешкоджати її належному функціонуванню.

Оскільки поняття «митний представник» запроваджено в митному законодавстві України доволі недавно, а відсутність практики застосування інституту митного представництва не дозволяють нам в повній мірі оцінити правові наслідки впливу нових митних правил на процес митного контролю та оформлення товарів, дане питання потребує додаткових наукових розробок для більш детального вивчення та удосконалення процесу митного представництва при здійсненні митної брокерської діяльності.

Література:

1. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. 7 № 4495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
2. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18/card2#Card>.
3. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу: Закон України від 22 серпня 2024 р. №3926-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/ card/3926-20>.
4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 р. про встановлення Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text.
5. Делегований регламент Комісії (ЄС) № 2015/2446 від 28 липня 2015 р. на доповнення Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 стосовно детальних правил щодо певних положень

Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_028-15#Text.

6. Імплементацийний регламент Комісії (ЄС) 2015/2447 від 24 листопада 2015 р. щодо детальних правил імплементування певних положень Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 про встановлення Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-15#Text

ТЕРИТОРІАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ПЕРСОНАЛІЗОВАНОЇ МЕДИЦИНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Крушельницька Г. Л.

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

*Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака*

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

Враховуючи те, що Україна у 2014 році підписала Угоду про Асоціацію з ЄС, обравши євроінтеграційний вектор, існує необхідність забезпечити поступове наближення вітчизняної системи охорони здоров'я до європейських стандартів. Водночас імперативи європейської інтеграції вимагають більш чіткого розуміння порядку денного європейської спільноти та впровадження управлінських інновацій з метою збільшення прозорості трансрегіональних інтеракцій, а також підвищення ефективності багатосторонніх взаємодій [1, с. 280]. У зв'язку із цим, актуальним є дослідження питання трансформації європейської системи охорони здоров'я шляхом переходу від традиційної до персоналізованої медицини.

Як відзначається у звітах Європейської комісії, традиційні ліки вважаються більше неефективними в лікуванні великої кількості пацієнтів через зростання витрат на охорону здоров'я, викликаних старінням населення [2]. Так само Американське управління з контролю за продуктами та ліками (FDA) відзначає необхідність впровадження лікування та профілактики захворювань, адаптованих під конкретного пацієнта, залишивши у минулому підхід «однаковий спосіб лікування для всіх» [3]. Водночас «персоналізована медицина» не відповідає жодному конкретному виду лікуванню як такому, а радше позначає певну політику або «модель» охорони здоров'я, засновану на

використанні генетичної інформації людини та взаємообміні нею як на національному, так і на регіональному рівнях. Зокрема, у висновках Ради ЄС 2015 року персоналізована медицина визначається як медична модель, що ґрунтується на використанні характеристики фенотипів і генотипів індивідів для підбору правильної терапевтичної стратегії для певної людини в певний час і/або для визначення схильності до захворювання та/або для забезпечення своєчасної та цілеспрямованої профілактики [4]. Такий медичний підхід передбачає масове генетичне секвенування і не обов'язково служить суто лікувальній меті, оскільки він включає профілактичні або прогностичні цілі.

Отже, наріжним каменем персоналізованої медицини є генетика та геноміка, лідерство у яких протягом тривалого часу належало США, де було проаналізовано більше 50 мільйонів геномів і екзомів [5]. Хоча і зі значним відставанням від лідерів «генетичної революції», але у Європі також виникла «Ініціатива 1+ мільйона геномів», спрямована на об'єднання регіональних генетичних баз даних з метою підвищення ефективності, доступності, сталості та стійкості систем охорони здоров'я в ЄС [6]. Оскільки генетична інформація дозволяє глибше зрозуміти причини захворювань, а отже і краще пристосувати фармацевтичні відповіді до кожної генетичної структури, обмін більшою кількістю геномних даних покращує розуміння та профілактику захворювань, у результаті чого лікування стає більш персоналізованим.

Загалом на регіональному рівні ЄС охорона здоров'я є відносно недавнім об'єктом правового регулювання, але зростання обігу даних відкрило нові перспективи для трансрегіональних можливостей охорони здоров'я та об'єднання медичної інформації в рамках Єдиного цифрового ринку з метою створення інтегративної програми охорони здоров'я ЄС [7]. Таким чином, полегшення «обміну даними» в рамках єдиного цифрового ринку стало ключовим питанням. У повідомленні Європейської комісії, опублікованому в квітні 2018 року, наголошується, що медичні, зокрема генетичні, дані є ключовим чинником трансформації охорони здоров'я. У зв'язку із цим необхідно гармонізувати обмін даними між державами-членами, а використання штучного інтелекту для аналітики генетичних даних зможе оптимізувати використання цифрового ринку охорони здоров'я та забезпечити перехід до персоналізованої медицини [8].

У 2015 році було опубліковано звіт PubMed «Формування європейського бачення персоналізованої медицини», де персоналізована медицина була визнана одним із головних пріоритетів порядку денного ЄС. А в Стратегічному дослідницькому та інноваційному плані вказано, що персоналізовану медицину слід

розглядати як «систему охорони здоров'я». Водночас, широка неоднорідність між різними національними політиками країн-членів ЄС та їх нормативними актами у сфері охорони здоров'я призвела до ініціатив на регіональному рівні, таких як Region4PerMed – європейського проекту, який мав на меті привернути увагу європейських політиків до регіональних потреб шляхом залучення регіональних і національних зацікавлених сторін [9].

У жовтні 2023 року на конференції Ради ЄС з персоналізованої медицини в Іспанії було офіційно запущено нове Європейське партнерство з персоналізованої медицини (EP PerMed). Конференція була зосереджена на впливі персоналізованої медицини на еволюцію охорони здоров'я для покращення життя людей. Таке партнерство є поштовхом для досліджень у галузі точної медицини в Європейському дослідницькому просторі, у розробці якого беруть участь 49 партнерів, що сприятиме розвитку інновацій у сфері персоналізованої медицини, а також заохочуватиме її удосконалення та консолідацію в системах охорони здоров'я.

Також ключовою програмою ЄС для фінансування досліджень та інновацій з бюджетом 95,5 млрд євро є Horizon Europe. Зокрема, за останні два десятиліття Європа швидко стала світовим лідером у сфері персоналізованої медицини завдяки централізованим політикам, програмам і значному фінансуванню, таким як «Сьома рамкова дослідницька програма ЄС (2007–2013)», «Програма Horizon 2020 (2014–2020)» і нещодавно запущена «Програма Horizon Europe (2021–2027)» [10].

Крім трансрегіонального співробітництва, ЄС активно розвиває транснаціональну співпрацю. У листопаді 2016 року Європейською комісією було запущено Міжнародний консорціум персоналізованої медицини (ICPerMed), спрямований на розширення міжнародного співробітництва, узгодження бачення різних зацікавлених сторін у цій галузі, заохочення спільних зусиль у медико-генетичних дослідженнях, а також фінансування пов'язаних із цим проектів та ініціатив. Зокрема, бачення ICPerMed на 2030 рік пропонує розглядати перспективи нових напрямків політики у сфері охорони здоров'я, приділяючи увагу розбудові потенціалу медичних працівників і грамотності громадян, оптимізації персоналізованого догляду та стійкості системи охорони здоров'я. Щороку ICPerMed створює багато ініціатив з метою розширення відносин між Європою та іншими країнами, сприяння міжнародному прийняттю та поширенню персоналізованої медицини та становлення Європи як світового лідера в у цій галузі.

Таким чином, завдяки об'єднанню ресурсів ЄС, регіональних і національних ресурсів, а також наукового досвіду інших країн,

пришвидшується розвиток у сфері охорони здоров'я і, зрештою, забезпечується покращення медичних послуг та послуг з догляду на основі персоналізованої медицини у Європі та за її межами. Зважаючи на викладене, є підстави вважати, що перехід до системи охорони здоров'я на основі персоналізованої медицини в європейському регіоні стрімко розвиватиметься протягом наступного десятиліття, відповідно Україні необхідно вжити активних заходів щодо участі у транснаціональному співробітництві з ЄС у сфері персоналізованої медицини.

Література:

1. Щербак В. М. Трансрегіональна співпраця як чинник європейської інтеграції: особливості координації інститутів публічного врядування. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 279–284.

2. European Commission, Personalized medicine. Background, conference reports, publications and links related to personalized medicine. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/health/personalised-medicine_en.

3. US Food and Drug Administration, Personalized medicine. URL: <https://www.fda.gov/medical-devices/in-vitro-diagnostics/precision-medicine>.

4. Council conclusions on personalised medicine for patients: Document 52015XG1217(01). *Official Journal of the European Union*. 17.12.2015. C 421/2.

5. Molnár-Gábor F., Korberl J. O. Genomic Data Sharing in Europe is Stumbling – Could a Code of Conduct Prevent its Fall? *EMBO Molecular Medicine* 12. 2020. №11421: 1.

6. European Union «1+ Million Genomes Initiative». URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/european-1-million-genomes-initiative>.

7. EU countries will cooperate in linking genomic databases across borders: European Commission, 10 April 2018. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eu-countries-will-cooperate-linking-genomic-databases-across-borders>.

8. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions on enabling the digital transformation of health and care in the Digital Single Market; empowering citizens and building a healthier society, Brussels 25 April 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0233 &from>.

9. Stenzinger A, Moltzen EK, Winkler E, Molnar-Gabor F, Malek N, Costescu A, Jensen BN, Nowak F, Pinto C, Ottersen OP, Schirmacher P,

Nordborg J, Seufferlein T, Fröhling S, Edsjö A, Garcia-Foncillas J, Normanno N, Lundgren B, Friedman M, Bolanos N, Tatton-Brown K, Hill S, Rosenquist R. Implementation of precision medicine in healthcare-A European perspective. J Intern Med. 2023 Oct. № 294(4). P. 437–454.

10. Romagnuolo I, Mariut C, Mazzoni A, et al. Sino-European science and technology collaboration on personalized medicine: overview, trends and future perspectives. Per Med 2021. № 18. P. 455–470.

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПЕРЕГЛЯДУ РІШЕНЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПРАВОМ ЄС

Олашин В. В.

*доктор філософії в галузі права, адвокат,
докторант кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна*

Однією з ключових гарантій захисту прав і свобод людини в адміністративному судочинстві є можливість перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Це забезпечує справедливість правосуддя та сприяє дотриманню законності в адміністративному процесі [1].

Стаття 55 Конституції України, гарантує кожному право на судовий захист, зокрема й у випадках, коли виникають нововиявлені обставини, що можуть вплинути на законність судового рішення [2]. Можливість перегляду справи за нововиявленими обставинами є важливим механізмом відновлення порушених прав та виправлення судових помилок.

Частиною другою статті 361 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) встановлено, що підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є: істотні для справи факти, які не були встановлені судом та про які особа, що подає заяву, не знала і не могла знати на момент розгляду справи; набрання законної сили вироком суду або ухвалою про закриття кримінального провадження, що підтверджують факт надання завідомо неправдивих свідчень, неправильної експертної оцінки, завідомо неправдивого перекладу чи фальсифікації письмових, речових або електронних доказів, що призвело до ухвалення незаконного рішення у справі; скасування судового рішення, яке було підставою для ухвалення рішення, що підлягає перегляду [3].

Також частиною 5 статті 361 КАС України встановлено підстави для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами так як: визнання Конституційним Судом України неконституційності або конституційності закону, іншого правового акту чи їх окремих положень, які були (або не були) застосовані судом при розгляді справи, за умови, що судові рішення ще не виконане; встановлення вироком суду, що набрав законної сили, факту вчинення суддею кримінального правопорушення, яке спричинило ухвалення відповідного судового рішення; виявлення міжнародною судовою установою, юрисдикцію якої визнає Україна, факту порушення Україною міжнародних зобов'язань під час розгляду цієї справи судом [3].

Щодо **нововиявлених обставин**, то цей механізм спрямований на врахування фактів, які не були доступні під час первинного розгляду справи, але могли б суттєво вплинути на її результати. Важливо, що йдеться не просто про нову інформацію, а саме про обставини, які не могли бути відомі особі за умови її належної обачності. Особливо важливим є аспект виявлення неправдивих доказів або показань, адже вони прямо впливають на законність судового рішення. Крім того, якщо перегляду підлягає рішення, ухвалене на основі іншого судового акту, який згодом скасовано, це логічно зумовлює необхідність його перегляду, щоб уникнути правової невизначеності.

Стаття 369 КАС України вже встановлює наслідки перегляду рішень адміністративних судів. Так, якщо суд відмовляє в задоволенні заяви про перегляд судового рішення, ухвали або постанови за нововиявленими чи виключними обставинами, він виносить відповідну ухвалу. Якщо ж заява про перегляд задовольняється на підставах, визначених у частині другій та пунктах 1, 2 частини п'ятої статті 361 КАС України, і рішення, що переглядається, скасовується, суд: ухвалює нове рішення – у разі перегляду судового рішення; приймає постанову – якщо переглядалася постанова; постановляє ухвалу – якщо переглядалася ухвала. Крім того, Верховний Суд, розглядаючи заяву про перегляд судового рішення на підставі, визначеній пунктом 3 частини п'ятої статті 361 цього Кодексу, приймає постанову [3].

Судове рішення, ухвалене за результатами провадження з перегляду справи за нововиявленими або виключними обставинами, може бути оскаржене відповідно до порядку, визначеного КАС України для оскарження рішень суду відповідної інстанції. Після набрання ним законної сили всі попередні рішення адміністративних судів у цій справі втрачають чинність. Якщо суд відмовляє у задоволенні заяви про перегляд рішення за нововиявленими або виключними обставинами, інші учасники справи мають право вимагати від заявника відшкодування судових витрат, понесених у зв'язку з цим провадженням [3].

Отже, ми маємо чіткий алгоритм дій суду в разі перегляду рішень за нововиявленими або виключними обставинами, що забезпечує правову визначеність і передбачуваність судового процесу. Особливо важливим є положення про втрату чинності попередніх рішень після ухвалення нового судового акту, що гарантує належний рівень правової стабільності.

Окремої уваги заслуговує можливість стягнення судових витрат із заявника, якщо суд відмовив в задоволенні заяви про перегляд рішення. Це слугує своєрідним запобіжником від зловживань, коли сторона намагається використати механізм перегляду не заради відновлення порушених прав, а з інших мотивів, наприклад, з метою затягування справи. Водночас постає питання балансу між правом на судовий перегляд і потенційними фінансовими ризиками для заявника.

Також важливим аспектом є особлива роль Верховного Суду у справах, пов'язаних із рішеннями міжнародних судових установ. Це підтверджує зобов'язання України дотримуватися міжнародних стандартів правосуддя та виконувати відповідні рішення, що є важливим для забезпечення верховенства права.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово розглядав питання перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, підкреслюючи важливість дотримання принципу правової визначеності та справедливого судового розгляду. Хоча безпосередньо щодо України таких рішень небагато, варто звернути увагу на наступні справи:

«Желтяков проти України» (заява № 4994/04, рішення від 9 червня 2011 р.): У цій справі ЄСПЛ підкреслив, що принцип юридичної визначеності вимагає поваги до остаточних судових рішень. Відступ від цього принципу можливий лише за наявності виняткових обставин, які виправдовують перегляд рішення [4].

«Industrial Financial Consortium Investment Metallurgical Union проти України» (заява № 10640/05, рішення від 26 червня 2018 р.): ЄСПЛ зазначив, що процедура скасування остаточного судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами передбачає наявність доказів, які раніше не були доступні, але могли б призвести до іншого результату судового розгляду [5].

У цих рішеннях ЄСПЛ підкреслює важливість дотримання основних прав людини в контексті нововиявлених обставин у судовому процесі. Суд визнає, що держави повинні забезпечувати ефективний механізм перегляду судових рішень за нововиявленими фактами, щоб уникнути несправедливих результатів через приховані або нез'ясовані обставини, які можуть значно вплинути на рішення суду. Це також підкреслює необхідність гарантування доступу до правосуддя для осіб, чії права були порушені через помилки чи неповноту судового розгляду. Тому ці рішення

стали важливими прецедентами для розвитку правової системи України, зокрема в аспекті перегляду судових актів, що мають відображення на забезпечення справедливості та правової визначеності.

Література:

1. Пленум Вищого адміністративного суду України. (2015). *Постанова «Про узагальнення судової практики розгляду адміністративними судами заяв про перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами»* від 22 травня 2015 року № 7.

2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV: із зм. і доп. станом на 10.10.2024 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36. № 37. Ст. 446.

4. Желтяков проти України (заява № 4994/04), Європейський суд з прав людини, рішення від 9 червня 2011 р.

5. Industrial Financial Consortium Investment Metallurgical Union проти України (заява № 10640/05), Європейський суд з прав людини, рішення від 26 червня 2018 р.

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ЗМІН НА СТАН КОРПОРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Сіщук Л. В.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
завідувач Лабораторії корпоративного права
імені академіка Володимира Луця*

*Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Євроінтеграція є важливим кроком на шляху до зміцнення економічних зв'язків України з Європейським Союзом. Процес гармонізації правових норм спрямований на створення сприятливого бізнес-середовища, підвищення прозорості корпоративного управління та залучення іноземних інвесторів. Правотворча діяльність є важливим елементом вказаного процесу, що створює передумови для зближення корпоративного законодавства України з правом Європейського Союзу,

а також забезпечує швидкий результат щодо втілення європейських рекомендацій та стандартів у вітчизняних правових нормах.

У Законі України «Про правотворчу діяльність», прийнятому зовсім недавно, а саме 24 серпня 2023 року, зазначено, що цей Закон прийнято з метою впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією [5]. У ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» закріплено принципи правотворчої діяльності, що підкріплюють законність та прозорість під час планування, підготовки, прийняття нормативно-правових актів та набрання ними чинності, зокрема, йде мова про принципи верховенства права, пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, демократичності, пропорційності, системності тощо [5]. У той же час варто додати, що законодавчі норми щодо визначення предмета регулювання цим Законом, окреслення системи законодавства України та порядку підготовки і прийняття нормативно-правових актів посилять якість нормативних положень, забезпечить їх прозорість, гнучкість і надасть можливість більш ефективно виявляти законодавчі прогалини і колізії та усувати їх.

Щодо впливу правотворчих процесів на систему корпоративного законодавства, то незважаючи на активну наукову і законотворчу співпрацю у сфері корпоративного права, що спрямована на приведення корпоративних актів у відповідність до законодавства Європейського Союзу і триває впродовж останніх десяти років, саме останні декілька років відзначилися більш конкретними сучасними узагальненими змінами, що відобразилися у системі норм корпоративного права України, а не хаотичними процесами, що мали місце на початку реформи у цій сфері в умовах євроінтеграції.

Найбільш ґрунтовні зобов'язання щодо адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів Україна взяла на себе ще з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [6], імплементація норм якої активно продовжується станом на 2025 рік. Зокрема, у статті 387 глави 13 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС прямо зазначено, що Сторони домовилися про співпрацю: а) з питань захисту прав акціонерів, кредиторів та інших заінтересованих сторін відповідно до вимог ЄС; б) щодо впровадження на національному рівні відповідних міжнародних стандартів та поступового наближення до права ЄС у сфері бухгалтерського обліку та аудиту; с) з питань подальшого розвитку політики корпоративного управління відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового наближення до правил та рекомендацій ЄС у цій сфері [6]. При цьому, як відомо, згідно з офіційним звітом загальний прогрес виконання

зобов'язань становив 88% саме станом на 2023 рік, що свідчить про значний поступ у гармонізації законодавства та інтеграції в європейський простір саме впродовж останніх декількох років.

Суттєві зміни у корпоративному законодавстві України пов'язані з прийняттям нового Закону України «Про акціонерні товариства» [1] і внесення ним змін до чинних актів, а саме до ЦК України, Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та інших, які у свою чергу теж відформатовані відповідно до європейських стандартів, хоча робота щодо рекодифікації ЦК України триває.

Так, вказаним Законом від 27 липня 2022 року внесено важливі зміни до ЦК України щодо закріплення поняття корпоративних прав учасників юридичних осіб, повернення декількох норм про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю з відсилкою до спеціального закону, а також відредаговано і запропоновано у новій редакції статті, що стосуються акціонерних товариств. Ще одним важливим кроком для наближення законодавства України до європейських стандартів стало запровадження Законом України «Про акціонерні товариства» змін до Законів України «Про депозитарну систему України» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» стосовно обліку часток у статутному капіталі з визначенням можливості ведення облікової системи часток цих товариств в порядку, встановленому законодавством. При цьому облікова система часток визначається цими законами, як сукупність інформації, записів про частки (вид, номінальна вартість і кількість, обмеження обігу тощо) на рахунках власників таких часток, інформації про товариство, про власників часток, про обмеження прав власників, про осіб, уповноважених власниками та іншої інформації. Облік часток товариства в обліковій системі часток ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів та зумовлює можливість обігу часток виключно в електронному вигляді.

До Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» теж внесено зміни у частині дотримання принципу прозорості розкриття інформації про діяльність товариства та можливості створення ради директорів, а також розкрито поняття членства та незалежного членства у органах товариствах. Вагомою подією стало визначення відповідальної особи за розкриття інформації щодо діяльності акціонерних товариств та внесення відповідних змін у цій частині до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» (ст. 90¹) шляхом запровадження радника з корпоративних прав, що є юридичною особою, яка на регулярній основі аналізує розкриття регульованої інформації про емітента та іншу

інформацію про акціонерне товариство з метою надання акціонерам інформації, необхідної для прийняття ними рішення щодо використання права голосу акціонерів, шляхом поширення результатів досліджень, надання інших консультацій щодо використання права голосу [1]. Запроваджені заходи сприяють європеїзації корпоративних правил поведінки та забезпечать у найближчому майбутньому гарантії підвищення довіри до ділової репутації вітчизняних компаній на ринку капіталів. Зазначені зміни стали частиною комплексного підходу до гармонізації українського законодавства і загального процесу інтеграції України до європейських стандартів.

У 2024 році в Україні відбулися не менш важливі правотворчі процеси, пов'язані з євроінтеграцією. Ось деякі з них: 1) впровадження нових стандартів прозорості та введення вимог щодо розкриття інформації для компаній; 2) цифровізація корпоративного управління, а саме запроваджено можливість проведення зборів акціонерів та інших корпоративних процедур в електронному форматі, що відповідає європейським практикам; 3) підвищення стандартів корпоративного управління, а саме введено нові правила щодо незалежності членів наглядових рад та аудиторів, з акцентом на підвищення їхньої ефективності та незалежності.

Для прикладу, деякі норми набрали чинності через рік після прийняття Закону України «Про акціонерні товариства», зокрема, йде мова про набрання чинності з 1 січня 2024 року статей закону, що дозволяють електронне проведення зборів та голосування [1]. Вказані норми відповідають не тільки принципам корпоративного управління ОЕСР, але й директивам ЄС щодо діяльності лістингових компаній у контексті проведення електронних зборів та вимогам, що закріплені в Угоді про асоціацію. Втім більшість новел запроваджено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» [2], а саме: 1) ч. 3 ст. 92 ЦК України викладена у редакції, спрямованій на виконання обов'язків органом або особою, уповноваженою виступати від імені юридичної особи, виключно в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно, у межах повноважень, наданих статутом юридичної особи і законодавством, і у спосіб, який, на її добросовісне переконання, сприятиме досягненню мети діяльності юридичної особи, у тому числі уникаючи конфлікту інтересів; 2) у Законі України «Про управління об'єктами державної власності» запроваджено норми щодо затвердження Політики державної власності, невід'ємними частинами якої є Політика винагороди керівників, Політика винагороди членів наглядових рад, Державна дивідендна політика, а також закріплено вимоги до незалежних членів наглядової ради юридичних осіб з

державною часткою, їх компетенції та організації діяльності; 3) з внесенням змін до Закону України «Про акціонерні товариства» посилено вимоги до членів наглядових рад з наголошенням на те, що діяльність акціонерних товариств має відповідати принципам ефективного корпоративного управління та прозорості.

З 2025 року Україна активно продовжує адаптувати власне корпоративне законодавство до стандартів Європейського Союзу, оскільки у березні 2025 року відбулася зустріч між українською стороною та Єврокомісією щодо відповідності українського законодавства праву ЄС у сфері корпоративного права. Водночас у Верховній Раді зареєстровано законопроект №12376 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подальшої гармонізації законодавства про компанії із законодавством Європейського Союзу» [3], який передбачає гармонізацію законодавства про компанії з європейськими стандартами, зокрема, щодо використання цифрових інструментів та відображення у ЄДР ЮО ФОП та ГФ змін щодо діяльності товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, їх органів управління, розміру статутного капіталу, засновників та учасників, навіть тоді, коли такими товариствами передано облік часток до Центрального депозитарію, щодо удосконалення норм у контексті проведення загальних зборів в акціонерних товариствах тощо. Крім того, уряд України планує оновити План заходів для виконання Угоди про асоціацію, що передбачає подальшу інтеграцію до внутрішнього ринку ЄС, інтеграцію української митниці з європейською тощо.

Однак справжній прорив змін у корпоративній сфері було здійснено нещодавно з прийняттям 9 січня 2025 року Закону України № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [4]. Зміни, запропоновані цим законом, стосуються обов'язкової корпоратизації державних підприємств, заборони створення нових державних та комунальних підприємств, упорядкування організаційно-правових форм підприємств та їх перетворення чи ліквідацію, а, основне, скасування Господарського кодексу України через 6 місяців після опублікування 27 лютого 2025 року в газеті «Голос України». Він набрав чинності 28 лютого 2025 року та буде введений в дію через шість місяців після набрання чинності, тобто 28 серпня 2025 року. Натомість, основним регулюючим актом стане Цивільний кодекс України [7]. Ці кроки спрямовані на поглиблення економічної інтеграції та сприяння подальшому зближенню України з Європейським Союзом.

Література:

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 18–19, ст.81). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#top>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління: Закон України від 22 лютого 2024 року № 3587-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3587-20#top>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подальшої гармонізації законодавства про компанії із законодавством Європейського Союзу: проект Закону України від 6 січня 2025 року № 12376. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55539>.

4. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 9 січня 2025 року № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>.

5. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 93, ст. 364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16 вересня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40–44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ЯК ПРИНЦИПУ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Хильченко А. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Кримінально-правовий аналіз покарання та його призначення дає змогу розробки теоретико-методологічних засад застосування покарання. Такі засади (основи) повинні стати парадигмою призначення покарання та інших заходів кримінально-правового впливу. Видається, структурними елементами такої парадигми у першу чергу є принципи та критерії призначення покарання. Критерії призначення покарання вимагають значної доктринальної розробки та практичної апробації. Вони не є самими нормативними правилами призначення покарання, а є конкретною «розшифровкою» змісту таких правил. Принципи призначення покарання – це динамічне явище, тому освітлення актуального бачення змісту того або іншого принципу є раціональним та значимим для практики кримінального правозастосування.

Індивідуалізація покарання – це принцип інституту призначення покарання, відповідно до якого суд, на основі оцінки ряду загальних і спеціальних критеріїв, зазначених у законі, визначає особі, яка вчинила злочин, справедливу міру покарання, спрямовану на досягнення цілей виправлення засудженого і приватної превенції, а також сприяє досягненню інших цілей, поставлених перед покаранням [1, с. 127]. На нашу думку, при визначенні правової природи індивідуалізації покарання необхідно керуватися плюралістичним методом та розуміти, що індивідуалізація є багатоаспектним явищем: це не суто індивідуалістичний підхід до обрання міри покарання, це є метод кримінально-правової політики, на якому базується побудова кримінально-правових санкцій, це керівна ідея (принцип), що пронизує кримінальний закон та практику його застосування. У методології та методиці визначення покарання це є базисом, на якому формуються конкретні правила (норми) та критерії призначення покарання. Безсумнівно, повне вивчення поняття принципу індивідуалізації покарання є неможливим без розкриття співвідношення з іншими основними принципами призначення покарання, вірніше, без визнання факту їхнього (принципів) тісного взаємозв'язку та взаємовпливу.

Так, принцип індивідуалізації покарання забезпечується через врахування критеріїв пропорційного та справедливого покарання. Справедливе покарання базується на врахуванні принципу гуманізму у пенологічній практиці та побудові кримінально-правових санкцій на засадах індивідуалізації. Зміст принципу пропорційності на правозастосовному рівні кримінального права розкривається через врахування таких вимог: необхідності покарання, його достатності, мети покарання чи іншого заходу кримінально-правового впливу. З одного боку, взаємна реалізація принципів (законного, пропорційного та справедливого покарання) на етапі індивідуалізації покарання передбачає застосування такої міри кримінально-правового впливу, яке є співмірною тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особі діяча, а також з врахуванням системи покарань і конструкції санкцій кримінального закону. А з іншого, ці принципи повинні сприяти досягненню цілей покарання чи цілей іншого заходу кримінально-правового впливу. Всі чотири принципи інституту призначення покарання – законності, індивідуалізації, справедливості та пропорційності – є самостійними, але перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємовпливі. Це є проявом такої властивості кримінального закону та кримінального права як системність.

Необхідним є вивчення принципу індивідуалізації призначення покарання, як і будь-якого іншого принципу, не лише у статичному, але і в динамічному аспекті. Статична компонента – це є константа змісту принципу індивідуалізації, досліджена, вивчена та апробована на практиці. Це є проявом перманентності у всій теоретико-методологічній парадигмі призначення покарання. З метою унормування правозастосовної практики видається доцільним сформування чітких критеріїв врахування принципу індивідуалізації. Такі критерії можуть і повинні бути розроблені крізь призму засад (правил) призначення покарання як більш конкретні вказівки/ «інструкції» щодо того що потрібно розуміти під конкретним положенням закону. Крім цього, такі критерії, що можуть бути стандартизовані, є доцільним закріпити у самому кримінальному законі. Є вчені, які розуміння критеріїв індивідуалізації покарання зводять до врахування положень, закріплених у п.3 ч.1 ст. 65 КК України [2]. Ми вважаємо, що критеріями індивідуалізації призначення покарання повинні бути конкретніші та ширші обставини, багато з яких вироблені казуїстично.

Так, судова практика напрацювала значну базу, яка дає змогу простежити особливості врахування принципу індивідуалізації покарання в динамічному аспекті. Саме динамізм принципу індивідуалізації покарання повинен проявитися у розробці та апробації додаткових критеріїв, що відповідатиме концепту кримінально-правової політики на певний час. Це є проявом темпоральності у

теоретико-методологічній парадигмі призначення покарання. І ця темпоральність повинна проявлятися у розробці варіабельних критеріїв. Тому такими, нині, можуть бути визнані поширеність кримінального правопорушення, його вид та значна суспільна небезпека, зокрема, у зв'язку зі збройною агресією рф проти України; врахування судом досудової доповіді служби пробації; позиції потерпілого та у цілому особи потерпілого. Статична компонента (константа) індивідуалізації саме як принципу призначення покарання проявляється у врахуванні критеріїв пропорційного покарання (необхідності та достатності). Мета покарання як складова принципу пропорційності відноситься до динамічної компоненти.

Розробка критеріїв індивідуалізації як принципу призначення покарання не вичерпується обставинами, що входять до поняття «ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення», «особа винного», «особа потерпілого». Принцип індивідуалізації покарання закріплений у ряді норм КК. Тому перспективним та таким, що потребує окремого дослідження, є вивчення актуальних критеріїв індивідуалізації крізь призму норм: про відповідальність і покарання співучасників у вчиненні кримінального правопорушення та про стадію вчинення кримінального правопорушення, інституту обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. Зокрема, щодо останнього, актуальним є вивчення врахування такої обставини, як вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій. Ця обставина не має жодного відношення до поняття «вчинення злочину в умовах воєнного стану», що є кваліфікуючою ознакою кримінальних правопорушень. Види індивідуалізації покарання закріплені і в інституті звільнення від покарання. Наскрізною проблемою у методології призначення покарання є врахування гендерних аспектів, що безпосередньо є відображенням особливостей впливу принципу індивідуалізації щодо конкретної міри кримінально-правового впливу. Таким чином, з метою унормування правозастосовної практики видається доцільним формування чітких критеріїв врахування принципу індивідуалізації. Такі критерії можуть і повинні бути розроблені крізь призму засад (правил) призначення покарання як більш конкретні вказівки/«інструкції» щодо того що потрібно розуміти під конкретним положенням закону. Крім цього, такі критерії, що можуть бути стандартизовані, є доцільним закріпити у самому кримінальному законі. Динамізм принципу індивідуалізації покарання повинен проявитися саме у розробці та апробації додаткових критеріїв, що відповідатиме концепту кримінально-правової політики на певний час. Це є проявом темпоральності у теоретико-методологічній парадигмі призначення покарання. І ця темпоральність повинна проявлятися у розробці варіабельних критеріїв.

Література:

1. Іскендеров Ф. Дуалізм правового визначення ознак індивідуалізації покарання: компаративний аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. № 7. 2017. С. 126–129.

2. Бережнюк В. М. Поняття та загальні критерії індивідуалізації покарання при призначенні покарання за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів, 2021. 225 с.

РОЛЬ І МІСЦЕ КОНСУЛЬТАТИВНО-ДОРАДЧИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Чепкова К. О.

*кандидат юридичних наук,
докторант науково-організаційного відділу Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Найбільш болісне питання під час збройного конфлікту – це захист життя та здоров'я кожної дитини. Враховуючи збройний конфлікт, починаючи з 2014 року, українська влада здійснює свої напрацювання в цьому напрямку. Вже зараз можна відмітити характерну рису – створення консультативно-дорадчих органів при різних державних органах. Метою даної публікації є узагальнення новостворених органів, які мають дорадчий характер, а також зробити акцент на компетенції останніх.

Відповідно до Конституції України [1], а саме п. 28 ч. 1 ст. 106, передбачає право Президента України створювати у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби.

У першу чергу, зазначу про Радника – уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації. Ця посада була створена ще у 2011 році та за цей час зазнала певних змін. З метою розширення гуманітарних аспектів діяльності інституту уповноважених Президента України ухвалено рішення про трансформацію роботи за відповідними напрямками та розширення функціональних можливостей наявних посад. Замість звичних уповноважених тепер існує посада радника – уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації [2].

За ініціативи Радника – уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації активно працює державний портал «Діти війни» [3]. Даний портал використовують як інструмент пошуку дітей, їх порятунку та визволення з місць примусового переміщення чи депортації внаслідок російсько-українського збройного конфлікту.

Ще одним консультативно-дорадчим органом при Президентові України є Національна рада з відновлення України від наслідків війни [4]. При Раді утворюються робочі групи, зокрема з питання захисту прав дітей та повернення дітей, які тимчасово переміщені за кордон.

У тому числі, консультативно-дорадчі органи має право створювати Кабінет Міністрів України на підставі постанови Кабінету Міністрів України «Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України» [5]. Консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи Кабінету Міністрів України утворюються на постійній або тимчасовій основі Кабінетом Міністрів України для забезпечення здійснення його повноважень. Допоміжні органи діють на громадських засадах за колегіальним принципом, якщо інше не визначено актами Кабінету Міністрів України.

Так, при Кабінетові Міністрів України з початком повномасштабного вторгнення створено декілька таких органів, сфера яких поширюється саме на дітей.

По-перше, створено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану [6], який є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України і утворюється з метою сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Основним призначенням вказаного вище органу є координація дій та заходів між суб'єктами публічної адміністрації, які наділені компетенцією в сфері захисту дітей під час збройного конфлікту. Для прикладу: заходи, що реалізуються під час евакуації дітей до безпечних районів; заходи забезпечення повернення дітей до України із-за кордону після завершення воєнних дій, тощо.

Другим консультативно-дорадчим органом, який був створений під час дії воєнного стану, є Координаційний центр з розвитку сімейного виховання та догляду дітей [7]. Зазначений орган є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, основним призначенням якого є розроблення Національного плану сімейного виховання та догляду дітей в Україні і програм з розвитку сімейного виховання дітей, організація заходів щодо їх виконання, проведення моніторингу та аналізу стану їх здійснення.

Таким чином, можна констатувати, що в Україні є поширеним створення консультативно-дорадчих органів, основною метою яких є координація дій та заходів. Водночас варто відмітити, що нормативно-правові акти, якими закріплені положення про діяльність вищевказаних консультативно-дорадчих органів, містять лише вказівки на заходи захисту дітей під час збройних конфліктів, не передбачаючи при цьому конкретних механізмів їх реалізації.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про призначення Д. Герасимчук Радником – уповноваженим Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації: Указ Президента України від 15.06.2021 р. № 245/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2452021-39169>.

3. Державний портал «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/>.

4. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21 квітня 2022 р. № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>.

5. Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 599. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2009-%D0%BF#Text>.

6. Положення про Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text>.

7. Положення про Координаційний центр з розвитку сімейного виховання та догляду дітей: постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 2023 р. № 538. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538-2023-%D0%BF#Text>.

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В МИТНИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ПРОГАЛИНИ ЗАКОНОДАВСТВА

Черкунов О. В.

*кандидат юридичних наук,
докторант кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

У сучасних умовах реформування публічної служби в Україні питання правового регулювання припинення державної служби в митних органах набуває особливої актуальності. Митні органи, як частина системи органів виконавчої влади, відіграють ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави, адмініструванні митних платежів, боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил. Водночас ефективність їх функціонування значною мірою залежить від правового регулювання проходження служби в митних органах, зокрема від чіткості правових механізмів припинення їхньої публічної служби.

На практиці застосування норм законодавства щодо припинення публічної служби в митних органах супроводжується низкою проблем, пов'язаних із неоднозначним тлумаченням підстав звільнення, відсутністю уніфікованих процедур, недостатнім нормативним врегулюванням окремих ситуацій.

У зв'язку з цим, виникає необхідність у науковому осмисленні чинної нормативної бази, виявленні її недоліків, а також у розробці пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання припинення публічної служби в митних органах України.

Державно-службові правовідносини виникають, змінюються або припиняються під час проходження державної служби [1, с. 185].

Відповідно до частини 5 статті 570 Митного кодексу України, «з особами, які приймаються на службу до митних органів на посади державної служби категорій «Б» і «В», укладаються контракти про проходження служби в митних органах відповідно до цього Кодексу. Типова форма та порядок укладення контракту про проходження служби в митних органах затверджуються Кабінетом Міністрів України» [2]. Це положення свідчить про специфіку правового статусу посадових осіб митних органів, зокрема у частині правового регулювання проходження та припинення служби. Одночасно з тим, статтею 569 Митного кодексу України визначено, що посадові особи митних органів є державними службовцями.

Таким чином, на нашу думку, підстави припинення державної служби посадовим особам митних органів доцільно розмежовувати на загальні, які визначені Законом України «Про державну службу», та спеціальні, що випливають із умов контракту про проходження служби в митних органах. Такий підхід відповідає як нормам Митного кодексу України, так і особливостям правового статусу посадових осіб митних органів як державних службовців.

Контрактна форма проходження служби передбачає не лише особливі умови призначення, а й чітко окреслені підстави припинення відносин публічної служби.

Постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2025 р. № 238 «Про затвердження Порядку укладення контракту про проходження служби в митних органах та Типової форми контракту про проходження служби в митних органах» затверджено відповідний Порядок та Типову форму контракту.

Відповідно до пункту 23 Порядку, дія контракту припиняється у разі звільнення або переведення особи з підстав, передбачених Митним кодексом України, Законом України «Про державну службу», а також законодавством про працю – у частині регулювання трудових відносин, що не охоплюються спеціальним законодавством про державну службу [3].

У пункті 24 Типової форми контракту визначено вичерпний перелік підстав для припинення дії контракту, серед яких: а) завершення строку, на який було укладено контракт; б) ініціатива працівника або взаємна згода сторін; в) ініціатива митного органу у разі невиконання або неналежного виконання умов контракту; г) припинення державної служби з підстав, визначених частиною першою статті 83 Закону України «Про державну службу»; е) неподання особою, що підлягає атестації, письмової заяви про згоду на проходження атестації або подання письмової відмови від її проходження; ф) настання обставин, передбачених частиною третьою статті 570 Митного кодексу України [3].

«Припинення державної служби – це фактичне закінчення відносин державної служби, на основі чітко визначених законом підстав» [4, с. 638].

Важливим чинником у кадровій політиці є запровадження чітких критеріїв оцінки ефективності діяльності посадових осіб, що визначають можливість їх подальшого проходження служби [5, с. 87].

Припинення державної служби є інститутом адміністративного права і являє собою систему адміністративно-правових норм, які регулюють державно-службові відносини, пов'язані з відмовою від/у державно-службових повноважень(нях) державного(му) службовця(ю) [6, с. 76].

З науково-теоретичної точки зору, особливості контрактної форми проходження служби в митних органах слід розглядати як прояв диференціації інституту державної служби, що детермінований як специфікою функціонального призначення митних органів у системі публічної служби, так і потребою у встановленні вимог до професійної компетентності та службової дисципліни посадових осіб. Контракт, як особлива форма трудового договору (реалізації публічно-службових відносин), не лише конкретизує зміст взаємних прав і обов'язків, а й запроваджує механізми правової визначеності у частині припинення таких відносин, що має важливе значення в умовах динамічної трансформації публічної служби.

Аналіз змісту пунктів 23 Порядку та 24 Типової форми контракту свідчить про наявність подвійного правового режиму припинення служби в митних органах: загального, що ґрунтується на положеннях Закону України «Про державну службу», та спеціального, що витікає безпосередньо із умов контракту, затвердженого з урахуванням вимог Митного кодексу України. Така подвійність не є колізійною, а навпаки – репрезентує особливу модель правового регулювання, в якій універсальні норми державної служби інтегруються з відомчими особливостями, що дозволяє досягти балансу між єдністю публічно-службових стандартів та інституційними особливостями окремих органів виконавчої влади.

З позиції адміністративного права, припинення державної служби в митних органах постає як складний юридичний факт, що включає як підстави, так і процедури завершення публічно-службових відносин. При цьому важливе значення має дотримання принципу правової визначеності, а також недопущення зловживання дискреційними повноваженнями з боку роботодавця – митного органу. Саме через контрактну форму проходження служби можливо встановити чіткі критерії оцінки ефективності діяльності посадових осіб, що, у свою чергу, впливає на обґрунтованість прийняття рішень щодо продовження дії контракту або припинення служби.

Таким чином, правове регулювання припинення публічної служби в митних органах України потребує системного осмислення з урахуванням як загальних засад державної служби, так і специфіки контрактної форми її проходження. Поєднання норм Закону України «Про державну службу» та положень Митного кодексу України створює комплексну модель правового регулювання, яка дозволяє забезпечити баланс між єдністю публічно-службових стандартів і відомчою особливістю митних органів. Контрактна форма служби виступає інструментом підвищення ефективності та відповідальності посадових осіб, а також механізмом правової визначеності у відносинах публічної служби.

У цьому контексті ключовим є впровадження прозорих, нормативно визначених підстав припинення служби та уніфікованих процедур, що унеможливають зловживання дискреційними повноваженнями. Актуальність вдосконалення чинного нормативного масиву зумовлена як практичними проблемами реалізації положень контракту, так і загальними викликами реформування системи публічної служби в Україні.

Усе це свідчить про необхідність подальшої наукової розробки відповідної проблематики та формулювання чітких пропозицій щодо оптимізації кадрової політики у сфері публічного управління.

Література:

1. Присяжнюк О. А. Поняття та особливості державно-службових відносин у правоохоронних органах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 3. С. 182–185. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.27>.

2. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI / БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20120313#n4128>.

3. Про затвердження Порядку укладення контракту про проходження служби в митних органах та Типової форми контракту про проходження служби в митних органах: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2024 р. № 238 / БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2025-%D0%BF#Text>.

4. Фенич Я. В. Деякі аспекти припинення державної служби в Україні та країнах Європейського Союзу. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.98>.

5. Дрешпак В. М., Антонова О. В., Ковальов В. Г., Формування професійних компетентностей посадових осіб митних органів в умовах трансформації моделі публічної служби в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. № 3 (38). 2023. С. 82–88. DOI <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2023-3.12>.

6. Мельник Ю. С. Управління кадровою політикою в системі контролюючих органів у податковій та митній сферах: адміністративно-правові засади: дис. ... канд. юридичних наук: 12.00.07. Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь. 2020. 168 с.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Грох А. О.

*аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) в сучасному світі мають великий вплив на політичне життя суспільства. В історичній ретроспективі ІКТ були покликані підвищити ефективність збирання, обробки та поширення інформації в державних інститутах, проте в подальшому почались помітні зміни в організації всієї структури публічного управління, відбулась трансформація традиційних механізмів та виникнення нових способів взаємодії між владою, громадянським суспільством та суб'єктами господарювання. Таким чином почали з'являтися нові поняття та правові категорії, в тому числі явище електронної демократії.

Хоча дослідженню питання електронної демократії присвячено чимало праць вітчизняних та іноземних вчених, тема залишається актуальною та потребує детального вивчення.

Теоретичне підґрунтя поняття електронної демократії заклали вчені з США в 1960-их роках, зокрема Б. Барбер, Ч. Б. Макферсон та К. Пейтмен обґрунтували концепцію партисипативної демократії. Подальшим джерелом натхнення для створення електронної демократії стала концепція Ю. Габермаса, головною ідеєю якої стало переосмислення традиційних механізмів демократії з використанням автономної сфери комунікації, в якій громадяни можуть вільно брати участь в демократичних процесах, уникати соціальних нерівностей та не підпадати під контролюючий вплив держави, великих медіа-корпорацій тощо. Сучасна електронна демократія адаптує цей підхід, опосередковуючи політичні процеси в мережі Інтернет. Е. Чедвік, в свою чергу, визначає поняття електронної демократії, як використання ІКТ для розширення можливостей громадян щодо участі в демократичних процесах, а в деяких випадках – як альтернатива традиційним механізмам [1].

Ми повністю погоджуємось з вищезгаданим, проте варто наголосити, що сучасні реалії вимагають стрімкого розвитку

теоретико-методологічних засад електронної демократії, її правового забезпечення, в тому числі на місцевому рівні.

Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам у дослідженні системи оцінювання стану демократії на місцевому рівні констатував, що ефективні демократичні інститути, процеси та практики на місцевому рівні є важливими, адже активне громадянство на місцевому рівні формує основу для міцної та більш стійкої демократії на національному рівні. У сьогодишньому глобалізованому світі зростає усвідомлення критичної важливості електронної демократії на місцевому рівні. Місцеве самоврядування є найбільш наближеним до громадян рівнем публічної влади, де вони щоденно стикаються з проявами демократії, оскільки прямо, чи опосередковано, взаємодіючи з демократичними інститутами та процесами, намагаються заробити собі на життя, дбають про свої сім'ї, користуються базовими державними послугами [2, с. 14–15].

Для комплексної розбудови електронної демократії на місцевому рівні необхідно створити відповідне адміністративно-правове середовище, яке забезпечуватиме чітке регулювання взаємовідносин суб'єктів електронної демократії. Саме у цьому контексті необхідно дослідити досвід європейських країн для виокремлення дієвих нормативно-правових ініціатив та їхніх практичних реалізацій.

Показовим прикладом успішного впровадження інструментів електронної демократії на місцевому рівні є досвід міста Таллінн (Естонія), яке відповідно до звіту ООН «E-Government Survey 2024» займає перше місце в рейтингу з найвищим рівнем розвитку місцевих онлайн-сервісів (LOSI) [3, с. 138].

Естонія відома всьому світу як одна з найперших країн, що вдало реалізувала концепцію електронного урядування із комплексною програмою розвитку та максимальним відсотком залучення громадян. На національному рівні було створено інфраструктуру та нормативне підґрунтя для всеосяжного впровадження електронної демократії. Нормативно вона регулюється національними та місцевими нормативно-правовими актами.

Важливим в цьому контексті є Закон про організацію місцевого самоврядування, відповідно якого не менш як 1% мешканців громади з правом голосу, але не менше п'яти осіб, мають право подавати до ради письмові пропозиції щодо прийняття або скасування актів місцевого самоврядування [4]. Цей механізм довгий час не застосовувався на практиці, поки не було запроваджено зручні електронні інструменти для подання підписів та подання петицій. З 2016 року в Естонії було запущено національний електронний портал для подання електронних звернень та адаптовано на місцевий рівень. Таким чином, мешканці

муніципалітетів можуть в електронній формі підготувати ініціативу, зібрати необхідну кількість підписів і подати їх онлайн. В результаті такі петиції надходять на розгляд до муніципалітету, де їх публічно обговорюють громадяни та представники уряду. Окрім цього, портал дозволяє проводити місцеві опитування з важливих питань самоврядування та реалізовувати будь-які інші процедури громадської участі [5].

На рівні міста Таллінн запроваджено чимало ініціатив електронної демократії. Зокрема, у 2020 році, відповідно до постанови Таллінської міської ради було реалізовано партиципаторний бюджет. Цим актом було затверджено, що кожен район міста має можливість реалізувати один проект на рік, який подається жителями району та отримає найбільшу кількість голосів. У голосуванні за проекти можуть брати участь особи, які досягли 14-річного віку та місцем проживання яких є місто Таллінн. Станом на 2021 рік на голосування було винесено 132 ідеї, у голосуванні взяли участь 2,9% громадян (11 182 особи), які мають право голосу, при цьому 10 777 громадян зробили це шляхом електронного голосування, а лише 363 – паперовим способом [6, с. 23]. На цьому прикладі ми можемо спостерігати, що ініціатива частково провалена і не зі сторони електронної демократії, а в цілому, адже 2.9%, на нашу думку, доволі низький показник залучення громадян. Проте, відсоткове співвідношення між електронним голосуванням та паперовим не може не вражати, 96% усіх учасників приєднались до ініціативи онлайн.

Досвід Таллінна у впровадженні електронної демократії демонструє як переваги, так і проблемні аспекти електронної демократії на місцевому рівні. Безперечно, сучасні інструменти дозволяють зберегти час, подолати географічні бар'єри, підвищити залучення громадян до процесів управління державою. Проте, недостатня довіра, поінформованість населення або мовний бар'єр можуть мати негативні наслідки для впровадження електронної демократії.

Також впровадження новітніх електронних практик у публічному управлінні вимагає чіткої регламентації та координації між усіма рівнями уряду, що не завжди так, навіть у провідних країнах світу. Тому важливим є не лише інвестиція в розвиток інформаційних технологій, а і в освіту громадян та чиновників, правильне роз'яснення механізмів та процедур електронної демократії.

Естонський досвід демонструє, що за наявності політичної волі та спільної стратегії сучасні цифрові інструменти можуть допомогти підвищити ефективність демократії на місцях, зробивши процес управління відкритим та доступним для більшості населення. Водночас

цей шлях вимагає постійного вдосконалення та роботи над помилками, що виникають в процесі запровадження цифрових інструментів.

Література:

1. Chadwick A. E-democracy | political science & technology | britannica. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/e-democracy> (date of access: 06.03.2025).

2. Кемп Б., Хіменез М. Система оцінювання стану демократії на місцевому рівні: посібник. Стокгольм: Bulls Graphics, 2013. 120 с.

3. E-Government survey 2024. New York : UNITED NATIONS, 2024. 206 с. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024> (дата звернення: 12.03.2025).

4. Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus : seadus of 02.06.1993 no. RT I 1993, 37, 558 : as of 20 June 2023.

5. Rahvaalgatus.ee enabling successful petitions at the local level. Democracy Technologies. URL: <https://democracy-technologies.org/participation/rahvaalgatus-ee-enabling-successful-petitions-at-the-local-level/#:~:text=For%20many%20years,%20this%20law,ee> (дата звернення: 12.03.2025).

6. Toots A., Malmstein R. A research project on social challenges in cities. Tallinn, 2022. 35 с.

ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

Євсєєв Д. І.

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

м. Київ, Україна

Після дозволу грального бізнесу в 2020 році законодавство з питань оподаткування цього виду діяльності змінено не було, тому сьогодні цей ринок оподатковується за правилами, встановленими ще в 2010 році Податковим кодексом України у період, коли гральний бізнесу був заборонений і визнавався злочином.

Але Україна обрала модель легалізації грального бізнесу з найдорожчою в Європі вартістю ліцензій [1, с. 206], тому виникли дискусії щодо необхідності зміни моделі оподаткування грального бізнесу з урахуванням вартості ліцензій. З того часу на сайті Верховної Ради України періодично з'являлись законопроекти щодо зміни

оподаткування грального бізнесу, які пропонували різні моделі оподаткування діяльності з організації та проведення азартних ігор, але вони не підтримувались з певних причин або не розглядались Парламентом.

Новий етап в цій дискусії поклато оприлюднене на сайті Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей (далі – КРАІЛ) опитування, яке проводиться у період з 20 березня по 20 квітня 2025 року суб'єктів господарювання грального бізнесу, метою якого є збір інформації про функціонування нинішньої системи оподаткування їхньої діяльності, адміністрування податків, зборів та інших платежів у сфері організації та проведення азартних ігор, вплив цієї системи на організаторів азартних ігор та можливі шляхи вдосконалення її роботи [2]. Як зазначено в оголошенні, опитування проводиться в межах аудиту Рахункової палати діяльності (ефективності) КРАІЛ на тему «Гральний бізнес: очікування та реальність». Серед питань до бізнесу: чи вважають вони справедливою систему оподаткування, чи розглядають можливість закриття або скорочення бізнесу через податкове навантаження, чи використовували вони прошену систему, коли була така можливість, а також які зміни бізнес би запропонував для покращення системи оподаткування діяльності та адміністрування податків, зборів та інших платежів у сфері організації та проведення азартних ігор. Вважаємо, що питання сформульовані вкрай некоректно та маніпулятивно, адже бізнес завжди буде наполягати на зменшенні податків і буде вказувати, що податкове навантаження дуже велике.

Звертаємо увагу, що ставки податку з моменту легалізації грального бізнесу практично не змінювались, при цьому, доходи бізнесу навіть у період війни зростали. Так, за 2021 рік організатори азартних ігор сплатили 204,8 млн грн податків, за 2022 рік – 730,9 млн грн, тоді як після активізації роботи тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України за січень-жовтень 2023 року податкові надходження від грального бізнесу склали 7,35 млрд грн. Це в 10 разів більше від повного 2022 року та в 37 разів більше від 2021 року [3]. За весь 2023 рік гральний бізнес сплатив до бюджету 10,4 млрд грн податків. За 2024 – рекордні 17 млрд грн [4]. Вказані статистичні дані свідчать про високу тінізацію ринку грального бізнесу та недостатність або неефективність існуючих державних інструментів для адміністрування податків у сфері грального бізнесу, адже податкова система не змінювалась, натомість активізувала свою роботу слідча комісія Верховної Ради України.

Сьогодні в Парламенті очікує на розгляд у другому читанні законопроект реєстр. № 2713-д «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо оподаткування доходів

від діяльності з організації та проведення азартних ігор та лотерей» [5], який пропонує серед основних змін встановити ставку податку на дохід встановлюється у розмірі 10 відсотків від доходу, отриманого від діяльності з організації та проведення азартних ігор, діяльності з випуску та проведення лотерей (зараз ставка 18%). При цьому такий сплачений податок зменшуватиме фінансовий результат до оподаткування податком на прибуток (сьогодні він не зменшується). Ми категорично не підтримуємо зменшення податків від грального бізнесу, адже як показує статистика податкових надходжень вище, організатори грального бізнесу отримують досить великі доходи, але користуючись недоліками в адмініструванні податків і так їх не сплачують. Тому наразі важливим питанням є не зменшення податків, а нарешті розробка та впровадження Державної системи онлайн моніторингу, яка буде контролювати обороти організаторів і дасть можливість оцінити реальний обсяг легального рингу азартних ігор в Україні.

Також законопроектом пропонується звільнити від оподаткування виграші в азартну гру чи лотерею в сумі, що не перевищує 10 мінімальних заробітних плат, встановлених на 1 січня відповідного року (наразі це 80 000 грн). А щодо виграшів в більшому розмірі пропонується оподатковувати тільки суму такого перевищення. Більше того під час нарахування (виплати) доходів у вигляді виграшів (призів) в азартну гру в казино, залі гральних автоматів беруться до уваги витрати у зв'язку з отриманням такого виграшу, здійснені впродовж 24 годин до такого виграшу (попередні програші). Ми також не підтримуємо такі ініціативи наразі в умовах воєнного стану, коли країні важлива «кожна копійка». Не виключаємо можливість перегляду розміру неоподаткованого виграшу після закінчення воєнних дій, але прийнятною вважаємо суму не більше 1 мінімальної заробітної плати.

Крім того, зрозуміло, що оскільки виграші не будуть об'єктом оподаткування, то і вони не будуть відображені у податковій звітності організаторів азартних ігор чи операторів лотерей, які є податковими агентами. Тут ми погоджуємось з З. М. Топорецькою, яка стверджує, що така модель дозволить громадянам використовувати виграші в лотерею та азартну гру як інструмент легалізації корупційних доходів [6, с. 400; 7, с. 292].

Держава отримуватиме інформацію про гравця, який виграв у лотерею чи азартну гру, лише у разі, якщо фінансова операція важлива в цілях фінансового моніторингу. Тому громадяни, використовуючи таку прогалину, можуть декларувати доходи як кілька виграшів до цієї порогової суми і таким чином легалізувати неофіційні доходи [8, с. 101].

Тому ми сподіваємось, що вказаний законопроект не буде прийнято Парламентом. Натомість необхідно розробити законопроект, який би забезпечив удосконалення адміністрування податків та запустити в роботу Державну систему онлайн моніторингу, що дозволило б державі отримати реальну картину про обороти ринку грального бізнесу і тоді вирішувати питання доцільності зміни ставок податків.

Література:

1. Топорецька З. М. Публічне управління гральним бізнесом та лотерейною діяльністю і протидія злочинам, пов'язаним з ними: теорія та практика: монографія. Київ: Алерта, 2022. 424 с.

2. Опитування представників грального бізнесу та громадян. URL: <https://www.gc.gov.ua/ua/Informatsiini-povidomlennia/35965.html>.

3. За 10 місяців податки грального бізнесу у 10 разів більші від 2022 року. URL: <https://skilky-skilky.info/za-10-misiatsiv-podatky-hrальноho-biznesu-u-10-raziv-bilshi-vid-2022-roku/>.

4. Гральний бізнес торік збільшив сплату податків на 63%, до 17 млрд грн. URL: <https://forbes.ua/news/gralniy-biznes-torik-zbilshiv-splatu-podatkov-na-63-do-17-mlrd-grn-getmantsev-02012025-26000>.

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо оподаткування доходів від діяльності з організації та проведення азартних ігор та лотерей: проект Закону України реєстр. № 2713-д від 19.06.2020 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/2934>.

6. Топорецька З. М. Виграш у лотерею як спосіб легалізації корупційних доходів. *International scientific and practical conference «New challenges of legal science in Ukraine and EU countries»* (Miskolc, Hungary, April 19–20, 2019). Miskolc: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 399–402.

7. Топорецька З. М. Легалізація корупційних доходів з використанням грального бізнесу та лотерей. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 8–9 груд. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 291–296.

8. Євсєєв Д. І. Особливості адміністрування ПДФО з вигравів в азартні ігри та лотереї в Україні. *International scientific conference «Theoretical foundations of law, public management and practice of their application»*: conference proceedings (December 25–26, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 99–103.

ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ІЗ ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ РЕГУЛЮВАННЯ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Жибак А. А.

*аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Цифрова трансформація суттєво впливає на ефективність функціонування екосистеми онлайн-послуг, серед яких онлайн-посередництво, пошукові системи, соціальні мережі, сервіси для обміну відео, незалежні від номера послуги міжособистісного зв'язку, веб-браузери тощо. Разом з тим, для ефективного розвитку цифрової економіки, де створюються попит і пропозиція на послуги онлайн-платформ, які об'єднують бізнес та споживачів, означена сфера суспільних відносин потребує належного правового забезпечення.

Багаторічний досвід нормативно-правового регулювання та прийняття важливих стратегічних рішень, які визначають розвиток цифрової сфери має Європейський Союз (далі – ЄС), а цифрова трансформація є складовою секторальної інтеграції між ЄС та Україною. Відповідні положення щодо забезпечення вільного обігу цифрових послуг, доступу до ринку через їхнє транскордонне надання, а також *acquis* ЄС щодо інформаційного суспільства та електронних комунікацій були визначені у Доповненні XVII-3 [1] до Глави 6 Розділу IV Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Результати виконання взятих Україною згідно Доповнення XVII-3 зобов'язань щодо імплементації *acquis* ЄС наступні: 03.09.2015 р. прийнято Закон України «Про електронну комерцію» [2], а також внесені зміни до інших законодавчих актів у сфері електронної комерції (відповідно до положень Директиви 2000/31/ЄС про електронну торгівлю); 05.10.2017 р. прийнято Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [3] (відповідно до положень Регламенту 910/2014 про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій в межах внутрішнього ринку); 16.12.2020 р. прийнято Закон України «Про електронні комунікації» [4] (відповідно до положень директив 2002/19/ЄС, 2002/20/ЄС, 2002/21/ЄС, 2002/22/ЄС та ін., які регулюють сфери електронних комунікацій та радіочастотного спектра); 27.08.2021 р. у ВРУ зареєстровано проєкт Закону про захист послуг, що надаються із застосуванням системи умовного доступу [5] (відповідно

до положень Директиви 98/84/ЄС про правовий захист послуг на основі умовного доступу або які складаються з нього).

З метою покращення нормативно-правового забезпечення захисту персональних даних ще 01.06.2010 р. було прийнято Закон України «Про захист персональних даних» [6] відповідно до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних [7] та Додаткового протоколу до неї щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних [8], а також чинних на той час європейських директив 95/46/ЄС і 97/66/ЄС. Однак, зважаючи на те, що з 2018 р. ключовим регулятивним актом в ЄС, який регулює обробку особистих даних осіб та має екстериторіальну дію є Загальний регламент про захист даних (GDPR) [9], положення вищевказаного Закону не відповідають актуальним європейським правовим стандартам в означеній сфері. Наразі у парламенті розглядається проєкт Закону про захист персональних даних від 25.03.2008 р. [10], як нова редакція Закону від «Про захист персональних даних». На жаль, експерти приходять до висновку, що окремі положення даного законопроекту не відповідають усталеній практиці захисту персональних даних в європейських державах.

У 2018 р. між Україною та ЄС узгоджено Дорожню карту інтеграції до Єдиного цифрового ринку, яка передбачає впровадження новітніх цифрових норм та стандартів ЄС, а Міністерство цифрової трансформації України постійно співпрацює з Європейською комісією щодо її оновлення. Станом на початок 2025 р. половина положень Дорожньої карти реалізована, 36% перебувають в розробці, а 15% ще не розпочато [11].

10.08.2023 р. прийнято Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги», який набрав чинності 02.03.2024 р. [12]. За основу визначення загальних підходів до формування системи нормативно-правового регулювання ринку онлайн-послуг в Україні були взяті положення європейської Директиви 2019/770. Незважаючи на переваги даного Закону, дослідники вказують на наявність у ньому певних прогалин – не в повному обсязі врегульовані питання постійного підтримання та оновлення контенту та недостатньо впроваджені принцип «розумного строку».

Серед важливих кроків, які наближують ЄС до цифрової епохи, слід особливо відмітити прийняття Закону про цифрові послуги (*Digital Services Act*, чинний в повному обсязі з 17.02.2024 р., далі – DSA) та Закону про цифрові ринки (*Digital Markets Act*, чинний з 02.05.2023, далі – DMA) [13]. Положення зазначених актів спрямовані на створення конкурентного середовища, забезпечення справедливого ставлення до споживачів і можливості безпечно використовувати онлайн-послуги,

незалежно від місця розташування юридичних або фізичних осіб. Найбільш суворі зобов'язання DSA накладає на дуже великі онлайн-платформи та дуже великі пошукові системи, а DMA спрямований на вирішення проблеми економічної влади та домінування на цифрових ринках великих онлайн-платформ, надаючи їм статус гейткіпера (від англ. *gatekeeper*) та встановлюючи щодо їхньої поведінки зобов'язання *ex ante*.

Зростання у суспільстві попиту на послуги онлайн-платформ, а також зобов'язання, передбачені Угодою про асоціацію та статус України як кандидата на вступ до ЄС висувають новий виклик – необхідність імплементації положень DSA та DMA у національне законодавство. Наразі в Україні відсутні спеціальні норми щодо регулювання діяльності онлайн-платформ, які б забезпечували справедливе та конкурентне середовище цифрових послуг.

Не варто залишати поза увагою також перспективи нових форм зайнятості, які пропонує платформна економіка, що створює глобальну проблему законодавчого регулювання створення робочих місць та організації праці на онлайн-платформах. В Україні нормативно-правова база для регулювання платформної зайнятості на даний час не сформована.

Попри певний прогрес в удосконаленні національного законодавства у сфері онлайн-послуг завдяки гармонізації з нормами ЄС, цей процес залишається складним і довготривалим, що вимагає від України активної та узгодженої політики, адаптованої до нових викликів цифрової ери. Стан національного законодавства щодо регулювання онлайн-послуг в Україні не відповідає вимогам оновлених європейських правових стандартів та створює бар'єри для євроінтеграції. Нагальним завданням є імплементація положень DSA та DMA у національне законодавство, а також розробка нормативно-правової бази для регулювання платформної зайнятості. Важливою для успішної інтеграції України до ЄС вбачається адаптація положень Закону України «Про захист персональних даних» до актуальних європейських стандартів та ліквідація прогалів у Законі України «Про цифровий контент та цифрові послуги». Усі вказані аспекти потребують системного та своєчасного підходу до вдосконалення правового регулювання онлайн-послуг в Україні.

Література:

1. Додатки до розділу IV «Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної

енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: <https://surl.li/znuzqs> (дата звернення: 26.03.2025).

2. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. URL: <https://surl.li/leqfqm> (дата звернення: 26.03.2025).

3. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://surl.li/oxjtiw> (дата звернення: 26.03.2025).

4. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. URL: <https://surl.li/drvpsv> (дата звернення: 26.03.2025).

5. Проект Закону про захист послуг, що надаються із застосуванням системи умовного доступу. URL: <https://surl.li/vuckme> (дата звернення: 26.03.2025).

6. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://surl.gd/vmzsiz> (дата звернення: 26.03.2025).

7. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981 р. URL: <https://surl.li/udlloy> (дата звернення: 26.03.2025).

8. Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних від 08.11.2001 р. URL: <https://surl.gd/tefbzg> (дата звернення: 26.03.2025).

9. Regulation 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General data protection regulation). URL: <http://surl.li/hwmobz> (дата звернення: 26.03.2025).

10. Проект Закону про захист персональних даних. <https://surl.li/kbsuou> (дата звернення: 26.03.2025).

11. Дорожня карта інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС. URL: <https://surl.li/vuzzfr> (дата звернення: 26.03.2025).

12. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 р. № 3321-IX. URL: <https://surl.li/pttopv> (дата звернення: 26.03.2025).

13. The Digital Services Act package. URL: <https://surl.li/pssjrm> (дата звернення: 26.03.2025).

ДО ПИТАНЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Казакевич А. О.

*аспірант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Практичний аспект реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків осіб, що здійснюють організаційно-технічне забезпечення галузі адміністративного процесуального права України, базується на сукупності положень адміністративно-процесуального законодавства, законодавчих норм, які окремо регулюють процесуальний статус даних учасників судового процесу, роль та порядок їх участі в судовому процесі, правові підстави для залучення даних учасників судового процесу до розгляду та вирішення адміністративної справи. Відзначаємо той факт, що порядок набуття особою статусу учасника судового процесу, яка здійснює організаційно-технічне забезпечення галузі адміністративного процесуального права, є індивідуально визначеним та віршується виключно судом під час проведення судового засідання.

У рамках даного дослідження необхідно відзначити результати наукових робіт та дисертаційних досліджень, що присвячені:

1) Аналізу правових засад процесуального статусу осіб, що здійснюють організаційно-технічне забезпечення провадження по справі, як учасників судового процесу в адміністративному судочинстві. До їх числа доцільно віднести наукові роботи вчених: Куценко К. О. [2, с. 55-66], Пчеліна В. Б. [7, с. 57-61] та Юшкевич О. Г. [10, с. 313-319].

2) Дослідженню теоретичних та правових аспектів змісту процесуального статусу осіб, що здійснюють організаційно-технічне забезпечення провадження по справі, як учасників судового процесу в адміністративному судочинстві. До їх числа доцільно віднести наукові роботи вчених: Михайлова О. М. [4, с. 149-157], Овсяннікової О. О., Стафійчук І. С. [5, с. 30], а також Тернавської В. В. та Шаповалової К. Г. [8, с. 218-223].

3) Встановленню процесуальних гарантій для осіб, що здійснюють організаційно-технічне забезпечення провадження по справі, як учасників судового процесу в адміністративному судочинстві.

До їх числа доцільно віднести наукові роботи вчених: Лисничка І. П. [3, с. 210–218] та Панчук В. А. [6, с. 22].

4) Вивченню інших робіт, що невід’ємно пов’язані із дослідженням тематики практичного аспекту реалізації процесуальних прав та юридичних обов’язків осіб, що здійснюють організаційно-технічне забезпечення галузі адміністративного процесуального права України. До їх числа доцільно віднести наукові роботи вчених: Бичкової С. С. [1, с. 420], Харитоновой С. О., Харитоновой О. І. та Голубевої Н. Ю. [9, с. 118].

Юридична література класифікує категорію «інших учасників судового процесу» за двома групами та виокремлює осіб, що здійснюють організаційно-технічне забезпечення галузі процесуального права та осіб, які сприяють безпосередньому розгляду справи та її вирішенню по суті судовими органами. Так, до числа першої групи, за своїм функціональним призначенням, було віднесено помічника судді, секретаря судового засідання та судового розпорядника. Водночас, до переліку другої групи належать: свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач та спеціаліст [9, с. 118].

Разом із цим, категорію «інших учасників судового процесу» можливо класифікувати як учасників судового процесу, участь, яких є обов’язковою під час розгляду та вирішенню справи по суті, так і учасники, що залучаються судом в разі необхідності. До числа обов’язкових учасників судового розгляду необхідно відносити секретаря судового засідання та судового розпорядника, з огляду на той факт, що останні працюють в судах та їх участь в судових провадженнях є виконанням службових (функціональних) обов’язків. У свою чергу, до числа факультативних учасників судового процесу необхідно відносити тих осіб, що залучаються судом до судового провадження залежно від фабули обставин конкретної справи та зібраних доказів в досудовому порядку [1, с. 420].

Наведених вище осіб віднесено до категорії «інші учасники судового процесу» з огляду на спеціальні характерні риси, що притаманні виключно даним суб’єктам адміністративного процесу:

1) Склад «інших учасників судового процесу» не бере безпосередньої участі в адміністративній справі, однак сприяє її розгляду та вирішенню по суті, реалізуючи мету правосуддя.

2) Категорія «інших учасників судового процесу» володіють професійними навичками, спеціальними знаннями, досвідом та відомостями, що в цілому є необхідними для своєчасного, всебічного, повного та об’єктивного судового розгляду та вирішення адміністративної справи.

3) Учасники судового процесу, крім учасників справи та їх представників, не мають матеріально-правової та процесуальної зацікавленості за результатами судового розгляду адміністративної справи.

4) Помічник судді, секретар судового засідання та судовий розпорядник не здійснюють захист особистих прав та / або законних інтересів.

5) Склад «інших учасників судового процесу» залучається в адміністративному судочинстві за результатами процесуального волевиявлення (ініціативи) суду та / або учасників справи, з метою виконання завдань адміністративного судочинства.

6) Перелік осіб, визначених законодавцем в статті 61 Кодексу адміністративного судочинства України, наділяється вичерпним обсягом процесуальних прав та юридичних обов'язків, який є індивідуально визначеним для кожного учасника судового процесу.

7) Інші учасники судового процесу адміністративного судочинства мають статус фізичної особи.

З метою обґрунтованого та об'єктивного проведення наукового дослідження тематики практичного аспекту реалізації процесуальних прав та юридичних обов'язків осіб, що здійснюють організаційно-технічне забезпечення галузі адміністративного процесуального права України, нами пропонується ряд змін, які необхідно впровадити в перелік нормативно-правових актів щодо вдосконалення процесуального статусу осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення галузі адміністративного процесуального права України в контексті адаптації законодавства України до права Європейського Союзу. Впровадження ряду змін в положення законодавства України зумовлено наступними обставинами:

1) Необхідністю удосконалення чітких та обґрунтованих законодавчих положень щодо визначення чисельності основних працівників суду, оскільки їх відсутність призводить до проблем із забезпеченням судових органів належною загальною кількістю працівників.

2) Відсутністю законодавчих положень з питань врегулювання правовідносин між кількістю помічників на одного суддю, а також відсутністю правових приписів щодо принципів визначення цієї кількості.

3) Відсутністю належного правового врегулювання трудових правовідносин, що виникають та припиняються між судовим органом та помічниками суддів, які обіймають посаду на підставі створеної нової вакантної посади судді та, як наслідок, посади помічника такого судді.

4) Необхідністю удосконалення законодавчих положень в частині надання повноважень секретаря судового засідання іншим працівникам апарату суду.

5) Необхідністю удосконалення законодавчих положень щодо впровадження процедури та порядку дистанційної роботи секретаря судового засідання під час судового розгляду адміністративної справи.

6) Необхідністю прийняття правового регулювання, що дозволить усунути правові прогалини в діяльності помічників суддів, секретарів судових засідань та судових розпорядників.

Література:

1. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: монографія. Київ: Атіка, 2011. 420 с.

2. Куценко К. О. Правовий статус секретаря судового засідання у цивільному та адміністративному судочинстві. *Адміністративне право і процес*. Вип. № 4 (31). 2020. С. 55–66.

3. Лисничка І. П. Статус секретаря судового засідання та правовий аналіз його діяльності. *Актуальні проблеми психології*. Т. 12. Психологія творчості. Вип. 19. 2020. С. 210–218.

4. Михайлов О. М. Судовий розпорядник як учасник адміністративного судочинства України: проблеми правового регулювання. *Митна справа*. 2011. № 6. Ч. 2. Кн. 1. С. 149–157.

5. Овсяннікова О. О., Стафійчук І. С. Проблемні аспекти правового статусу помічника судді. *Право і суспільство*. 2018. № 2. Ч. 2 С. 30.

6. Панчук В. А. Адміністративно-правовий статус помічника судді в Україні: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. Наук. Київ, 2018. С. 22.

7. Пчелін В. Б. Правові засади діяльності служби судових розпорядників. *Право і Безпека*. 2014. № 2. С. 57–61.

8. Тернавська В. В., Шаповалова К. Г. Особливості правового статусу інших учасників судового процесу в цивільному судочинстві. *Universum*. 2024. Вип. № 14/2024. С. 218–223.

9. Цивільний процес України: підруч. / За ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. К.: Істина. 2011. С. 118.

10. Юшкевич О. Г. Процесуальний статус судового розпорядника в адміністративному процесі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. № 1. С. 313–319.

ПРАВОВА КОНСТРУКЦІЯ ДОБРОСОВІСНОГО ІПОТЕКОДЕРЖАТЕЛЯ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Крижовий Д. В.

*аспірант Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Особливості правового регулювання інституту іпотеки, а також перспективи його розвитку та удосконалення є актуальними питаннями доктринального та практичного характеру. Воєнний стан значною мірою вплинув на статус суб'єктів іпотечних правовідносин, у зв'язку з чим проблематика захисту їх прав та інтересів гостро постає перед науковцями і практиками. В умовах сучасного розвитку іпотечних правовідносин важливе значення має застосування в ході їх регулювання принципів права, що є основоположними для формування правових традицій на міжнародній арені. Одним із таких принципів є принцип добросовісності, під впливом якого в межах інституту іпотеки сформувався специфічна правова конструкція «добросовісного іпотекодержателя», яка знайшла відображення у практиці Верховного Суду.

Сучасний етап еволюції правосвідомості суспільства сформував тенденції до ширшого використання категорій моралі в ході здійснення правового регулювання суспільних відносин, що особливо відобразилося на сфері цивільного права. У зв'язку з цим, правова категорія добросовісності стала все частіше зустрічатися у висновках Верховного Суду як принцип, на основі якого повинні базуватися цивільні правовідносини.

Як слушно зазначає К. Валігура, правові традиції держав світу в цілому визнають принцип добросовісності, який передбачає, що сторони повинні діяти добросовісно під час виконання своїх зобов'язань за договором. Більшість правових систем цивільного права визнають ту або іншу форму обов'язку сторін договору виконувати свої зобов'язання добросовісно, хоча фактичний зміст цього обов'язку відрізняється в різних країнах [1, с. 15].

У межах практики Верховного Суду було сформовано підхід до визначення правової категорії добросовісності. Так, у постанові Верховного Суду від 16 травня 2018 року у справі № 449/1154/14 зазначено, що добросовісність (п. 6 ст. 3 ЦК України) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідних правовідносин [2].

Варто зазначити, що принцип добросовісності знайшов детальне відображення у Модельних правилах європейського приватного права (DCFR), що підтверджує його вагоме значення для розвитку цивілістичної доктрини в цілому.

Класичним для українського цивільного права є поняття «добросовісний набувач», що в практиці розгляду іпотечних спорів відображається у вигляді наявності третьої особи, яка добросовісно набула право власності на майно, що є предметом іпотеки. В такому випадку, на підставі статті 388 Цивільного кодексу України [3], іпотекодавець має право захистити своє порушене право шляхом звернення до суду з позовом про витребування майна.

Зауважимо, що якщо категорія «добросовісного набувача» є усталеною як в законодавстві, так і в судовій практиці, то правова конструкція «добросовісного іпотекодержателя» не набула закріплення на законодавчому рівні, у зв'язку з чим її застосування на практиці можливе шляхом реалізації прямої дії принципу добросовісності.

Поняття «добросовісного іпотекодержателя» досить недавно знайшло своє відображення у висновках Верховного Суду. Так, у Постанові Верховного Суду від 11.08.2021 р. в справі № 523/7609/17 колегія суддів зазначає, що оскільки на момент укладення договору іпотеки іпотекодавець була власником переданого в іпотеку нежитлового приміщення, майно у нього було витребувано пізніше, обставин щодо недобросовісності іпотекодержателя суди не встановили, тому відсутні підстави для визнання недійсним договору іпотеки [4].

Таким чином, вказаною постановою було захищено права добросовісного іпотекодержателя шляхом встановлено факту, що іпотекодавцем було незаконно набуто право власності на предмет іпотеки. В свою чергу, фактів недобросовісної поведінки іпотекодержателя судом встановлено не було.

Також, у постанові Об'єднаної палати Верховного Суду від 9 вересня 2024 року у справі № 466/3398/21 зазначено, що конструкція «добросовісний іпотекодержатель» (тобто той, який набув право іпотеки на підставі договору іпотеки із невласником), хоча й прямо не передбачена в приватному праві, але є проявом доброї совісті (п. 6 ст. 3 ЦК України). Якщо ЦК України допускає набуття права власності добросовісним набувачем (ст. 330 ЦК України) найбільш повного та абсолютного речового права (права власності) від неуповноваженої особи, то набуття такого права на чужу річ (обмеженого речового права) як права іпотеки також має допускатися правопорядком [5].

Вважаємо вказану позицію Верховного Суду досить обґрунтованою та визначальною для подальшого розвитку інституту добросовісного

іпотекодержателя на законодавчому рівні. Так формування чіткого правового регулювання добросовісності іпотекодержателя дозволить удосконалити систему способів захисту порушених прав та інтересів вказаного суб'єкта іпотечних правовідносин.

Таким чином, не зважаючи на відсутність чіткого законодавчого закріплення категорії «добросовісного іпотекодержателя», Верховний Суд у своїх постановках оперує вказаним поняттям. Так, наприклад, у постанові Верховного Суду від 16 травня 2018 р. у справі № 449/1154/14 викладений висновок щодо правового забезпечення охорони інтересів саме добросовісного іпотекодержателя. У вказаній постанові зазначено, що банк, як добросовісний іпотекодержатель, який поклався на дані реєстру прав на нерухомість, про те, що іпотекодавець був одноособовим власником житлового будинку, і тому уклав договір іпотеки. В такій ситуації відмова у задоволенні позову про звернення стягнення на предмет іпотеки суперечить захисту інтересів добросовісного іпотекодержателя [2].

Враховуючи вищевказане, на основі застосування загальних положень та засад добросовісності, а також із врахуванням конструкції «добросовісного набувача» Верховним Судом була сформована правова конструкція «добросовісного іпотекодержателя». Зауважимо, що в контексті іпотечних правовідносин презумпція добросовісності є важливим важелем забезпечення прав суб'єктів таких правовідносин. Практичне значення правової конструкції «добросовісного іпотекодержателя» має важливе значення для забезпечення належного рівня реалізації іпотекодержателем права на захист.

Література:

1. Валігура К. Принцип добросовісності як категорія цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 11–16.
2. Постанова Верховного Суду від 16 травня 2018 р. Справа № 449/1154/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74536892> (дата звернення: 13.03.2025).
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 13.03.2025).
4. Постанова Верховного Суду від 11.08.2021 р. Справа № 523/7609/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99037636> (дата звернення: 13.03.2025).
5. Постанова Об'єднаної палати Верховного Суду від 9 вересня 2024 р. Справа № 466/3398/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665097> (дата звернення: 13.03.2025).

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Михайлюк С. С.

аспірант

*Вищого навчального закладу «Національна академія управління»
м. Київ, Україна*

Не дивлячись на те, що органи прокурорського самоврядування є тими, які піклуються про стан фінансового забезпечення діяльності прокуратури та прокурорів загалом (наприклад, однією з цілей прокурорського самоврядування є участь у визначенні потреб фінансового забезпечення прокурорів, всеукраїнська конференція прокурорів заслуховує звіт Ради прокурорів України про стан фінансування прокуратури), досить важливим є також і фінансове забезпечення діяльності самого прокурорського самоврядування.

Так, коли лише ще дискутувалися питання запровадження прокурорського самоврядування, у 2013 році Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія), у п.160 свого висновку щодо проекту Закону «Про прокуратуру», ухваленому Венеціанською комісією на її 96-му Пленарному засіданні (Венеція, 11–12 жовтня 2013), констатувала, що положення про фінансування, передбачене для всеукраїнської конференції працівників прокуратури і Ради прокуратури України, видається занадто нечітким та не вказує ні те, хто повинен визначати рівень підтримки, ні хто повинен робити подання про те, який рівень підтримки може знадобитися. Було б доречно змінити це положення для вирішення цих питань [1]. Погоджуючись з таким твердженням, зауважимо, що, дійсно, й на сьогодні вважаємо існуючий порядок фінансування прокурорського самоврядування неналежним.

У науці фінансове забезпечення органів прокуратури визначається як встановлений у законодавстві порядок наділення прокуратури грошовими коштами, необхідними для здійснення її функцій. Фінансування органів прокуратури доречно розглядати у двох площинах. Перша – це фінансування власне потреб органу як юридичної особи шляхом надання фінансових та матеріально-технічних ресурсів (утримання будинків, поточні витрати, оренда приміщень та інше). Друга – це фінансове забезпечення окремих працівників (заробітна платня тощо) [2, с. 228]. За такого підходу, бачимо, що наука не розглядає фінансування прокурорського самоврядування як різновид самостійних відносин у фінансуванні

прокуратури. Зазначене фактично обумовлюється законодавством про прокуратуру.

Стаття 72 Закону визначає, що забезпечення роботи всеукраїнської конференції прокурорів, діяльності Ради прокурорів України здійснюється Офісом Генерального прокурора за рахунок коштів Державного бюджету України. Запит про обсяг коштів, необхідних для забезпечення діяльності органів прокурорського самоврядування, подається до Офісу Генерального прокурора Радою прокурорів України.

Таким чином, фінансування прокурорського самоврядування на сьогодні повністю підпорядковане Офісу Генерального прокурора, здійснюється в межах коштів, виділених державним бюджетом на фінансування Офісу Генерального прокурора. Однак, як нам здається, прокурорське самоврядування виконує надзвичайно важливе завдання з забезпечення незалежності прокурорів, при цьому, основну загрозу такій незалежності складає саме залежність самоврядування від Офісу Генерального прокурора.

Особливий та незалежний від певних суб'єктів порядок фінансування того чи іншого органу завжди розглядається як одна з гарантій його незалежності. Такою, наприклад, визначається одна з конституційних гарантій незалежності суддів, згідно з якою важливим механізмом забезпечення такої гарантії є встановлений частиною першою статті 130 Конституції України обов'язок держави забезпечувати фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів шляхом окремого визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів [3]. Аналогічним за змістом розглядається й фінансування органів прокуратури загалом. Вважається, що за такого порядку фінансування судді чи прокурори будуть менш сприйнятливі до тиску на них з боку різного роду суб'єктів. Фінансування прокуратури, принципи формування оплати праці прокурорів розглядається серед основних проблем забезпечення незалежності і з боку Ради прокурорів України, на чому наголошує й її Голова [4].

У зв'язку з наведеним, вважаємо, що для того, щоб забезпечити незалежність та самоврядність органів прокурорського самоврядування, причому, насамперед від Офісу Генерального прокурора, прокурорське самоврядування повинне мати власний бюджет, який би формувався ними самостійно з певними гарантіями його матеріального забезпечення. Якщо держава зацікавлена в існування дійсно незалежного прокурорського самоврядування, вона повинна це забезпечити. При цьому, слід запровадити такий централізований порядок фінансування органів прокурорського

самоврядування з Державного бюджету України та в тих його обсягах, які б забезпечували належні економічні умови для здійснення ними своїх повноважень, фінансували необхідні потреби прокурорського самоврядування (зокрема, й матеріальні витрати на оренду приміщень, комунальні послуги, придбання оргтехніки, поштові витрати тощо). При такому підході будь-який вплив на органи прокурорського самоврядування буде обмежений, а відтак гарантуватиметься належне виконання прокурорським самоврядуванням визначених законодавством завдань. Зазначеного, на наш погляд, можна досягнути лише передбачивши визначення видатків на забезпечення діяльності органів прокурорського самоврядування окремим рядком у законі про державний бюджет.

Таким чином, пропонуємо ст. 72 Закону України «Про прокуратуру» змінити та викласти в такій редакції: «Стаття 72. Забезпечення діяльності органів прокурорського самоврядування.

1. Забезпечення роботи всеукраїнської конференції прокурорів, діяльності Ради прокурорів України здійснюється за рахунок коштів державного бюджету України окремим рядком Закону про державний бюджет».

Література:

1. Висновок щодо проекту Закону «Про прокуратуру», ухваленого Венеціанською комісією на її 96-му Пленарному засіданні (Венеція, 11–12 жовтня 2013 р.). URL: <https://rm.coe.int/1680097f7d>.

2. Шаблін Є. І. Належне фінансування як гарантія незалежності прокуратури України: актуальні проблеми. *Публічне право*. № 2 (26). 2017. С. 227–235.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» (справа про фінансування судів) від 24 червня 1999 р. № 6-пп/1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99>.

4. Як забезпечити незалежність прокурора в Україні? URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/how-to-ensure-prosecutorial-independence-in-ukraine->.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НА ПІДСТАВІ ПОРІВНЯННЯ З ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Міхєсь М. В.

*адвокат, аспірант Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

23 червня 2022 р. Європейська рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Вочевидь, з метою адаптація України до європейського правового простору, необхідно провести реформування правової системи України на основі принципів та стандартів країн ЄС. При цьому необхідно враховувати європейські норми та здійснити реформи адміністративного процесу і привести його у відповідність до практик ЄС. Основним об'єктом дослідження автора є така правова категорія як адміністративний процес, а конкретніше, адміністративні провадження та їх класифікація на конфліктні та неконфліктні [1].

Українські дослідники визначають адміністративний процес як урегульовану адміністративно-процесуальними нормами діяльність органів української державної виконавчої влади, їх посадових осіб та інших уповноважених суб'єктів щодо розгляду та вирішення окремих конкретних справ у сфері державного управління. Під адміністративним судочинством українські дослідники розуміють регламентований нормативно визначений порядок вчинення процесуальних дій, що забезпечують законний та об'єктивний розгляд і вирішення індивідуальних адміністративних справ, об'єднаних спільністю предмета [2]. Адміністративне судочинство є основним елементом адміністративного процесу в Україні.

Україна поступово вдосконалює своє законодавство, щоб наблизити його до стандартів ЄС. 17 лютого 2022 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про адміністративне судочинство» (№3475), який має забезпечити належний баланс між інтересами громадян, суспільства та обов'язками держави. 13 червня 2022 р. Президент України підписав Закон, який набув чинності 15 грудня 2023 р. [3]. Прийняття Закону «Про адміністративне судочинство» є новим етапом у взаємодії органів виконавчої влади України та місцевого самоврядування з громадянами та бізнесом. Загальні правила дозволяють прискорити прийняття рішень та оптимізувати комунікацію особи з публічною адміністрацією. Процедура взаємодії стала уніфікованою, ефективною,

орієнтованою на потреби громадян і бізнесу, прозорою. Запровадження загальної адміністративної процедури наближає Україну до стандартів Європейського Союзу, оскільки подібні закони діють у всіх країнах ЄС як невід'ємна частина «права на належне управління».

Порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення в різних країнах Європи здійснюється на основі однакових принципів, але має свої відмінності.

У Німеччині немає адміністративного оскарження рішень про накладення штрафу; рішення окружних судів підлягають перегляду (касації) у Вищому суді федеральної землі лише в окремих видах справ [4].

У країнах з адміністративно-деліктним правом кримінального характеру (Німеччина, Швейцарія, Італія, Португалія та ін.) допускається тільки судове оскарження рішень. А в системі окремого процесуального адміністративно-деліктного права (Франція, Бельгія, Греція) передбачено адміністративне та судове звернення до адміністративного суду та трибуналу [5].

Щодо України зазначимо наступне. Науковці дослідили, що адміністративні провадження є найпоширенішими серед юридичних проваджень. Адміністративні провадження як елемент адміністративного процесу дослідники поділяють на неюрисдикційні та юрисдикційні. Також проведений попередній аналіз автора дослідження показав, що адміністративні провадження поділяються чітко на конфліктні та неконфліктні. При цьому конфліктні провадження у своїй основі мають конфлікт між суб'єктами суспільства, тобто фізичними та юридичними особами і встановленими правовими нормами. Неконфліктні адміністративні провадження завжди спрямовані на задоволення потреб громадян у сфері їх відносин з державою. Зазначимо, що конфліктні та неконфліктні адміністративні провадження мають ряд загальних ознак, які притаманні їм усім.

Адміністративні провадження забезпечують функціонування переважної більшості правовідносин у суспільстві, при цьому переважають неконфліктні адміністративні провадження, а конфліктні провадження сприяють в більшості випадків проведенню виховної роботи щодо дотримання встановлених норм і правил.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення О. Кузьменко визначає як нормативно врегульовану діяльність уповноважених суб'єктів щодо застосування адміністративної відповідальності за вчинене адміністративне правопорушення, таке провадження також стосується профілактики адміністративних правопорушень. Ю. Битяк таке провадження розглядає як низку послідовних дій уповноважених осіб (посадових органів), а в окремих

випадках і інших суб'єктів, які відповідно до норм адміністративного законодавства здійснюють заходи, спрямовані на притягнення правопорушників до відповідальності та забезпечення виконання винесеної постанови [6].

Автором було запропоновано власну класифікацію як неконфліктних так і конфліктних проваджень з метою подальшого аналізу теоретичних проблем адміністративного права [1]. У дослідженні визначено, що поступове виокремлення неконфліктних адміністративних проваджень та відокремлення їх від управлінських проваджень допомогло певною мірою сформулювати сучасну систему поглядів на адміністративні провадження. Разом з тим вивчення теоретичних засад неконфліктних адміністративних проваджень продовжується і говорити про те, що цей процес завершений неможливо. В сучасній незалежній Україні формування новочасної системи адміністративних проваджень відбулося практично недавно, адже до цього не визначалися конфліктні та неконфліктні провадження. Зараз виникають питання про визначення типу адміністративних проваджень, які здійснюються в адміністративних судах. У більшості випадків вони можуть бути визнаними конфліктними, проте існують окремі провадження, які можна віднести і до неконфліктних. На жаль, теперішній стан реалізації неконфліктних та конфліктних проваджень щодо аналізу та вирішення приватних адміністративних справ фізичних та юридичних осіб вирізняється невпорядкованістю й уривчастістю. Це також відноситься і до понять учасників таких адміністративних проваджень, адже одних й тих же учасників можуть називати по-різному. Таким чином, потреба уніфікованого підходу до термінологічного визначення учасників неконфліктних проваджень є значною проблемою у правозастосуванні.

Таким чином, в умовах євроінтеграції принципове питання приведення адміністративного законодавства у відповідність до стандартів ЄС і вирішення питання щодо конфліктності адміністративно-процесуальних відносин.

Автор пропонує дослідникам провести комплексний огляд поточного стану та перспективних напрямків удосконалення адміністративного судочинства в Україні, та необхідності наближення до стандартів ЄС із збереженням національних особливостей. Автор виступає за впровадження передового міжнародного досвіду в українське адміністративне право. Йдеться про розширення кола проваджень про адміністративні правопорушення на юридичних осіб та адаптацію інституту адміністративної відповідальності до сучасних вимог.

Література:

1. Міхеєв М. В. Конфліктні та неконфліктні провадження в адміністративному процесі. монографія. Одеса. ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 248 с.
2. Завальний М. В. Місце адміністративно-деліктного провадження в адміністративному процесі. *Форум права*. 2008. № 1. С. 140–146.
3. Закон України «Про адміністративну процедуру», 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.
4. Gesetz über Gebühren und Auslagen des Bundes. URL: <https://www.gesetze-iminternet.de/bgeb/>.
5. Орехов О. Іноземний (європейський) досвід перегляду справи про адміністративні правопорушення та можливості його впровадження у вітчизняне адміністративно-деліктне законодавство. *Європейські перспективи: науковий журнал*. № 4. Гл. 1. 2012. С. 60–66.
6. Колпаков В., Кузьменко О., Пастух І. Курс адміністративного права України / В. Колпаков. К.: Юрінком Інтер, 2013. 327 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ МІЖНАРОДНОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРИ СПОНТАННОМУ ОБМІНІ ПОДАТКОВОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ З КОМПЕТЕНТНИМИ ОРГАНАМИ ІНОЗЕМНИХ КРАЇН

Хоменко Ю. В.

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Вищого навчального закладу «Національна академія управління»
м. Київ, Україна*

Адміністративні правовідносини з міжнародного обміну податковою інформацією в порядку спонтанного обміну виникають тоді, коли у компетентного органу України наявні підстави для надання її компетентному органу іноземної держави без попереднього запиту з боку останнього, або ж коли відповідна податкова інформація надходить до компетентного органу України без попереднього її запиту. Підстави для такого обміну податковою інформацією зазвичай визначаються міжнародними угодами.

Так, відповідно до ст. 7 Конвенції Ради Європи та ОЕСР про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах від 25.01.1988 (надалі – Конвенція) будь-яка Сторона без попереднього прохання надає відому їй інформацію іншій Стороні в таких випадках: а) перша Сторона має підстави припускати, що на території іншої Сторони може

мати місце втрата податку; b) платник податку отримує знижку чи звільнення від податку на території першої Сторони, що може призвести до збільшення суми податку чи до оподаткування на території іншої Сторони; c) підприємницькі операції між платником податку однієї Сторони та платником податку іншої Сторони здійснюються через одну чи більше країн таким чином, що це може призвести до зменшення суми податку на території однієї чи іншої Сторони або на території обох Сторін; d) Сторона має підстави припускати, що сума податку може бути зменшена внаслідок фіктивних переказів прибутку в межах об'єднань підприємств; e) інформація, надана першій Стороні іншою Стороною, дозволила першій Стороні зібрати інформацію, яка може бути корисною для визначення суми податку на території іншої Сторони. Таким чином, з наведеної норми Конвенції вбачається, що нею визначено 5 підстав для спонтанного обміну інформацією між компетентними органами іноземних країн.

На виконання положень зазначеної Конвенції наказом Міністерства фінансів України від 16.04.2022 р. №118 було затверджено Порядок обміну податковою інформацією з компетентними органами іноземних країн (надалі – Порядок). Як вбачається з нього, цей Порядок визначає вже підстави для забезпечення міжнародного обміну податковою інформацією у межах внутрішнього адміністративно-правового механізму.

Так, відповідно до п. 1 розділу V зазначеного Порядку структурні підрозділи ДПС та територіальні органи ДПС вживають заходи для збору та забезпечення передачі компетентним органам іноземних країн наявної в податкових органах України інформації з власної ініціативи без попереднього запиту на інформацію у таких випадках:

- структурний підрозділ ДПС або територіальний орган ДПС має підстави вважати, що на території іншої країни податок не сплачено або сплачено не в повному обсязі;

- платник податку користується повним або частковим звільненням від оподаткування доходів на території України, що може призвести до збільшення суми податку чи до оподаткування на території іншої країни;

- підприємницькі операції між платником податку України та платником податку іншої країни здійснюються через одну чи більше країн таким чином, що це може призвести/призводить до зменшення суми податку на території України та/або іншої країни;

- структурний підрозділ або територіальний орган ДПС має підстави вважати, що сума податку може бути зменшена внаслідок штучного переміщення прибутку між пов'язаними підприємствами;

– інформація, надана ДПС компетентним органом іноземної країни, дозволила структурному підрозділу ДПС або територіальному органу ДПС отримати інформацію, яка може бути корисною для визначення суми податку на території такої іноземної країни;

– наявність у структурного підрозділу ДПС або територіального органу ДПС іншої інформації, що може бути корисною податковим органам іншої країни.

Порівняльний аналіз підстав для спонтанного обміну податковою інформацією, визначених Конвенцією як міжнародним актом та Порядком як актом внутрішнього адміністративного законодавства, свідчить про те, що на відміну від Конвенції, Порядок визначив не 5, а 6 підстав для такого обміну, доповнивши її ще однією підставою – наявністю у структурного підрозділу ДПС або територіального органу ДПС іншої інформації, що може бути корисною податковим органам іншої країни. Фактично з урахуванням змісту усього речення відповідної норми, викладеної у пункті 1 розділу V Порядку, відповідну підставу слід вважати викладеною у Порядку так: «Структурні підрозділи ДПС та територіальні органи ДПС вживають заходи для збору та забезпечення передачі компетентним органам іноземних країн наявної в податкових органах України інформації з власної ініціативи без попереднього запиту на інформацію у такому випадку: наявність у структурного підрозділу ДПС або територіального органу ДПС іншої інформації, що може бути корисною податковим органам іншої країни».

Вважаємо, що така норма, викладена у пункті 1 розділу V Порядку, є такою, яка порушує Конституцію та закони України.

По-перше, варто звернути увагу на її дещо суперечливий зміст. Так, перша частина норми фактично передбачає необхідність цілеспрямованої діяльності структурних підрозділів ДПС та територіальних органів ДПС – вжиття заходів для збору та забезпечення передачі компетентним органам іноземних країн інформації з власної ініціативи без попереднього запиту на інформацію. В той же час, зі змісту іншої частини цієї норми вбачається, що передача компетентним органам іноземних країн іншої (очевидно тієї, яка не передбачена першими п'ятьма абзацами п. 1 розділу розділ V Порядку) інформації, що може бути корисною податковим органам іншої країни, можлива лише просто по факту того, що вона наявна у структурного підрозділу ДПС або територіального органу ДПС, тобто без її цілеспрямованого збору. У зв'язку з цим, виникає цілком логічне питання щодо того, чи вправі все ж таки структурні підрозділи ДПС та територіальні органи ДПС цілеспрямовано збирати іншу інформацію, яка не передбачена

першими п'ятьма абзацами п. 1 розділу V Порядку, яка може бути корисною податковим органам іншої країни.

По-друге, відповідно до ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

На наш погляд, Конституція та закони України не надають податковим органам права на власний розсуд розширювати підстави міжнародного обміну податковою інформацією та надавати інформацію компетентним органам іноземних країн на власний розсуд без визначених законами України підстав.

Так, як вбачається з преамбули наказу Міністерства фінансів України від 16.04.2022 р. №118, підставою для його видання стали розділ I глави III Конвенції, міжнародні договори України про уникнення подвійного оподаткування, п.п. 19-1.1.32 та 19-1.1.37 п. 19-1.1 ст. 19-1 розділу I Податкового кодексу України, п.п. 5 п. 4 Положення про Міністерство фінансів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 375. Однак, аналіз цих положень не дає можливості погодитися з виходом Мінфіном за межі визначених Конвенцією підстав для спонтанного обміну.

Так, як уже було обґрунтовано вище, розділ I глави III Конвенції (тобто розділ «Обмін інформацією») не містить такої підстави для спонтанного обміну податковою інформацією як наявність у структурного підрозділу ДПС або територіального органу ДПС іншої інформації, що може бути корисною податковим органам іншої країни. Також варто звернути увагу, що міжнародні договори України про уникнення подвійного оподаткування взагалі не врегульовують питання спонтанного обміну податковою інформацією. П. 19-1.1.32 ПКУ передбачає, що контролюючі органи, визначені п.п. 41.1.1 п. 41.1 ст. 41 цього Кодексу, виконують такі функції, крім особливостей, передбачених для державних податкових інспекцій ст. 19-3 цього Кодексу: організовують взаємодію та обмін інформацією з державними органами інших держав згідно із законодавством, міжнародними договорами України, здійснюють міжнародне співробітництво у податковій сфері. Таким чином, це положення ПКУ, як і інше його положення (п.п. 19-1.1.37), також не надає Мінфіну повноважень на розширення підстав для спонтанного обміну податковою інформацією.

Враховуючи наведене, вважаємо, що на сьогодні відсутні визначені законами України підстави для надання податковими органами України

податкової інформації компетентним органам іноземних країн в порядку спонтанного обміну виключно за фактом того, що наявна у структурного підрозділу ДПС або територіального органу ДПС інформація може бути корисною податковим органам іншої країни. Через це, очевидно, що структурні підрозділи ДПС та територіальні органи ДПС й не вправі здійснювати збір такої інформації за власною ініціативою. При вирішенні питання щодо збору та забезпеченні передачі компетентним органам іноземних країн наявної в податкових органах України інформації з власної ініціативи без попереднього запиту на інформацію ці органи повинні виходити з того, що такий обмін можливий лише з тих підстав, які визначені законами України та укладеними Україною міжнародними договорами, а шоста підстава, що її містить наказ Міністерства фінансів України від 16.04.2022 р. №118, є незаконною.

Крім того, вважаємо, що запровадження такої підстави для збору інформації мітить великі корупційні ризики – фактично вона надає структурному підрозділу ДПС або територіальному органу ДПС право збирати про платника податків будь-яку інформації під приводом того, що така інформація може бути корисною податковим органам іншої країни.

НОРМОТВОРЧІ ВИКЛИКИ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ АВІАПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Черній Є. В.

*аспірант кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін
Київського університету права
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Відновлення цивільних авіаперевезень в Україні є складним і багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу. Основними факторами, які впливають на цей процес, є необхідність гармонізації національного законодавства із нормами Європейського Союзу, забезпечення авіаційної безпеки в умовах воєнних загроз, модернізація інфраструктури та інтеграція України у спільний авіаційний простір ЄС [1, с. 5]. У цьому контексті важливими є як внутрішні нормативні виклики, так і міжнародно-правові аспекти.

З огляду на майбутній вступ України до ЄС, гармонізація національного законодавства з нормами ЄС є одним із ключових аспектів відновлення авіаперевезень. У 2021 році Україна підписала Угоду про спільний авіаційний простір з Європейським Союзом (УСАП), яка передбачає поступове впровадження європейських стандартів у сфері авіації [1, с. 12]. Однак для її повноцінної імплементації необхідні значні законодавчі зміни, зокрема щодо ліцензування авіакомпаній, сертифікації аеропортів, технічного обслуговування повітряних суден та управління повітряним рухом [2, с. 8].

Одним із головних викликів є забезпечення авіаційної безпеки в умовах військових загроз. Закриття повітряного простору через повномасштабне вторгнення російської федерації створило потребу в розробці нових механізмів управління ризиками, включаючи використання альтернативних маршрутів, удосконалення системи прогнозування загроз та впровадження сучасних технологій контролю безпеки [3, с. 21]. Крім того, важливою проблемою є відбудова інфраструктури аеропортів, які зазнали руйнувань унаслідок бойових дій.

Ще одним аспектом є питання фінансування та державного регулювання галузі. Україна має розробити ефективні механізми підтримки авіакомпаній та залучення інвестицій у модернізацію авіаційної інфраструктури. Це включає як залучення приватного капіталу, так і використання міжнародних фінансових інструментів, таких як програми ЄС з розвитку транспорту та інвестиційні фонди Світового банку [4, с. 33].

Відновлення цивільних авіаперевезень неможливе без тісної співпраці з міжнародними організаціями. У першу чергу, важливу роль відіграють Європейське агентство з безпеки польотів (EASA) та Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO), які встановлюють міжнародні стандарти у сфері безпеки, сертифікації та управління повітряним рухом [2, с. 14]. Україна має адаптувати свої норми до стандартів цих організацій, що сприятиме відновленню авіасполучень із країнами ЄС та світу.

Одним із ключових аспектів є забезпечення безпеки польотів у зоні конфлікту. Відповідно до норм ICAO, країна повинна гарантувати, що повітряний простір безпечний для використання, або ж встановлювати обмеження та заборони на польоти в небезпечних зонах [3, с. 29]. У цьому контексті Україна має активно співпрацювати з міжнародними партнерами для оцінки ризиків та розробки механізмів контролю за ситуацією.

Ще одним важливим питанням є лібералізація ринку авіаперевезень. Угода про спільний авіаційний простір передбачає поступове відкриття ринку для європейських авіакомпаній, що може створити як можливості, так і загрози для українських перевізників [1, с. 18].

З одного боку, це сприятиме зниженню цін та підвищенню якості послуг для пасажирів, а з іншого – українські авіакомпанії можуть зіткнутися з жорсткою конкуренцією. Для збереження конкурентоспроможності необхідні державні програми підтримки авіаційної галузі, включаючи податкові пільги та інвестиційні стимули.

Відновлення цивільних авіаперевезень в Україні залежить від узгоджених дій на рівні держави, міжнародних організацій та приватного сектору. Серед основних кроків, які варто вжити:

- Завершення гармонізації законодавства з нормами ЄС та міжнародними стандартами [2, с. 20].

- Розробка стратегії безпечного відкриття повітряного простору, включаючи нові технології моніторингу загроз [3, с. 34].

- Залучення інвестицій у відновлення аеропортової інфраструктури, у тому числі через міжнародні фінансові програми [4, с. 27].

- Створення державних програм підтримки українських авіакомпаній для забезпечення їх конкурентоспроможності.

- Поглиблення міжнародної співпраці з ICAO, EASA та країнами-партнерами для розробки ефективних механізмів контролю безпеки та управління повітряним рухом.

Таким чином, відновлення авіаперевезень в Україні є складним процесом, що вимагає всебічного підходу. Виконання зазначених заходів дозволить не лише повернути авіаперевезення на довоєнний рівень, а й створити умови для їх подальшого розвитку в контексті інтеграції України до європейського та світового авіаційного простору.

Література:

1. Угода про спільний авіаційний простір між Україною та Європейським Союзом. URL: <https://www.kmu.gov.ua>.

2. Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO). Офіційний сайт. URL: <https://www.icao.int>.

3. Європейське агентство з безпеки польотів (EASA). Офіційний сайт. URL: <https://www.easa.europa.eu>.

4. Закон України «Про державну програму розвитку аеропортів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Чорний А. М.

*викладач циклової комісії права та правоохоронної діяльності
Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж економіки,
права та інформаційних технологій
Західноукраїнського національного університету»
м. Тернопіль, Україна*

У статті досліджуються можливості та виклики впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) в оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування. Розглядаються приклади застосування ШІ, аналізуються етичні та правові аспекти його використання, а також перспективи розвитку цих технологій у правоохоронній сфері України.

Сучасний розвиток інформаційних технологій відкриває нові можливості для підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Зокрема, технології штучного інтелекту здатні значно покращити процеси збору, аналізу та інтерпретації даних, що є ключовими в оперативно-розшуковій діяльності та досудовому розслідуванні. Впровадження ШІ у ці сфери може сприяти швидкому розкриттю кримінальних правопорушень, підвищенню точності прогнозування та оптимізації ресурсів правоохоронних органів.

Застосування штучного інтелекту в оперативно-розшуковій діяльності передбачає збір та аналіз великого обсягу інформації для виявлення, попередження та розкриття кримінальних правопорушень. Штучний інтелект може бути використаний для:

- аналізу великих даних, ШІ здатен обробляти великі масиви даних з різних джерел, виявляючи приховані закономірності та зв'язки, що можуть бути корисними для розслідування;

- розпізнавання образів та обличчя, технології комп'ютерного зору дозволяють ідентифікувати підозрюваних на відеозаписах або фотографіях, що прискорює процес їх розшуку;

- прогнозування злочинності, моделі машинного навчання можуть передбачати можливі місця та час вчинення кримінальних правопорушень, що дозволяє правоохоронцям ефективніше планувати патрулювання та інші превентивні заходи.

Наприклад, у США система PredPol використовує алгоритми для прогнозування районів з підвищеним ризиком злочинності, що дозволяє поліції ефективніше розподіляти ресурси.

Використання штучного інтелекту на етапі досудового розслідування, може бути корисним в:

- аналізі доказів, автоматизовані системи можуть швидко обробляти та аналізувати документи, електронні листи та інші цифрові докази, виявляючи ключову інформацію для досудового розслідування;

- виявленні шахрайства, алгоритми ШІ здатні розпізнавати нетипові фінансові транзакції, що можуть свідчити про злочинну діяльність;

- побудові профілів підозрюваних, на основі аналізу поведінкових даних ШІ може допомагати у створенні психологічних портретів злочинців;

- генерування фотопортретів статистів подібних до підозрюваного для пред'явлення його до впізнання за фото.

Використання ШІ в досудовому розслідуванні вже практикується в ряді країн. Наприклад, у Великобританії система VALCRI аналізує великі обсяги поліцейських даних для виявлення зв'язків між різними злочинами та підозрюваними.

Впровадження ШІ в досудове розслідування кримінальних справ несе в собі як переваги, так і виклики. Переваги, в першу чергу, включають покращення швидкості та точності досудового розслідування, аналіз великих обсягів даних, виявлення та прогнозування злочинів. Однак, використання ШІ повинно бути ретельно регульоване та контрольоване, з урахуванням етичних та правових аспектів. Додатковим викликом є необхідність навчання та підготовки правоохоронних органів та фахівців з питань ШІ, а також вирішення проблеми доступу до високоякісних даних для аналізу [1, с. 452].

Незважаючи на очевидні переваги, впровадження ШІ у правоохоронну діяльність викликає низку етичних та правових питань. Обробка великих обсягів персональної інформації може порушувати права громадян на приватність. Алгоритми ШІ можуть відтворювати або навіть посилювати існуючі соціальні упередження, що призведе до дискримінації окремих груп населення. Виникає питання, хто нестиме відповідальність за помилки ШІ, особливо якщо вони призведуть до неправомірних дій щодо громадян.

Серед науковців і практиків активно обговорюються моральні наслідки використання багатьох технологічних застосунків. При цьому співставляються користь і ризики, але одногласно погоджуються, що правильне застосування сучасних технологій зробить більш ефективною діяльність із забезпечення правопорядку. Для цього уряди (органи місцевого самоврядування) разом із приватним сектором мають сприяти здійсненню розробок у цій сфері та осучаснювати технологічну інфраструктуру міст [2, с. 24].

У зв'язку з цим, важливо розробити чіткі нормативно-правові акти, які регулюватимуть використання ШІ в правоохоронній сфері, забезпечуючи баланс між ефективністю розслідувань та захистом прав людини.

В Україні впровадження ШІ у правоохоронну діяльність знаходиться на початковому етапі. Однак існують значні перспективи для його розвитку. Необхідно створити державну програму розвитку та впровадження ШІ у правоохоронну сферу з урахуванням міжнародного досвіду та національних особливостей. Важливу роль у цьому повинно відігравати Міністерство цифрової трансформації спільно із Міністерством внутрішніх справ.

Підготовка фахівців, здатних працювати з технологіями ШІ, є ключовим аспектом успішного впровадження цих технологій. Використання штучного інтелекту (ШІ) у правоохоронній діяльності, зокрема в оперативно-розшуковій діяльності та досудовому розслідуванні, є одним із найбільш перспективних напрямів цифрової трансформації системи правосуддя.

Впровадження технологій ШІ у роботу правоохоронних органів дозволяє значно скоротити час, необхідний для аналізу великих обсягів інформації, виявлення закономірностей та прогнозування можливих злочинних дій. Використання Big Data, машинного навчання та алгоритмів глибокого аналізу дає змогу оперативно ідентифікувати підозрюваних, встановлювати зв'язки між кримінальними правопорушеннями та прогнозувати потенційні загрози.

Автоматизовані системи аналізу доказів, цифрова криміналістика та алгоритми поведінкового аналізу можуть значно покращити якість зібраних доказів і підвищити точність встановлення обставин кримінального правопорушення. Особливо ефективним є застосування ШІ для аналізу електронних доказів, документів, відеоматеріалів і цифрових слідів. Це сприяє зниженню ризику помилок, пов'язаних із людським фактором, а також прискорює роботу оперативних підрозділів.

ШІ дозволяє не лише реагувати на вже скоєні кримінальні правопорушення, а й працювати на їх випередження. Аналітичні системи, що використовують алгоритми прогнозного поліцейського аналізу (Predictive Policing), можуть визначати райони з підвищеною ймовірністю злочинної активності та допомагати ефективніше розподіляти ресурси правоохоронних органів. Однак цей підхід вимагає додаткових заходів для мінімізації ризиків дискримінації та помилкових висновків.

Традиційні криміналістичні науково-технічні засоби мають бути оновлені та модернізовані відповідно до технологічних потреб

сучасності, але з урахуванням вимог чинного кримінально-процесуального законодавства та міжнародної практики, яка уособлює досвід збирання та аналізу доказів під час військових та збройних конфліктів у різних країнах. Особливо це стосується інформації, яку збирають та отримують з відкритих джерел, соціальних мереж та платформ [3, с. 36].

Незважаючи на очевидні переваги ШІ, його використання у правоохоронній діяльності викликає серйозні етичні питання. Основними проблемами залишаються можливе порушення права на конфіденційність та захист персональних даних, ризик алгоритмічної дискримінації та упередженості у рішеннях ШІ, відсутність чітких законодавчих норм, що регулюють використання ШІ у кримінальних розслідуваннях, питання відповідальності за рішення, прийняті на основі ШІ.

В Україні використання ШІ в боротьбі зі злочинністю перебуває на початковій стадії розвитку. Однак існує великий потенціал для створення сучасних цифрових систем у правоохоронній сфері. Подальший розвиток у цьому напрямку має включати, удосконалення законодавчої бази, яка регулюватиме застосування ШІ, розробку національних програм цифровізації правоохоронних органів, впровадження системи етичного та правового контролю за алгоритмами ШІ, навчання спеціалістів, які зможуть ефективно працювати з технологіями штучного інтелекту.

Штучний інтелект має величезний потенціал для модернізації правоохоронної діяльності, підвищення її ефективності та запобігання злочинності. Водночас його впровадження потребує обережного підходу, щоб забезпечити баланс між безпекою суспільства та дотриманням прав людини. Для України важливим є комплексний підхід до інтеграції ШІ в правоохоронну систему, що включає не лише технологічний розвиток, а й створення ефективної нормативно-правової бази, врахування міжнародного досвіду та підготовку кваліфікованих кадрів.

Література:

1. Белова М., Белов Д. Імплементація штучного інтелекту в досудове розслідування кримінальних справ: міжнародний досвід. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 448–453.

2. Голіна В. В., Шрамко С.С. Застосування високих технологій у забезпеченні громадської безпеки. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності: наук.-практ. семінар* (м. Харків, 05.11.2020 р.). Харків, 2020. С. 21–24.

3. Латиш К. Цифрова криміналістика у період війни в Україні: можливості використання спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. *Kriminalistikairteismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika*. 2022. Т. 18. С. 31–36.

ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

*Збірник матеріалів
науково-практичного круглого столу*

м. Київ, 03 квітня 2025 року

*Матеріали друкуються в авторській редакції.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр,
прізвищ тощо несуть автори.*

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 16.05.2025 р. Формат 60 × 84 / 16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 17,21. Наклад 100. Замовлення № 038-0525.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.